

GALA GALACTION

OPERE

V

ROMANE

*Ediție îngrijită,
note și comentarii*

de

TEODOR VÂRGOLICI

LA RĂSPÂNTIE DE VEACURI

SCRIITORI ROMÂNI

EDITURA MINERVA

București • 1999

I 747365

LA RĂSPÂNTIE DE VEACURI

Cartea a apărut cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII

ISBN 973-21-0606-9

PRELIMINARII

Fabula mea aparține veacului trecut. Ea începe într-o seară de toamnă, la lecția inaugurală a lui Titu Maiorescu asupra filosofiei engleze. Principalii mei eroi apar în sala de cursuri, ascultând această lecție și lecțiile următoare.

Adevăratul titlu al fabulei este O lecție asupra lui John Stuart Mill. Cu prilejul vreunei ediții viitoare poate că voi restabili adevăratul titlu.

Eroii mei pornesc în viață – spre chemările ei, spre mirajele ei și mai ales spre înflorita prietenie care bântuiește visurile noastre la douăzeci de ani – de la memorabila lecție a maestrului asupra romanului filosofului englez cu doamna Taylor. Pornesc în viața românească de la răspântia anilor 1898-1900, pornesc în mediul nostru atât de felurit de cel englezesc și pornesc cu povara particularităților ereditare și naționale, altele decât pe malurile Tamisei. Cum se vor îndeplini, în viața eroilor mei, îndemnurile, pilda și noblețea acestei prietenii ideale, convertite în căsătorie? Fabula mea scoate din sala lui Titu Maiorescu trei perechi. Însă Doru și Antonina mă preocupă în primul loc, și toată povestea este dominată de soarta lor.

Cu vremea – când eroii vor depăși câțiva ani de viață și cronica va fi completă – titlul O lecție asupra lui John Stuart Mill va intra într-o lumină nouă. Acest titlu va însemna atunci nu lecția pe care Titu Maiorescu o ține asupra vieții cugetătorului englez și asupra fericitei lui legături cu doamna Taylor, ci va însemna: cum se propagă și cum se transformă, în țara și în inimile noastre, un mare exemplu de viață și de iubire britanică.

Eroii mei, sporiți sufletește, fermecați de acea subjugătoare prietenie arătată lor ca ideal și ca popas de visuri, se lasă cuceriți, cu încântarea și cu încredințarea de la douăzeci de ani. Antonina și Doru vor sădi, în grădina idilei lor, curând închise cu zaplazurile căsătoriei, această specie de trandafir din parcurile Albionului.

Așa sunt lucrurile în croiala lor inițială. Din această stâncă fășnește izvorul. Că Antonina și Doru, ca și amicii lor, erau tineri și că trebuia să-și trăiască viața cu orice preț, fără lecția lui Titu Maiorescu și fără icoana doamnei Taylor, e foarte adevărat. Dar, ce vreți, romanul trebuie să înceapă de undeva, și inima trebuie să-și creeze de-a pururi stâlpi comemorativi, zodii și legende.

*

Oamenii și întâmplările din această carte – dacă am izbutit să le dau oarecare vlagă și îndreptățire de a fi – vor părea străini și din alte vremuri cititorilor mei cu certificate de naștere dinaintea și din zilele marelui război. Această impresiune va fi exactă, și mă simt obligat să spun de ce.

Elementele pe care le-am întrețesut în povestea mea aparțin unei lumi perimate. Acum patruzeci de ani, în țara noastră, cei mai buni dintre noi trăiau suflatește într-o primăvară de mari speranțe și de splendide idealuri. Pentru unii, triumful socialismului și sacra unire a popoarelor apăreau ca niște țărături fericite, văzute dintr-o corabie chinuită de valuri, dar cu siguranța unei apropiate ancorări. Pentru alții, sfântul ideal național era soarele mântuirii, așteptat, implorat să doboare clădăria norilor întunecoși și nedrepti, adunați de veacuri în cerul istoriei poporului românesc. Dar până acolo, și pentru unii, și pentru alții, împrăștierea țăranilor și votul universal erau trandafiri și rouă, pe care îi găseam la căpătâiul nostru dimineața, dacă seara ne culcaserăm prea împovărați și prea amărâți de treburile noastre de peste zi.

Ce sfinte sunt zilele primăverii! Ce minunată e viața sufletului nostru, când toate aspirațiile, credințele și revendicările lui se găsesc de-abia în luna lui april!

Care era lumea suflatească a unui tânăr de acum 30-40 de ani la noi în țară – inteligent, sănătos, sârguincios – și care este lumea suflatească a unuia de azi, cu aceleași calități!... Ce credeam, ce voiam, ce așteptam de la ziua de mâine, ce cărți citeam, ce impresii, ce emoțiuni selectam pentru literatura noastră scrisă în taină, sau surprinsă la primele ei destăinuri!... Nimic nu mai seamănă cu experiența voastră de azi, scumpii mei cititori, dintre bacalaureat și licență, auditori în sala „Titu Maiorescu”, altădată sala nr. 4.

Cineva care se apropie de șaiszeci de ani e bătrân sau începe să fie, așadar începe să fie un „lăudător al timpului trecut”. Mă

voi feri să nu cad prea greu în acest păcat. Iertat este, însă, oricui să facă apropieri între două epoci pe care le-a apucat. Mă uit astăzi cu ochi mari la băieții care intră sau ies pe poarta Liceului „Sf. Sava”. Știu bine că este tot liceu (ba azi Colegiul „Sf. Sava”), dar unde sunt superbii efebi de altădată!... Elevii din cursul superior de acum patruzeci de ani puteau să intre toți deodată în cazarmă sau în Școala Militară, atât erau de dezvoltăți și de robuști.

Nu cunoștea la noi încă nimeni și deci nimeni nu se dădea în vânt după sporturile de azi, dar maeștrii Moceanu și Velescu erau patriarhii unei numeroase familii de gimnastici și de dăntuitori.

Ce muncă școlară depune generația de azi pe lângă patima de citit a elevilor de odinioară, pe lângă programele cele grele și pe lângă învățământul aproape universitar al liceului de la sfârșitul veacului trecut? Mi-aduc aminte de unii înaintași ai mei de la „Sf. Sava”, care știau, unul, toată viața și toate războaiele lui Iuliu Cezar; altul, opera lui Taine; altul știa atâta latinească, încât, la ziua onomastică a profesorului Nicolae Barbu, îi prezenta acestuia omagiile clasei în limba lui Cicerone...

Am auzit în anul 1893 din gura unui proaspăt bacalaureat, student la Drept și la Litere: „Am lăsat în liceu profesori care bat pe cei de la facultate”.

Când eram prin clasa a cincea, am cunoscut sistemul kantian din convorbirile unui pedagog, serios ca un preot, dar cu pantalonii fără dungă și tocați deasupra călcâielor. Care sunt patimile intelectuale ale studenților de azi? Ce cred ei despre teoriile lui Einstein față în față cu idealismul lui Platon? Care sunt scriitorii favoriți ai acestor idolatri ai filmului, ai boxului și ai volanului?

Alte aspirații, altă împărăție suflatească și alt dialogism aveau colegii și amicii mei din anii 1898-1900... Veți găsi în cartea mea de azi ceva din preocupările, din bogăția lor de gânduri și din stilul lor.

*

Mi s-a spus uneori de către cititori inteligenți: „Eroii tăi prea vorbesc ca din carte... Sunt prea preocupați să spună bine, nu numai fără greșeli de gramatică, dar, vădit, cu mai multă elocință și cu mai multă... sintaxă decât obișnuim în viața de toate zilele...”

Cred că așa este. Aceasta provine din marea mea convingere că indeletnicirea literară trebuie să fie prevăzătoare, dornică să instruiască pe ceilalți și să le folosească. Cine scrie, chiar și literatură, trebuie să fie cel puțin un pedagog dacă nu un profesor. Sunt totdeauna trist de moarte când descopăr în cartea unui scriitor tendințe răufăcătoare și perverse. Eroii mei vorbesc prea... urban, prea prețios. Se poate... Îi las așa. Sub cuvânt de veracitate și de vigoare lexicală, sunt atâția scriitori care își culeg și subiectul, și vocabularul din piață, din lupanar, din șatra țigănească și din casele de reclusiune...

Am lăsat departe, în urmă, școala naturalistă și iluziile ei. Nu sărmana gloată bâlbăită și agramată trebuie să dea lecții de limbă scriitorului. Și scriitorul – ca să nu cază în cea mai tristă nequățorie ce există trebuie să aibă de-a pururi în sufletul lui și în opera lui un dram de civism și de profetism.

În privința bunei-cuviințe a dialogului și în privința elocinței celor ce vorbesc în cărți, îmi amintesc de splendida carte a lui Théophile Gautier, Le capitaine Fracasse. Mai țineți minte? Însuși banditul Agostino se exprimă mult mai elegant decât unii dintre scriitorii de azi!

Pe de altă parte – deși în paguba mea – regăsesc într-un studiu al lui Jules Lemaitre asupra lui Anatole France (scris înainte de 1893) următoarea pagină, vrednică de reamintit: Jules Lemaitre găsea că autorul romanului Le lys rouge îi face pe eroii săi, Thérèse, Le Ménil și Dechartre, să vorbească prea academic, prea artificial...

„Écoutez Dechartre: ...Ah! ce qui vit n'est que trop mystérieux... Ne crains pas de te donner. Je te désirerai toujours et je t'ignorerai toujours. Est-ce qu'on possède jamais ce qu'on aime?”...

Și Jules Lemaitre ne întreabă: „Pensez-vous qu'un amant, même très lettré, ait jamais parlé ainsi à sa maîtresse?”...

Apoi reproduce ceva din frazele Terezei și întreabă iar: „Est-ce qu'une femme, même une spécialiste de dîners littéraires, a jamais rencontré des paroles de cette moelle et de ce ton?... Les discours de Thérèse et de Jacques sont comme transposés. L'auteur nous les donne tels qu'ils se répercutent dans sa pensée, où ils s'éclaircissent et s'enrichissent à la fois.”

Ce să mai zicem de altă lume literară, când însuși Anatole France poate să fie cenzurat cu succes!

*

Când povestea mea va fi gata (căci eroii mei au mai multe de îndurat), veți avea fresca tinereții unui poet care scapă de

râia boemei, de iobăgia cafenelei, de conjurația demonilor din propria-i inimă și de casa de nebuni, numai fiindcă a avut norocul să-și clădească un cămin timpuriu. Câți din tovarășii mei de ambiții literare, câți dintre înaintașii mei de literatură de acum patruzeci și treizeci de ani au ispășit la spital și la balamuc temeritatea și trufia de a fi călcat în picioare legea veche și înțeleaptă!

La sfârșitul veacului trecut, printre tineretul nostru, dornic de laurii literari (sau artistici), erau câțiva băieți convinși de dreptatea lui Émile Zola, de pildă, care susținea că un artist cuminte trebuie să fie înșurat și legat căminului. Ce bine fac scriitorii când, în opera și în discuțiile lor – uitând puțin Parnasul și pretențiile artei pentru artă –, dau sugestii sănătoase, samănă sfatul bun și pun pe grumajii acestei lumi, bucuroase să învețe, jugul directivelor mântuitoare!

*

Urzeala cărții mele – câtă se vede azi și câtă va mai fi – este luată dintr-un jurnal intim și completată, după trebuință, cu mărturiile cotidianelor epocii. Din acest punct de vedere, fabula mea are picioare de cronică.

Așa era atmosfera politică, așa s-au perindat unele evenimente și așa a curs, printre ele, viața eroilor mei. Mai târziu, peste cine știe câtă vreme, cine știe ce iubitor de cioburi și de necropole literare poate că-și va bate capul să stabilească anume cum cresc urzicile pe morminte și cum mănâncă ficțiunea literară lespezii faptelor petrecute.

29.IX.1935

GALA GALACTION

I

Prin fereastra deschisă răzbate în odaia lui Doru Filipache, o dată cu paliditatea dulce a unei după-amiezi de noiembrie, și clocotirea surdă și depărtată a mării artere bucureștene Gara de Nord – Ministerul de Finanțe. Casa cu fereastra deschisă este o arhaică zămislire, ridicată în vremuri, pare-se în ograda Bisericii Sfinții Voievozi, și, după glasul gângav al legendei, chiar casa vestitului haiduc Tunsul, paracliserul acestui sfânt locaș.

Uimitoarele schimbări și răsturnări, desteleniri și vârtejuri inovatoare care au trecut peste țara românească și peste capitala ei în jumătatea a doua a secolului al XIX-lea – dacă ar fi să le privim comparativ și din nu știu ce înălțime a unui Olimp extimporal – ar constitui cu siguranță un record al vijeliei și al evoluției. Biserica Sfinții Voievozi s-a prefăcut cu totul din ce era acum cincizeci de ani. Între ea și bojdeuca lui Tunsu au căzut la pământ merii, prunii și vișinii haiducului și s-au ridicat o școală primară și locuința directorială. Dar a fost și o epocă de tranziție. Înainte de ivirea școlii, un pietrar italian a cioplit, pe sub pomi, statui și monumente funerare.

Doru Filipache își aduce aminte, dar cam învăluit, că la sosirea lui în aceste case ale mătușă-sii, era, cu adevărat, în spatele lor, atelierul unui cioplitor italian. De atunci, din vechile clădiri dimprejurul bisericii, n-a mai rămas decât aceasta. Dar cine ar putea să spună cine au fost și cum au urmat, unul după altul, stăpânii proprietății, de la Tunsul, paracliserul-haiduc, și până la Dimitrie Calfaiani, răposatul arvanit, soțul mătușii lui Doru Filipache?

Fără îndoială că actuala înfățișare a casei nu e chiar din zilele și din mâna lui Tunsu. Un urmaș al acestuia sau mai mulți au pus, peste căpriorii foarte înalți, acest înveliș țuguiat, de tablă boită cu roșu, și tot ei au închis fațada bojdeucii cu acest geamlâc, băgând înăuntru prispa primordială.

Dar în această după-amiază aurie și încropită, Doru Filipache nu se mai gândește la cronica bătrânei locuințe, ci la rezistența artistică și la problematica morală a unei poeme cu

respirație antică, pe care a scris-o acum doi ani și a regăsit-o acum printre hârtii. Privind afară, peste coama arhitectonică din față, bucurându-se de această oră de toamnă caldă și de recolta primelor brânduși ale vecerniei, Doru Filipache se întreabă – ca înaintea unui lucru scris de altul – ce încăperi sufletești, ce experiență, ce viziune despre lume ești în drept să atribui celui ce a scris acest poem? Din nenorocire, acest delict literar a văzut lumina zilei, dar destul de deranjat de o mână probabil geloasă, și destul de copleșit de erori tipografice ca să mai ridice ceva din remușcările autorului. Faptul grav este că poemul s-a născut, autorul l-a șlefuit și-l șlefuieste încă și sentimentul paternității persistă solidar și optimist. Doru Filipache nu-și tăgăduiește producția, deși n-ar mai avea obrazul s-o tipărească a doua oară.

Peste câteva ore, Doru Filipache, bacalaureat proaspăt – după legea lui Spiru Haret din anul curent, 1898 – și student înscris, de câteva zile, la Facultatea de Litere și Filosofie, va asculta pe marele dascăl Titu Maiorescu la lecția inaugurală. Curioasă potriveală! Trebuia să dea peste acest poem dezamăgit și anarhic chiar acum, când se duce să audieze pe pedagogul literelor române și pe maestrul cuvântului superior disciplinat.

Este întâia oară când va auzi pe acest profesor celebru și e nerăbdător să se vadă în sala-amfiteatru, cunoscută atâtor generații de studenți. Nerăbdarea lui Teodor Filipache se împletește și cu oarecare curiozitate spioană, pornită din anii și din discuțiile pătimase ale unei prime adolescențe închinată credințelor socialiste. Prin clasa a patra și a cincea de liceu, Filipache și câțiva prieteni erau socialiști și admiratorii lui Dobrogeanu-Gherea. Pe vremea aceea, pontiful socialismului român ducea cu estetul Titu Maiorescu o polemică literară calmă, bine crescută, obiectivă și cu totul deasupra nivelului intelectual al cititorilor români, fie maiorescieni, fie socialiști.

Elevii din clasa a patra și a cincea erau partizanii criticului Gherea. Elevii din clasa a șasea și a șaptea erau admiratorii *Logicii* lui Maiorescu și adversarii teoriilor socialiste.

Cât înțelegeau și unii, și alții din problemele dezbătute de cei doi polemici era lucru secundar. Băieții din liceu alcătuiau două tabere. Discuțiile inteligente erau foarte rare, dar exploziile dușmănoase, insultele reciproce și gâlceava dintre ei erau aproape zilnice. Câțiva, puțini, poate că citiseră în întregime ce spunea Maiorescu, ce răspundea Dobrogeanu-Gherea. Ceilalți însă făceau mahala în jurul celor dintâi, știau

discuția din spusele acestora, înțelegeau pe dos, exagerau și trivializau.

Filipache făcea parte din cohorta socialistă. Citise, cu toată încordarea minții, articolele lui Dobrogeanu-Gherea și era convins că dreptatea era de partea criticului socialist. Dar nu avusese sub mână și răspunsurile lui Titu Maiorescu... și astfel câștigul de cauză dat celui dintâi era fără cercetarea argumentelor celui din urmă!

Dar ce nevoie aveau colegii lui Filipache de atâta lectură și atâta cântărire! Problema se dezlega pe temeiul unor elemente mai bătătoare la ochi. Gherea era străin și internaționalist. Maiorescu era un eminent fiu al patriei și un strălucit profesor!

Doru Filipache n-a întârziat prea mult în aceste discuții sterpe și ignorantine. A ieșit dintre socialiști și a muncit să-și completeze, prin încăpățanată lectură, multe lacune pe care le simțea în învățătura lui de până aci. Totuși, nu se simțea atras nici spre științele experimentale, nici spre matematici. Îl pasionau istoria, filosofia și literatura.

Ca dispoziții sufletești intime, Filipache era mai mult un contemplativ și un ierarhizant. Moștenise, din dispozițiile părintești și din atmosfera familiei, credința în ierarhia tainică a lumii și vedea în fruntea acestei ierarhii pe Dumnezeu-Tatăl, cel ce se destăinuiește omenirii prin literatura religioasă a lui Israel și prin mesajul lui Iisus Christos, Mântuitorul. Un an sau doi – adică tocmai în epoca neofitismului socialist – Filipache mutase în rafturile literaturii și ale reveriei toate aceste noțiuni religioase, fără ca să ajungă să pună în locul lor vreun sistem de cugetare filosofică definitivă. Prin clasa a șasea, îi căzuseră în mână – parcă orânduite de o intențiune evidentă – una după alta, *Biblia* lui Osterwald, *Cugetările* lui Pascal, *Génie du Christianisme*, *Catedrala* lui Huysmans și *Sagesse* a lui Paul Verlaine.

Alături de acești luceferi ai orelor lui de lectură, Filipache a fost, în cursul superior, elevul a doi profesori de o rară noblețe intelectuală. Unul era profesorul de istorie, și celălalt, profesorul de limba franceză. Primul era un abil avocat al concepției spiritualiste a lumii și a istoriei. Al doilea – un conte francez aruncat în țara noastră de o dramă necunoscută – era un elocinte admirator al lui Fénelon și al lui Chateaubriand. Înfrăurirea acestor doi profesori asupra lui Filipache a fost categorică, dar ascunsă și cu dovezi târzii. Oricum, vulgara și naiva filosofie materialistă rămăsese în urmă și-și trăise traiul,

ca voiajurile extraordinare ale lui Jules Verne și ca romanele lui Émile Zola.

Teodor Filipache nu-și mai explica lumea lui sufletească și pe cealaltă, lumea exterioară, prin ipotezele și convențiile monismului materialist; trecuse de mult în lagărul spiritualiștilor, dar nu căuta încă nici o clarificare. Nu putea să spună dacă admite dualismul spirit-materie sau înclină spre monismul spiritualist. Din felul cum întârzia printre visători, printre iluminații și printre poeții creștinismului, trăgea pentru sine însuși concluzia că îl interesează mai mult aburii pe care îi degajează sufletul și existența decât știința cauzelor sau principiul rațiunii suficiente.

Avusese o epocă școlară – cei șapte ani de liceu – scutită de greutate și de întâmplări tulburătoare. După lovitură cea mare – moartea capului familiei, întâmplată în clasa a patra primară – familia Filipache, mutată la oraș, trăise mediocru, dar fără alte nenorociri. Cei doi frați mai mari aveau casele și slujbele lor. După Teodor mai era o soră, elevă și ea în Școala Centrală. Aici, în București, sub acoperișul arhaic al casei doamnei Calfaiani, Teodor – iubit și îngrijit de maică-sa și de soră-sa – petrecuse fără grijă, între cărți numeroase și în cămăruță proprie, anii cei mai frumoși și cei mai neapreciați ai vieții.

În această oră de după-amiază, soarele oblic de toamnă arunca pe cărțile etajerei din față un paralelogram de lumină roșiatică și umbra ultimelor frunze rămase într-o tufă de liliac de lângă fereastră. Pe biroul lui Filipache se despleteau câteva crizanteme, puse azi-dimineață de soră-sa, Clarița. În spatele lui Filipache era un pat de fier, acoperit cu o cuvertură roșie, lucrată la țară, în zilele copilăriei, când doamna Filipache avea gospodărie mare și războaie în casă. Dintre cele patru ferestre ale odăii, două se deschideau spre grădinița cu liliaci și spre stradela affluentă arterei Grivița, iar celelalte două se deschideau în veranda caselor, adică spre vechea prispă, închisă azi cu geamuri. Niște perdele ușoare de borangic dădeau acestei cămări de student aerul de rustică simplitate și de luminoasă sânguință, pe care îl continua și îl mărturisea tot restul locuinței.

Afară de etajera scaldată în soare, alte câteva rafturi de cărți creșteau între ferestre, între sobă și ușă. Odăița avea plafonul scund și convex într-un chip simțitor, dând impresia unui cearșaf albastru, întins sub adevăratul plafon. Linia pereților nu era riguros verticală, ceea ce amintea neconținut vechimea

construcțiunii și îndreptătea bănuiala că sub zugrăveala pestriță nu este numai cărămidă, ci și ceva gard sau bulumaci.

Dar această chilie, locuită de șapte ani, era acum pentru Filipache simpatică și prețioasă ca figura unui bătrân care ar fi fost martorul copilăriei și al peripețiilor din anii ei naivi. Între acești pereți, Teodor Filipache și-a învățat lecțiile timp de șapte ani, a început să-și simtă capul greu de gânduri și a pornit luptele lui anevoioase și ascunse cu demonul ispitei literare. Înclinația aceasta s-a dat la el pe față din vârsta cea mai fragedă. S-a pomenit, așa, făuritor de basme și intim bântuit de imagini, de povești și de cadențe. Când era prea copil – în primii ani de liceu – nedându-și seama ce însemnează acest zumzet interior, a mers în pas egal cu băieții cei mai buni din clasă, a fost elev sârguincios și a mulțumit pe toată lumea. Dar în cursul superior, obsesiunea și vraja poeziei au venit peste el amenințătoare ca niște pâraie care se umflă primăvara și se prefac în torente.

Cu câtă greutate a izbutit să le stăvilească și să nu le lase să treacă, dezastruoase, peste ecuațiile algebrice și peste arida *Chimie* a lui Istrate! Câtă rezistență a trebuit să scoată din ființa lui de adolescent ca să nu-și compromită numele de bun școlar și să nu întristeze pe dascăli și pe maică-sa! Ce vrea să știe profesorul de trigonometrie despre grațioasa fantomă pe care tu ai căutat, aseară, să o prinzi în lațul unei fraze torturate sau în ritmul unei strofe obsedante! Dar ordinea și datorica – fericit urzite în pânza lui sufletească – l-au ținut mereu pe linia cea bună și l-au ajutat să ajungă cu bine la pragul Universității. O împrejurare norocoasă l-a scutit de înfricoșatele eforturi ale bacalaureatului tradițional și l-a scos *baccalaureus* pe baza examenului de clasa a șaptea.

S-a înscris la Facultatea de Litere și Filosofie, și astăzi se duce în lecția de deschidere a marelui profesor Titu Maiorescu. Azi începe în viața lui o epocă nouă. O simte din impaciența cu care așteaptă apropierea serii. Atâtea gânduri, atâtea sentimente, amestecate și confuze, se zburcună în sufletu-i la ideea că va veni, față în față, cu acest principe intelectual, cu acest semizeu al efervescențelor și al contestațiilor de odinioară! Îi va fi lui sortit să se apropie de Titu Maiorescu, dincolo de limita academică cerută de legăturile dintre profesor și student? Va îndrăzni el vreodată să destăinuiească acestui înalt magistrat al legilor literare și estetice pasiunea lui poetică și primele lui

delicte de cerneală? Poate că da, însă ar trebui să înceapă cu o desfrîntare a păcatelor din trecut și cu o purificare totală.

Ar trebui, de pildă, să arunce în foc rodul, aci de față, al unei inspirații dezmetice și absurde, pe care nu și-ar mai dori-o niciodată. Dar, iată, nu se poate hotărî... Și apoi, bucata aceasta a fost tipărită. Pe undeva, te miri în ce ungher, ea stă ascunsă, și distrugerea ei nu mai este cu puțință.

Mai departe, cine știe dacă într-adevăr îi va fi îngăduit de împrejurări să se apropie de acest mandarin al cărții, după câte a auzit, atât de *grand seigneur* și de protocolar! Și admitând că într-o zi va ajunge în casa lui Titu Maiorescu și-l va face visticniul tainei sale literare, unde este garanția că va putea să primească disciplina, sfaturile și codul estetic al maestrului?

Așadar, este mai înțelept să nu se pripcească și să pună la loc, în fundul sertarului, acest păcat al intemperenței lui poetice de acum doi ani. Platon, când a cunoscut pe Socrate, a aruncat în foc tot ceea ce scrisese până atunci. Domnul știe când va ajunge Filipache să cunoască de aproape pe Titu Maiorescu!

Mai sunt încă două ore până în clipa când profesorul – totdeauna ideal de exact – va intra în sala cea mare, zisă sala nr. 4. Dar este prudent să te afli în sală cu o oră mai devreme dacă voiești să găsești loc și să nu asuzi de căldură și de înghesuială.

Filipache strânge și leagă iar în sfoară pachețul cu „documente“, din care a scos poemul *Jale greacă*. Închide sertarele biroului și-și pregătește creionul și caietul de note. Apoi își inspectează gulerul, nodul cravatei, manșetele, lustrul ghetelor și pune în buzunar o batistă curată. Nici mai demult, când era poetul proletariatului universal, nici azi, când și-a complicat inspirația și atitudinea poetică, nu era și nu este de părere că favoritul muzelor trebuie să fie o sperietoare de ciori. Pletele sălbatice, buzunarele umflate și plesnite, ghetetele prefăcute în bărci de pe lacul Cișmigiu, aercle de profet nimicite de durerile omenirii i se par semnele precise ale unui personaj găunos și sterp de talent, care se camuflează în trubadur.

Filipache se uită puțin și în oglindă. Din luminozitatea ei de argint răsare un cap buclat de efeb. Într-un obraz prea rotund și prea rumân pentru un băiat, se aprind niște ochi negri și mari, care destăinuiesc simbolic o psihologie întregă și un anumit unghi de deviație în traiectoria vieții viitoare. Pentru un privitor adânc și preocupat de taina ascendenților, fizionomia lui Doru Filipache spunea călătorii și emigrări de la miazăzi spre miazănoapte, din Epir sau din Constantinopole spre văile

Oltului și ale Dunării. Capul lui rotund și cărlionțat era ca dintr-o friză grecească. Și ochii lui, la fel, spuneau uimiri și apoteoze privite la țarmul mărilor violete. Dar nasul nu era grecesc; buzele erau groase, senzuale și afară din canonul clasic. Strămoșii aromâno-greco-albanezi zăboviseră prea mult în cine știe ce schelă a Levantului.

Din acest amestec de caractere fizionomice decurgea negreșit și nu știi ce imprecizie morală în personalitatea lui Teodor Filipache. Vechea întrepiditate aromâno-albaneză se lenevise în bărăganele Munteniei. Ceva șovăielnic și feminin se dădea pe față din langoarea și din rezerva ochilor. Iar surâsul prea gras și prea roșu al buzelor mărturisea că, în misterioasa plămădeală a lui Teodor, Dionysos era mai tare decât Apollo.

Filipache pune o zăloagă în *Aforismele* lui Schopenhauer și închide cartea; apoi trece sălița despărțitoare dincolo, în odaia doamnei Filipache. Odaia aceasta are lumină mai puțină, fiindcă ferestrele ei dau în verandă. Este o încăpere monastico-orientală. Un pat imens, alcătuit din trei paturi, ia trei sferturi din dușumea. Sunt paturi turcești, unul lat și scund de tot, în mijloc, și alte două, ceva mai nalte, pe de lături, dar toate lipite între ele și acoperite cu macaturi grele, țesute în casă. Prin colțuri, mai au loc un șifonier, un scrin, un lavabo și soba albă ca laptele. Pe pat, lângă fereastră deschisă, stă doamna Filipache și împletește la ciorap, cu ochelarii agățați după ureche și cu o broderie neagră în cosițele cănepii. Doru se oprește un minut în fața acestei icoane simpliste, dar atât de vorbitoare și de cinste pentru trecutul căminelor românești.

Doamna Filipache ridică ochii pe deasupra ochelarelor. Nu sunt ochii lui fiu-său. Doru seamănă cu răposatul Filipache. Maică-sa are ochii căprui-deschiși, are o figură prelungă și o înfățișare generală de matroană înțeleaptă și gânditoare. Doru se apropie de doamna Filipache și-i spune jumătate afectuos, jumătate solemn:

– Mamă, azi se deschid cursurile facultății! Mă duc mai din vreme, să găsesc un loc, fiindcă la Maiorescu e mare îmbulzeală.

Doamna Filipache își desprinde ochelarii și, cu fața liberă și luminoasă, îi urează lui Doru:

– Du-te în ceasul cel bun! Maica Domnului să te călăuzească și să-ți ajute!

Filipache iese în verandă, deschide ușa și o închide la loc. În aceeași clipă intră pe portiță soră-sa, Clara, în uniformă școalei și cu ghiozdanul la subțioară.

Doru tresare alarmat și scoate ceasornicul din buzunar.

– Cum, Clarițo?... Ați ieșit de la școală? Nu e nici măcar ora patru!...

Clarița îl liniștește:

– Am plecat cu un ceas mai devreme fiindcă n-a venit doamna de gospodărie. Tu unde te duci?

– La Universitate, Clarițo! Azi începe Maiorescu cursul lui de *Istoria filosofiei engleze contemporane*.

Clara – un copil de-abia îmbobocit, dar cu niște ochi deosebit de pătrunzători și de isteți – face o figură tristă și jinduitoare:

– Dacă nu m-a făcut și pe mine mama mai devreme!... Mai am trei ani până la facultate! Cum aș vrea să merg și eu acum cu tine!...

Doru îi răspunde cu superioritatea impertinentă a fratelui mai mare:

– Pune-ți pofta în cui! Când ți-o veni rândul! La revedere! Dau fuga! Uite că vine tramvaiul!

Însă Doru se răzgândește: „Prea o fac de oaie! Să intru în sală cu un ceas mai devreme! E destul cu patruzeci de minute. Pot, prin urmare, să mă duc pe jos.“

Filipache își vede itinerarul într-o clipă: Grivița, Strada Soarelui, Fântâni, Luterană, Câmpineanu până la teatru și apoi Strada Biserica Enei până la Universitate.

Seara pogoară grabnic. Soarele se arată jos, spre orizont, în sfâșietura incendiată și colcăitoare a Căii Grivița, și apoi se ascunde ochilor lui Doru, aruncând pe fruntea edificiilor celor mai înalte fugare podoabe de mărgean. Străzile pe care le-a ales au nu numai lumina, dar – unele și liniștea amurgului. Grădinile sunt aproape desfrunzite. Stoguri de tufănică stau albe pe lângă castanii scuturați. Câte-o trăsură trece pe departe, iar de la Catedrala Sf. Iosif înainte vagoanele tramvaiului cu cai reapar galbene și greoaie în vârtejuri periodice de răcnete, de zurut de lanțuri și de potcoave care scapără pe caldarâm. Doru traversează cu capul în piept și iritat șiragurile de pierde-vară (toamnă, iarnă și primăvară) care oscilează între palat și „Capșa“, și trece prin Strada Regală în Biserica Enei. Indispoziția și răzvrătirea împotriva celor ce copleșesc Calea Victoriei nu sunt o rămășiță din zilele socialismului. Le-a avut totdeauna. Această gloată, care vrea să fie selectă, elegantă și *high-life*, i se pare constant simbolul viu al neseriozității păturii conducătoare. Nu este nevoie să fii socialist ca să înțelegi, din

trândăvia ambulantă, flecară și aventurieră a acestor doamne și acestor domni, că ei nu-și plătesc cu nici o virtute, cu nici o muncă și cu nici o destoinicie situația lor de privilegiați ai unui popor agricol și analfabet.

Iritarea lui Filipache se risipește în larga difuziune de lalele care se lasă din văzduh – la loc deschis – în fața intrării Universității. Urcă și el treptele, cele de afară, cele dinăuntru, și ajunge în sala nr. 4. Ceva dacă mai zăbovea, nu mai găsea nici un loc, și, încă, dacă găsește, este fiindcă un coleg de liceu l-a observat din băncile în amfiteatru și l-a chemat lângă el.

Cu sentimentul de sfială și de stângăcie pe care îl cunosc toți retardarii când e vorba să răzbească printre primii ocupanți, Doru Filipache scoală pe cei așezați în banca aproape plină și ajunge lângă prietenul binevoitor. Este Constantin Boruzescu, un băiat inteligent și ambițios, fruntașul promoțiunii lor. Se prețuiesc și-și recunosc unul altuia puterile și calitățile pe care le au, fiindcă țelurile lor sunt felurite și merg – fără să se concureze – pe drumuri paralele. Boruzescu cultivă ideea pură, logica și metafizica. Doru îi strânge mâna.

– Îți mulțumesc, Costache. Fără tine inaugurem într-un picior, ca barza, istoria filosofiei engleze contemporane!

– Dorule, aici suntem într-o sală de filosofie. Cum s-ar zice, eu sunt la mine acasă și tu ești musafir. Trebuie să onorăm pe musafiri mai mult decât pe cei din casă.

Doru înțelege și curtenia expresiunii, și afirmarea discretă a marilor pretenții și a marilor speranțe cu care colegul său a călcat pragul acestei săli.

– Amabilitatea ta e de mare preț. Dar, dacă e vorba să ne uităm împrejur și să vorbim adevărul, ia spune-mi tu care sunt ucenicii lui Platon și care sunt musafirii (sau, dacă vrei, *metecii*) în acest amfiteatru? De pildă, aceste duduțe pline de confidențe, de râsete înfundate și de ochi dați peste cap din care categorie fac parte?

– Amice Dorule, darul filosofiei este invizibil, orice ar pretinde biografii marilor filosofi. Aici este ca printre viile culese și ca printre porumbiști: nu se știe de unde sare iepurele!

– Costache, sunt convins că nu va sări niciodată din grupul prea simpatic al acestor tineri care copleșesc pe duduța din capul băncii, sau din doveleacul cu cărare la ceafă pe care-l vezi nainte-ți!

- Doamne ferește, Filipache! Când citești pe Schopenhauer și vezi cum apreciază el pe filosofii contemporani și, uneori, cu câtă dreptate, trebuie să spui: Doamne ferește!

Sala se umpluse dincolo de capacitatea ei. Băncile erau ticsite. Pe cărarea dintre bănci studenții stăteau ca un ciorchine. Catedra era înecată și ușa se deschidea cu mare greutate.

În căldura, în înghesuiala, în zarva universală, apără un servitor cu un scaun în brațe.

Cineva șopti alături de cei doi prieteni:

- Este pentru doamna Maiorescu. Asta e semn că peste câteva minute apare și el.

Într-adevăr, o doamnă înaltă, căruntă, dar încă mlădioasă și neveștejită, venea în urma celui ce ducea scaunul și-i deschidea cale. Râsetele și convorbirile se sfîșiră o clipă, până ce doamna Maiorescu se așeză, cu spatele spre bănci, cu fața spre catedră, și apoi se întoarse din nou.

Constantin Boruzescu întrebă pe Filipache:

- L-ai mai văzut pe maestru?

- Niciodată din apropiere.

Ușa se deschise cu solemnitate. Studenții din jurul catedrei tresăriră, apoi sala întrecăgă tăcu deodată.

Un cap cărunt, puțin calvit, trecu printre capetele negre, blonde, castanii, și pe linia catedrei - singură liberă - apără figura lui Titu Maiorescu.

II

Clipa ivirii lui și primele cuvinte, calme și cenușii, cu care începe lecția inaugurală poartă asupra lor neînălțuratul vâl al indeciziei. Este o pătură de ape care ondulează lent și transparent, între catedră și amfiteatru, întârziind precizia impresiunilor. Dar curând silueta profesorului se înfige clară în sala luminată cu gaz aerian și vorba lui câștigă relief.

Este un om de statură mijlocie, înbrăcat cu severă luare-aminte și oferind, deocamdată, privirilor un piept lat, sub podoaba albă a maxilarului de jos - nici barbă plină și stufoasă, nici cioc napoleonian. Pare bine legat, îndesat și rezistent, ceea ce mărește surpriza să observi că mâinile sunt mici și degetele sunt „fuselés”, ca la femei.

Privirea ochilor este neagră și fără mângâiere. Ochii lui privesc adânc, străbătător, dar sunt reci, fără vino-încoace și par a fi paznicii unor porți de fier încărcate cu lacăte grele. Mișcările mâinilor, evoluția bustului, tendința capului de a se așeza tot în profil, în fața sălii pline, dovedesc, laolaltă, și o bogăție de eleganță nativă, și o superioară preocupare de a o păstra și de a o spori.

Două impresiuni elementare învăluiesc pe auditorii profesorului mai clar sau mai difuz, după perspicacitatea fiecăruia. Prima este că o putere sufletească puțin obișnuită umple, cu taina ei, acest cap cărunt și sever, și a doua, că puterea aceasta se adună în sine, se constituie în împărăție aparte și instituie, între sine și tânărul auditor, formidabile șanțuri despărțitoare.

Văzut drept din față, Titu Maiorescu derutează și intimidează cu un nas borcânat, imperios și crunt, un fel de promontoriu de silex proeminent în fața oceanului vieții, și pare că inaccesibil și inospitalier pentru nenorocirile de pe ocean și pentru eventualii naufragiați care ar năzui să se apropie. Numai când întoarce capul și apare auditorilor în profil, roca nasului său încearcă să-și dea o spinare acvilină imperfect realizată, dar mai liniștitoare decât fața.

Sprâncenele lui sunt stufoase, figura toată e lată și fâlcoasă și pielea obrazului - din vecinătatea părului și a bărbii mai mult decât cărunte - pare ușor trandafirie, deși nuanța ei este oacheșă.

Titu Maiorescu vorbește cu un glas așezat și egal, alb ca o zi de toamnă acoperită de nouri. În vorba lui se dă pe față o multiplă și greu de analizat preocupare. Vorbește nu ca un orator, ci ca un profesor de elocință. Și ar părea că voiește să țină o lecție model, după ce într-o lecție anterioară a expus elevilor care sunt principalele reguli ale bune elocuinții. Cei mai inteligenți dintre ascultătorii lui din seara aceea - în primul loc Filipache și Boruzescu - sunt surprinși și puși la încercare de acest fel de oratorie. Mai târziu vor ajunge să înțeleagă că elocuința sacadată, pretențioasă, aproape pedantă a marelui dascăl porcedea dintr-un exces de preocupare pedagogică.

Filipache începea să-și adune observațiile și să încerce, fie cât de provizoriu, o sinteză a omului de pe catedră. Dar printr-un fenomen sufletesc elementar, profesorul de pe catedră îi aduce în minte o altă figură, văzută cu cinci ani mai înainte pe o tribună populară. Era figura lui Dobrogeanu-Gherea.

Teoreticianul socialist, pornit spre chelie, dar intrând în barba-lungă și roșcovană ca într-un sac de păr de capră, se suise la tribună ca să explice și să domolească nu știu ce contrazicere iscată între tovarăși. Se vedea bine că limba românească nu este limba lui maternă, dar se vedea tot atât de bine că omul care se trudea să împace pe amici era un spirit blajin și iubitor de oameni, un caracter împăciuitoar și popular. Părea un țaran rus – un iconar – rătăcit pe la noi și ducând pe umeri veacuri de răbdare și de îngăduință.

Cât de latin, cât de elegant, cât de incisiv apărea acest maestru al verbului român față în față cu amintirea acelui cărturar socialist încurcat în barba lui rusească și într-o limbă românească învățată târziu! Și – lucru ciudat – polemica lui Gherea nu mai avea, în schimb, nici o șovăială și nici o stângăcie – nici de limbă, nici de cugetare.

Filipache se mulțumi un moment cu această amintire și cu contrastul care-i dădea răgaz să reziste sub asaltul noilor impresii și căută să urmărească firul ideilor desfășurate de dascăl.

În filosofia contemporană sunt trei mari curente, provocate de trei popoare fruntașe: francezii, germanii și englezii. Curentul francez se caracterizează prin pozitivism (Comte); cel german, prin idealismul de aprioritate al lui Kant; cel englez, prin ideea de evoluție. În anul universitar curent (1898-1899) profesorul va desfășura, de la lecție la lecție, istoria filosofiei engleze contemporane. Ideea de evoluție, stăpânitoare pe concepția filosofică engleză, este o idee de ștampilă adânc britanică, ridicată cu putere de Darwin în teoria selecționii și întinsă de Herbert Spencer, cu aplicare la toate concepțiile omenești. Pentru a ne putea da seama luminos și deplin de ceea ce însemnează această idee a evoluționii și pentru a o putea considera în toată valoarea ei filosofică, e necesar să facem o oarecare forțare. Întâi, trebuie să căutăm a spăla această idee de toată banalitatea sub care ne-o înfățișează întrebuintarea ei de toate zilele. Cu ce ocazie nu se pronunță, în vremea de azi, vorbele *evoluție*, *evoluționism*, *mers evolutiv*? Deci trebuie să cercăm a ne dezbăra de indiferența și de superficialitatea sufletească în care ne-am obișnuit să îmbrăcăm auzirea și citirea acestei idei de evoluție. Al doilea, trebuie să învingem o greutate mai serioasă decât cea dintâi. Nimic nu ni se pare azi mai firesc decât această idee a evoluției, căreia îi subordonăm logica tuturor lucrurilor din lume, prin care ne-am deprins a

vedea totul, prin care gândim. Și aceasta e atât de adevărat, încât pare că nu ne putem da socoteală, nu putem înțelege cum ar fi putut fi concepute viața, firea și toate rosturile lor în afară de fundamentul și de legea evoluției. Trebuie să ne forțăm, prin urmare, să privim obiectele gândurilor și studiilor noastre prin altceva decât prin prisma ideii de evoluție. Iată câteva pilde care ne vor permite ajungerea acestui rezultat.

Acum patruzeci de ani, acest soare al concepției evoluționiste nu lumina pe lumea ideilor și a cunoștințelor omenești. În toate științele domnea o absolută imobilitate. În limba latină (să zicem în latineasca ciceroniană) studiul se făcea într-un chip neînsuflețit, înghețat. Gândul că această limbă latinească, revărsată într-un anumit fel în opera lui Cicerone, ar fi putut să fie altceva înainte de Cicerone și ar fi putut ondula, curge, varia, ca să ajungă să fie ceea ce este la Cicerone, era cu totul străin de mințile celor ce o studiau. Orice idee de filiație, de derivare, de transformare lipsea. Același lucru în zoologie.

Diferitele specii zoologice se studiau ca ceva *nunc stans*, ca așa fiind și așa fiind fost de-a pururi. Concepția mișcării neîntrerupte nu exista; ideea transformismului, ce ni se pare nouă atât de naturală, nu se pomenea; fluiditatea ideii evoluționale era înghețată în toate sistemele de cunoștinți omenești și pentru toate mințile omenești. O petrificație de totdeauna, diferențiată în motive diferite și de diferite naturi, compunea perspectiva trecutului; un arc petrificat încremenea pe perspectiva viitorului, și nemișcarea prezentului era o linie de unire între ele amândouă. Evoluția prezentului, pornită din trecut și desfășurându-se către viitor, era un gând necunoscut capetelor de acum patruzeci de ani.

Azi suntem foarte departe de ceea ce eram acum patruzeci de ani. Azi cuvântul de *progres* e la ordinea zilei. Azi am pus totul în mișcare. Trăim într-o societate care *evoluează*; trăim o viață care e în *neîntreruptă evoluție*; *evoluăm* la fiecare pas și la fiecare gând. Mai mult decât atât: începem să investim și ce trebuie, și ce nu trebuie în acest evolutiv chip al nostru de a vedea. Noi să căutăm, însă, a examina cu atenție ceea ce este și ceea ce nu este și de a ne da bine seama de realitatea lucrurilor. Să căutăm, adică, să facem abstracție de obișnuința spiritului nostru, modernă și evoluționistă, și să pricepem din constatări de fapte până unde ne este permis și cât ne este permis să întindem domeniul ideii de evoluție.

Profesorul trece apoi în revistă popoarele din inima Africii – aceleași azi ca și pe vremea faraonilor – pieile roșii din America, pe indienii dintre Himalaia și Ceylon și se întreabă în ce fel poate fi verificată ideea de evoluție prin viața acestor popoare nemișcate și în ce cadru evolutiv mai pot să fie ele încadrate. Era un fel original, dar (după prima impresiune a celor ce citiseră pe Gherea) restrictiv și contestabil de a înțelege ideea de evoluție. Ciudăția cea mare consta în aceea că dascălul identifica (sau aproape) evoluția cu progresul. Evoluția trebuia să fie numai spre leagăn și spre auroră, nu și spre apus și spre mormânt.

În priripirea fugoșilor cai ai evoluției, Maiorescu se servea de ideile sociologului englez W. Bagehot, autorul operei *Legile științifice ale dezvoltării popoarelor*, și ajungea – după o abilită și fermecătoare ascensiune pe dealurile Aticii – la concluziunea că militarismul viguros și credința religioasă intactă sunt cele două pârghii ale evoluției și înaintării societăților omenești.

Era un mare meșteșug de a pune bariere, pare că de neînving. fluxului, ca și refluxului evoluțional. Pentru acest scop, profesorul alegea, din toate domeniile, viața popoarelor cunoscute istoriei, forțamente pe distanța celor patru-cinci mii de ani străbătută până astăzi.

Militarismul și religiozitatea sunt cele două pârghii ale evoluției și înaintării societăților. Câteva exemple ne vor arăta cum una fără alta au dat rezultate incomplete și cum împreunarea lor a produs societăți puternice și progresiste. Iată evreii, un popor a cărui credință adâncă, nesfârșită și neștirbită îi creează o existență miraculoasă, dincolo de hotarele vremii, la care au expirat vitalitatea tuturor neamurilor din antichitate. Dar evreii n-au avut strășnicia militară; ei n-au avut un stat; ei n-au constituit un solid organism social. Iată, acum, un exemplu de militarism strălucit care a tins să înglobeze sub o sabie o Europă întregă: militarismul lui Napoleon. Dar această tendință se năruiește tot atât de repede ca și trăsnetul cuceritor pe care-l rostogolise deasupra Europei. Pricina? Militarismul lui Napoleon era ieșit din marea Revoluție Franceză, deci nu avea credință, nu avea Dumnezeu. Romanii? Da. Iată un popor religios și militar. Romanii duc pretutindeni gladiul și divinitățile Romei. Romanii ne dau cel mai strălucit exemplu de o armonioasă și fecundă coexistență între cele două mari elemente ale progresului neamurilor și societăților: forța militară și forța religioasă.

Cromwell rezuma adâncul adevăr al acestei constatări într-o vorbă neuitată: „Să-ți fie frică de Dumnezeu și să-ți fie praful de pușcă uscat pentru luptă.”

Astfel sunt înțelesul și elementele ideii de evoluție – caracteristică filosofiei engleze contemporane – cu aplicare la istoria progresului și societăților omenești.

Ultimele cuvinte ale profesorului se sting o dată cu ultimele bătăi ale orologiului care vestește că ora s-a încheiat. Titu Maiorescu iese din sală, doamna Maiorescu îl urmează imediat. Tăcerea și disciplina clasei se transformă subit într-un iarmaroc școlar cunoscut și așteptat de toată lumea. Majoritatea ascultătorilor se grăbește să iasă afară pe coridoarele răcoroase. Câțiva studenți, ici și colo, mai rămân în bănci, aplecați pe caietul de note sau interpellând pe vecini asupra cutărui nume rostit de dascăl, sau asupra cutărei idei mai dificile.

Boruzescu și Filipache sunt și ei printre retardatari. Amândoi au luat note. Boruzescu deschide vorba cel dintâi.

– Mi se pare că lecția asta, cu toate pildele și aplicațiile ei, a fost, pentru mulți dintre ascultători, o poartă cu adevărat nouă.

Filipache răspunse, întinzându-se și dezmoțindu-și brațele:

– Nu te înșeli deloc. Cu toată vizibila strădanie pedagogică a maestrului, și persoana lui, și ideile lui nu pot coborî cu una, cu două în ulița noastră intelectuală.

– Ciudată întipărire îmi lasă acest profesor! Este mai mult un artist vrăjitor decât un matematician al ideii.

– Amice Boruzescule, da și nu... Logica și evidența nu lipsesc deloc din vraja cu care știe să subjuge.

– Nu tăgăduiesc, dar este un redevabil avocat. Își alege cu îndemănare acele domenii unde dreptatea trebuie să fie neapărat de partea lui.

– Bine, bine... dar comparația aceea, de pildă, între Elveția și România e foarte sugestivă. Și ideea că prin vatra noastră românească trece meridianul unor crâncene evoluții viitoare mi se pare de-o înălțime profetică.

Prin grupurile de studenți care se deznodau încet-încet spre ușă, trecu în sens invers, cu mișcări falnice și tari ca fierul plugului, poetul Silviu Bujoreanu, amicul celor doi care întârziu în bancă. Veni la ei și le întinse un braț solemn:

– Aici ați fost? De-abia acum prind de veste despre existența voastră!

Boruzescu răspunse cu burlescă scriozitate:

- Silviu, să-ți trăiască cobza! Cum era să ne vezi pe noi?!
Fericit să fie Maiorescu, dacă l-ai văzut cel puțin pe el!

- Tu nu știi cât adevăr rostește gura ta! În schimb, nici eu nu știu până acum dacă acest Mecena, critic și dascăl de filosofie, vrea să dăruiască lui Eminescu un urmaș, și altarului poeziei românești, încă un sacerdote...

Boruzescu clipi din ochi șiret:

- Te înțeleg. Pe cât știu eu, toți Mecenații de pe pământ se supun aceleiași pravili de împresurare și de stăruință ca și femeile. Ia vezi, Silviu, când cu cobza, când cu peria...

- Ești vulgar și irespectuos ca un adevărat elev al lui Schopenhauer...

Filipache se uita la ei și râdea. Însă deodată își luă seama și-și aduse aminte de gândurile lui de acasă: „Poftim! Și Silviu Bujoreanu a venit spre Maiorescu cu aceleași năzuințe de învălire și de vasalitate! Mă tem că Silviu o să-mi ia înainte și eu o să rămân păgubaș!“...

III

Cei trei prieteni, râzând și vorbind tare, coborâră de pe treptele amfiteatrului și ajunseră la catedră. Studenții ceilalți goleau sala, unii tot în grupuri gălăgioase, alții stingheri și tăcuți. Când se îndrepta spre ușă, Filipache simți că-l oprește cineva. Se întoarse și văzu cu mirare pe vară-sa, Sanda Petrovici.

- Sando, tu aici?... Apoi către tovarășii lui: Băieți, stați pe loc! Uite aici frumoasa mea verișoară, doamna Sanda Petrovici, tot atât de frumoasă pe cât de cuminte. Verișoară, îți înfățișez pe eminenții mei prieteni: Constantin Boruzescu, ucenicul lui Platon, și Silviu Bujoreanu, preotul lui Apollo.

Constantin Boruzescu, cu pălăria în mână, spuse Sandei Petrovici:

- Doamnă, dacă nu ați fi vară cu amicul nostru Filipache, așadar, dacă nu l-ați cunoaște tot atât de bine ca și noi, i-am turna și noi un duș de complimente...

Sanda Petrovici făcu un gest împăciuitoare și arătă celor trei prieteni un grup de studente care se despărțeau:

- Domnilor, aceste complimente – dar de cea mai bună calitate – păstrați-le pentru aceste două camarade pe care vi le înfățișez. Fetelor, veniți încoace!

Două fete veniră către Sanda. Una înaltă, cutezătoare, cu ochi ispititori, alta mai mică, sfioasă și pare că puțin bucuroasă de noi cunoștințe.

Sanda stătu la mijloc între părți.

- Domnilor, vă prezint pe colegele mele de școală, domnișoara Elvira Iatropol, medicinistă, și Antonina Țanțu, studentă în anul al doilea la Litere. Prin urmare, stimă și considerație, studente cu vechime față cu dumncavoastră, domnilor începători... Fetelor, iată vărul meu Doru Filipache, domnul Boruzescu, domnul Bujoreanu.

Filipache interveni:

- Sando, trebuie să desăvârșesc prezentarea...

Silviu Bujoreanu îl întrerupse și-l dădu la o parte:

- Stimate duduie, permiteți-ne să ne lipsim de buncele servicii ale amicului Teodor Filipache: mă cheamă Silviu Bujoreanu. Uneori, scriu poezii proaste...

Boruzescu, obligat de exemplul lui Silviu și încurajat de succesul lui, veni la rând:

- Atunci... mă cheamă și pe mine Constantin Boruzescu... Însă uneori mi se pare că sunt mai puțin prost decât... poeziile lui Silviu...

Elvira Iatropol învălui pe presupușii noi cunoscuți în privirile ei catifelate și chemătoare și le declară ca unor copii păcăliți:

- Nu vă cheltuiți în zadar!... Vă cunosc mai demult... Pe domnul Filipache îl cunosc din convorbirile mele cu Sanda... Pe domnul Bujoreanu îl cunosc din revista *Flori de tei*, iar pe domnul Boruzescu îl cunosc de la concursul Asociației profesorilor secundari...

Silviu Bujoreanu se repezi iar cu vorba:

- Duduie, ne-ai băgat în cofă! Dar te rog... dacă mă cunoști din revista *Flori de tei*, ai putut să cunoști tot de acolo și pe amicul Filipache și pe diadohul lui Schopenhauer, *alias* Constantin Boruzescu...

Într-adevăr, câte trei prietenii tipăriseră în această revistă juvenile și prolixă pagini de poezie și de proză. Dar această destăinuire nu-i convenea nici lui Filipache, nici lui Boruzescu.

Amândoi protestară și-l acuzară pe Silviu de indiscreție. Dar servitorul sălții se ivi și rugă pe întârziați să-l lase să stingă lămpile.

Ieșiră toți în coridoare, de aci coborâră scara și ieșiră din palatul universitar. Se întovărășiră doi câte doi. Silviu Bujoreanu mergea înainte cu Sanda Petrovici. Boruzescu era curios să afle de la Elvira Iatropol ce știe despre premiul obținut de el la concursul Asociației profesorilor secundari. Doru Filipache venea pe urmă cu Antonina Țanțu. O întrebă pe când coborau treptele:

– Sunteți bucureșteancă, domnișoară?

– Nu, domnule Filipache. Sunt din Brăila, ca și Elvira Iatropol, cu care mă înrudesc.

– Ce secțiune urmați la Litere?

– Acum trebuie să mă decid. Cred că voi urma filologia modernă...

– Aveți în București vreo rudă, vreo familie la care sunteți găzduită?

– Nu, domnule Filipache. Stau cu Elvira la un cămin particular.

Filipache se uita peste umăr la interlocutoarea lui – la gâtul ei fraged, la urechea mică și roză, la blondul puf de păpădie care-i zbură în jurul tâmpelor și al cefei – și simți în el o inexplicabilă îngrijorare: „Cine ocrotește și are milă de acest biet copil, trimis la București, printre străini, ca să învețe carte?”

– Ce rudă sunteți cu domnișoara Iatropol?

– Rudă cam depărtată... prin alianță...

Filipache văzu din spate pe Elvira și pe Boruzescu cum ieșeau prin ușa cea mare și-i auzi râzând cu zgomot. I se păru curios, i se păru chiar neplăcut să pună alături, în gândul lui, pe medicinista Elvira cu această față discretă și plâpândă. Când ajunseră și ei afară, sub lampioanele de pe bulevard, Filipache se uită cu dinadinsul la Antonina Țanțu. Părea a fi un pui căzut din cuib prin nu știu ce regretabilă împrejurare! „Biata fată! Ce caută ea aici, printre atâția studenți obraznici și printre atâtea studente, care desigur nu poartă în sân icoana sfințelor lor patroane? Mai ales, este o rea potriveală că este rudă și tovarășă cu această Elviră, care știe să privească pe oameni în fundul ochilor“...

Cele trei perechi se apropiară. Elvira lăsă pe filosof și veni să ia de mână pe Antonina cu aerul unei pedagoage sau al unei protectoare.

– Repede, Nino dragă, că iar ajungem târziu la masă... Apoi către Filipache, cu o expresiune semiperfidă, semîstrengărească: O iau! N-am ce să-ți fac!...

Cele două fete alergară după tramvaiul cu cai. Sanda Petrovici împreună cu cei trei prieteni traversară bulevardul și se opriră lângă statua lui Eliade Rădulescu.

Doru Filipache întrebă pe vară-sa:

– Ați fost cu adevărat colege?

– Nu tocmai... Elvira era înaintea mea cu un an și Antonina venea după seria mea. Dar suntem surate de pension și bune prietene.

Filipache întrebă mai departe:

– Domnișoara Iatropol este, fără șagă, medicinistă?

– Vezi bine! Și încă cum! Una din cele mai muncitoare și mai bine notate.

– Se poate... Dar mare contrast este între ea și mica Antonina! Nu-mi închipuiesc cum ar putea fi prietenia lor...

– În aparență, nedomirirea ta poate să fie formulată. În fond, e nelegitimă. Elvira este temperament iubitor și puțin despotic. Antonina e o floare de seră, dornică de iubire și de ocrotire.

Boruzescu interveni:

– Am schimbat cu domnișoara Iatropol o semiduzină de propoziții, dar mi s-a părut o inteligență care frige dacă nu te păzești...

Bujoreanu își ascunse cu mâna un căscat și apoi o ridică cu emfază spre ctitorul literaturii române, cel încremenit în marmură...

„...De ce, bătrâne, de-atâta vreme,

Cu mâna întinsă tu stai și-acum?...”

Filipache se întoarse spre Bujoreanu:

– Prost, Silviu, de două ori prost! Sfârșești ziua cu un faliment. Întâi, pentru că-ți este somn la șapte seara, și al doilea fiindcă n-ai mai găsit în capul tău decât această epigramă făcută de altul.

Bujoreanu răspunse:

– Mai întâi, Filipache, m-a obosit acest Maiorescu-Beethoven. Și al doilea, am prânzit azi mizerabil. De unde carbon de rezistentă?

Boruzescu se descoperi în fața Sandei Petrovici:

- Doamnă, servitorul dumneavoastră! Dorule, mă duc...
Silviu, o șterg!...

Dar Silviu îl apucă de mână:

- Stai, Boruzescule! Ascultă, că te interesează. Apoi către Filipache: Dorule, am o idee ruptă din stele... ca de obicei! Știi că amicul nostru Badea Jiu s-a înapoiat în capitală ca să petreacă iarna. Bietul poet - scumpul *commilitone!* - nici ieri nu dezlegase problema paltonului! Mare noroc cu aceste zile de clemență toamnă! Știi ce, Dorule? Roagă umilit, din partea noastră, pe doamna Filipache, mama ta, să-și mai facă o pomană cu noi și să ne facă musafirii tăi la un prânz. A venit și Badea Jiu. O să fie pentru el o mare bucurie, ca să nu mai vorbesc de Boruzescu și de mine...

- Minunat, Silviu! Acceptat! Uite, domnule, că iar e sprinten și cu idei personale! Foarte bine! Adu pe Badea Jiu! Poate că eu nu dau de el. Când să ne întâlnim? Atunci, duminică, la ora 12, veniți la mine acasă. Îți convine, Boruzescule?

- Ei, asta e! Îl mai întreb!?

- Te rog nu răspunde tu pentru mine. Voi face așa ca să nu lipsesc.

Se închină amândoi în fața Sandei Petrovici, zguduiră brațul lui Filipache și porniră de lângă Eliade Rădulescu spre Mihai Viteazul.

Filipache rămase cu vară-sa.

- Dorule, du-mă până acasă. Stau tot lângă Grădina Icoanei...

- Sando, la dispoziția ta, cu drag! Dar fă-mă să înțeleg toate câte nu te-am putut întreba de față cu amicii tăi și ai mei.

- Dorule, să-ți spun totul într-o singură vorbă. Nu mai merge! Bărbatul meu mă târăște în prăpastie... S-a ticăloșit într-un mod înspăimântător!... Bea de zvântă, joacă toată noaptea cărți, vine acasă, spre ziuă, iritat, scandalagiu, gata pe bătaie...

- Biata mea fetiță! Până aici a coborât frumusețea cu care ai început tu această căsnicie?...

- Ce frumusețe!... Ce căsnicie!... Temniță și balamuc!

- Bine, draga mea, dar cum s-a putut schimba atât de tragic omul în care ți-ai pus acum doi ani toată încrederea și toată dragostea?

- Nu s-a schimbat, Dorule; era și atunci tot cel de azi, dar era mascal și fățarnic...

Intrară în Strada Batiște și continuară drumul în pas domol, dându-și brațul unul altuia.

- Toată greșeala este a mea. Și eu, una, n-am dreptul să acuz pe nimeni. Dar pentru bieții mei părinți trebuie să grăbesc deznodământul. Ce-au visat bieții bătrâni pentru copila lor și ce-a ieșit!...

- Bine, fată dragă, dar nu mai departe ca pe la Sân-Petru - când fusei la voi, în prețioasa vacanței - îmi păreați, tu și cu bărbatu-tău, destul de amicali și de... stilizați. Cine ar fi zis că toată căsnicia voastră stă să se prăbușească?!

- Dorule, tu nu știi încă ce însemnează ipocrizia socială și ce însemnează lașitatea la care viața casnică osândește pe bietele femei...

- Poate, Sando... Mie, însă, îmi rămăsese în amintire impresiunea unei adevărate legături sufletești între tine și acest om, care mi se pare că a fost, nu știu când - acasă sau la pension - profesorul ori pregătitorul tău.

- Da, așa a fost! N-ar fi fost să mai fie!... Toate au fost însă aparență și șarlatanie. Codin Petrovici e un om care știe să ascundă prăpăstiile sale morale sub un văl de mătase. E amabil, interesant, dolent, trubadur și victimă simpatică, până când se plictisește de acest rol, sau i-ai căzut în mână și, deci, și-a ajuns scopul. De aci înainte este un despot rigid și ros de viții! Când am început să înțeleg că acest tovarăș al meu pe toată viața este stăpânit de beție și de cartoforie, m-am gândit, în multe nopți de așteptare și de lacrimi: Poate îmi ajută Dumnezeu și-l vindec de aceste patimi!

Și așa fi izbutit, atât eram de hotărâtă să mă umilesc și să mă port cu el ca o soră și ca o mamă. Dar totul a fost zadarnic! Umilințele, lacrimile, sfâșierile inimii mele au întâlnit numai ochi de fiară, pumni crispați și explozii de bețiv dat afară din cărciumă!...

M-am convins de un lucru spăimântător și iremediabil: că stau înjugată în același jug cu o dihanie de altă speță zoologică! Codin Petrovici n-are inimă, n-are creștere, n-are nimic din secretul achizițiilor urbane pe care - unora dintre noi - ni le hărăzește ereditatea. Petrovici este exponentul unui mediu inferior și necioplitul codrilor, pe marginea cărora s-a născut...

Dorule dragă, cu un preț grozav de mare, am învățat un lucru pe care eu, una, poate că de aci înainte îl voi păstra numai ca pe un giuvaer, fără folos personal. Dragul meu, când va veni vremea să-ți cauți un tovarăș în viață - și odată trebuie să vie -, să nu te uiți și să nu-i ceri decât o singură calitate: să aibă o

inimă bună și delicată! Să nu te bucuri la frumusețe; e mai totdeauna o mască. Să nu te bucuri la avere, la deșteptăciune, la cine știe ce talente artistice! Să cauți cu abilitate și cu stăruință să te încredințezi numai de atâta: Are bunătate adevărată? E plină de simțire omenească inima alesei tale?

Dacă vei ajunge să-ți dovedești că aceea pe care vrei s-o faci părtașă vieții tale are într-adevăr un suflet cald și altruist, atunci fii înțelept și indulgent cu unele lipsuri eventuale...

– Sando dragă, mă doare să constat cât de mult te-a înțeleptit nefericirea, dar îți mărturisesc satisfăcut că vorbești ca o înțeleaptă. Să revenim la situația ta. Îmi spuneai anul trecut că renunți la studiile tale universitare...

– Și anul acesta mă dezminț și te informez că mi-am revalorat drepturile și m-am înscris din nou. Ce pot să mai fac?... Mai mult decât mine, părinții mei nu mai au răbdare... și astă-noapte... mâine noapte... când Codin se va întoarce acasă abrutizat de băutură, tata îl va da afară... Mare noroc că sunt mereu în casa părinților! La începutul anului care vine trebuie să încep procesul de divorț. În așa condiții, îmi mai dă mâna să renunț la învățătură și să mai încerc marea cu degetul, adică o nouă căsătorie? Voi termina și eu facultatea, voi ieși dascăliță, voi avea pâinea mea și încă o dată liniștea și demnitatea, pe care le-am pierdut atât de greu de doi ani încoace...

– Sanda mea, frumoasă și bună! Am fost amândoi niște naivi! Ție ți-a fost frică de mine fiindcă eram văru-tău. Mie mi-a fost ciudă pe tine fiindcă te vedeam atât de convinsă că văr cu văr nu se pot iubi și căsători!

– Sst! Nici o vorbă... Îți mulțumesc! Iată, sunt acasă. Vrei să intri un moment și să vezi pe bătrâni?

– Nu acum, Sando! Spovedania ta m-a amestecat și m-a întunecat. Afară de asta, e cam târziu și ai mei mă așteaptă. Spune bătrânilor smeritele mele închinăciuni!

– Și tu tot așa: spune mătușicăi și Clariței că le strâng la piept. La revedere!

– La revedere, Sando!

IV

Doru Filipache porni spre casă împovărat de mărturisirile Sandei și de toate gândurile pe care i le ațâțase în minte conferința marelui dascăl. Își dădea seama că venise față în

față, întâia oară, cel puțin cu un virtuos al cuvântului. Dar printre categoriile abstracte, recoltate la lecțiunea inaugurală, treceau neconținut, dezordonate și producătoare de dezordine, destăinuirile Sandei, idila lor cea veche, energic cenzurată de prejudecățile familiei, chipurile tinere cunoscute astă-seară, vorbele și atitudinile celor doi prieteni, Boruzescu și Bujoreanu...

Pe drum, în seara presărată cu felinare, Filipache întâlni câțiva colportori de ziare care îi strigau energic, revelatoriu: „Adevărul! Rezultatul alegerilor de ieri!” Își aduse aminte vag de ultimele dezordini politice, de alegerile de la Colegiul întâi comunal, efectuate duminica trecută într-un clocot grozav de patimi, de înverșunare și de ilegalitate, își aduse aminte de configurația politică a momentului și se simți cuprins de păreri de rău la ideea că profesorii Spiru Haret și C. Dimitrescu-Iași fac și ei parte dintr-un partid – astăzi la cârma țării – și că, prin urmare, vicisitudinile politice nu-i vor cruța nici pe ei.

Doru Filipache, prin firea lui contemplativă și inimică vulgarității, era făcut, în ce privește treburile publice, numai pentru renunțare și pentru ironică expectativă. Dacă îl ademeniseră acum câțiva ani idealurile socialiste, era pentru partea lor de poezie umanitară și de apostolat. Niciodată nu i-ar fi trecut prin cap să se coboare în arena luptelor corp la corp, acolo unde lovești și ești lovit, acolo unde te cufunzi în grosolanie și în brutalitate. Pe băncile școlii, privea și asculta – mirat și nesolidar – discuțiile, teoriile, rivalitățile timpurii dintre colegii săi cu prilejul vreunei schimbări de regim sau al vreunor alegeri parlamentare făcute după obiceiul pământului. Din toată politica națională, Doru Filipache admitea și admira numai comediile lui Caragiale *O noapte furtunoasă* și *Scrisoarea pierdută*.

Dar acasă Doru Filipache dădu tocmai peste o adunare familială care discuta cu gravitate ultimele evenimente și făcea proorociri politice. Pe lângă doamna Filipache și soră-sa mai mare, doamna Calfaiani, amândouă matroane văduve și înțelepte, care ascultau mult și vorbeau puțin, Doru mai găsi, la masa de seară, și pe doi veri ai săi (unul era văr primar, altul, soțul surorii acestuia), amândoi în curent și interesați de buletinul politic.

Cel dintâi avea o microscopică slujbă la un abator comunal. Al doilea era membru înscris în Partidul Conservator și, când veneau conservatorii la putere, era funcționar la primăria din

Urlați. Cel dintâi era „nenea Matache“, secundul era „nenea Iliuță“.

Bietul nenea Matache fusese cam împins de la spate să voteze lista liberală. Ce poate să facă un funcționar altceva decât să fie guvernamental? Dar nu-i convenea să spună, pe față, că a fost la urmă cu tot cărdul și căuta să-și acorde și el o mică atitudine politică și ceva idei liberale și democratice.

Nenea Iliuță era mai tare, deși se găsea în opoziție. Guvernul, după mintoasa sa socotință, nu mai avea decât puține zile de trăit. Primul-ministru, enervat, hărțuit, certat cu propriii săi colaboratori, trebuie să închine steagul. Chestiunea Ghenadie, zgândărită din nou de efervescentul prim-ministru, în cuvântările de la Craiova și de la Iași, chestiunea rentei școalelor din Brașov și procesul pe care Eforia brașoveană este gata să-l intenteze guvernului român, urgia electorală de duminica trecută, disidențele Aurelian și Fleva... sunt atâtea și atâtea măciuci la un singur car de oalc, Partidul Liberal de azi, uzat și măcinat...

Nici Matache, nici Iliuță nu aveau cine știe ce temperamente sau convingeri adecvate ideologiilor celor două partide istorice, liberal și conservator. Dar Matache fusese numit controlor la Abator prin mijlocirea unei vecine milostive, moașa unei cusătorese din casa primarului Robescu. Tot așa, Iliuță era clientul administratorului unor podgorii din averea familiei Cantacuzino. În urma zarvei politice începute cu alegerile de duminică, Iliuță, care aștepta la Urlați semnele cerului și ale ziarelor conservatoare, se întovărășise cu alți nerăbdători politici – gata toți să se jertfescă pentru interesele obștești – și venise în București să adulmece atmosfera, să mai soarbă o cafea la „Collaro“ și să mai dea ochi, dacă nu cu sfinții cei mari ai partidului, cel puțin cu intendentul de la club...

Doru Filipache se uita la acești modești clienți ai burgheziei stăpânitoare și se simțea cu atât mai stingherit și mai indispus de mediocritatea lor sufletească, cu cât nu putea să intre cu ei în nici un fel de controversă. Deprinși cu rezerva lui și în intimitatea cugetului convinși că vărul lor Teodor s-a cam vătămat de multa lui cetanie, Matache și Iliuță se combăteau, trânteau afirmări năstrușnice, făceau filosofie politică și-și dregeau elocința și istețimea cu minunatul vin de Drăgășani pus la masă în cinstea lor de doamna Calfaiani.

Matache, băiatul unei surori de mult răposate a doamnelor Calfaiani și Filipache, era un personaj roșcovan, mustăcios și foarte pătruns de nu știu ce demnitate personală pe care nu

izbutise, până la patruzeci de ani, s-o documenteze cu nimic. Trăia greu, mai mult din dărnicia doamnei Calfaiani decât din leafa lui de la Abator, avea patru copii și o soție fantastică, veșnic preocupată de visele de peste noapte și de opiniunea cărturăreselor. Sărmanul Matache intruchipa uneori, în ochii lui Filipache, pilda nenorocului, a uscăciunii și a alergăturilor de-a surda...

...geaba vii, geaba te duci,
geaba rupi la cei papuci...

Povestea lui era jalnică, și din ea reieșea că toată lumea se întovărășise, ca jurată, să-l păcălească, să-l doboare și să-l declaseze, începând cu arvanitul Calfaiani, care-i încurcase viața și-l însurase pentru niște avortate interese negustorești, și sfârșind cu ultimul lui asociat, la o arendășie aducătoare de faliment.

Nenea Iliuță era mai cu chereștea și mai stăpân pe hățurile sărăciei. Nevastă-sa era muncitoare, copiii învățau carte, și din livada de la Urlați scoteau întreținerea casei. Când veneau „ai noștri“ la putere, familia Iliuță își relua pe nesimțite strana din biserică, locul de la cafenea și scaunele de la sindrofiiile de iarnă. Iliuță avea o impunătoare figură administrativă. Înalt, osos, oacheș și împodobit cu o barbă desfăcută în două părți – ca unul dintre corifeii Partidului Conservator – Iliuță își acoperea lenea și încetineala cu o seriozitate de om care a văzut multe. Era mult mai inteligent decât Matache. Dar inteligența lui nu putuse să treacă dincolo de condicile primăriei din Urlați și de polemica ziarelor partidului! Era decorativ, sterp și bugetivor.

Doru se despărți de rude, sub cuvânt că are preocupări universitare pentru a doua zi, și se retrase în odaia lui. Se plimbă câțva timp între ușă și ferestre și se opri în fața unei acvaforte din perete. Era un portret cvasi-sacerdotal al magului Sar Péladan, cel ce vizitase capitala României în primăvara aceluia an și ținuse două conferințe la Atencu. Portretul avea dedesubt o iscălitură, lată ca un arabesc și scrisă cu o cerneală verde-albastră: *Sar Péladan*.

Doru își aduse aminte de fervoarea și de extravaganța acelor zile de februarie, de entuziasmul său și al amicilor săi pentru astralul musafir, și – printr-un contrast fatal – văzu față în față pe autorul operei *La Décadence latine*, cu nenea Matache și nenea Iliuță.

Unde este adevărul? Cum trebuie să concepi și să disciplinezi viața aceasta ca să n-o pogori nici până la gunoaiile mahalalei și ale pieței, dar nici s-o exilezi definitiv în țara bizarului și a fantasmagoriilor? Filipache trece cu gândul mai departe spre toate câte cunoaște din viața altor scriitori și artiști, îndeosebi francezi, și azvârle – cum ai azvârli spre stele un pumn de paie – mănunchiul așteptărilor și al planurilor sale, dezmiertate în taină. Când ai puterea să înțelegi și să definești exact valoarea și nivelul sufletelor din țara și din mediul tău, ce speranțe de eliberare, de tihnă creatoare și de biruință artistică sau filosofică poți să mai proiectezi asupra viitorului?

Privește oamenii din jurul tău! Matache și Iliuță sunt reprezentativi. Sute de mii, milioane, după chipul și asemănarea lor, umplu tiparele patriei și ale neamului! Și dreptatea este cu ei, fiindcă ei sunt cei mulți, și carul vremii și al evoluției merge în pas cu ei.

Poezie, cutezanță, idealuri exotice (transplantate la noi, ca lămâii și ca rodii), opere de artă, devotamente și sacrificii trebuie să tot crească și să tot moară, pe pământul nostru, ca nenumărate generații de frunze... până să se îngrașe ogorul și să se producă acel strat prețios de pământ vegetal, propriu speciilor de elită. Dar până atunci? Viața noastră publică e jalnic de superficială. Românul care scrie și citește are o singură pasiune (din care de obicei își scoate și existența), pasiunea politică. Dar toți ceilalți, care sporesc cota analfabeților? Cine va doborî aceste înfricoșate stânci ale ignoranței și cine va face să treacă peste ele marea cale culturală, indispensabilă convoiului talentelor!

Își aduse aminte de Titu Maiorescu. Știa ceva din munca și din luptele lui pentru școala românească. Câți Herculi de forța lui Maiorescu ne vor mai trebui până să curățăm plaiurile noastre sufletești de toți monștrii și de toate pacostele cuibărite de veacuri?

Doru Filipache, cu fruntea grea și mai pe aproape de meridianul adevărilor autohtone, întoarse ochii de la portretul lui Péladan și-i opri, în raftul cu cărți, asupra *Baladelor și idilelor* lui Coșbuc.

A doua zi, Doru se sculă târziu, dar limpede, odihnit și pare că premenit sufletește nu atât de somnul reparator, cât de poeziile lui Coșbuc, recitate cu reculegere până către miezul nopții.

Își aduse aminte că trebuie să se ducă la Biblioteca Academiei Române și ca student nou să ceară liberă intrare în sala de lectură. Se îmbracă degrabă, simplifică gustarea de dimineață și ieși afară sub cerul ușor învăluit, dar plin de purpura unui soare de toamnă de-abia înălțat deasupra profilului sur al orașului.

Fusese la Academie, cândva, demult, cu un comision al directorului liceului, dar uitase detaliile acestei vizite. Intră în grădina cu porți de fier și simți galeșa învălire a copacilor desfrunziți și a răzoarelor de flori în zilele lor din urmă. Dar luă aminte mai ales la uriașa iederă de lângă pragul călcat de mandarinii literelor și ai științei românești și la falnica ei ascensiune spre ceruri, de jur-împrejurul copacului îmbrățișat. Doru se gândi: „Această iederă și semețul copac care o susține sunt vrednici de meditația și de stihurile unui poet. Este aici simbolul unei tovărășii pe viață și pe moarte și în același timp taina unei tragedii gemene, fiindcă soții vor muri amândoi în aceeași zi.“

Dincolo de pragul cetății cărților Doru găsi un servitor care-l duse la custodele din ziua aceea. Era o figură cunoscută și originală. Era cel mai amabil, mai ceremonios și mai boier din toată boema literară, pe care Filipache o admira de câțiva ani în paginile revistelor și în fumul cafenelelor.

– Fii binevenit, domnule Filipache! Cu ce pot să servesc pe cel mai tânăr, dar cel mai interesant din contingentul noilor colegi?

Custodele părăsise catedra lui și vorbea cu Filipache afară din sala de lectură, în vestibulul ornat cu portrete de vlădici și de ctitori culturali.

– Maestre, sunt student, înscris la Facultatea de Litere de vreo câteva săptămâni. Aspir și eu la liniștea laborioasă, la atmosfera sufletească și la cărțile acestei săli pe care o prezidezi.

– Voiești o carte de liberă intrare?

– Da, fiindcă preciziunea este și ea una din calitățile stilului.

– Lucrul e ușor. Îți trebuie recomandarea unui profesor universitar.

– Fie el chiar bibliotecarul Academiei?

– Firește... dacă te cunoaște.

– Cred că domnul profesor universitar de azi n-a uitat pe elevul său de ieri de la Liceul „Sf. Sava“.

- Minunat! Atunci, pofteste în sală și așterne-mi o cerere. Nu este obligator s-o faci în versuri. Iată aici pană și hârtie.

Doru se așeză la una din mesele cele lungi din sala cu geamuri vaste și luminoase întoarse spre răsărit și spre Biserica Sf. Nicolaie-Tabacu și-și scrisese cererea de admitere. Însă pe când o recitea și o semna, prinse de veste că în fața lui, în colțul dimpotrivă, printre diferiții cititori din sală – studenți și oameni mai bătrâni – înflorește un chip bălai de o izbitoare distincțiune sufletească. Recunosc pe Antonina Țanțu, colega recomandată în ajun.

Ceremoniosul custode, poetul cu glas de bas și cu monoclu sub sprâncană, se apropie de Filipache și-i spuse în șoaptă, dar o șoaptă care se auzea în toată sala:

- Lasă cererea la mine. Voi prezenta-o eu domnului profesor. Dar fiindcă ai venit până aici și nu găsești locul displăcut, rămâi și citește ceva. Iată, de pildă, clasicii latini.

- Maestre, dă-mi pe Virgiliu.

Era ora unsprezece. Ar mai fi avut de făcut un drum prin oraș, dar renunță la el și deschise *Bucolicele* poetului latin. Constată însă că e risipit, leneș și incapabil să-și recheme amintirile filologice. De pe pagina latinească, ochii lui Filipache alunecau spre soba lângă care stătea, cufundată în lectură, fata cu aureolă de păr blond și îmbrăcată într-un sacou băiețesc.

Părea că are nu mai mult ca 17-19 ani. Deși atât de tânără la înfățișare, totuși, fruntea ei curată și puțin boltită, obrazul ei delicat și melancolic, ținuta ei supravegheată, concentrarea ei neprefăcută denotau, în acest copil, un suflet de elită.

Era de crezut că sosirea lui Filipache și convorbirea lui cu custodele sălii nu scăpaseră nimănui dintre cititori. Totuși, Antonina Țanțu își vedea mai departe de lectura ei și de caietul de note de alături.

Lui Filipache îi răsări în minte – ca o floare de mac, printre cletele cu grâu – stihurile lui Coșbuc citite aseară:

„E capul ei, și pieptul ei
O văd acum întreagă...
O strig pe nume și-i vorbesc,
Dar ea să mă-nțeleagă?

Subțire-n trup și blândă-n grai
Și-n port așa isteată,
Pe urma ei, în fapt de-amurg,
Dau zori de dimineață...

De-aș fi știut că n-a venit
Anume pentru mine
Eu n-aș mai fi vorbit cu ea“...

Filipache se veselește în gândul lui: „Aici este tocmai pe dos! Știu perfect de bine că n-a venit pentru mine și nu i-a trecut prin cap (cum nu mi-a trecut nici mie) că ne vom întâlni azi în această sală de lectură“...

În aceeași clipă Antonina Țanțu ridică fruntea și se întâlnește ochi în ochi cu Filipache. Dar lasă ochii în jos amândoi, subit înfiorați și surprinși de nu știu ce tresărire ciudată, la care nu se așteptase nici unul, nici altul.

Filipache se gândi: „Încep să fac experiențe cu mine însumi. Este plăcut să privești, prin poezia și rechemările lui Coșbuc, un cap frumos de fată, dar este nelalocul lui acest flux de sfială și de mister. Să studiem fenomenul mai de aproape“...

Dar cu toate repetatele priviri ale lui Filipache spre cititoarea din capul băncii, experiența rămase în drum. Antonina Țanțu citi cu stăruință atentă și firească până la clopoțelul de evacuare.

În vestibul, Antonina și Filipache se întâlniră și se salutară ca doi colegi. Filipache deschise vorba.

- Vii adeseori în această sală, domnișoară Țanțu?

- Aproape zilnic.

- Eu, ca recrut universitar, am descoperit-o de-abia astăzi, dar îmi place atmosfera ei și voi mai căuta-o.

- Eu o frecventez de nevoie. Căminul nostru ne oferă masă și locuință, dar nu și puțința unor ceasuri liniștite pentru lucru spiritual.

- E adevărat, domnișoară. Mi-ai spus că locuiești în același cămin cu domnișoara Iatropol. Îmi dai voie să te însoțesc?

- Da, domnule Filipache. Dacă nu ți-aș da voie, ar însemna să te oblig să te înapoiezi la casa dumată pe un drum ocolit.

- Adică ce însemnează aceasta?

- Însemnează că trebuie să facem amândoi același drum – cel mai drept până la casele noastre – fiindcă stăm pe aproape unul de altul...

- Cum asta, domnișoară?

- Nu locuiești dumneata în Strada Semicerc?

- Ba da. De unde știi? De la vară-mea Sanda?

- ...Și eu locuiesc în Calea Griviței, nu chiar peste drum de casa dumată, dar peste drum de școala dintre biserică și casa dumată.

- Asta însemnează că suntem megiași.

- Da, dacă îți place acest cuvânt.

Tăcură amândoi și ajunseră la porțile de fier ale grădinii. Filipache socoti cu voce tare:

- Putem să facem drumul sau pe Calea Victoriei-Calea Griviței, sau prin stradelele din dosul Academiei.

- Să dăm prin dosul Academiei... E drumul mai scurt și mai liniștit.

Mergeau unul lângă altul. O tăcere grea, dar de care le părea rău, îi apăsa pe amândoi. Cu fiecare pas, fiecare dintre noi merge spre necunoscut și spre apocalipsa măsurată fiecăruia. Dar uneori, avem presimțirea lucrului și pare că numărăm pașii noștri, în așteptarea îngrijorată a celor ce ne așteaptă și trebuie să se destăinuiască din clipă în clipă.

Ziua era dulce, și străzile - prididite, la amiază, de umbrele lungi și prevestitoare ale toamnei. Peste ulucile grădinii din dosul Academiei, copacii scuturau, în soarele roșiatic, frunzele întârziate și transfigurate.

Filipache își birui sfiala și întrebă:

- Pot să întreb, domnișoară Țanțu, ce fac părinții dumitale?

- Sunt mici negustori în Brăila.

- Ești singurul lor copil, sau mai au și alții?

- Suntem destui... Trei băieți și patru fete. Eu vin cam pe la mijloc.

- Anul trecut ai stat tot la căminul din Calea Griviței?

- Nu, am stat la o mătușă, care a trebuit să plece din București.

Urmără Strada Sfinții Voievozi până în fața bisericii.

- Iată căminul meu. Clădirea asta cu etaj.

- Stăm atât de aproape, încât, dacă n-ar fi locuința directorului școlii, s-ar vedea de la fereastra dumitale la fereastra mea.

Antonina nu răspunse. Stăteau unul în fața celuilalt lângă biserica pe care n-o înțelegea nici unul.

- Atunci... bună ziua, domnule Filipache.

- Mă închin dumitale, domnișoară.

Și porniră amândoi, înfiorați și mirați de atâta apropiere topografică.

V

Filipache o urmări din ochi pe Antonina câteva clipe, apoi își dădu seama că din ferestrele căminului ar putea să-l observe

cineva și, întorcându-și capul, porni spre casă, Antonina trecu prin poarta căminului fără să se uite înapoi.

...Iată o neașteptată vecinătate. Când voi intra în casă, când voi ieși din casă, când mă voi duce la gară, de acum încolo, îmi voi aduce mereu aminte că colega Antonina Țanțu stă aci, peste drum de mine. De ar fi numai atâta!...

Masa de amiază era gata. Doru și cu maică-sa, doamna Sofia Filipache, mai așteptară un sfert de oră, ca să sosească de la școală și Clarița. Protivnicii politici din ajun, vărul Matache și vărul Iliuță, părăsiseră terenul fără să se reconcilieze. Unul susținea mai departe guvernul, la Abator, celălalt îl combătea cu înverșunare la Urlați, dacă putuse să sosească până la amiază. Doamna Calfaiani, sora doamnei Sofia Filipache, stătea de obicei în odăițele ei și-și ducea singură o meticuloasă și lustruită gospodărie. Numai câteodată - la vreun congres de rubedenii, ca ascară - venea și prezida, matroană venerabilă, adunarea consângenilor.

Între maică-să și soră-sa Clarița, Filipache, pe la sfârșitul mesei, deschise vorba de bucuria pe care voia s-o facă prietenilor săi duminica viitoare.

- Nu i-am mai chemat de mult la masă. Aș vrea să-i adun încă o dată pe Teobald, pe Badea Jiu, pe Bujoreanu și pe Boruzescu.

Clarița, care cunoștea, și din nume, și personal pe acești prieteni ai lui frate-său - toți candidați la nemurirea poeziei și a cugetării - știa și amănuntul că Teobald era de câțva timp funcționar la o exploatare agricolă particulară, alături de București. Știa, de asemeni, că bardul popular Badea Jiu se afla

...în depărtare
trecând vara cu cântare...

pe undeva, pe la un prieten din provincie.

Clarița întrebă pe frate-său:

- Dar cum îi aduni până duminică pe prieteni? Te-am auzit zicând că Teobald și Badea Jiu nu mai sunt în București...

Filipache își luă din castron o importantă porție de orez cu lapte - bine fiert și închegat ca o piftie, mâncarea sa favorită - și răspunse cu gura plină:

- Badea Jiu... a venit ca să ierneze în București. Bietul băiat! Aici sunt mai multe cafenele. Lui Teobald îi scriu azi. De obicei, duminica el dă câte-o raită prin București. Bujoreanu,

Boruzescu și Badea Jiu vin cu siguranță. Teobald... poate da, poate nu.

Doamna Sofia Filipache, cu ochii clari, cu fața calmă și binevoitoare, se uită la Doru:

– Un musafir mai mult ori mai puțin nu se simte... Dar ce masă să vă pregătesc?

– Mamă, aceleași bucate ca astă-primăvară. Badea Jiu se omoară după potroacc. Boruzescu ridică în slăvi mâncarea cu cușcut... iar Bujoreanu nu mai uită nici acum rața pe varză... Teobald – dacă o veni – admite totul, dar pune și el o condiție: la urmă, o savarină cu rom și o ceașcă dublă de cafea.

Doamna Filipache surâde, își face socotelile și răspunde:

– Cușcut nu știu dacă mai am destul... Poate să fac un pilaf în loc de mâncare cu cușcut... Și dacă rața o fi prea mică, pun un curcan în locul ei.

– Mamă, bieții băieți vor cinsti bucătăria dumitale cu același entuziasm ca și altădată. Cam astea sunt bucatele la care mă gândesc eu. Dumnezeu mai schimbă și fă cum ți-o veni mai bine. Despre vin, dacă tușa nu mai are, voi trece pe la Eraclie Duro și mă voi înțelege cu băieții să ne trimită un vin de omenie.

Deodată, Filipache își aduse aminte că în drumul spre Eraclie Duro – băcănia din fața bisericii – va trebui să treacă pe lângă căminul Antoninei. Imaginea ei, subțiratică și aurie, străluci lângă această masă familială, pluti în jurul icoanei îmbrăcate în argint din perete și rămase între doamna Filipache și Clarița.

Doru ridică ochii spre ferestrele cu perdele subțiri, privi odaia aceasta cu arhaică întocmire, cugetă o clipă la viața monastică a doamnei Filipache și la viitoarea căsătorie a Clariței. Apoi se simți scaldat sufletește într-o adiere primăvărată și optimistă. Îi reveni în gând cuvântul lui Alphonse Daudet: „*Après avoir mangé, l'homme est meilleur*“... Mulțumi maică-sii pentru masă și începu să depene, în odaia lui, zeci și zeci de metri de plimbare.

În cele din urmă, Filipache așternu lui Teobald următoarea scrisoare:

„*Scumpe Teobald,*

Mă împresoară lumina acestui soare melancolic, postmeridian, aroma crizantemelor de pe masă și amintirea ta... Aseară, la lecția inaugurală a lui Titu Maiorescu, m-am regăsit cu amicii noștri Bujoreanu și Boruzescu. După lecție ne-am simțit toți

dornici de adunările noastre de altădată, iar Bujoreanu ne-a propus ideea – unanim acceptată – să ne întrunim duminica ce vine, la mine acasă, la ora prânzului.

Știi, frate, că ivirea ta în casa noastră este scumpă tuturor. Dacă treburile tale, dacă salahoria ta în făină și în mălai te lasă slobod, spre miezul zilei, duminică, te rog să fugă în București și oprește-te la mine acasă. Vom avea la masă și pe Badea Jiu. A descălecat în capitală mai deunăzi de pe Pegasul său, desigur mai neșălat și mai cu coastele ieșite afară ca totdeauna.

Dureroasă problemă! Cum ne risipim! Cum ne jefuiește și ne ironizează soarta! Ce se alege de tovărășia și de proiectele noastre! Amicii Spata și Cochintu – băieți cu parale și cu relațiuni puternice – au plecat la Paris. Tu, fala noastră, naramzul nostru cu roade de aur, a trebuit să-ți pleci mândria și grumajii sub registrele de contabilitate și sub sacii cu făină de la moara Herăstrău! Bujoreanu dă târcoale revistelor și Mecenaților. Boruzescu, mândru și întunecat, se baricadează în sihăstrie și în filosofia lui Schopenhauer. Sărmanul Badea Jiu se luptă cu morile de vânt capitaliste, cu nesomnul prin cafenele și cu conștiința imensei lui valori poetice, pe care totuși nu vrea să i-o crediteze nici un editor. Eu stau cocoțat pe gardul micii burghezii, dar simt că mâine-poimâine, când o fi să mă cobor, am să intru în urzicile mizericii până la brâu! Aștept, citesc, scriu, rup cu furie ce-am scris... Și alerg afară, sub stele, sub frunzele care se scutură, ori pe strada pe unde trec oamenii, ca să văd mai bine, ca să mă instruiesc și să înțeleg de ce stelele mele din caiet nu scânteiau deloc, de ce frunzele mele erau de hârtie galbenă și de ce chipurile evocate erau fără nas și fără ochi!

Aseară, Maiorescu mi-a stăvilit deodată gândurile și convoiul meu de pribegie, ca o matahală de piatră, căzută de-a curmezișul drumului. M-a impresionat mult persoana lui și mai puțin ideile lui. Iată unul cu chereștea! Iată un șef de coloană! Și dacă îl vedem azi așa, aceasta însemnează că a început să crească de mult, de pe când avea anii noștri, și poate și mai de mult... A învățat carte, a muncit ca un titan, a grămădit diplomă peste diplomă, și, la adăpostul acestor diplome (cu care ținea în loc sărăcia, și pe proști, și pe vicleni, și pe lichele), și-a permis să fie și să scrie ce-a vrut și cum a vrut.

Ce folos de darul cel de sus! Ce folos de omenia, de delicatețea, de comorile noastre cele îngropate, dacă în această lume grosolană nu te întreabă nimenea de ele!...

Iubite Teobald, ar fi pentru mine un nou și scump prilej de clarificare sufletească dacă, venind duminică încoace, ai porni mai devreme și ai putea să fii la mine acasă cu un ceas înaintea celorlalți prieteni. Apoi nu uita că adevăratul desert al mesei vor fi ultimele fructe ale inspirației tale!...

Cu dor, te așteaptă
Doru

Doamna Sofia Filipache avu grijă să pregătească lui Doru și prietenilor săi prânzul sorocit pe duminică. Regula era ca masa să fie întinsă în camera lui Doru, și anume, pe biroul lui. Băieții erau lăsați în voia lor, liberi să discute, să ridice tonul, să-și facă spovedanii și să cânte. O tradiție încă nebiruită de sfială și de cuviință burgheză oprea pe femeile din familia Filipache să se amestece la masă cu acest tineret masculin, oricât de respectuos și de legat sufletește era cu Doru. Deși Clarița ar fi dorit să stea de vorbă cu acești băieți, pe care fratele ei îi prețuia și-i proclama fruntașii de mâine ai literaturii și ai cugetării românești, totuși, pravila vechilor deprinderi orientale era mai puternică, și eleva din Școala Centrală trebuia să se mulțumească cu saluturile întâmplătoare și cu ceea ce voia Doru să-i destăinuiească din discuțiile cu viitoarele celebrități.

Doamna Sofia Filipache primea cu dragă inimă aceste suplimente de muncă și de bucatărie, înduplecată de dragostea ei covârșitoare față de feciorul al treilea. Teodor era tainicul preferit al inimii ei de mamă. La moartea lui Vasile Filipache, cu opt ani în urmă, rămăseseră în jurul văduvei patru urmași, doi feciori majori, Daniil și Naum – ofițeri și gospodăriți – și doi minori, Teodor și Clara.

Vasile Filipache murise la cincizeci și cinci de ani, după câțiva ani de boală și după ce risipise jumătate din avere căutând să-și refacă sănătatea cu doftorii din țară și de la Viena. Fusese un om harnic, gospodar de moda veche, avar la vorbă și despot în casa lui. Pe primii lui feciori, Daniil și Naum, i-a trimis în Școala Militară sub mână și privegherea de aproape a directorului școlii, frate cu Vasile Filipache și erou de la Plevna. Daniil și Naum – botezați de un macedonean – semănau cu părintele lor, erau temperamente aspre și active. Teodor și Clara, care veniseră pe lume mult mai târziu, după prima pereche, reproduceau inteligența și sensibilitatea mamei.

La moartea lui Vasile Filipache, Teodor isprăvisese clasele primare, iar Clara de-abia le începea. Sofia Filipache, ajutată și sfătuită de feciorii ei ofițeri, a venit în București lângă soră-sa

(văduvă și ea), ca să dea la carte pe ceilalți doi. Frații mai mari ar fi voit să-l facă pe Teodor tot soldat. Dar Sofia s-a împotrivit, fie că simțea că acest copil este cu totul nepotrivit cu rigorile și cu psihologia militară, fie că, iubindu-l mai mult decât pe ceilalți, n-a putut să-și calce pe inimă și să-l lase să plece prin străini. Atunci Daniil l-a înscris la Liceul „Sf. Sava“, deși fără multă convingere că a găsit școala cea mai nimerită pentru acest frate prea închis în sine și prea iubitor de lectură. După un an, după doi, notele lui Doru și informațiile suplimentare culese de Daniil de pe la profesori au liniștit conștiința ofițerului. Dar situația aceasta n-a ținut mult. Doru s-a emancipat prea devreme de sub disciplina școlară și de sub obligația de a învăța, egal, la toate obiectele. S-a molipsit de concepțiile socialiste, s-a apucat să citească fel de fel de cărți străine – în paguba programului clasei – și a cășunat fraților săi ostași o multiplă neplăcere.

Și Daniil, și Naum au căutat uneori (când puteau să părăsească garnizoanele lor din provincie) să stea de vorbă cu fratele emancipat și să-l aducă la calea bătătorită. Dar au constatat cu mirare (și Naum, mai inteligent ca Daniil, cu o ascunsă admirație) că Veniaminul lor este un dialectician precoce, cu care discuțiunea e plină de primejdii. Răbdător, tacticos, plin de respect față cu frații săi mai mari, clar în dezbateri, Doru i-a pus pe gânduri și și-a cucerit din partea lor independența morală. Era tocmai pe vremea când Partidul Național-Liberal urma cu șefii socialiști niște tratative de încuscrire menite să nu rămână sterpe. Mai știi?! Diavolul ăsta de copil ajunge, mâine-poimâine, ce nu-ți trece prin cap! Și l-au lăsat în pace.

Doamna Sofia Filipache a avut altă atitudine. La început, când și-a dat seama că feciorul ei este preocupat și frământat de gânduri care pe ea, sănătoasa burgheză, o încurcau grozav, a stat un timp tăcută și mâhnită. La discuțiile lui Doru cu frații mai mari, alteori cu alde nenea Iliuță și nenea Matache, și-a dat osteneala, fără mare succes, să înțeleagă despre ce este vorba. Când s-a convins că favoritul ei este stăpân pe câte știe și susține mai mult decât ceilalți, n-a căutat mai departe. Instinctul ei, dragostea ei de mamă au reasigurat-o. Doru are mai multă minte decât frații lui. Acest copil, pe care l-a simțit totdeauna drept floarea inimii și a mândriei ei de mamă, va ajunge într-o zi om mare. Poate că va avea necazuri în viață, poate că nu va strânge avere niciodată, dar (așa îi spunea

instinctul ei) Doru va ajunge la mare cinst. Și Sofia Filipache se gândea la toate neamurile ei și la toate neamurile lui Vasile Filipache, popi, negustori și arendași, și ajungea iar, iar și iar, la aceeași mângâiere: Doru îi va întrece pe toți. Cu ajutorul Domnului, copilul ei va fi într-o zi cunoscut și lăudat de toată suflarea românească!

Nu se împăca grijulia mamă cu unele detalii și laturi învăluite din viața feciorului ei, dar înțelepciunea-i fatalistă o învăța să se resigneze și să aștepte. Doru de aci înainte e bărbat. După cum știe să spună atâtea lucruri istețe și minunate – de nu pot să le cuprindă atâția oameni bătrâni – așa o să știe să se poarte în viață, cu bună pază și cu istețime. Iubindu-l și îngrijindu-l cu prisos de frăgezime părintească, Sofia Filipache îl vedea pe Doru îndreptățit în toate câte făcea și pretindea, proiecta și discuta, osânda și disculpa.

Duminică de dimineață, după ce trimise ca de obicei, la biserică, o mică ofrandă și un pomelnic, începu, îndemânatică și cu spor, pregătirea prânzului din toate câte adunase de cu vreme.

La ora douăsprezece exact, Silviu Bujoreanu, cu aerul mucalit că escortează pe Badea Jiu, bătut la ușa lui Filipache. Doru îi primi cu brațele deschise.

Bujoreanu îi spuse ca unui procuror:

– L-am adus pe delincvent!

Doru le făcu vânt în odăița lui, prefăcută în sufragerie, și-i instală pe unde se putu.

– Noroc, Jiule Bade! Ce mai faci, fârtate? Cum ți-a mers vara asta? Și-au dat seama cei ce te-au primit prin casele lor cine este acela pe care-l găzduiesc?

– Nu prea, Dorule dragă! Primirea burghezilor noștri, chiar când din punct de vedere formal nu lasă nimic de dorit, înlăuntrul ei o simți calpă și rece. Ce idee bună ai avut să ne mai chemi o dată în această chilie, pe care ar trebui s-o umplem cu dedicații pe toți pereții!...

– Nu știam că te-ai înapoiat în București. Bujoreanu mi-a spus-o și, drept vorbind, el are meritul bucuriei noastre de azi.

Poetul Badea Jiu avea o înfățișare populară și extravagantă. Purta plete aproape ecleziastice. Avea o îmbrăcăminte de dimie albastră-închisă și în picioare bocanci militărești. Era ras la mustăți, cam buhăit la față, umflat și obosit la ochi și cu un nas *à la* Anatole France. Amărăciunea, sărăcia, sarcasmul, nopțile petrecute în sălile socialiste sau în cafenelele deschise până la

ziuă, vreo patimă secretă sau mai multe... nu izbutiseră încă să steargă din ochii și din surâsul lui o naivă și dragălașă primă dispoziție sufletească. Badea Jiu era și rămăsese, sub gunoaiile vieții lui de cântăreț al plebei proletare și de răzvrătit social, un nevinovat pe care poți să-l păcălești și să-l scoți din front cu o masă la „Villa Flora” sau cu un post de registrator la minister. El însuși își dădea seama, uneori, la petreceri, că socialismul lui se topește în vinul bun și la zâmbetele frumoaselor burgheze de la masă.

Cu Badea Jiu, Silviu Bujoreanu se potrivea ca peretele cu nuca. Bujoreanu era brun ca un lăutar, dar avea o ținută și o importanță de hidalgo. Era îmbrăcat cu mare îngrijire, adică periat și călcat, fiindcă hainele de pe el erau cam vechi; mirosea a nu știu ce parfum la modă și-și despărțea părul, pe mijlocul capului, în două lucioase aripi de corb. La ceafă, părul era tuns cu mașina, gulerul era înalt și scos atunci de la călcătorie, iar mustața mijeia neagră și eminesciană.

Stând pe patul lui Filipache și ținându-și pe genunchi manșetele cam lungi pentru mânecile din care ieșeau, Bujoreanu spuse gras și afectat, cum îi era vorba:

– Badea Jiu și cu mine, fiind poezi, am ținut să fim exacti. Boruzescu, ca filosof, este mai presus de timp și de spațiu, de aceea zăbovește; dar unde este marele nostru Lara Teobald? Ca funcționar comercial, pravila lui trebuie să fie punctualitatea.

Filipache, care stătea în picioare lângă fereastră și pândea sosirea lui Boruzescu, răspunse cu glasul plin de păreri de rău:

– Teobald este mai punctual decât noi toți, dar atunci când are libertatea mișcărilor. De data aceasta, amicul nostru n-a putut să se elibereze de la obligațiile lui. Și ca să nu ne întristeze prea mult cu absența-i, ne-a trimis un răvaș în versuri. Uite și Boruzescu! Filosof-filosof, dar cetățean academic!... Privește: nici n-a trecut sfertul de oră îngăduit de moravurile academice...

Filipache se grăbi să întâmpine la ușă pe Boruzescu și-l aduse lângă ceilalți prieteni.

Boruzescu era o făptură intermediară între Badea Jiu și Bujoreanu. Avea o frunte înaltă de om inteligent, părul dat pe spate fără colaborarea pieptenului și un aer general de precocitate și de veștejeală. Frunța lui de gânditor spunea puțină trăinicie pământescă. La douăzeci de ani, câți avea, era trist, dezamăgit și intim bolnav de o boală încă ascunsă, dar lizibilă pentru cine știa s-o descifreze din factura unghiilor lui. De obicei, se învăluia și te ținea la distanță cu dialogul lui

adesea cinic și mușcător. Era îmbrăcat fără pretenții, fără preocupări, cu haine mai noi decât ale lui Bujoreanu, dar de pe acum boțite și pătate. Singurul fecior al unor burghezi cu stare, Boruzescu se înscriesese la filosofie, materia sa predilectă, fără să cugete că va ajunge vreodată profesor cu catedră.

Dădu mâna cu Bujoreanu și cu Badea Jiu și rosti, așezându-se într-un scaun:

– Fraților, recunosc că viața are uneori și ceasuri bune! Badea Jiu! Ce faci tu, tribunule?

– Boruzescule, sunt în concediu... și de la tribună, și de la harfa cea cu șapte coarde!

Boruzescu se uită la Filipache:

– Mi-e rușine să ți-o spun tocmai eu, dar mi-e foame. Ce știi? Vine și Teobald? Îl așteptăm și pe el?

Filipache băgă mâna în buzunar.

– Sunt trist că nu trebuie să-l așteptăm. Nu poate să vie. Mi-a trimis o mucalită dezvinovățire, cu rime și cadență...

Bujoreanu ridică glasul între ei și le spuse:

– Vreți să dăm mesei noastre ceva din ordinea și din prestigiul meselor antice? Ascultați-mă pe mine, care de-abia lăsa din mână un *Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft*.

Să citim misiva lui Teobald între masa propriu-zisă și anexa ei... ca la greci...

Boruzescu îl înțepă cu ochii:

– Bujorene, să nu ne bați capul prea mult cu erudiția ta!

– Filosof ignorant ce ești!... Dacă erudiția mea poate să adauge încă o floare la masa noastră, pentru ce ochiul tău este viclean?

Cineva bătu la ușă. Filipache se duse și deschise.

O servitoare se arătă, purtând pe tavă un castron imens, din care năvăleau aburi.

Boruzescu declară, mârâind:

– Ai noroc că provocarea ta a căzut în acest castron cu potroace, dar sper că nu-i va schimba gustul...

Badea Jiu, cu mâinile împreunate și cu ochii în extaz, suspină:

– O, potroc blagoslovit, toată vara te-am dorit!

Filipache dădu comanda:

– Fraților, la lucru! Dar fiindcă potrocul e prea fierbinte, faceți drumul către el prin aceste farfurioare cu icre, cu măslina

și cu sardele. Țuică nu vă dau. Fiecare are câte o sticlută cu vin pentru sufletul lui.

Se așezară la masă în cruce, Boruzescu față în față cu Badea Jiu și Filipache cu Silviu. În mijlocul mesei, câțiva trandafiri amestecați cu crizanteme făceau capitel unei colonete de cristal plină cu apă. Prietenii trecură degrabă de la gustările reci la potrocul fierbinte și-l cinstiră până la fundul castronului.

– Tovarăși, începu Badea Jiu, voi lăsa în dispozițiile mele programatice și voi recomanda puternic ca la viitoarele mese ale proletariatului eliberat să nu lipsească niciodată ciorba de potroace!

– Ai mare dreptate, frate Jiule, îl aprobă Bujoreanu, dar să te informezi mai întâi care este rețeta și condițiile de reușită ale potrocului. Altfel te pomenești că iese vreo zeamă spartană, la care nu vor râvni nici câinii din zilele democrației biruitoare, admitând că pe atunci vor mai fi câini...

Boruzescu, aristocrat și antiolectivist, începu să rădă:

– Să mă ierți, frate Jiule, dar îi voi răspunde lui Bujoreanu că, în aceste zile așteptate de proletariatul universal, tocmai câinii nu vor putea să lipsească...

– De ce, filosofafe?

– Fiindcă ei vor umbla cu covrigi în coadă în toată împărăția proletară!

Răseră toți, și Badea Jiu cu ei.

Bardul socialist își goli paharul, biruit ca un Samson tuns la piele, deși pletele îi dădeau în pahar:

– Ei, feților, sunt acum la strâmtul meu și la largul vostru! Râdeți! și râd și eu... Sunt la strâmtul meu, fiindcă vinul ăsta, fiindcă mâncările astea mă falsifică și mă fac vremelnice trădător...

Filipache răspunse „slobod!“ la bătaia din ușă, și servitoarea depuse pe masă o piramidă de pilaf, consolidată cu un noian de măruntaie.

Amfitrionul se adresă lui Boruzescu:

– Amice, nu e cușcut, ci pilaf. Mama te va despăgubi la o masă viitoare și va găti pentru tine cușcut!

– Dorule dragă, pilaful e deliciul sultanilor și mângâierea filosofilor pesimiști!

Badea Jiu completă:

– Și Termopilele poezilor revoluționari...

Bujoreanu nu avu nici el astâmpăr:

...Piramida zace moartă în nespusa depărtare
Și nisipurile roșii dau reflexe viorii...

Era un distih dintr-o poezie a lui Lara Teobald, cunoscută de ei toți, dar cu o modificare de circumstanță.

Boruzescu îl cenzură:

– Piramida e sub nasul tău... Cât despre reflexele viorii, le vezi tu de lăcomie și de poftă...

Piramida se dărâmă cu bogăție în cele patru farfurii, și Boruzescu declară sincer că se simte infidel cușcutului. După ce, timp de câteva minute, se închină pilafului, schimbând cuvinte rare, Badea Jiu suspină de satisfacție și de bune amintiri:

– Concepția materialistă a istoriei!... Iată cheia de boltă! Dacă toată lumea ar putea să mănânce, măcar din două în două zile, așa precum mâncăm noi la această masă excelentă, cine s-ar mai gândi la revendicări sociale, la propagande subversive și la revoluții?... Cel mult, am fi toți – câți putem să gândim și să cultivăm ideea – niște filosofi liniștiți, niște elevi ai lui Epicur, întrunindu-ne la ospete ca să discutăm și, risipindu-ne în sihăstriile noastre de măslini și de chiparoși, ca să gustăm izolarea noastră și simfonia oceanului... Ce dulce este discuția când ai mâncat bine și când ești complet asigurat că mâine nu vei răbda de foame! Să mă credeți, cele mai frumoase zile ale vieții mele le-am trăit la Ploiești, pe când eram chelner în restaurantul gării, la papă Dobrogeanu-Gherea. Eram pe atunci un socialist senin, vedeam luptele sociale și agonia capitalismului desfășurându-se sub un cer de catifea. Toți socialiștii, toți revoluționarii sociali ar trebui să fie restauratori, birtași și cârciumari. Câtă poezie, câtă idilică blândețe respiră bancruta socială între o tocană grasă, cu ceva ardei, și o sticlă cu vin vechi!

Au fost doi ani incomparabili! Biblioteca lui papă Gherea, bucătăria restaurantului și adunările noastre intime, cu discuții prelungite până la sosirea trenurilor de dimineață, vor fi, chiar de-aș trăi cât Matusalem, epoca de aur a vieții mele. De când am părăsit dulcea mea meserie de chelner, în restaurantul gării Ploiești, am ajuns un revoluționar feroce, cu rare momente de destindere și de voie bună. Acum trăiesc un asemenea moment. Dar mâine!... Mă voi găsi din nou între flămânzi, între spetii de muncă, între femei și minori exploatați fără îndurare, eu însumi flămând, spetit și exploatat!...

Prietenii cei trei schimbară între ei o rapidă privire de reasigurare. Flămând, poate; Badea Jiu nu găsește în fiecare zi pe amicul amabil care să-l ia cu sine la ora mesei, dar spetit și

exploatat Badea Jiu nu prea are ocazia să fie... Totuși, Badea Jiu este poet; și, prin delegație și prin sugestie, ce nu poate să se inchipuiască un poet înscris în clubul socialist?...

Boruzescu profită de clipa de tăcere și luă cuvântul:

– Cât suntem de subiectivi și cât de iremediabil închiși în noi înșine! Jiule, ești sincer ca un copil. Socialismul tău este revolta unui stomac sănătos și nesatisfăcut. Poate că pesimismul meu este semnul unei intime vicisitudini care evoluează în mine... Iar optimismul amicilor noștri Doru și Silviu este secretul unui sănătos echilibru psihofiziologic...

– Da, răspunse Bujoreanu. Însă, în ce mă privește, ajutat și clarificat de o înțelepciune practică, pe care sunt gata să v-o predic și vouă...

Servitoarea apără a treia oară. De data aceasta aducea, pe aceeași tavă de argint, două rațe rumenite, care pluteau pe spate într-un bazin blond de varză călită.

Silviu schimbă macazul și salută cu ceremonie:

– Iată rața care-mi place!

Filipache îi propuse:

– Silviu, sunt bucuros să ți-o las întreagă! Pe a doua o împart între Boruzescu și Badea Jiu. Eu, unul, încep să bat în retragere...

– Dorule! *Ni cet excès d'honneur, ni cette indignité!* Nu vreau să ies de ocară tocmai acum, când mă laudam cu înțelepciunea mea practică... Tăiem în două ambele rațe. Fiecare se va comporta cu porțiunea lui cum va crede de cuviință și-l vor ajuta puterile.

Toți, afară de Doru, mâncară cu poftă nescăzută și lăsară din cele două rațe numai câteva amintiri inconsistente. Dar bravura comesenilor era pe sfârșite. Badea Jiu se simțea bun și împăcat cu toată lumea, Boruzescu se risipea ca într-o negură metafizică, iar Silviu Bujoreanu, cel mai rezistent și mai vârstnic dintre ei, pregătea – după calapodul meselor clasice – partea spirituală a ospățului.

– Domnilor, începu el, dați-mi voie să vă fac cunoscut că incomparabilii greci de altădată distingeau, la un ospăț, ospățul propriu-zis și masa a doua. Mesele ospățului, cu resturile lor, erau înlăturate, sala era curățită, oaspeții se spălau pe mâini a doua oară și cântau peanul mesei cu acompaniament de flaut în cinstea zeilor și a eroilor. Acest pean era tranziția între ospăț și anexa lui. Anexa însemna desertul și băutura. În ochii grecului aici era punctul de greutate al unei mese, fiindcă aici înfloreau

gluma, discuția și jocul. În locul meselor mai mari, ridicate, apăreau altele mai mici, cu desertul și cu pocalele sau cu fialele pentru băut. Comesenii se parfumau și se incununau sau se încingeau cu cumene. O căldare cu vin – puțin astâmpărat cu apă – era umplută de trei ori. Acesta era numărul cerut de cuvânt. Începea seria pocalelor golite – regula cerea dintr-o dată – întru slava zeilor din Olimp, începând totdeauna cu Zeus și sfârșind totdeauna cu el. La origine, rapsodia era podoaba acestui *potos* sau *symposion*. Rapsodul era poftit și tratat ca un adevărat preot al lui Apollo. Mai târziu apar ghicitorile, jocurile de cuvinte, întrebările istețe, discuțiile și felurite întreceri. Acum, fiindcă noi am terminat masa propriu-zisă, să trecem la partea a doua. Deși suntem de față trei poeți – Filipache mai mult în proză ritmică – totuși, glas de cântăreț nu avem nici unul.

– Ce spui, Bujorene!? protestă Badea Jiu. M-ai auzit tu vreodată cum cânt eu *Internaționala*?

– Nu știam, Jiene, despre această virtute a ta. Dar *Internaționala* în acest moment ar fi nepotrivită. Mi se pare că ziceți într-un loc:

„Sculați, voi, oropsiți ai soartei!
Voi, osândiți la foame, sus!”

– Ei și?

– Cum, ei și?! Cu ce convingere vei cânta tu: „Voi, osândiți la foame, sus!” când tu de-abia te poți scula de mult ce-ai mâncat?... Așa încât trebuie să renunțăm la peanul socialist. Dar putem să executăm ceva din pravila ospățului. Să punem, de pildă, fiecare câte-o floare la butonieră.

Filipache îl aprobă cu vioiciune:

– Ideea este și decorativă, și executabilă. Poftim, avem aici un mănunchi de crizanteme și de trandafiri. Tu, Jiene, ce dorești?

– Trandafirul cel roșu!

Filipache împărți amicilor, după alegere, câte un trandafir sau câte o crizantemă.

Bujoreanu merse mai departe:

– Bun! Acum începe ceea ce se cheamă: *deuterai trapezai*, glume, rămășaguri, întreceri și discuții... Filipache, scoate la iveală răspunsul lui Teobald și dă-i citire.

– Amice, un moment, să instalăm savarina.

Savarina veni la rând. Mâncările grele fură ridicate, fața de masă fu limpezită și alte patru sticlute de vin puse în dreptul comesenilor.

Filipache începu:

– Fraților, *les absents ont toujours tort*... însă fratele Teobald trebuie să fi avut grele cuvinte justificative ca să ne lipsească de tovărășia lui. I-am scris din vreme că ne întâlnim la masa noastră tradițională și mi-a răspuns negativ. Răspunsul lui e o șagă, dar printre rânduri pare că citesc cum că Teobald n-a putut părăsi serviciul fiindcă stăpânul nu este la moară, iar loctiitorul face prea multă pagubă... rezervorului de apă pentru incendiu. Iată ceea ce scrie amicul nostru – răvaș scris azi de dimineață și trimis cu căruța morii:

Mult dorite Dorule,
Am primit cuvântul tău,
Lara, subsemnatul, eu,
logofăt la Herăstrău.
Dar la scumpa ta poftire
Răspund foarte cu mâhnire:
Vai! nu pot, Dorule frate,
să las curcile plouate
și găinile furate
și pe domnu Wassermann
singur cu Buburuzan
(un năvleg de argeșan).
Prin urmare, dragii mei,
Boruzescule, Jiene,
Dorule și Bujorene,
vedeți singuri de purcei,
de mujdei, de frecăței,
și pe Lara Teobald
(din *Strigoii* lui... Arald,
„epopeea unui scald“...
înțelegeți... nu mă scald
în prea multe rime-n ald),
lăsați-l la Herăstrău,
logofăt și... și mai rău!...
la moară la hârța-scârța,
un'se macină tărăța,
și-unde domnu Wassermann
(Wasser... o dată pe an,
când merg nemții la Iordan)
e un strașnic Wein-Bier-Mann.

Badea Jiu vorbi cel dintâi:

– Bietul băiat! Râde ca să nu plângă. Cunosc bine substratul sufletesc al acestor bilete șăgalnice. Iată un păcat fără ispașă pe care ticăloasa noastră societate capitalistă îl comite față de

artiști și de intelectuali. Lara Teobald, luceafărul generației noastre, trăiește la Herăstrău ca un biet șoarece, în făină și în mălai, pe când atâția motani încălțați zgârie cu laba, din joi în Paști, câte un registru din Ministerul de Externe, iar în fiecare lună – ștutul de lefuri!...

Filipache își umplu paharul și-l ridică în dreptul obrazilor aprinși ai lui Badea Jiu:

– Jiene frate, oricât mălai și făină vor grămădi burghezii noștri peste Lara Teobald, geniul lui rămâne neîngropat, enigmatic, sfidător și de granit, ca Sfinxul din marginea pustiei, sub furtunile de nisip! Să bem un pahar în sănătatea lui Lara Teobald, cel ce astăzi lipsește dintre noi cu trupul, dar cu talentul este veșnic prezent în convingerea noastră! Ciocniră și urară:

– Să trăiască Lara Teobald! Să trăiască gloria de mâine a literaturii românești!

Și Filipache adăugă:

– Pentru noi, palpabilă chiar de azi...

Bujoreanu, care se decorase cu o crizantemă mare cât o farfurioară de argint, aruncă altă idee:

– Nu-l căiți prea mult pe Teobald! Într-o zi, nu prea târziu, veți înțelege că el, stând la moară la Herăstrău, n-a măcinat grâu și porumb, ci idei și mari proiecte literare. Afară de asta, pe cât știu eu, el se găsește acolo într-un mediu nemțesc. Personalul conducător este german, gazda lui este germană, germană este și limba pe care o aude în jurul lui. Are noroc. Îl fericesc pentru această potriveală de lucruri. Când ne vom reîntâlni mai târziu – probabil tot în București – veți vedea că Teobald a învățat limba germană, adică v-a luat înainte, și a pătruns – după Maiorescu, Eminescu, Coșbuc – în sanctuarul splendidei poezii germane. De obicei, noi nu știm limba germană, și este o patentă inferioritate a noastră. În liceu ne-am bătut joc de profesorul de germană și ca studenți suntem leneși și n-o învățăm. Mare greșală!

Badea Jiu îl aprobă cu melancolie:

– Tovarășe, ai dreptate! Sunt și eu unul dintre proștii care au avut în palmă puțința s-o învețe și n-au învățat-o. Ce te faci, în literatura științifică socialistă, fără să știi nemțește?

Bujoreanu arătă cu degetul pe Boruzescu, care stătea plecat pe floarea de la pieptu-i:

– Ce te faci în filosofie dacă nu știi limba germană? Să vă răspundă filosoful nostru Costache Boruzescu...

Filipache interveni:

– Să ne răspundă după ce o îndulci, cu o porție de savarină, amărăciunea lui că nu știe încă limba germană. Boruzescule, iată sticla cu rom. Potrivește cum îți cere inima.

Dar Boruzescu, după ce stropi prăjitura cu câteva picături de rom, se adresează lui Bujoreanu, spre surprinderea generală, într-o nemțească încă șovăitoare, dar aproape corectă:

– Ceasul tău a rămas în urmă. Nu mai sunt ignorantul de anul trecut... Pot să vorbesc binișor și înțeleg orice carte literară, așteptând să ajung a înțelege și cărțile de filosofie.

– Bravo, Costache! *Mein bestes Kompliment! Du bist ein wahrer Held!* Când ai făcut vitejia asta, dragul meu? Ascultați, băieți, că vă interesează și pe voi. Ar fi un mare câștig să-l imitați pe Costache și să deschideți pentru voi porțile imensei literaturi germane. Vreau să știu cum ai biruit primele obstacole: prin convorbire, sau prin dicționar?

Boruzescu răspunse cu sobrietate:

– Mi-a căzut în mână o istorie a filosofiei în limba germană. Când am văzut că nu înțeleg mai nimic din sutele ei de pagini, m-am simțit rușinat și indignat de tembelismul meu. Trei ani de limbă germană, și nu știu nici măcar trei sute de cuvinte!... Atunci am început să traduc cuvânt cu cuvânt și să frământ dicționarul cu furie. Toată vara am tradus și am umplut două caiete groase cu vocabule germane. Mi se întâmpla să caut de câte trei-patru ori același cuvânt până când îl identificam și-l biruam...

– Excelentă metodă! Bună pentru cei ce iubesc singurătatea studiosă și pot să și-o plătească. Eu, însă, continuă Bujoreanu, am întrebuițat o altă metodă. Este o invenție personală și pot s-o destăinuiesc fiecăruia dintre voi în parte când veți avea nevoie și când mă veți întreba. Dar aș vrea să ne urcăm mai sus... Sunt mai în vârstă decât cel mai în vârstă dintre voi și deci mai preocupat de problemele practice care ne încaieră acum, la intrarea noastră în societate. Muzele grațioase au binevoit să arunce odinioară în leagănul meu o cunună de laur, dar subtilul Hermes probabil că le luase înainte și-mi dăruise tichia...

– ...de mărgăritar!...

– Nu, Jiene! Tichia clarei înțelegeri a lucrurilor din lumea aceasta. Suntem o tovarășie sufletească încheată prin puterea împrejurărilor misterioase. Ne-am întâlnit, ne-am prețuit și ne-am adunat... Poate că mai târziu, lumea, ocupându-se de noi, va pomeni cu duioșie frăția care ne leagă... Este de crezut

că, dintre noi toți, măcar doi, măcar unul va da de vorbă celor ce vor fi tânăra generație de peste 30-40 de ani... Edgar Spata va fi, într-o zi, un abil conducător de oameni. Puiu Cochînțu va vântura cu lopata cea mare noian de simpatii și de antipatii. Lara Teobald va spori cu unul vârfurile munților noștri sufletești și literari. Poate că nici noi, ceilalți, nu vom pleca fără să lăsăm adresa noastră celor de peste o jumătate de veac... Sunt încredințat de toate acestea cum sunt încredințat că această savarină este un capdeoperă în felul ei. Dar mă tem că viitoarea noastră notorietate, ca să nu zic celebritate, va crește penibil, combătută, săcâită și întortocheată... Afară de Edgar Spata și de Cochînțu, noi suntem săraci, stingheri, fără legături sociale și fără cutezanță în viață. Singura noastră bogăție, în acest moment, este credința că avem talent și această prietenie tinerească și entuziastă. Sunt ceva mai bătrân ca voi. Să credeți că acei vreo doi ani de repetenție pe care i-am înghițit în liceu n-au fost chiar curată pagubă pentru mine. Copii, până când vom agonisi puțină experiență și orientare în viață, vom păți ca oile care trec pe potecile dintre mărăcini...

– Amice Silviu, îl întrerupse Boruzescu, asta este soarta noastră, a tuturor. Înțelepții deploră această fatalitate, care nu iartă pe nimeni. Fiecare dintre noi trebuie, cu mii de dureri, să adune o amară înțelepciune a vieții, pe care pe urmă nu poate s-o transmită nimănui, fiindcă fiecare nou-sosit pe lume trebuie să înceapă cu aceeași ignoranță, cu aceeași nevinovăție grabnic dezamăgită, cu același capital de impaciență menit falimentului.

– Costache, nu mă fura cu filosofia ta și așteaptă-mă să mă exprim mai talpa-gâștii. Nu e vorba de experiența care alimentează marea înțelepciune, ci e vorba de o mică înțelepciune, care te ferește să dai în prea multe gropi acum, la primii pași. În această oră suntem necunoscuți, fără putere și fără nici o prietenie suspusă, care să ne vie într-ajutor. Bietul Lara a trebuit să-și ofere frumosul său dictando și destoinicia-i la aritmetică morarilor de la Herăstrău. Eu m-am înscris și la Drept cu gândul să intru, mâine-poimâine, secretar la vreun avocat. Badea Jiu a ieșit din paradisul Gării Ploiești și nu se știe dacă îl va mai întâlni vreodată.

– Situația mea e deosebită. Eu sunt un răzvrătit și un protivnic al actualei organizații sociale. Mergi mai departe.

– Amicii noștri Filipache și Boruzescu, deși majori sufletește de multă vreme, își așteaptă majoratul legal – din fericire, fără multă grabă, dar cu inima plină de teamă și de

întrebări. Ca mâine vom fi licențiați. Și pe urmă?... Vânătoarea după scrisori de recomandatie, audiențele pe la ministere, umilintele cu toptanul. Rezultatul – în cazul cel mai bun: o catedră la gimnaziul din Călărași sau un post de ajutor de judecător la Filipeștii-de-Pădure!... Vreți voi ca această zi și această agapă frățescă să ne rămână memorabile? Ascultați, cugetați și răspundeți-mi fiecare rând pe rând. Nu credeți că ar fi faptă inteligentă din partea noastră să căutăm printre oamenii zilei – politici, intelectuali, financiari – o personalitate proeminentă căreia să-i oferim *in corpore* serviciile și talentele noastre?

Badea Jiu îl corectă brutal:

– Vrei să zici: șira spinării și demnitatea noastră!...

– Jiene, întrebarea mea este prea serioasă, și de mine, unul, gândită și răsucită de prea multă vreme ca să mă supăr de observația ta... La prima vedere, așa ar fi, cum ai zis. Dar pătrundeți mai adânc! Cugetați la puterile pe care nu le mai irosim în dibuieli și la independența pe care ne vom relua-o când va fi oportun. De altfel, vă rog pe fiecare să luați cuvântul și să-mi răspundeți în toată libertatea conștiinței. Încă o dată, întrebarea mea este aceasta: N-ar fi faptă de tineri înțelepți și prevăzători să căutăm pe cineva din puternicii zilei – cel mai convenabil – și să ne legăm de steaua lui, de directiva lui și de toată autoritatea lui, convertită în ocrotire pentru noi?

Tăcură toți câteva minute, care sorbindu-și cafeaua, care micșorându-și ochii în rotocoalele fumului de țigare.

Bujoreanu, perseverent și metodic, se adresă întâi lui Doru Filipache:

– Dorule, tu ești cel mai tânăr și mai neispitit dintre noi. Ce zici tu? N-ar fi bine să căutăm patronajul literar, politic, sufleteș... al vreunui idol din zilele noastre? A... vă previu că voi scrie câte-o scrisoare, în această privință, și lui Spata, și lui Cochînțu. Iar cu Teobald voi sta de vorbă într-o zi apropiată, poate chiar acolo, la moară la Herăstrău...

Filipache clipi de mai multe ori din genele lui lungi, își mută șervetul de sub un cot sub celălalt și răspunse, la început nesigur, șovăielnic, dar pe urmă cu progresivă fermitate:

– Bujorene, fraților... vă mărturisesc că și pe mine m-a preocupat și mă preocupă ideea aceasta. M-am gândit la Maiorescu, m-am gândit la Iacob Negruzzi, m-am gândit la Vlahuță... Dar nu m-am gândit la nici un om politic, fie el Carp, Delavrancea sau Spiru Haret... Firește, cu puterile noastre

propriu, vom trage clopotele redacțiilor și ale ministerelor multă vreme până să ni se deschidă ușa... Dar nu suntem cei dintâi și nu suntem cei din urmă... Bujoreanu cugetă la patronajul unui om politic. Mie, unuia, îmi este cu neputință să cuget la așa ceva. Este o infirmitate personală, o fobie care mă ține departe de politică și de oamenii politici... De aceea eu, unul, nu mă pot vedea, o dată cu capul, la club, la întruniri, la consfătuirile „șefului“, sau cu „ai noștri“, la vreo ispravă electorală... Chiar dacă ar fi să ne apropiem de Maiorescu, să nu fie de omul politic... Să rămânem atunci la un patron literar și social, la vreun director de revistă, la vreun profesor universitar... La cine?... la Ollănescu-Ascanio?... la Hasdeu?... la Dobrogeanu-Gherea?... la Coco Demetrescu – și el om politic?

Dar iată o împrejurare personală, care mă ține pe loc chiar dacă voi ați apuca-o înainte... Dacă batem la ușa patronului unei reviste, ce vom spune că suntem când ne va primi în casă? Scriitori, poeți, reformatori sociali? Fiecare puteți să răspundeți în câte un fel și puteți să vă legitimați. Dar eu ce voi spune despre mine? Domnul Teodor Filipache, zis și Doru, simpatic student în anul întâi de Litere... Mă-sa crede că într-o zi va fi mai ceva decât ăla care a scris *Genoveva de Brabant*... Dar unde sunt nuvelele, romanele, ori măcar poemele în proză care să acrediteze pe acest mare talent inedit?... Nicăieri! Sau sunt în văzduh, în viitor, în potențial și în convingerea câtorva prieteni iubitori... Cu voi este altceva. Fiecare ați început a fi cineva, fiecare aveți acasă caiete generoase și ponderabile – pentru zilele ce vin și pentru o eventuală colaborare la revista căutatului patron... Concluzia este că eu aș rămânea la coadă, oriunde m-ați duce... I-am scris deunăzi lui Teobald, poftindu-l aici între noi... În treacăt, i-am strecurat o idee care mă urmărește de câțva timp: să învățăm, să devorăm în tăcere maldăre de cărți și să câștigăm cele mai înalte grade universitare. Maiorescu are câteva doctorate. Sărmanul Eminescu!... O diplomă universitară ar fi schimbat toată tragedia vieții lui... Este foarte adevărat că vedem sute de aurite mediocrități bine înfășurate în mantia doctoratului... Dar asta nu descalifică diploma universitară și serioasa învățătură! Dacă niște capete vulgare pot, cu un dram de voință și de aplicație, să-și ia titluri academice, apoi este o rușine ca inteligențele superior înzestrate să nu poată sau să nu voiască să ajungă la aceste titluri.

Prin urmare, amice Silviu, hainele cu care vrei să mă îmbraci sunt ale lui Guliver în țara piticilor... De patron politic

să mă ferească Dumnezeu! De patron literar nu fug și nu voi fugi, dar atunci când – intrând în salonul lui literar – voi fi bine încredințat că locul meu nu este cel din urmă...

– Dorule dragă, și tu exagerezi. Până acum, afară de Lara Teobald, nici unul dintre noi nu și-a spus definitiv primul cuvânt. Așadar, suntem toți niște mari talente pe veresie... Dacă nu te scandalizezi, chestiunea talentului e foarte secundară. Ce este talentul? Fiecare credem că-l avem, dar nu se găsesc doi inși care, în fața unei opere, să se potrivească în rezonanță sufletească și în apreciere critică... Avem toți talent! Nu mai încape discuție! Ne trebuie numai revista patronului, ca s-o facem să plesnească de producțiile noastre. Filipache, ești sfios! Asta e totul!

Ce este talentul? Enigmă și neant! Talentul este puterea de a ciocăni pe om la cap până când o striga zdrobit: Aman! M-ai convins! Ești un geniu! Ce este talentul? Răsfoiți, vă rog, în presa românească de acum vreo 10-15 ani păreri și judecățile criticilor vremii asupra poeziilor lui Eminescu... Sau aduceți-vă aminte ce credea și scria, despre poezia lui Coșbuc, extraordinarul Anton Bacalbașa... Mai bine decât atât: declamați într-o sală unde stau adunați oameni de carte și de duh:

„Cu a visului meu daltă, lucitor argint din astre,
Din porfiru-nchipuirii scos-am vie o nălucă,
Muzicală-nsufletire ce cu brațe nu s-apucă,
Iar sub larga frunte-aprins-am două largi prunele albastre“...

Sau cereți-le părerea asupra acestei strofe:

„Pe câmpie se respiră al naturii antic basm,
Iar papirusele blonde își vorbese tremurătoare,
Și-n Gizeh pe Sfinx o umbră se lungește-nvietoare,
Iar pe vârful plin de raze se cutremură un spasm“...

Câți vor avea sentimentul nostru că ne aflăm în fața unui nou și luxuriant continent de poezie?...

Filipache, nu e vorba să predai patronului o sută de care de mere, culese gata, ci să-i închiriezi, din primăvară, livadia în care merii încep să înflorească.

– Bujorene, sunt cu adevărat sfios. Cine știe câte rânduri de omizi vor năvăli peste bieții meri de acum și până la toamnă!...

– Atunci, care este părerea ta? Să căutăm, sau să nu căutăm un patron literar?

– Să-l căutați, dar pe mine să nu mă duceți la revista lui decât atunci când vă voi ruga eu...

Bujoreanu se întoarse către Boruzescu, apoi către Badea Jiu:

– Voi ce spuneți? Care vorbiți întâi?

Era momentul cufundării în vis și în fanteziile sfârșitului de ospăț. Între acești prieteni, o regulă admisă pe tăcute cerea ca, la mesele din casa lui Filipache, discuțiile să nu se lăbărteze în gălăgie, iar la vin nimeni să nu ceară mai mult decât sticluta a doua. Musafirii nu uitau că, dincolo de odaia lui Doru, ospățul lor este ordonat, pus în mișcare și supravegheat de doamna și de domnișoara Filipache. Această delimitare și această situație, simțită în tot decursul mesei, spre sfârșit ajungeau (pentru Badea Jiu, de pildă) o povară. Filipache își rezerva sticluta lui a doua pentru cei ce găseau pravila prea grea.

Bujoreanu își repetă întrebarea:

– Ce zici, Jiene? Ce crezi, Boruzescule?

Badea Jiu răspunse cu un fel de guturai semnificativ

– Să-ți răspundă întâi Costache...

– Bujorene, răspunse Boruzescu, adunându-și reveria de pe planuri metafizice, care patron politic sau literar de la noi are nevoie de traista unui filosof? Ce vrei să fac eu în saloanele voastre și în revista cutărui sau cutărui director literar? Cui îi trebuie filosofia transcendentală? Pomeniși adineaori de felul cum a fost întâmpinată, la început, poezia lui Eminescu... Adu-ți aminte cum a fost întâmpinată filosofia lui când a citit la „Junimea“ nuvela *Sărmanul Dionis*... Și cercul de la „Junimea“ însemna doar un areopag al inteligenței și al culturii românești!...

La auzul celor din odaie răzbi, de afară, din stradă, un zumzet de cobză, însoțit de o melodie răgușită. Badea Jiu tresări din toropeala lui și întrebă cu o vioiciune de copil nărăvaș:

– Ce e cobza asta, Dorule?

Filipache se duse la fereastra din stânga, o deschise și lăsă prietenilor liberă priveliște.

Era un cobzar bătrân, îmbrăcat în scurteică, așa ca pe vremurile lui Popa Șapcă, și care, stând în stradă la porțița deschisă, zicea anume pentru boierii din casă. Cu capul gol, cu căciula în vârful cobzei și cu fața la boieri, cobzarul își luă cântecul iar de la început. Dar era greu de înțeles ceea ce spune... Moșneagul nu mai avea dinți și apoi se pare că venise

peltic pe lumea aceasta. Se vedea bine că e țigan, dar țigan de curte mare și trăit printre boieri.

Această muzică din cobza națională pare că-i turnă în creierii lui Badea Jiu acel pahar sau două de vin care îi mai lipseau.

– Cine e, mă, cobzarul ăsta?... Aduceți-l încoace, fraților!

Filipache judecă situația drept primejdioasă și cânta să tergiverseze:

– Este vestitul Ionică Frumosu, un fel de Barbu Lăutaru al bucureștenilor. De când amicul nostru Edgar Spata a plecat la Paris, cu am rămas singurul client al lui Ionică, aici, pe stradă. Azi e duminică... Bietul Ionică a venit să-și ia bacșișul... Uitați-vă la fruntea lui. Uitați-vă la ținuta lui de lăutar boieresc. Se zice că mama lui Ionică era într-adevăr de la șatră sau dintre robii curții, dar tată-său era boier sadea, unul dintre șefii marilor noastre familii boierești...

Boruzescu comentă:

– ăsta e păcatul vechii noastre boierimi... Progenitura ei se desparte ca Gurile Nilului, cele trei, spre caftan și divan, spre coarnele plugului și spre șatra țigănească...

Badea Jiu, atent numai la zbârnâiala de afară, încordat și nervos, se trudea, spânzurându-se pe fereastră, să prindă cuvintele morfolite.

– Ia tăceți, mă, din gură, să înțeleg ce cântă cobzarul!

Filipache îl luă cu binișorul:

– Nu te mai frământa degeaba!... Să te ajut eu... Ascultă – dar atâta cât pot și eu să înțeleg...

Filipache începu să reproducă după Ionică Frumosu cuvintele lui peltice și fără „r“, ca niște sardele „fără oase“:

„Paisprezece martie...
Iancu Brătianu
A fost la palat
Și a protestat...
Bizdadea Scarlat
Astăzi n-a mâncat,
Și Marghilomanu
Bate cu ciocanu,
Și maior Fănuță
Bine stă călare“...

E un cântec ivit în București după căderea lui Ion Brătianu de la guvern, acum zece ani, 14 martie 1888 – dacă nu mă înșel... Poate că este chiar opera lui Ionică Frumosu... Despre beizadea Scarlat cântecul spune și mai rău. Dar Ionică e decent

și cu stil. A schimbat prima inspirație, dacă într-adevăr cântecul e de el... Cine o fi maior Fănuță și de ce este atât de bun cavalerist, habar nu am!...

- Trebuia să întrebi, Dorule, trebuia să întrebi! Să chemăm pe Ionică aici la fereastră, să-l chemăm aici în casă și să ne descurce toată taina!

Filipache se uită la Bujoreanu cu niște ochi de timid căzut în mare încurcătură. Silviu, care simțea clocotul suspect din capul lui Badea Jiu, îl smulse pe amic din fereastră și, apăsându-i pe umeri pumnii lui cu manșete extravagante, îi spuse în chip de duș rece:

- Până aici, Jiene! Adu-ți aminte unde ne găsim și dă-l dracului de țigan!...

Prin toată făptura lui Badea Jiu trecu un val de convulsiiune și de revoltă. Se înroși, scrâșni din dinți, se scutură și apoi păru că se dă biruit.

- Bine... să nu-l chemăm aici... Să stea la poartă. Pui de burghezi ce sunteți! Robi ticăloși ai convențiilor și ai fățărniciei sociale! Da... să ne mai cânte ceva, așa, de la poartă...

Ceilalți se uitară unul la altul, îngrijorați de întorsătura pe care puteau s-o ia convingerile sociale ale lui Badea Jiu după șapte pahare de vin. Bujoreanu șopti celorlalți doi:

- Amicul nostru degenerază... Altădată știa să se stăpânească mai cu succes... Nu vă temeți: la nevoie îl iau la braț și îl fac scăpat de aici...

Badea Jiu, fără să mai aștepte consimțământul prietenilor, întrebă din fereastră pe Ionică Frumosu:

- Mă frate Ionică... știi tu să-mi zici un cântec bătrânesc? Cântecele astea cu boierii dă-le dracului, cu boieri cu tot!

Ionică, familiar și senin, fără să se mire de nimic, dar presimțind un bacșiș mai mare ca de obicei, intră în curte și se opri la grilajul grădiniței de sub ferestre. Dând pe spate capul său de boier și de savant, rupse din amintirile unei jumătăți de veac de glorioasă lăutărie și din ruginitile lui coarde vocale cântecul drag părinților:

„Bulgăraș de gheață rece,
Iarna-mi vine, vara trece,
Și n-am cu cine petrece,
Că cu cine-am petrecut
S-a făcut negru pământ
La biserică-n mormânt“...

Badea Jiu se zbuclia pe scaun, își scormonea pletele, aci și le vâră în ochi, aci și le arunca pe spate... În cele din urmă, sări de pe scaun, cu fața plină de șuvițe și de șiroaie de lacrimi.

Bujoreanu răsuflă și-și spuse în gând: „Noroc! Furtuna s-a spart în ploaie... Ar fi fost mai rău dacă rămânea seacă“...

Boruzescu, surzător ca un sfinx budist sau ca o statuă a lui Buda, admira pentru el însuși încă unul din miliardele de mituri ale acestei lumi inexistente, mitul muzical, cu toate ravagiile lui.

Căci e vis al neființei universul cel himeric...

Filipache era cel mai nedumerit și mai surprins de ceea ce se petrecea în el însuși. După cuvintele cântecului: „Iarna-mi vine, vara trece și n-am cu cine petrece“... icoana Antoninei Țanțu îi apără ca din dosul unei perdele date cu dinadinsul la o parte. Îi apără cu o precizie uimitoare și cu destăinuirea unei stări sufletești aproape dureroase. Tot așa cum nu putea să oprească acest cântec să curgă, nu putea să oprească un torent paralel de dor nelămurit, de duioșie neașteptată și de poezie primejdioasă... Iar când sosi distihul „S-a făcut negru pământ la biserică-n mormânt“, Doru se ridică și el de pe scaun, sugrumat de emoție. Ca să se ascundă nu atât de ceilalți, cât de el însuși, se palmui singur: „Iată ce pățești când bei vin în rând cu prietenii!“...

Badea Jiu era tocmai de părerea inversă. Își șterse cu podul palmei și pletele, și lacrimile, examină sticlele de pe masă și găsi în sticla lui Filipache încă un pahar de vin. Îl turnă, îl dădu peste cap și, simțindu-se deodată plin de puteri uriașe și de dreptate nebiruită, puse mâna pe căciula care-i stătea în cuierul de lângă ușă și-o trânti în podele, de răbufni:

- Aici e adevărul, tovarăși! La izvorul ăsta sfânt să-mi veniți, voi, boboci ai burgheziei!...

Badea Jiu acoperea cu explozia lui cântecul lui Ionică. Afară, în stradă, începuseră să se adune copiii și servitoarele. Bujoreanu voi să închidă fereastră. Filipache îi luă înainte și aruncă la timp cobzarului un bacșiș dolofan. Dar Badea Jiu apucă să strige:

- Nu pleca, Ionică! Stăi, frati-meu, că vin și eu!...

Apoi, în dosul ferestrei închise, Badea Jiu continuă, falnic și vijelios ca Oltul când vine mare:

- Țsta e patronul care vă trebuie! L-ați găsit, coconașilor! Pe Ionică Frumosu să-l facem starostele și sfântul nostru! Da, da... m-am cam îmbătat... Dar cum se zice, mă, pe latinește?... *in vin*

e adevărul... Aici e gazda, revista, direcția care vă trebuie! Mă înțelegeți, damblagiilor? Poporul, mă! Inima lui, cântecele lui, durerile lui, dreptatea lui, pe care o călcați în picioare! Limba lui sfântă și fără de prihană, doina lui și jalea lui! Aici să vă înscrieți! Aici să puneți burta și urechea la pământ! De-aici să iasă convingeri, reviste, curente, și poeme, și romane, și mămăliga pe care o mâncați degeaba...

Silviu îl bruftui:

– Și vinul pe care l-ai băut peste măsură... Ești și caraghios, și alandala cu propriile tale convingeri... Țasta e socialism, ori altă bazaconie?...

Badea Jiu se încruntă:

– Țasta e socialismul meu! Cui îi place, bine, cui nu, îi dau banii înapoi!...

Și începu să se caute prin buzunare. Dar tresări și-și inspectă prietenii, unul câte unul, cu un aer și comic, și deznădăjduit.

– Iaca na! Nu am nici un gologan. Dați-mi voi câțiva franci. Badea Jiu e parolist... Nu vreau să-l fac pe Ionică să mă aștepte... Scoateți zece franci! Dacă vreți, haideți și voi cu mine și cu Ionică...

Boruzescu îi strecură zece franci.

– Am dat pe gărlă toată lumea veche, cu toate concepțiile ei și cu toate superstițiile ei... dar... (Badea Jiu se frânse într-o închinăciune de bețiv din romanele lui Dostoievski, tragic, umflat, gata să izbucnească în plâns)... duioșia mea cea din urmă și ultimele mele respecte burgheze... doamnei Filipache și domnișoarei Filipache!...

Nu mai dădu mâna cu nimeni, își îndesă căciula până pe nas și ieși din casă, dibuind podeaua și pipăind pereții. Silviu Bujoreanu, clar, stăpân pe sine și mai rece decât toți ceilalți, făcu bilanțul situației:

– Ospățul a fost mai complet decât aș fi putut să-mi închipuiesc, fiindcă am avut, pe neașteptate, și pe rapsodul homeric, deși țigan și cu numele Ionică Frumosu. Numai defecțiunea lui Badea Jiu frânge puțin linia dorită de mine... Dorule, ai făcut rău că ai rezervat pentru el sticla ta cea de a doua... Poate, însă, că fără această incursiune în grădinile și peste hotarele buneii-cuviințe, ancheta mea ar fi rămas incompletă... Cine știe dacă Badea Jiu, pe trei sferturi beat, n-a spus, trâncănind cum a trâncănit, cele patru sferturi pline ale adevărului... Dar iată și o cenușie presimțire... Tare mă tem că

ospățul nostru de azi este cel din urmă în seria și genul lui... Teobald n-a putut să vie... Badea Jiu a căzut din căruță...

Boruzescu îl mângâie cu placidă ironie:

– Lasă, Silviu, că îl găsește cârciumarul și ni-l restituie...

Silviu continuă:

– Mi se pare că am înțeles un lucru care până aci mi se părea greu de explicat... Badea Jiu nu este un socialist, adică un internaționalist, ci este un tribun al poporului, un patriot tainic și răzvrătit, dar rătăcit printre marxiști. Tot acum înțeleg și deconfitura lui din timpul din urmă și concediul ilimitat pe care și l-a luat de la tribuna socialistă.

Silviu Bujoreanu se întoarse într-un călcâi și-și văzu capul în oglinda dintre ferestre. Doru Filipache avea urechile ca de mărgean. Boruzescu părea că sta să adoarmă. Numai el, Silviu, era același corb, alert, lucios, lucid, pieptănat, până cu pană, întocmai ca la sosire. Mulțumit de sine, începu să fredoneze: „*Allons, allons, amis, partons!*” – un cântec învățat în liceu cu maestrul de muzică.

Se duse și zgâlțâi pe Boruzescu:

– Filosoafe, sus! Din nenorocire, spațiul și timpul nu s-au isprăvit!...

Boruzescu căscă concesiv:

– Văd și eu că nu s-au isprăvit... Și pentru tine, unul, e un mare noroc! Ce te vei face tu dincolo de timp și de spațiu?...

– Ce spui, frate?! Crezi tu că eternitatea pură va fi un fel de „loc rezervat pentru marea frescă” – adică numai pentru Costache Boruzescu?

VI

....*Miercuri, 28 octombrie.* Am primit azi de la nașa-mea și mătușa-mea, maica Antonina, un mandat postal de o sută cincizeci de franci. Pe dosul cuponului, scumpa măicuță mă blagoslovește și mă îndeamnă să fiu cuminte și sârguincioasă la învățătură. Alaltăieri am primit de la mama o carte poștală. Nici o noutate și nici o vorbă despre banii pe noiembrie. Tata și nenea Cristian fac cu schimbul, când în prăvălie, când după marfă. Copiii se duc la școală. Valerica ajută pe mama. Mandatul nănașii m-a lămurit. Iar nu se ajung paralele, iar este nevoie în casă. Mama i-a scria maicii Antoninei, și măicuța, de

unde a putut, de unde n-a putut, mi-a mai trimis și acești o sută cincizeci de franci!...

Ce să mă fac? Dacă unchiul și tușa Elena nu erau mutați la Craiova, era să ne fie mai ușor și mie, și celor de acasă. Sunt astăzi două săptămâni de când am intrat în căminul domnișoarelor Eremia. Noroc că banii au sosit la timp! Aș fi fost în mare încurcătură să cer păsuială chiar de la început, sau să mă rog de Elvira să mă împrumute. Stăm amândouă în această odăiță de la etaj. E destul de bună și de luminoasă, dar dă cu ferestrele în Calea Griviței. Când am intrat în cămin, era o altă cameră liberă, în fund, deasupra curții, dar Elvira a ținut numaidecât să aibă privesă și gălăgia din față.

La mătușa Elena eram trei în odaie – Frăsina, Jenica și cu mine – dar odaia era mai mare și dădea spre grădină. Nici aici nu e rău. Elvira este de dimineață și până seara la examenele ei de medicină. Sunt singură, ziua întreagă, cinci zile pe săptămână, cel puțin acum, la început.

Căminul domnișoarelor Eremia mi-aduce aminte arhondaricul de la Varatic sau de la Agapia. Și domnișoarele Eremia, fete cam tomnatice, ar fi fost bune de călugărițe. Mi se par gospodine și corecte.

Le simt cam egoiste și nu atât de calde pe cât ar voi ele să se arate. Dar sufrageria lor nu mai seamănă nici pe departe cu trapeza de la arhondaric. Sunt fete econoame, țin cheile la brâu. În sufragerie nu prea se fac fărâmituri.

Sunt în tot căminul vreo zece odăi, și pensionarele sunt până acum cincisprezece (studente, câteva telegrafiste și două funcționare la Ministerul de Finanțe). Am putut să le număr dimineața, la cafeaua cu lapte, fiindcă la prânz și la cină nu ne mai regăsim niciodată toate.

Începem să ne cunoaștem. Una nu seamănă cu alta nici la chip, nici la suflet. Nu semănăm toate nici la sărăcie, fiindcă avem vreo trei colege, fete de oameni cu stare. Au venit, bietele fete, să învețe carte. Nu prea le înțeleg. Una dintre ele, Lili Prahoveanu, are multă inteligență și cap de învățătură. Dar cealaltă? Ce le mai trebuie și-o diplomă de licență pe lângă foaia de zestre?

Elvira e singura noastră medicinistă. Deșteaptă, frumoasă și emancipată ca un băiat. Cred că domnișoarele Eremia nu sunt prea bucuroase că au primit-o în cămin. Vorbește prea tare, râde cu hohote, împinge pe fete... E prea vioaie și prea

zburdalnică și le întărită și pe celalalte. Cum să fie bucuroase domnișoarele Eremia?

Nici ea nu e fată săracă. Tată-său, doctorul Iatropol, nu mai are astăzi, în Brăila, vaza și clientela de mai înainte, dar nu stă rău deloc. Mi-e dragă Elvira. Totdeauna mi-a fost dragă. De când venea pe la noi cu răposata maică-sa și ne jucam, frații mei, ea și eu, pe lângă grămezile de boabe de porumb de pe chei. Și de când doctorul s-a însurat a doua oară și a luat pe țăța Polixenia, suntem și ceva rude.

Mi-e dragă Elvira și mă tem de ea. Mă vrăjește și mă dominează.

Joi, 29 octombrie. Ce ochi frumoși are! De departe sunt verzi, adânci și chemători, ca lacurile noastre dimprejurul Dunării. Dacă însă te uiți mai de aproape, se fac albaștri, ca o broderie albastră cu nenumărate nervuri și puncte de broderie. Așa, cu ochi verzi-albaștri precum este, Elvira e rumenă și brună. Mi-a fost dragă totdeauna, dar totdeauna am privit-o cu oarecare tristețe umilită. Ce eram eu pe lângă ea!... Când venea la noi, cu părul ei negru și cârlionțat, durdulie și roșic ca o rodie, eu, pe lângă ea, păream o pisică ieșită dintr-o găleată cu lapte de var. Și mă făcea și geloasă. Ea se juca, alerga și se bătea mai mult cu frații mei, cu Cristian și cu Barbu.

A rămas tot așa. Dar astăzi o înțeleg mai mult și mi-e teamă de ea. E bună, generoasă, gata să plângă dacă plângi. Însă după câteva minute n-o mai recunoști. Duminica și în puținele după-amiezi libere, când stă cu mine, cântă, șterge mobilele, își inspectează rochiile. Sau mă despletește, mă piaptănă și mă reîmpletește... Sau mă ia la cercetări medicale, cordul, plămânii, conjunctivele... Sau stă la fereastră și face haz de toate câte vede și aude... Sau aleargă la cofetărie, cumpără un carton de prăjituri și cheamă pe toate fetele la noi în odaie... După vreo două ceasuri de vorbă, de zburcium, de risipă nervoasă, se apucă de citit. Și atunci este ca și cum n-ar mai fi în casă. Nu mai vede, nu mai aude, n-o mai ațâță nimic din toate câte se petrec în jurul ei.

Vineri, 30 octombrie. Șovăiesc între filologia modernă și filozofie... Pentru care să mă hotărâsc? La filozofie, am aceiași profesori ca și anul trecut. Materii: estetica, istoria filozofiei contemporane, logica, istoria filozofiei moderne, morala naturalistă, psihologia, pedagogia, istoria românilor și istoria literaturii române. Aștept anunțarea cursurilor. Dimineața mă

duc la Biblioteca Academiei. M-am împrietenit de anul trecut cu sala de lectură și am, lângă sobă, locul meu.

Sunt – vreau să fiu – o studentă sărguincioasă. Examenele le-am dat pe toate și am o singură bilă roșie într-un șirag de albe. Dar lucrez fără entuziasm. Ce aștept, ce vreau nu știu nici eu. Lucrez din datorie. Mă susține ideea că trebuie să mulțumesc pe părinți și să nu înșel așteptările mătusei și nănașei mele, maica Antonina.

Admirabilă femeie maica Antonina! O strănepoată a mamei lui Ștefan cel Mare, nu altceva! Cu mintea ei, cu înțelepciunea ei, dar mai ales cu energia ei, ține în picioare o mânăstire întreagă și o apără de dezmăț și de ruină. Dar a avut și o meteahnă. I s-a părut că sunt deșteaptă și bună să învăț carte. Dacă n-ar fi fost stăruința și jertfele ei, părinții mei mă lăsau la Varatic... Și știu eu dacă n-ar fi fost mai bine? Mă tentează filosofia, adică în primul loc psihologia și pedagogia. Îmi place această strădanie de a lămuri enigmaticul suflet omenesc. Îmi place acest început de ordine și de legi întrevăzute, în lumea pe care o purtăm ascunsă în noi, cea mai apropiată, și totuși, uneori, mai depărtată decât stelele nopții. Dar nici psihologia, nici făgăduințele ei nu mă leagă prea mult și nu-mi încălzesc inima.

Luni, 2 noiembrie. Azi de dimineață am tras o spaimă zdravănă. Nebuna de Elvira mi-a dăruit deunăzi un fular de mătase, și eu l-am închis în cufăr. La ora șapte și jumătate, la cafea, îmi cere fularul înapoi. Că îi e frig, că n-a putut până acum să-și cumpere altul, că mi-l dă înapoi deseară, când s-o întoarce... Eu nu-mi băusem cafeaua. Elvira îmi scoate cheile din buzunarul jerseului și dă fuga în odaie, să-mi deschidă cufărul!

Mi s-a zbătut inima. Nebuna dă peste caietul meu de note zilnice! M-am supărat de-a binelea, dar nu i-am arătat-o atât cât ar fi trebuit, fiindcă aș fi făcut-o să creadă că mă prăpădesc după fularul ei. Eu, una, n-aș fi putut să fac așa ceva. Când ai dăruit ceva, măcar de-ai crâpa de nevoie, nu poți să te țigănești și să ceri darul înapoi. Treburi de astea mi-a mai făcut Elvira, și nu m-am învățat minte.

Marți, 3 noiembrie. Am început să mă împrietenesc cu fetele din cămin. Elvira și Lili Prahoveanu sunt pe cât colo cele mai distinse. Dar nici celelalte nu sunt cu totul șterse. Mi se pare că vreo două dintre ele au frumoase calități sufletești. Mai toate au venit încoace ca să învețe câte ceva și să ajungă la

catedră sau la slujbă. Și la ele, ca și la mine, acasă nu este nici o nădejde. Una este exact în situația mea. O rudă mai bogată a ajutat-o să termine liceul, și acum o întreține mai departe până și-o lua licența.

N-am putut să stau prea mult de vorbă cu fiecare și să ajung să le cunosc adâncul inimii. Dar mi se pare că le știu pe dinafară de mai înainte. Elvira și Lili Prahoveanu au deosebite puteri intelectuale, dar și ele s-ar lăsa (cred eu) de învățatură dacă le-ar ieși înainte așteptatul Făt-Frumos...

Biete fete! Ne ducem la școală, alergăm la slujbă și vrem să lucrăm în rând cu bărbații, fiindcă nu vine nimeni să ne întrebe:

– Fată hăi, nu vrei să te măriți și să fii nevasta mea? Ce cuminte vorbea maica Antonina! Când venea uneori, obosită și asudată, de la hambarele mânăstirii, de la draniță, ori de la văcărie, ori când se certase și se tocmise prea mult cu furnizorii mânăstirii, cădea în jilț și se jelea:

– Astea-s treburi de bărbat!... Femeia e făcută să se învârtească între cratițele din bucătărie și patul copiilor!... Cu toate astea, maica Antonina este mai pricepută și mai bărbătoasă decât trei bărbați.

Dacă s-ar întâmpla o minune și ar veni, în cincisprezece zile consecutive, la noi la cămin, cincisprezece eroi din basme, câte unul pe zi, și ar cere, unul câte unul, pe câte una din fete, domnișoarele Eremia ar întreba, cu batista la ochi, în ziua a cincisprezecea, pe al cincisprezecelea cavalier:

– Nu mai aveți, oare, doi tovarăși care să poftescă pe la noi și mâine, și poimâine?...

Vineri, 6 noiembrie. Sărmanul meu caiet de note!... Mi se pare că de aci înainte trebuie să te arunc în foc, sau să nu-ți mai destăinuiesc nimic. De câteva zile plouă cu noutăți. Alaltăieri, Titu Maiorescu a început cursul său de istoria filosofiei engleze contemporane. Maestrul a fost ca totdeauna «nemuritor și rece»... Poate că sunt o proastă (sigur că sunt o proastă), dar Coco Demetrescu, răgușit și sculat din somnul lui diurn, mi se pare mai juvenil și mai luminos decât Maiorescu.

Mai-nainte de lecție, ne-am înghesuit în bancă Elvira Iatropol, care se prăpădește după impecabilul maestru și-și lasă cursurile de la Medicină, eu și Sanda Petrovici. După lecție, Sanda Petrovici s-a găsit cu vâru-său, iar vâru-său avea după el doi prieteni. Și iată cunoștințe noi, glume și complimente. Am rămas cam înghețată... Vărul Sandei este o simpatică figură pe care o remarcasem mai demult. Este un băiat rumen și cu ochii

negri, pe care l-am văzut de câteva ori pe stradela din fața căminului. Dacă nu mă înșel, locuiește în acea căsuță veche românească din spatele școlii primare.

Și el, și ceilalți doi prieteni mi s-au părut neobișnuit de inteligenți... Ferice de ei! Vărul Sandei a venit ieri la Biblioteca Academiei. Stăteam în colțul meu și lucram. I-am luat seama și nu prea mult. E într-adevăr băiat frumos. Dar ce-o fi în inima lui? Are în ochi și în față un fel de sfială zâmbitoare și copilărească, un fel de momeală care poate să fie amăgitoare.

M-a observat și el. Se așezase în capătul celălalt al sălii, cu fața către mine; desigur, din întâmplare. Ne-am întâlnit ochi în ochi. Dar o singură dată. Mi-am văzut de lucru și n-am mai ridicat capul de pe cărți. Când a sunat clopoțelul, ne-am recunoscut în vestiar și am intrat în vorbă. Am făcut drumul până acasă împreună. S-a mirat că știu unde locuiește și m-a întrebat dacă nu mi-a spus-o cumva Sanda Petrovici aseară.

Am mers cu pași domoli până în fața bisericii, străini, fără să ne pese unul de altul, dar cam stingheriți...

Il cheamă Teodor Filipache. Și pe urmă?..."

VII

Doru intră grăbit în palatul Universității și urcă pe fugă scara cea mare care ducea la cancelaria profesorilor și la sala nr. 4. Era plin de ciudă pe tramvaiul cu care venise, plin de ciudă pe niște căruțași cu lemne, care baraseră linia tramvaiului, dar și mai plin de ciudă pe el însuși că nu plecase de acasă mai devreme. Din fericire, Maiorescu încă nu intrase. Cu alți vreo doi codași, Doru se vâri în coca studențească, gata să se reverse înapoi pe ușă, și până să-și elibereze mâinile și pulpanele paltonului auzi vestea fluierată: „Vine!” Atunci, fără să știe nici el cum, o ultimă convulsie a masei, care se desfăcu spre a lăsa pe profesor să vie la catedră, îl aruncă mai departe în lăuntru sălii și se pomeni lipit de prima bancă din amfiteatru. Era mai bine. Cel puțin putea să-și miște o mână și să-și caute batista.

Cu aceeași prestanță calmă și solemnă, cu aceeași măiestrie mată și sacadată, profesorul începu singularul roman al vieții filosofului englez John Stuart Mill.

Se născuse în Londra, cu vreo nouăzeci de ani în urmă, adică în primii ani ai secolului al XIX-lea. Tatăl său, James Mill, era un intelectual de marcă, autorul unei cărți celebre, *Istoria Indiilor engleze*, și pe urmă funcționar superior în Compania Indiilor. John era primul născut, și după el veneau destui frați și surori. Creșterea lui John a fost opera tatălui. Conducându-l de convingeri puțin comune și aplicând copilului său o metodă pedagogică extravagantă, James Mill a început să-l învețe pe John, la vârsta de trei ani, limba elincască. Filosoful mărturisește în *Memoriile* sale că nici nu-și mai aduce aminte când anume a început să învețe această limbă clasică. S-a pomenit învățând grecește! Până la opt ani, când a început să învețe și latinește, micul John citise fabulele lui Esop, pe Xenofon și pe Herodot! Între opt și doisprezece ani a citit pe Virgiliu, Horațiu, Titu Liviu, Salustiu, Ovidiu și bună parte din Cicerone. Până la patrusprezece ani a grămădit în capul lui mai mult decât un băietan bine pregătit care se prezintă la bacalaureat.

James Mill-tatăl dădea copilului lecții, îl examina, îl obliga să-și bată capul cu probleme mai presus de puterile vârstei lui și-i dădea să citească și să rezume cărți scrise pentru oameni maturi. Luându-l cu sine la plimbare pe căi de țară, îi făcea pe lângă școala de acasă încă un supliment de școală peripatetică.

Geometria, algebra, istoria universală, științele fizico-chimice, geografia, științele filosofice, începând cu logica, și mari cantități de literatură universală fură mistuite de mintea viitorului filosof cu mult mai-nainte ca să-și atingă majoratul. Această stranie metodă ca să întinzi până la maximum puterile intelectuale ale unui copil, John Stuart Mill n-o găsește absurdă. La o jumătate de secol de distanță, după anii lui de învățătură în școala lui tată-său, el constată că: „Un elev căruia nu-i ceri niciodată ceea ce el nu poate să facă nu muncește niciodată atâta cât ar putea”.

Dar filosoful englez, crescut și instruit de tată-său departe de școli, deci fără întâlniri și contact cu alți copii de vârsta lui, fără jocuri, fără ștregării, fără trânteli și fără nici un fel de exerciții fizice, ajunge, la anii vârstei clocotinde, gol de orice clocot. Tatăl, James Mill, era prietenul și colaboratorul celebrului jurist și sociolog Bentham, autorul *Tratatului despre legislație*. Tânărul John și-a petrecut adolescența printre oameni maturi, printre amicii lui James, ascultând și participând la discuții interminabile, ajutând pe tată-său și pe prietenii acestuia la

compunerea operelor lor și îngropându-se complet în mormane de pagini citite și scrise, ca o biată floare băgată într-o bucoavnă, să se preseze.

Din grupul puternicilor intelectuali care gravitau în jurul lui Bentham și duceau în frunte făclia *principiului utilității* era să se răspândească marele curent *utilitarist* englez, înrudit și paralel cu școala pozitivistă franceză. John Stuart Mill a fost, în toată viața și în toată opera lui, reprezentantul acestui curent pământesc, realist, foarte treaz, legat logicii și experienței științifice. Dar filosoful și-a dat seama curând că educația lui ciudată făcuse din el numai o mașină de tocat raționamente și de descoperit cusururile logice din discuțiunile și din cărțile celorlalți.

La vârsta de douăzeci de ani, tânărul filosof se simți deodată, sufletește, spăimântător de veșted și de pustiit, ca și cum tot farmecul și tot interesul vieții și-ar fi schimbat cărările care duceau spre inima lui. Juvenila lui dorință de a lucra pentru transformarea lumii era moartă. Concepțiile lui de până aci, prietenii intelectuale, mulțumirea muncii cotidiene... toate se stinseră și-l lăsară în întuneric. Nimic nu-l mai interesa, nimic nu-l mai încălzea, nimic nu putea să-l facă să resimtă eroica plăcere de-a stăruii în calea vieții.

Educația lui severă și pozitivistă, interzicerea oricărei duiosii religioase, ba chiar proscrierea oricărei poezii se dovedeau acum niște exagerări fatale, capabile să rupă firul vieții. În această stare de bancrută morală, John Stuart Mill își reexaminează trecutul, ideile, filosofia, adică întreaga școală a părintelui său, și începe să-și dea seama de lipsurile și de greșelile pe care le ispășea acum elevul.

Maiorescu nu insista prea mult și nu analiza înfricoșata criză prin care trece filosoful englez între anii 1826 și 1830. Tot așa, nu se oprea asupra întâielor izvoare mântuitoare care vin să adape și să înviorze calcinata simțire a lui John Stuart Mill. Întâlnirea filosofului cu poezia lui Wordsworth și efectul ei reconfortant, profesorul le lăsa la o parte din ecuație, întrucât poetul englez era cu totul necunoscut auditorului.

Dar Maiorescu interpreta cu justete memoriile filosofului englez, scoțând din spusele lui impresia că gândul suicidului începuse să-i dea târcoale. În toiul acestei năruiri sufletești, John Stuart Mill are marele nșroc să se întâlnească cu doamna Taylor.

După primele momente de strâmtorare și de nădușeală, Filipache începu să se adapteze. Izbuti să-și scoată paltonul și să-l intercaleze între doi studenți din bancă, iar pe palton își deschise caietul și porni să ia note. Mai târziu și pe apucate, ochii îi alunecară primprejur. Amfiteatrul era înșesat, pe mijlocul lui era un zid de trupuri, iar în bănci ascultătorii stăteau cap lângă cap. Deocamdată, prin zăpușeala sălii, Filipache nu recunoscă pe nimeni. Fiindcă nu nota decât ideile principale rostite de la catedră, nu era obligat să-și fixeze privirile numai pe caiet. Cercetă sala mai pe îndelete și nu găsi nici o figură de prieten. Până la alte probe, Bujoreanu și Borzescău nu erau de față. Dar descoperi, cu un nestăpănit freamăt al inimii, că în banca a treia, la vreo câțiva metri departe de el, Antonina Țanțu stătea între o colegă și un coleg și lua note cu mare luare-aminte. După îmbujorarea obrazilor, trebuia să-i fie și ei cald, dar, contrar celor de primprejur, nu arăta nici o oboseală și nici o deprimare. Dacă Antonina privise spre ușă în momentul intrării profesorului, putuse să observe înghesuiala de la ușă și capetele studenților întârziati. Doru se întreba, fără de răspuns: a prins de veste Antonina ori n-a prins de veste că e și el în blocul oropsit?... Îi venea să creadă mai degrabă că colega lui nu-l observase, și atunci, cu un fel de sentiment satisfăcut, de impunitate, o privi fără sfială. Era, fără îndoială, figura cea mai deosebită din rândul ei și din rândurile vecine. Portul capului, seriozitatea feței și lumina frunții, sporită prin strălucirea perișorului vagabond fără cochetărie, destăinuiau realități sufletești simpatice și reconfortante. Antonina nu era frumoasă, ci grațioasă. Pe linia acestei prime impresiuni, observatorul nota cu mulțumire semnele unui caracter vrednic de încredere și mărturia subtilă a unei subjugătoare curății sufletești. Era un copil cuminte, care crescuse mare, venise să învețe carte la Universitate, stătea aci amestecată printre colegi inferiori, dar care păstrase nevinovăția și inexperiența anilor când te joci cu păpușile. Filipache puse în mintea lui, alături de Antonina, pe soră-sa, Clarița, și judecă nepărtinitor că soră-sa pare mult mai dezghețată și mai femeie. Dar Filipache, observând pe colega din bancă, nu pierdea șirul lecției profesorului...

John Stuart Mill întâlni, în anul 1830, pe femeia cu care legă, după propria-i expresiune, prietenia cea mai prețioasă a vieții lui. El era de douăzeci și cinci de ani; ea era cu vreo doi ani mai mică decât el, dar era măritată, și soțul ei era cel mai

cumsecade om din lume, burghezul Taylor. Amabil, afectuos, cu purtări plăcute, om care-și câștiga cu belșug înlesnirile și satisfacțiile vieții, domnul Taylor mai avea și calitatea prețioasă că admitea, în jurul frumoasei și excepțional de inteligentei sale soții, prietenia și admirația câtorva oameni onești. Iubindu-și și înțelegându-și soția, Taylor își măsura modestia personală, se vedea incapabil să guste discuțiile înalte, manifestațiile artei și ale filosofiei și se bucura, din colțul salonului, să vază pe nevastă-sa prezidând, sărbătorită, pe artiști și pe filosofi.

Admirația lui John Stuart Mill pentru doamna Taylor se revărsă în aprecieri și în caracterizări cu suflu de odă: „Avusei fericirea să fiu primit în cercul ei și înțelesei degrabă că doamna Taylor stăpânea, adunate laolaltă, calități pe care nu le întâlnisem decât izolate la persoanele cunoscute de mine până aci... Caracterul general al inteligenței ei, temperamentul ei și întreaga-i complexiune sufletească m-au făcut adesea s-o compar, așa cum era în vremea aceea, cu poetul Shelley. Însă când e vorba de înălțimea inteligenței și adâncimea cugetărilor, Shelley, mort prea tânăr, nu era decât un copil față de doamna Taylor, în deplina ei înflorire. În cele mai înalte regiuni ale speculației filosofice, ca și în cele mai mărunte treburi ale vieții cotidiene, spiritul ei era un instrument care păstra totdeauna aceeași desăvârșire. Spiritul ei răzbătea până la inima, până la măduva problemei. Ideea esențială, principiul nu-i scăpau niciodată. Această precizie, această rapiditate de execuție, care caracteriza toate facultățile spiritului ei, ca și pe ale sensibilității ei, unite cu darurile de sentiment și de închipuire ce avea, ar fi putut face din ea o artistă desăvârșită. Sufletul ei arzător și iubitor, elocința-i viguroasă ar fi făcut din ea, desigur, un mare orator. În sfârșit, dacă femeilor le-ar fi fost deschisă cariera politică, profunda cunoaștere a doamnei Taylor despre firea omenească, discernământul și sagacitatea pe care le dovedea în viața practică i-ar fi asigurat un loc de frunte printre conducătorii omenirii. Aceste daruri ale minții slujeau caracterul moral în același timp cel mai nobil și cel mai cumpănit pe care mi-a fost dat să-l întâlnesc... Mână în mână cu nobila ei mândrie mergea modestia cea mai sinceră. Ea se arăta cu totul simplă și firească tuturor acelor care erau în stare să simtă prețul acestor calități. Disprețuia în chip suveran tot ce era josnic și laș. Indignarea ei izbucnea în fața oricărei fapte care dădea pe față, în purtarea sau caracterul făptașului, porniri brutale, tiranice, perfide sau rușinoase...”

Cu această femeie John Stuart Mill rămâne prieten douăzeci de ani. Doamna Taylor ajunge confidentul, sora sufletească, sfetnicul, inspiratoarea și colaboratoarea filosofului. Timp de douăzeci de ani, John Stuart Mill trăiește o viață incomparabilă, de fericită amplificare sufletească și de nobilă muncă intelectuală, într-o rară ascensiune, statornic susținută de două minți superioare și de două inimi adecvate. După douăzeci de ani, în care John Stuart Mill dă la iveală operele sale cele mai bine cugetate și mai sânguincios realizate, după douăzeci de ani de muncă filosofică geamăn împletită cu gândurile, cu descoperirile, cu îndemnurile și cu avânturile amicei ideale, soțul Taylor se retrage discret din viață și doamna Taylor ajunge soția filosofului.

Dar această încununare pământească a unei prietenii platonice și britanice ține mult mai puțin decât precedenta și ideala lor camaraderie. Căsnicia lui John Stuart Mill cu regina inimii sale se rupe după șapte ani. Fosta doamnă Taylor moare pe neașteptate, atinsă de congestie pulmonară, în sudul Franței, la Avignon, și acolo rămâne pentru odihna cea de lungă vreme.

În fața lui Maiorescu, care rechemă cu o rezervată dar simțită simpatie romanul nobilei vieți a filosofului englez, stătea, atentă și impresionată, ca toată lumea, și doamna Maiorescu. Profesorul, tratând cu o ponderată voce bună această materie mai mult literară și sentimentală, se silea totuși să degajeze pentru tânărul său auditor (în ale cărui virtuți nu prea credea), o lecție de înaltă moralitate. Vorbind cu rezervă și cu belșug de nuanțe de prietenia celor doi – severă și fără umbră de vinovăție – vorbind de fericita completare sufletească pe care și-o simte John Stuart Mill în intimitatea sufletească a doamnei Taylor, profesorul făcea o stațiune în dreptul inimii celor ce-l ascultau: „Ar fi de dorit ca această mare pildă din viața filosofului să găsească aci, în sala noastră, dreapta pricepere ce i se cuvine. Ar fi de dorit ca tinerii care mă ascultă să înțeleagă și să simtă, pentru toată viața lor, serioasa și vitala problemă care începe să-i asalteze acum, în primăvara vieții. Întâlnirea bărbatului cu femeia, cinstita și severa orientare în raporturile dintre cele două sexe sunt lucruri atât de capitale în viața noastră, încât cea mai mică ușurătate sau incorectitudine pot să aibă urmări dezastruoase. Să nădăjduim că priveliștea acestei neprihănite prietenii, convertite la timp favorabil în onestă și fericită căsătorie, va rămânea pentru ascultătorii mei o statornică și profitabilă amintire...”

Doru Filipache întoarse capul spre Antonina Țanțu. Ochii lor se întâlneau într-o încrucișare de raze sufletești care se frânseseră și căzură în nevăzute scânteii spre tainicul fund al inimii... Așadar, Antonina notase prezența lui, și poate nu era acum întâia oară când se uita la el... Totul se întâmplase într-o secundă. Antonina, cu ochii pe caiet, însemna mai departe ideile auzite. Dar lui Filipache i se păru că peste fața îmbujorată a colegei lui trecu o undă de emoțiune și de roșeață.

Urma ca, în lecția viitoare, profesorul să vorbească despre opusculul filosofului, *Aservirea femeilor*, și să dezvolte entuziasmele-i convingeri în privința vredniciei femeii de a avea, în societate, absolut aceleași drepturi ca și bărbatul.

Maiorescu și doamna Maiorescu părăsiră sala. Gălăgia și învălmășagul izbucniră ca un foc într-o șiră de paie. Deodată, Filipache văzu lângă el pe Bujoreanu și pe Boruzescu, și cu mirare simți că nu este prea fericit de apariția lor.

Bujoreanu rezumă situația pentru toți:

– *Tarde venientibus ossa...* și statul în picioare până-ți trece os prin os... Toți am întârziat, toți am făcut de planton... Noi doi, chiar lângă ușă...

Filipache întrebă, cu ochi care căutau în juru-i:

– Cum vi s-a părut lecția, dragii mei?

Boruzescu răspunse:

– Mai caldă decât celelalte și... știu eu?... contagioasă!

Filipache clipi înfiorat, dar se feri să ceară lămuriri.

– Părerea mea, zise Silviu Bujoreanu, este că Maiorescu ar fi meritat astăzi un auditoriu alcătuit numai din logodiți – ca să nu zic înamorați – și din tineri însurăței...

Boruzescu replică gânditor:

– Cine știe?! Poate erau în sală și de aceștia, în orice caz, au tot timpul ca să fie...

Silviu Bujoreanu adause cu superioritate:

– Noi rămânem scoși din cauză... Cunoștințele noastre feminine au dat pare că cu bobii, și astăzi n-au venit... Nu văd nici pe vară-ta, nici pe prietenele ei...

Filipache, laș și cu jumătate de gură, îngăimă un răspuns:

– Așa mi se pare și mie.

Dar controlă sala dintr-o ochire, pornind de la locul unde stătuse Antonina... Într-adevăr, nu mai era nici o colegă cunoscută. Antonina se strecurase din sală și fugise.

A doua zi de dimineață Filipache se duse la Biblioteca Academiei. Încercă să citească, să ia note, să urmărească o idee literară... dar zadarnic!... Nu putea să-și concentreze luarea-aminte și n-avea nici un spor. La fiecare mișcare din sală, la fiecare pas din vestibul ridica ochii de pe carte și se uita să vadă cine vine. După un ceas de tensiune și de neastâmpăr, închise cărțile și se lăsă păturaș.

Antonina lipsea din sală și în locul ei era altcineva!

A treia zi făcu la fel. Dar și de data aceasta studiul lui merse târâș-grăpiș și, după două ore încordate și nemulțumite, plecă din sala de lectură și porni spre Șoseaua Kiseleff. Antonina nu venise nici azi!

Deși zi de noiembrie cu cer de veștede cicioare și cu soare galeș, lăsat spre miazăzi, totuși, văzduhul avea în el unde largi de prospețime și de sprintenie. Plimbarea la Șosea era pentru Filipache o deprindere veche, însă în ceasurile singuratice ale dimineții, când aleile sunt libere de fluxul snobilor și al snobismului.

Intră pe fâșia lată de prundiș și înaintă departe, spre Hipodrom. Se obișnuise de câțiva ani să facă în toate diminețile libere acest sport primitiv și sănătos, la început împreună cu un coleg sau doi, mai pe urmă singur. Rareori se lăsa târât de prieteni să vie la ora Șoselei și să privească deșarta defilare a echipajelor bucureștene. Dar în singurătatea de dimineață, detestata Șosea din ajun revenea la frumusețea ei cunoscută și intimă.

Teii goi sau plini de frunză erau toți buni prieteni. Țărâncile de la Băneasa, cu cobilița pe umăr și cu gălețile cu lapte covăsit – chiar gălăgioase, chiar triviale – se potriveau peisajului și dimineții printr-un fel de lege odihnitore și necesară, care lipsea cu totul boierilor din ceasurile serii. Vilele, din ce în ce mai numeroase, din dosul cortinelor de tei păreau fără locuitori, sau cu prea puțină viață, ca să tulbure liniștea matinală. Singura notă rapidă și distonantă era, uneori, galopul cailor de curse, călăriți de jochei englezi, care se duceau ori se întorceau de la Hipodrom. Dar aceste superbe animale, care se arătau și dispăreau prin plasa de lumini și de umbră verde de sub tei sau prin vârtejul frunzelor răscolite de potcoave, completau impresiile dimineții cu nu știu ce plesnet de surpriză, de

vocabule anglo-saxone și de energie nervoasă descărcată deopotrivă și de cai și de călăreți.

Filipache, lăsându-se legănat de aceste înfățișări familiare, pătrunse pe sub crengile arâmii și goale și prin potecile înecate de frunza scuturată. Ajuns la Hipodrom, o luă la dreapta, spre lacul de sub deal și spre păduricea Băneasa. În largul sporit de crângurile dezincarnate și transparente, soarele se revărsa, acum, înainte de amiază, cu palori și cu pacificări de inserare. Jos, pe lac, prin trestia uscată și ușor răscolită de un vânt imprecis, clipeau în soare talgere de argint. Câțiva viței pășteau pe vale iarba înroșită, și un băiat, poate paznicul lor, cânta din tilincă. Spre răsărit, un coș de cărămidărie puneă un fel de stâlp despărțitor între mahalaua vag terminată și țarina liberă.

Toate erau goale, evidente și triste. Filipache coborî pe malul lacului, printre viței, și intră în pădurice. Se așeză pe un buștean, în fața soarelui, și se uită la universala-i dărăpănare dimprejuru-i...

În acest colț dezolat și zbârlit, Filipache își întoarse puterile de observație și de cercetare asupra lui însuși. Cu orizontul străjuit de trunchiuri rare, de scaieți și de trestii onduloase, cu umerii încropiți de soare, Filipache lăsă vremea să treacă, minut după minut, un ceas întreg...

Se întâlnea a doua oară cu această complicație sufletească, provocată de stăruința înaintea gândului a uneia și aceleiași icoane... Acum vreo doi ani, prin clasa a șasea, vară-sa, Sanda, l-a făcut să treacă prin aceleași împrăștieri, leneviri și reverii cum îl face astăzi Antonina. Atunci împrejurările s-au potrivit astfel toate, că din complicația care se declarase a ieșit la urmă un subiect de elegie nu prea gravă, ci atâta cât poate să fie îngăduită între niște veri de gradul al doilea... Sanda nici n-a prea băgat de seamă că Doru începuse să-și modifice purtările și fața când venea în casă la neamuri. Biata fată era în aceeași stare ca și Doru, însă mai primejdios decât el, fiindcă din iubirea ei dată lui Codin Petrovici trebuia să iasă nenorocirea căsătoriei ei de azi. Filipache a suferit în taină, s-a spovedit într-un caiet întreg, pe care pe urmă l-a aruncat în foc, și a făcut așa ca în ziua cununiei Sandei să nu fie în București.

Boala n-a fost nici prea lungă, nici prea serioasă... Era prea devreme pentru suferințele lungi și cultivate. Filipache se întreba dacă de data aceasta schimbarea de anotimp sufletesc pe care o simțea în el va aduce mai mult decât fatalele intemperii literare proprii unui temperament de poet. Începea să-l

îngrijească o nuanță de rău augur, stăpânitoare în complicația prin care prindea să treacă... O negrăită duioșie, un fel de milă suspectă îl atrăgea către Antonina... Îi era jale de acest copil nevinovat și fraged, aruncat în vârtoarea împrejurărilor și a universității bucureștene.

De ce nu s-a mai arătat la bibliotecă? Poate că e bolnavă... Poate că a răcit chiar deunăzi, seara, după baia de aburi din sala lui Maiorescu... Acest gând îl doare și nu știe cum ar face să-și procure, în privința aceasta, o informație precisă... Și totuși, e atât de ușor! Antonina locuiește peste drum de el, și chiar acum, la amiază, revenind acasă, n-ar avea decât să se abată doi pași de la poarta lui și să întrebe ce face Antonina... Ușor de gândit și atât de greu de îndeplinit!... Cu cine va da ochi intrând în cămin, cu ce obraz își va formula întrebarea, cum va justifica interesul pe care-l poartă Antoninei? Și dacă nu știu ce ironie i-ar scoată înainte pe Elvira Iatropol? Sau dacă persoana întrebată i-ar răspunde: „Domnișoara Antonina Țanțu? Este chiar aici, în sala de mâncare!... Mă duc s-o înștiințez!“

Cum ar da ochi cu Antonina? Ce-ar putea să-i spună?... „Domnișoară Țanțu... mă temeam că ești bolnavă și am venit să culeg informații asupra dumatăle...“ Ce-l interesează pe el sănătatea acestei fete? Cum îl va privi Antonina, cum va arăta, în oglindă, capul lui, după clipa aceea?

Filipache găsește aceste întrebări tot atât de încâlcite ca un cuib de mărăcini de aci, de pe marginea șanțului... Tot ce-ar putea face ar fi să caute să vadă pe Sanda și s-o întrebe pe ea ce face prietena ei Antonina. Sanda e bună, îngăduitoare și șlefuită de suferință. Dar pătrunzătoare cum este, pe lângă toate celelalte, ar putea să se întrebe: Ce l-a găsit pe Doru să se ocupe de sănătatea Antoninei?...

Filipache își aduce aminte de lecția cea din urmă a lui Maiorescu, de impresionanta prietenie dintre John Stuart Mill și doamna Taylor și-și mărturisește că este un ideal pe care l-ai dori din toată inima oricărui om de carte. Atunci de ce nu și l-ar dori și Filipache?... Nu-și mai aduce bine aminte ce proiecta el în viitor atunci când ținea la vară-sa Sanda. N-avea încă șaptesprezece ani!... I se pare astăzi că nici nu se gândea ce-ar fi putut să iasă dacă și Sanda ar fi avut vreo înclinație pentru el. Dar iată că nici azi Filipache nu se întreabă clar cu ce se mărginește, în geografia viitorului, un sentiment care începe să te stăpânească...

Și mai nelămurit, și mai cenușiu decât la ieșirea lui din sala de lectură, Filipache se ridică de pe copacul răsturnat și porni înapoi spre Șosea. Orizontul adâncit al toamnei, melancolia pătrunzătoare a soarelui și aceste bălării uscate, care trosneau sub pașii lui Filipache, erau acum niște martori compătimitori, care sporeau duioșia gândului și știau chipul și numele Antoninei...

Cu pasul întins, Filipache ajunse iar pe aleile cu arabescuri de umbră, se întâlni cu câteva perechi care își făceau plimbarea de dinaintea prânzului și, intrând în Calea Victoriei, o ținu drept până la Ministerul de Finanțe. Trecuse de amiază cu un sfert de oră. Trotuarele erau pline mai cu seamă de școlari și de școlărițe.

Din Calea Victoriei, Filipache apucă pe Calea Griviței și înaintă cu grupurile tinere și gălăgioase spre răscrucea Buzești. De departe i se păru lui Filipache că recunoaște, într-un grup de fete, pălăria Antoninei... Grăbi pasul și urmări cu încordare pălăria care apărea și dispărea... Dar distanța era prea mare... Când Filipache trecu dincolo de Școala Militară de artilerie și geniu, grupul urmărit se despărți. Una din fete trecu pe trotuarul din stânga. Era într-adevăr Antonina. Ajunse în dreptul căminului și intră înăuntru.

IX

Sala nr. 4 era aproape plină cu un ceas mai-nainte de clipa când trebuia să apară Titu Maiorescu. Dacă de obicei ascultătorii se striveau la lecțiile lui, de data aceasta era în primejdie însuși profesorul. Nu mai era altceva de făcut decât desființarea ușii. Cu ferestrele închise și cu ușa deschisă, sala nr. 4 se mărea cu o anexă a cărei capacitate era stabilită de rezonanța vocii profesorului.

Lecția lui Maiorescu despre *Aservirea femeilor* era departe de a fi un rezumat al ideilor și dezvoltărilor lui John Stuart Mill din cartea astfel intitulată. Maiorescu, cu adâncă lui cunoștință despre spiritul național și despre media puterilor intelectuale din sala care îl asculta, își pregătea mai întâi terenul, făcea comparații între mediul englez și mediul românesc și de-abia la urmă intra în inima problemei.

Fiindcă ideile lui John Stuart Mill asupra dezrobirii femeilor, la divulgarea lor în Anglia, fuseseră primite cu destulă rezervă și fiindcă de atunci încoace, dacă nu ca rezultate, cel puțin ca vâlvă, aceste idei nu mai mirau pe nimeni, Maiorescu căuta, prin asemănări, să facă pe ascultători să simtă cam ce fel de impresiune treziseră la început. Astăzi nu numai un cetățean academic, dar oricare onorabil burghez care citește ziare și mai cunoaște și o limbă străină nu se va arăta prea surprins când îi vei vorbi de emanciparea femeilor. Ideea, cu puterea picăturii care sfredelește stânca, a răzbit și răzbește tot mai departe în conștiința publică, zisă civilizată. Altfel era și altfel este când o idee proaspăt aruncată în lume de autorul ei întâmpină capete nepregătite și rezistență universală.

Poate că azi, în lumea noastră românească, în anul 1898, dacă s-ar ridica cineva – în Parlament, în Universitate sau în presă – cu ideea emancipării, adică a egalizării în drepturi a femeilor cu bărbatul, n-ar găsi mare entuziasm, dar nici prea violentă opoziție. Lucrul e cunoscut. Ne-am deprins cu el și poate mergem spre o soluțiune pozitivă. Dar ca să ne facem o idee de rezistență, de neprimirea și de antipatia contemporanilor lui John Stuart Mill față de egalizarea drepturilor celor două sexe, să ne închipuim cam ce succes ar avea cineva de la noi care ar cere azi acordarea de drepturi politice și civile tuturor străinilor născuți în țara românească. Aceeași prejudecată și aceeași opoziție pe care le constatăm azi printre noi când ar fi vorba de încetățenirea străinilor – deși poate în măsură mai slabă – întâmpinată odinioară pe îndrăznețul cugetător englez, apostolul emancipării femeilor.

John Stuart Mill cercetează actuala situație a femeilor cu o rară sagacitate și stabilește de la început principiul că neegalitatea dintre femeie și bărbat este ultima rămășiță sau una dintre rămășițele unui fioros trecut preistoric și istoric de animalitate și de barbarie. Robia de azi a femeii este mărturia unor raporturi de silnicie și de forță stabilite odinioară și rămase până azi. Femeia este azi inferioară bărbatului, fiindcă întunecosul drept al celui mai tare a prevalat și s-a făcut lege și datină.

Omenirea, în drumul greu și lung pe care-l face de mii de ani spre dreptate și spre umanitate, trebuie să descopere și să curețe societatea de toate aceste triste vestigii ale dreptului celui mai tare, impus ca pravilă de fier pe grumajii celui mai slab.

Toate teoriile și toate obiecțiunile adversarilor emancipării femeii examinate din punct de vedere logic, psihologic, fiziologic, juridic, social, utilitar... toate, absolut toate, sunt nejustificate, tradiționale, obscurantiste sau josnic egoiste. Femeia a dovedit – ori de câte ori împrejurările excepționale au ajutat-o – că nu este cu nimic inferioară bărbatului și că poate să facă, cu destoinicie, toate muncile și toate serviciile ce i s-au cerut, de la cele de pe câmpul de război, până la cele din cabinetele diplomatice sau din laboratorii.

Orice argument adus de adversari, împotriva egalității femeii cu bărbatul, afară de puterea prejudecății și a ignoranței, altă putere nu poate să aibă. Nici fiziologia femeii, nici maternitatea, nici educația copiilor, nici sensibilitatea specifică feminină, nici faptul că Michelangelo, Luther și Beethoven... n-au fost femei, nimic nu poate să osândească femeia la o situație moștenită din veacurile brutalității și ale neîndurării. Dacă este adevărat că dreptatea și libertatea sunt bunurile cele mai nobile cu care se cinstește astăzi omenirea civilizată și că trebuie să luptăm neconținut pentru creșterea acestui tezaur, atunci este evident că, prin proclamarea deplinei libertăți dintre femeie și bărbat, dreptatea și libertatea vor spori pe pământ.

John Stuart Mill se întinde cu entuziasm asupra fericitelor urmări care vor izvorî pentru neamul omenesc atunci când jumătate din el, adică toate femeile, eliberate din robia politico-socială de azi, vor dubla energia, silințele, munca și progresele omenirii în drumul miilor de ani spre culmile desăvârșirii morale. Dar Titu Maiorescu, care trebuia să intermedieze ca un abil pedagog între entuziastul englez, partizanul emancipării femeilor, și un auditor studentesc și românesc, se mulțumea cu mai puțin. Pe de o parte, întărea și clarifica unele dintre argumentele lui John Stuart Mill, dar, pe de altă parte, oprea căruța entuziasmului emancipator la o mare distanță de locul unde deshămasse englezul.

Pentru John Stuart Mill emanciparea femeii era o problemă de sfântă și urgentă dreptate. Să ștergem urâcioasele dovezi ale unui trecut de abuzuri și de tiranie! Inegalitatea femeii cu bărbatul vorbește de omul-bestie, de-abia ieșit din caverne și încă nelecuit de pofta antropofage. Nici o obiecție, nici un impediment, nici o considerație de pe pământ nu poate să desființeze dreptatea femeii de a fi perfect egală cu bărbatul! Dar protivnicii acestui fel de a judeca nu lăsaseră problema acolo unde o adusese filosoful englez. Maiorescu, senin și

obiectiv, voia să-și obișnuiască auditorul și cu generozitatea concepțiilor feministe, dar și cu unele argumente și rezerve, poate descoperite de la John Stuart Mill încoace.

O chestiune la care filosoful englez nu s-a gândit, la care nici nu putea să se gândească, este următoarea: O să vie oare vremea să avem și oștire femeiască? În Anglia, unde treburile și psihologia militară sunt atât de neasemănătoare cu ceea ce este pe continent, cugetătorul englez John Stuart Mill n-a putut să-și facă întrebarea de mai sus. El vede pe femeie făcând politică și pătrunzând în Camera Lorzilor și în Camera Comunelor numai în vremuri de-a pururi pacifice, în care războaiele sunt o tristă amintire, iar discuțiile reprezentanților națiunii privesc navigația, bumbacul și trestia de zahăr.

Dar să presupunem că parlamentul unei țări, compus în bună parte din deputați femei, trebuie să decidă într-o zi problema gravă a intrării în război împotriva unui dușman. Nu precizăm dacă dușmanul e puternic, sau slab, sau ireductibil altfel decât prin puterea armelor, nu precizăm dacă diplomația și-a sleit toate mijloacele și argumentele. Presupunem, simplu, că doamnele deputate au fost chemate să discute dacă trebuie ori nu să declare războiul.

Vor putea să-l declare acești mandatarî feminini, care n-au satisfăcut legea recrutării, n-au nici o competență militară și nu vor participa la război? Iată o remarcabilă greutate! Cu ce inimă pornești războiul, cu ce îndrăzneală ațâți un foc la care vei trimite numai bărbați?

Concluzia deocamdată ar fi aceasta: Întrucât parlamentele naționale au uneori prilejul greu să discute eventualitatea războiului și să vâre în foc pe popoare, femeile, neputând să poarte armele, nu pot să fie mandatarî ai națiunii.

Maiorescu se oprea la acest raționament și credea că poposește în loc întărit. Dar raționamentul era o fortăreață ce putea fi escaladată în multe feluri. La ceasul acestor lecții – noiembrie 1898 – și profesorul, și auditorii lui se opreau și capitulau înaintea acestei constatări: femeile nu fac armată; oștire de femei nu se poate. Și apoi un pas mai departe: femeile neputând să îndure, ca ostași, războiul pe care l-ar putea declanșa ca deputați, n-au dreptul să facă politică și să solicite voturile națiunii.

Cu acest chip, Maiorescu abătea pe o câmpie indecisă și nisipoasă torențele entuziasmului și ale pledoariei lui John Stuart Mill în favoarea emancipării politice a femeilor.

De-abia ieșise profesorul din sală, și Silviu Bujoreanu, care începea să se simtă un fel de „lider al majorității”, își făcu loc până la banca unde observase pe Elvira Iatropol, cu amicele ei Antonina și Sanda Petrovici, și spuse tare și provocător:

– Mult stimulatele noastre colege, discuțiunea este deschisă! Cine cere cuvântul?

Boruzescu și Filipache, venind după el, își spuseră între ei:

– Bujoreanu și discrețiunea sunt noțiuni exclusive!

Apoi se apropiară de banca fetelor.

Boruzescu le salută și le spuse:

– Nu-l judecați prea rău pe amicul nostru... Debutează totdeauna cu o stângăcie, cu o nerozie... dar pe urmă devine deosebit de interesant!

Elvira Iatropol, pe cât de dornică să discute problema feministă, pe atât de grăbită să alerge la un curs de medicină, spuse cu păreri de rău:

– Păcat, domnilor, păcat!... Ne vom întâlni și vom discuta altă dată... Acum alerg dincolo, la facultatea mea... La revedere!

Își strânseseră mâinile cu toții de-a valma, cât pentru despărțire, cât pentru bună întâlnire. Antonina dădu mâna cu Filipache cu un fel de rezervă intransparentă, grăbindu-se parcă să însoțească pe Elvira.

Sanda Petrovici o reținu:

– Nino, mai rămâi un minut cu mine... Apoi se întoarse către Filipache și îi spuse privindu-l în ochi: S-a terminat!...

Ceilalți pricepură că nu trebuie să întrebe nimic. După câteva clipe tot Sanda se adresă lui Bujoreanu:

– Domnule Bujoreanu, toate sunt bune în viață cât stai pe catedră sau în bancă... Toate ideile, toate teoriile, toate punctele de vedere... sunt minunate, sub plafonul Universității!... Dar e prost când ieși afară, în viață și viața îți impune, neîndurată, puncte de vedere și atitudini la care nu te-ai fi gândit niciodată.

Boruzescu își puse pălăria pe bancă.

– Doamnă, sunt și eu de aceeași părere... Și Eminescu mai mult decât noi:

„A visa că adevărul sau alt lucru de prisos
E în stare ca să schimbe în natură-un fir de păr:
Este piedica eternă ce-o punem la adevăr!”...

Sanda Petrovici păru că se răzgândește și voi să se arate mai puțin copleșită de tainele pe care le purta în inimă:

– Totuși, viața trebuie trăită, cu toate iluziile, cu toate mirajele și cu toate discuțiile ei ameteitoare și inutile!... Mi-ar fi drag să ne întâlnim cu toții într-altă parte decât pe băncile astea... Domnule Bujoreanu, invitația pe care ne-ai făcut-o adineori, să luăm cuvântul în această controversă a emancipării femeilor, o reținem și la timp vom folosi-o... Deocamdată, eu, una, sunt împovărată tocmai de partea practică, tocmai de tristele realități ale problemei discutate de filosoful englez... Doru vă va spune mai târziu despre ce e vorba... Și tot el va fi bun să vă anunțe ziua și ora unei întâlniri la mine acasă, la un ceai între camarazi...

Bujoreanu se făcu interpretul tuturor:

– Doamnă, vă mulțumim cu entuziasm!... Sanda Petrovici întrebă pe vâru-său:

– Dorule, mai ai vreun curs?

– Ar mai fi unul, dar nu mai rămân...

– Atunci vino cu mine, trebuie să-mi faci un comision... Spune-mi, Nino, ce adresă are căminul vostru? Țiu neapărat să veniți la ceaiul meu și vă voi trimite un bilet...

Filipache se gândi: „Ar fi în stare să nu vie!”

Apoi, cu voce tare:

– Da, da... însă ai și tu grijă să-ți poștești prietenii într-o duminică după-amiază, când știi bine că nu sunt cursuri.

– Așa gândesc și eu... Acum, care plecăm, care rămânem?... Antonina, rezervată și tăcută, fu cea dintâi gata să plece.

Bujoreanu și Boruzescu așteptau cursul următor.

Sanda Petrovici spuse Antoninei pe când ieșeau din clădirea universitară:

– Nino, am isprăvit cu căsnicia mea... Zilele acestea înaintez cerere de despărțire... Mă simt atât de singură și de vrednică de plâns!... Cu toată dreptatea mea, cu toată ticăloșia lui Codin Petrovici, am la inimă o nespusă jale că trebuie să iau calea divorțului...

– N-ar fi bine, Sando, să te mai gândești? Să mai cauți vreo împăcare?

– Fată dragă, am încercat toate mijloacele... Codin Petrovici e tipul bărbatului sălbăticit de băutură și degradat de nopțile pierdute la joc de cărți...

Filipache venea în urma lor și asculta.

Afară, în bulevard, Sanda scoase din servietă o scrisoare.

– Iată, Dorule, comisionul pe care te rog să mi-l faci... Tata roagă pe vechiul său prieten, avocatul Cornea, să treacă mâine,

înainte de tribunal, pe la noi. Cornea este obligatul tatii de multă vreme... Te rog, ia tu scrisoarea aceasta, du-te la avocat acasă și, dacă se poate, dă-i-o chiar lui în mână...

– Sando dragă, este cel mai mic serviciu pe care pot să ți-l fac... Dar ascultă, Sando... Dacă în scrisoare este vorba de necazul tău, apoi eu, care duc la destinație scrisoarea asta, nu pot să nu găsesc în lucruri o tainică ironie...

Sanda clătină din cap.

– Ei, Dorule, viața ne păstrează comori de ironie! La revedere, eu alerg într-altă parte... Nino dragă, cum te-aș lua cu mine acasă... Câtă nevoie am de inima și de urechea unei surori!... Dar am de alergat... Te chem zilele astea... O chem și pe Elvira.

– Sando, scrisoarea ta va fi pe masa avocatului acum, la cină...

– Îți mulțumesc, Dorule!... Copii, la revedere!...

Antonina și Doru rămaseră o clipă indeciși.

– La revedere, domnule Filipache... Te duci să servești pe Sanda...

Filipache răspunse cu glasul schimbat:

– Am o oră înaintea mea... Voi servi-o pe Sanda după ce te voi servi pe dumneata... Dă-mi voie să te conduc până acasă...

– Dacă aș zice nu, ai putea să-mi răspunzi: ne sunt casele vecine...

– Asta ar fi primul argument...

Antonina se adună în sine, neîncrezătoare și prudentă. Apoi, pare că așa, într-o doară, ca să aibă ce vorbi pe drum:

– Primul argument, domnule Filipache?... Mai sunt și altele?...

– Poate, domnișoară Țanțu... Unul ar fi că după lecția pe care am ascultat-o, ajungem comunicativi vrând-nevrând...

– Comunicativi... da, însă probabil că foarte deosebiți în impresii...

– Eu cred dimpotrivă, domnișoară, că lecția lui Maiorescu a creat, în auditorul nostru de ambe sexe, un fel de nivel comun de simțire și de cugetare, fie el cât de provizoriu...

– Nu știu, domnule Filipache, dacă n-ai avea mari surprize când ar fi să întreprinzi o cercetare, din fericire imposibilă...

Un minut merseră unul lângă altul, atenți și cercetători, fără să vorbească și fără să se apropie unul de altul. Filipache deschise gura cel dintâi:

– E adevărat că problema e complexă și grea ca tălpile societății omenеști... Dar cugetarea celor ce pot să cugete și generozitatea celor ce se știu generoși nu ezită să caute ieșiri mai bune din vechea încurcătură.

– Domnule Filipache, eu, una, sunt o proastă și mă simt cu totul departe și de cugetare, și de generozitate...

– Domnișoară Țanțu, dacă aș începe să protestez și să-ți spun: „Vai, domnișoară, cum se poate atâta modestie!“, aș dovedi că dintre noi amândoi eu sunt prostul. Dă-mi voie deci să-ți spun că rezerva dumitale e înțeleaptă... Dar, pe de altă parte, cum putem să închidem ferestrele și să ne dezinteresăm cu totul de această problemă când suntem de douăzeci de ani, sau ne apropiem de această vârstă?...

– Ai dreptate, domnule Filipache... Dar și eu îți spun adevărul, declarându-ți că nu mă simt în stare să fac imediate comentarii lecției lui Maiorescu... Mai întâi, că pricep greu pe acest profesor... Pentru mine, una, este prea solemn, prea boier, prea complicat... Nu știu cum să zic... Ai ascultat, până acum, pe Coco Demetrescu?

– L-am ascultat într-o conferință, la Ateneu...

– Îl vei asculta, în curând, la cursul lui. Îți spun cinstit: prefer pe Coco Demetrescu... E mai... profesor, mai cald și mult mai transparent...

– Am mai auzit această comparație... Și am auzit-o de la oameni competenți... Dar mi se pare că Maiorescu a fost destul de... profesoral și azi și deunăzi... Ai fost și dumneata deunăzi... Eu am avut nenorocul să viu cam târziu și am rămas în picioare, cu coastele proptite de o bancă... După ce a ieșit Maiorescu, până când să-mi pun coastele în ordine, dumneata ai dispărut din sală.

Antonina răspunse vag:

– Da, mi-aduc aminte... Dar să revenim la Maiorescu... Poate că a fost destul de profesoral... Dar te rog, ia spune-mi, ce zici dumneata după lecția pe care o ascultarăm: *Care este convingerea lui Maiorescu?* Este partizanul emancipării femeilor sau este protivnicul emancipării?... Eu nu știu ce să spun!... Și tot atât de nedumerită am mai rămas și altă dată, după lecțiile lui... În fond, care este părerea domnului profesor?...

Filipache rămase câteva clipe surprins ca dinaintea unei destăinuirii.

- Domnișoară Țanțu... mă uimești cu această constatare... Umbra și prin capul meu de câțiva timp, dar trebuie, fără complimente, să recunosc că dumneata ai formulat-o înaintea mea... Așa este!... Maestrul ne-a rezumat cu mare competență toată pledoaria lui John Stuart Mill... În lecția precedentă și-a plimbat mâna pe inimile noastre, ca un harpist pe coardele instrumentului, dar astăzi ne-a lăsat într-o impasă... Ai dreptate! Care este convingerea maestrului? Să emancipăm pe femei, ori să nu le emancipăm?...

- Cu alte impresii ieși din clasa lui Coco Demetrescu... Deși uneori prea... pedagog și superficial, totuși, înțelegi foarte bine care este sistemul lui de convingeri. E un filosof materialist, și pace!...

- Îmi deschizi capul, domnișoară, asupra unei chestiuni care mă va preocupa mereu... Dar să facem drumul înapoi, spre problema cea mare... Ne verificăm pe noi, verificăm și pe maestrul... Ce facem însă cu problema în sine?...

- Doamne Filipache... problema în sine... însemnează ziua de mâine.

- Profundă vorbă, domnișoară!... Încă o dată, mă pui pe gânduri...

- Ascultă, doamne Filipache... Ne apropiem de casă și trebuie să ne resignăm... Eu am trăit, în copilăria mea, câțiva ani la Mănăstirea Varatic... Am o mătușă călugăriță care m-a învățat să citesc pe bucoavnele bisericesti...

- Asta este și mai curios, domnișoară!... Vasăzică, dumneata ai copilărit în mănăstire?!...

- Ca mulți copii, băieți și fete, din mica și marea burghezie moldovenească...

- Iată o interesantă și instructivă informație!...

- Ascultă ce voi să spun... Dacă primești ce-am zis că problema dezbătută însemnează *ziua de mâine*, iată ce scria, într-un ceaslov de la mănăstire, despre ziua de mâine... Este prima pagină pe care mi-a dat-o buna mea maică și mătușă, ca s-o slovenesc. Și o ții minte, ca și cum ar fi fost ieri: „Nu duceți grijă de ziua de mâine, căci ziua de mâine se va îngriji de sine...”

X

- Filipache!... Bună ziua, dragul meu!...

- Să trăiești, Boruzescule...

- Ce faci tu pe aici?... Te interesezi de afișul Teatrului Național?

- Da și nu prea... E adevărat că aș vrea să văd pe noul interpret al lui Harpagon, dar n-am nici o hotărâre precisă...

- Să venim într-o seară împreună... Nici eu nu l-am văzut pe Ion Brezeanu... Se zice că o putere artistică neobișnuită clocotește în acest băiat...

Doru Filipache venea de la Universitate. Ascultase o lecție care nu-l interesa deloc. Îi prinsese vremea în clasă și nu putuse să mai evadeze... Căuta pe Antonina. Știa că trebuie să fie la această oră la cutare profesor și venise s-o întâlnească. Dar Antonina nu se arătase. După ce ora trecuse, cenușie și tristă, Filipache ieșise din palatul înalțelor învățături, afară, în primul omăt al lui decembrie. Era un giulgiu subțire, dăinuitor prin curți, pe acoperișuri, pe pajiștile din Cișmigiu, dar zdrențuit, terfelit și mohorât sub roțile trăsurilor și sub pașii trecătorilor... Filipache se simțea împovărat și nehotărât. Se lăsă în șuvoiul care curgea spre Calea Victoriei. De aci, tot cu șuvoiul, se pomeni la Teatrul Național. Era ceva protivnic obiceiurilor lui Filipache. Plimbarea pe Calea Victoriei îi era groaznic de urâtă și, de câte ori avea putința să ocolească, ocolea. De data aceasta era fără direcție. Sau îl mâna o speranță absurdă... S-ar putea să-i răsară Antonina de undeva...

Așa se întâlnește cu Boruzescu, sub afișierele teatrului. Lanpadarele cu gaz începeau să se aprindă. În fața templului zeițelor Melpomene și Talia, birjarii muscali, pe caprele trăsurilor de lux, așteptau pe eleganții sclavi ai ceasului Șoselei. Nu era decât atâta frig cât trebuia ca doamnele de pe trotuare și din echipaje să aibă dreptul să scoată la iveală blănurile lor de mare preț. În castanii desfrunziți și în brazii din grădina „Casei Oteteleşeanu“, atunci „Clubul regal român“, sutimi de vrăbii ciripeau și se zbăteau, fericite de nu știu ce fericire a scrii și a zăpezii, pentru ele încă virginale. Deasupra orașului frivol, cerul iernatic mâna, spre un confuz răsărit de lună plină, neguri și nouri, prea slabi ca să se închege în catapetasmă opacă.

- Spune-mi, Dorule, ce proiecte ai în seara aceasta?

- Boruzescule, să-ți spun drept, sunt dezorientat și plictisit!... Mă duceam spre casă... Aș fi vrut să dau prin Cișmigiu, ca să fac o baie vizuală de alb și de nevinovăție.

- E cam târziu... Nu vezi că se aprind lumânările?... Să-ți propun eu o baie internă, de ceai, la mine acasă...

- La tine acasă!... Lângă Palatul Cotroceni!... Aidem mai bine coala, la „Fialkowsky“... Suport eu riscurile invitației...

- Filipache, ești îndatoritor ca de obicei, dar nu ești în curent cu istoria emigrării popoarelor... Tribul meu a emigrat, sau a imigrat - cum vrei s-o iei... Nu mai locuim lângă palatul princiar, ci în centrul capitalei, coala, la doi pași, într-un palat veritabil, dar la mansardă...

- Cum asta?

- M-am mutat la 1 decembrie deasupra Pieței Sărindar, în Palatul Luvru! Vino cu mine să-ți arăt noul meu domeniu...

Filipache se lăasă înduplecat. Constantin Boruzescu, pus în balanță cu Silviu Bujoreanu, cântărea, pentru inima lui Filipache, mai mult decât poetul grandilocvent. Boruzescu, sub aparențele lui degajate și istețe, ascundea preocupări, convingeri și poate dureri superioare vârstei lui. Filipache simțea în acest prieten adâncimi sufletești sigilate și o melancolie poposită de timpuriu la vadul filosofiilor pesimiste. În ființa acestui băiat atât de inteligent se ascundea o boală sau o taină morbidă, care îl șlefuiă ca pe un cuțit, dându-i o mare agerime, în paguba sănătății elementare. Pe drumul scurt, până la Palatul Luvru, dar greu de făcut din pricina șuvoaielor de plimbători, Boruzescu îl întrebă pe Filipache:

- Ai fost la conferința lui Mișu Caloianu?

- Ce conferință?...

- Poftim! nici tu n-ai idee!... Nenea Mișu a ținut la Ateneu, acum două săptămâni, o conferință asupra exilului lui Ovidiu...

- Îmi pare rău, dar acum aud lucrul, din gura ta...

- Bietul Caloianu, este cam afectat, și pe bună dreptate... Tocmai noi, elevii lui de prima calitate, am strălucit prin absența noastră...

- Te pomenești că nici Silviu nu s-a dus...

- Ba el s-a dus... Și de la el știu și de conferință, și de mâhnirea lui Caloianu.

Era vorba de originalul lor dascăl de limba latină, Mihail Caloianu. Ținuse o conferință în care se încercase să explice, printr-o teorie proprie, surghiunul la Tomis al autorului *Metamorfozelor*.

Doru se supără pe Silviu:

- Putea să ne dea și nouă de veste!...

- Nu, nu... N-are nici o vină... Mi-a spus ce-a fost... Și el, ca și mine, și-a schimbat domiciliul la începutul acestei luni și n-a venit la cursuri. Vinovați suntem noi, tu și eu, fiindcă nu

citim ziare și disprețuim această scumpă hărmălaie națională... Ai citit azi vreun ziar?

- Îți spun drept că n-am citit...

- Întâmplător, eu am citit... Să te învâț atunci ce se întâmplă astă-seară...

- Dacă e vorba de politică, păstrează orzul în hambar; nu-l risipi...

- Fii pe pace!... Din puținul pe care-l știu asupra acestui capitol, interpelarea lui Maiorescu în chestiunea rentei școalelor din Brașov este singurul fapt remarcabil din ultimele zile... Este vorba de altceva, deasupra foburgului politic, deasupra viermuiei noastre omenești și deasupra acestui subțire înveliș de iarnă... Este vorba de... eclipsa totală de lună, pe care vom privi-o în noaptea asta - dacă norii pământești vor fi binevoitori - de la ora unsprezece și jumătate înainte.

- Vestea pe care mi-o dai este în perfect acord cu tine întreg... Din partea ta n-aveam dreptul să mă aștept la altfel de noutăți...

Boruzescu se opri în dreptul casei Luvru și i-o arătă lui Filipache.

- Aici e noul meu domiciliu. Sunt cam trist că este peste drum de „Capșa“, dar ne despart vreo sută de trepte, toate în sus, spre ceruri... Haide, Filipache, după mine, curaj!...

Tocmai sus, la capătul scării, Boruzescu avea o chilie mobilată. Intrară pe bâjbâite și locatarul aprinse lampa.

- Filipache, îmi pare rău că prima ta vizită cade la stinsul zilei. Avantajele și farmecul camerei mele sunt exterioare ei... De aici, din fereastră, privesc a treia parte din capitala României... Dar stai să fac lampa mai mică... Ia te uită ce spuză de licurici!... Admiră aceste lacuri violete, din care se ridică ostrovul Cotrocenilor! Ziua pot să disting, de aici, stradela pe care locuiam...

Boruzescu mări flacăra lămpii. Filipache examinează aeriana locuință a prietenului său. Părea un colț de arhivă sau o aripă de bibliotecă, amplificată cu un lavabou, cu câteva scaune și cu un divan de dormit.

- Costache, ce faci cu atâtea bucoavne?...

- Nu sunt numai ale mele... Rafturile astea, pline cu literatură franceză, sunt ale celor ce mi-au subînchiriat odaia... Vrei să luăm câte o ceașcă cu ceai? Stau la oameni cumsecade și foarte serviabili...

- Dacă vrei tu, vreau și eu...

Boruzescu ieși o clipă din odaie și se înapoie satisfăcut.

– Nu numai câte-o ceașcă cu ceai, dar și câte o felie de cozonac!...

Filipache întinse mâna și luă de pe divan o carte desfăcută și întinsă, ca pe brânci, cu scoarțele în sus. Citi titlul:

– *Die Welt als Wille und Vorstellung*... Ce spui, Boruzescule?... Ai luat taurul de coarne?...

– Mai mult de coadă decât de coarne!... Merge greu... Cu nemțeasca pe care o știu eu, trebuie să aștept multă vreme până mi s-o deschide poarta cetății...

– Totuși, într-un an, în doi, vei izbuti și mă vei lăsa în urmă... Mi-e ciudă că nu mă pot hotărî și eu să încep odată...

– Inventează și tu un interes acut, vreo pasiune poetică, istorică, filosofică... și atunci vei mușca din dicționar ca dintr-o piersică...

Cuvintele lui Boruzescu urniră și rotiră sferile cugetului lui Filipache ca pe o cupolă de observator astronomic. O pasiune pentru limba germană!... Ca să silabisească *Suferințele tânărului Werther*... De ce n-a fost Antonina astă-seară la lecție?... O rugase să-i dea voie să vie și el... Antonina nu-l autorizase să vină, dar nici nu-l oprise. Se răzgândise poate în ultimul moment și judecase – vigilentă și severă cum este – că Filipache a cerut prea mult.

– La ce te gândești, Filipache?

– La ideea ta că trebuie să inventez vreo pasiune oarecare, tangențială dicționarului german...

– Da, Filipache... așa cum am făcut și eu... Silviu, bunăoară, are alte metode. Va ajunge departe cobzarul nostru!... Pe cât e de diafan și de angelic când scrie, pe atâta e de pozitiv și de calculat când umblă, când mănâncă și când se mută de la un proprietar la altul. Știi cum a învățat nemțește Silviu?

Cineva bătu în ușă. Boruzescu se ridică și deschise. Era servitoarea, care aducea tava cu ceai.

– Coconașule, toate erau gata... V-am adus și sticluta cu rom...

– Bine, Profiro, pune tava colea lângă lampă... Spune boierilor că le mulțumesc.

În camera răcoroasă, cele două cești cu ceai ridicară spre abajurul lămpii două tirbușoane de abur.

– Ceaiul tău, Boruzescule, îmi aduce aminte de făgăduința verei mele, Sanda Petrovici, să ne cheme într-o seară la ea

acasă, și de problema emancipării femeilor... Scumpe filosoafe, cum privești tu problema aceasta?

Boruzescu amestecă prelung lichidul blond din ceașca de porțelan și mușcă din felia de cozonac. Apoi, cu ochii și cu umerii, dădu un răspuns nepăsător și vag.

Filipache interpretează:

– Nu te interesează emanciparea femeilor?

După ce sorbi de câteva ori, Boruzescu răspunse:

– Dorule, recunosc că raționamentele lui John Stuart Mill și ale tuturor partizanilor emancipării sunt luminoase și convingătoare... Așa este. Actuala stare socială a femeii este rezultatul unei stratificări brutale, nedrepte, neumane etc., la fel cu nu știu ce stratificări din scoarța pământului, care au prins, în întunericul cavernelor geologice, cele mai frumoase specii de marmură sau de ce poștești. Așa a stratificat trecutul preistoric și istoric condiția femeii și așa am moștenit-o. Și să crezi că aceste stratificări morale și sociale sunt mai rezistente și mai adânc ascunse decât celelalte... Suntem toți prinși în ele, cu toate deprinderile noastre sufletești, cu toate prejudecățile noastre și cu tot tembelismul nostru de cugetare... E adevărat: femeia este nedreptățită! Ei, și pe urmă? Cine își va primejdui interesele, siestele și desfătărilor lui pentru această oneroasă moștenire, veche ca Baba Dochia?... Dar îmi vei spune: Totuși, iată, și alaltăieri, și ieri, și azi câțiva oameni generoși, care au pornit – croici ca eroul lui Cervantes – să dea la pământ moara unde se macină străvechea nedreptate. Să-ți spun eu secretul acestor oameni... Figura lui Boruzescu, călătoare prin umbrele și luminile lămpii cu abajur de dantelă, avu un popas de amară și ironică bătrânețe. Scumpe Filipache, toți partizanii emancipării femeii au fost, în ceasurile vitejiilor lor feministe, îndrăgostiți lulea după cutare sau cutare exemplar excepțional din seria strănepoatelor mamei Eva... Ce să-ți mai spun despre John Stuart Mill... Dacă nu i-ar fi ieșit în cale doamna Taylor, cine știe dacă l-ar fi ispitit vreodată problema aservirii femeii!...

Filipache își ascunse ochii în ceașca cu ceai.

– Întelegi, amice?... Ca să-ți ieși din fire, ca să te declari eretic față de prejudecățile ortodoxe și să vrei să instalezi pe femeie în scaunele deținute până acum numai de bărbați, trebuie să te găsești într-o efervescență extraordinară... Bată-le norocul de femei!... Cu drepturi sau fără drepturi, inteligente sau găsculițe, sincere sau perfide... ele sunt cauza și explicația atâtor și atâtor vitejii și prostii, victorii și dezastre, frumuseți și

turpitudini din existența bărbatului... Te-ai gândit vreodată la simbolicul episod din paradis?... Eva este aceea care ridică stăvilarul fericitului heleșteu din grădina raiului și dă drumul torenților vieții. Mare înțelept a fost cel ce a scris acest adevăr!...

- Boruzescule, și acum, ca și altădată, ești înaintea mea, cu inteligența și cu meditația ta... Dar, cum înțeleg, *in abstracto*, recunoști și tu că femeile sunt vrednice să aibă mai multe drepturi decât au...

- Da, amice... Sunt generos și dezinteresat tocmai fiindcă n-am nici un interes nici împotriva emancipării femeilor, nici pentru emanciparea lor... Filipache, cu voia ta, să ridicăm gândurile noastre deasupra acestei planete, pe care, este adevărat, au trăit cândva modelul Venerei de Milo și modelul Giocondei... Astă-noapte, la miezul nopții, vom privi, dacă nu vor fi nouri, eclipsa de lună. Poți să rămâi cu mine până atunci?...

- Dragă Boruzescule, și aici sunt mai mic decât tine... Tu ești independent și sihastru... Eu sunt supus legilor clanului și ale familiei...

Boruzescu se duse la fereastră, își făcu cu mâinile apărători la ochi și privi în oceanul atmosferic.

- Mi se pare că vom rămânea izolați... Nori puternici se interpun între noi și frumosul fenomen ceresc de peste câteva ceasuri... Nu e nimic! Te pomenești că te rețineam fără folos...

Se întoarse de la fereastră și se așeză pe divan, lângă volumul lui Schopenhauer. Filipache urmărea cu admirativă luare-aminte pe acest straniu coleg, după vârstă ceva mai mare decât el, dar după maturitatea minții și timbrul personalității cu mult deasupra lui. Sub fruntea lui exagerată și fragilă, obrajii erau uscățivi, gura vânătă și nasul ascuțit ca un semn de întrebare. Rezemat de spătarul divanului și escamotat de lumina lămpii, Boruzescu părea un luptător ostenit de nobila luptă a zilei, luptă cu penelul, cu pana, sau cu tomurile cercetate...

- Boruzescule, am încercat și eu, după îndemnul tău, să citesc ceva de Schopenhauer și am început, firește, cu *Aforismele* lui... Dar deocamdată sunt mai sensibil la contribuția lui Maiorescu, adică la limba în care e tradusă cartea, decât la ideile din carte...

Prietenul lui Filipache întoarse în lumină capul său de intelectual veștejit și răspunse, fără suficiență, dar obosit și leneș:

- Dorule dragă, nu mă miră... Stai să mai treacă... A înțelege filosofia idealistă transcendentă este ceva așa... ca a trece din regnul vegetal în regnul animal... *Die Welt ist meine Vorstellung!*... Lumea este reprezentarea mea... Hei!... Hei!... Când mi-a căzut în mână, acum patru ani, nuvela lui Eminescu *Sărmanul Dionis* și am citit-o, trei zile am umblat năuc pe izlazul și prin dumbrăvile de lângă târgul meu natal. Este o totală răsturnare a lumii tradiționale, pe care o purtăm în cutia asta craniană, și înlocuirea ei cu cea adevărată, cu lumea filosofică... Filosofia începe de la acest hotar: *Die Welt ist meine Vorstellung...*

- Adică ce?... un vis, o aiureală, o fantasmagorie absurdă?...

- Nu, Filipache, acestea sunt expresii inadecvate și uneori paraponisite, întrebuițate, ca răzbunare, de dușmanii filosofiei idealiste transcendente... Lumea este o realitate, dar fântânile din care se aruncă în afară tumultuoasă, și tot splendidul și tragicul ei tumult au cu totul alt înțeles și altă consistență decât în concepția curentă și vulgară... Spațiul în care se situează această lume și timpul în care se desfășoară, inel după inel, au un caracter absolut de idealitate... Spațiul și timpul sunt ideale. Fac parte din *împătrita rădăcină a principiului rațiunii suficiente...*

- Boruzescule, nu dau cu nasul întâia oară de aceste idei... Ți-aduci aminte că am avut câteva discuții cu profesorii noștri de filosofie, prea școlari ei înșiși, de-abia ieșiți din sala lui Maiorescu; am mai vorbit și noi între noi... dar n-am putut să adun mare lucru în capul meu...

- Filipache, această concepție superioară, care recunoaște caracterul de idealitate al spațiului și al timpului, și deci al universului întreg, este muntele Himalaia, și îl urci greu de tot, ani de zile, ca să nu ajungi în vârf poate niciodată... Dar ia s-o luăm de la talpă... Iată, sub coatele tale, acest birou... un obiect, din misterioasa lume a obiectelor... E tare, e dreptunghiular, are culoarea brună și așa mai departe... Minte nefilosofică, omul de pe stradă vede acest obiect, caută prin saltare, mănâncă sau picotează pe el și pleacă... În convingerea lui, acest birou este o existență independentă, acest birou este, pentru omul de pe stradă, tare, brun, dreptunghiular, *în chip absolut...* Fie că biroul este sub ochii lui, fie că biroul este izolat de orice privire omenească, biroul este și rămâne ceva în

sine, cu toate particularitățile pe care le are atunci când stăm în contact cu el... Așa crede, așa pricepe omul de pe stradă lumea exterioară. De aici începe uriașul șanț despărțitor între capetele filosofice și nefilosofice.

- Costache, te-am înțeles... acest birou și toată lumea exterioară, laolaltă, sunt în sine, adică independent de simțurile noastre, cu totul altfel decât le interpretăm noi... Lumina, culoarea, forma, sunetul, toate armoniile și toate stridentele existenței sunt interpretările cerebralității noastre... Dar ceea ce interpretăm noi - diversele incitațiuni externe - unde se situează? Nu este un spațiu exterior nou, nu este un timp deasupra noastră?

- Dorule, ești pe calea cea bună... Aici este misteriosul șurub pe care caută să-l învâртеască filosofii și pe care Kant l-a întors mai bine decât toți... Filosofii mijlocii convin că lumea în sine este cu totul altfel decât o descifrează simțurile noastre... Ce este soarele în sine? Ce este, în sine, o floare de trandafir? Ce este trupul nostru, adică lumea exterioară, cea mai intim legată nouă, *subiectului*, cel ascuns după gratii? Ce este *lucrul în sine*? Mister și iar mister!...

Schopenhauer răspunde: lucrul în sine este *voința*, adică pornirea oarbă, adică setea neantului... Putem s-o spunem, dar nu putem s-o înțelegem... Lăsând la o parte această ultimă întrebare, splendidele asalturi ale filosofiei idealiste au cucerit și această reșută de refugiu: și timpul, și spațiul au un exclusiv caracter de idealitate...

- Sunt adică apanajul cerebralității noastre?...

- Sunt condiții ale cunoașterii... Sunt taina cu care venim pe lumea aceasta...

- Costache, aici băjbăiesc eu în întuneric. Spațiul și timpul sunt ideale... Venim noi cu ele în traistă? Dacă n-ar fi, pe pământ, nici ochi, nici urechi, nici picioare, nici aripi, spațiul și timpul n-ar mai fi?...

- Dorule, sunt deocamdată un ucenic care mă hrănesc din firimiturile lui Platon, ale lui Kant, ale lui Schopenhauer... Mai am mult până să fiu și eu admis la *Banquet*, dacă voi fi admis vreodată. Dar sunt un ucenic răzvrătit, poate eretic și deformativ... Da... eu cred că dacă n-ar fi în lume sistemul *nervos*, adică simțirea și creierul, n-ar mai fi nici timp, nici spațiu și nimic din tot acest univers iluzoriu...

- Dar atunci ce însemnează sistemul *nervos* și ce însemnează creierul?...

- Însemnează biata corabie a lui Noe, unde căutăm să scăpăm de potopul filosofiei și al nimicirii!...

- Costache, am dat gata universul!... Noroc că suntem tot lângă aceste cești de porțelan, tot în mansarda ta, tot în luna decembrie și tot în... (aici nu mai e noroc...) obscuritatea noastră studențească... Dar iată o întrebare: tu aștepti să privești, la miezul nopții, o eclipsă de lună... Colo, departe, în câmpiile spațiare, luna se va stinge treptat și va ajunge aproape invizibilă, pentru că pământul, așezat exact între lună și soare, va îneca luna în conul lui de umbră... Poți tu să gândești că toată această fenomenologie cerească este legată și condiționată de biata noastră existență?... Dacă pământul ar fi sterp ca luna, și deci noi, viermii pământului, am lipsi, eclipsa de astă-seară - soare, pământ și lună - ar fi fost revocată?...

- Răspunsul meu este același. Fiecare dintre noi suntem solidari cu tot universul. Suntem unul și același mister. Suntem o salbă infinită... Flori, gândăcei, frunți muntoase, diamante, aștri, omenirea întreagă, imbecili și genii: suntem aceeași salbă, răsucită în miliarde de spirale și petrecută pe sub toate pragurile milioanelor de veacuri... Fiecare dintre noi participăm la firul întreg și suntem firul întreg pe care e înșirată misterioasa salbă...

- Cum vine asta?... Dacă fiecare am fi firul întreg al sălbii, atunci ce mai este moartea, care ne seceră zilnic, cu profuziune, fără ca salba să se deșire sau să se clintească din măreția și din plinătatea ei?...

Boruzescu se ridică de pe divan și rămase în picioare într-o atitudine de solemnă intențiune.

- Dorule, ai sosit ca un copil admirabil în fața sanctuarului, în fața sfintei sfintelor!...

- Ca să fiu încântat și eu de ceea ce am descoperit pe negândite - dacă nu cumva răzi de mine - tâlcuiește-mi complimentul tău...

- Amice, îți vorbesc despre lucruri pe care le-am ținut totdeauna îngropate în inima mea... Un subiect de eternă preocupare pentru mine este moartea... M-am pomenit cu această predilecție de mic copil... De mult, la moșioara unde am copilărit - mai înainte ca să ne mutăm la târgul local meu de plimbare și de copilărească reverie era cimitirul satului... Se întâmplase să fie chiar lângă casa noastră... În după-amiezile de vară, când fluturii codați, galbeni și negri se zbăteau pe scaieții înfloriți de pe șanțul cimitirului și șopârlele sfârâiau printre

morminte, eu stăteam la umbra troiței și-mi făceam de joacă... Dacă murise cineva în sat și neamurile îi săpau groapa, eu prezidam pregătirea groapei, cocoșat într-un salcâm... Când convoiul de jale se apropia de cimitir, ducând pe brațe sau în căruță mortul cu fața descoperită, eu mă vâram printre lume și priveam pe răposat tot timpul prohodului. Am crescut printre gropi funerare și am făcut totdeauna placidă casă cu ideea morții. Ziceau vechii filosofi că mirarea este aceea care a dat naștere filosofiei... Eu cred că mai degrabă marea dăscăliță a filosofiei este moartea... Suntem prieteni, ne-am pomenit prieteni moartea și cu mine...

Când m-am întâlnit acum patru ani cu nobila concepție idealistă, prima mea întrebare a fost: Cum pot să încadrez vechea mea preocupare în această filosofie? Ce crede despre moarte idealismul transcendental?...

Să începem încă o dată raționamentul nostru de la capăt. Suntem deplin edificați. Lumea pe care o vedem, o auzim și o pipăim este așa numai pentru noi. Secretul ei este secretul cu care ne naștem ficcare. Suntem toți – cel puțin tot neamul omenesc – niște viori mai mult sau mai puțin identice (vezi daltonismul, vezi orbii din naștere), care interpretăm la fel partitura acestei lumi... Dar ce sunt în sine misterioasele note care se izbesc de coardele viorii noastre și se prefac în culoare, sunet, formă, timp și spațiu?... Fiindcă – și aici trebuie să te trimit la cărțile maeștrilor – culoare, sunet, formă, timp și spațiu, tensiune nervoasă și tensiune musculară purced toate din aceleași porți ale apriorismului și ale misterului...

Dar iată că, prin această lume, atât de curioasă și atât de altfel decât ni-o mărturisesc simțurile, trece, secundă cu secundă, coasa morții... Putem să afirmăm din capul locului această certitudine: După cum suntem invincibil încredințați că lumea înconjurătoare și noi înșine, în centrul ei, suntem cu totul altceva decât ne informează simțurile, tot așa trebuie să fim încredințați că familiara moarte trebuie să fie, în sine, cu totul altceva decât cred și deplâng ochii noștri... N-am izbutit până acum să studiez documentele și doctrina creștină... Dar arhaica și mângâietoarea credință că moartea este o vamă între două lumi mi se pare de o respectabilă înțelepciune...

Să ne întrebăm cu independență: Ce poate să fie moartea aceasta, într-un timp și într-un spațiu care îmi aparține mie?...

Boruzescu se întrerupse. Porni din colțul divanului și, cu degajarea unui profesionist sigur pe cărțile, pe argumentele și pe

efectele sale, scoase dintr-un raft de cărți volumul lui Eminescu.

Îl deschise și citi:

„Pe pieptul moartei luce de pietre scumpe salbă
Și păru-i de-aur curge din raelă la pământ.
Căzuți în cap sunt ochii. C-un zâmbet trist și sfânt
Pe buzele-i lipite, ce vinete îi sunt,
Iar fața ei frumoasă ca varul este albă“...

Această funebră frumusețe, această rigiditate, această capitulare – moartea pală și superbă – sunt roabe spațiului și timpului meu!...

– Boruzescule... te joci cu simțirea mea... Mă zgudui și mă târâști după tine, ca pe vechii captivi, imperatorul triumfător... Dar, dragul meu, este definitiv probat că noi... suntem universul?... Se poate afirma, fără remușcare de conștiință filosofică, cum că lumea oglindită de picătura de rouă este chiar proprietatea acestei picături?...

– Filipache, arsenalul argumentelor lui Kant – cel ce l-a întrecut pe Platon – este irefragabil... Din nefericire, câți pot să pătrundă în acest arsenal!... Amice, universul tot este un misterios fenomen, legat de misterul și mai inexpugnabil al *subiectului* care suntem noi... Lumea aceasta este obiectul difuz și infinit. Eu sunt subiectul... Jurisdicția legii cauzalității nu se întinde asupra subiectului... Legea cauzalității este valabilă numai între obiecte. Acest obiect sau acest fenomen este cauza celui alt fenomen... Nu putem să afirmăm: noi proiectăm în neant viziunea acestui cosmos și fluxul miliardelor de veacuri... Între subiect și obiect punțile sunt rupte pe vecii vecilor... Dar știm bine și demonstrăm că spațiul, timpul și cataracta cauzalității universale sunt numai și numai ideale, cu noi, pentru noi, din pricina noastră, în așa grad încât, dacă noi n-am fi sau n-am mai fi, universul s-ar șterge ca apa morților...

– Încep să văz, așa, ca prin sită, care este filosofia ta asupra morții...

– Iubite Filipache, nu știu dacă te-ai oprit vreodată mai îndelung în dreptul noțiunilor de infinit și de eternitate... De obicei, noi gândim aceste noțiuni numai prin comparația: Lumea noastră întregă față de universul infinit este de-abia un punct. Veacurile lumii noastre, oricât de multe, față de eternitate sunt o singură clipă. Pentru cei ce așază pe Dumnezeu, ca să zic așa, în inima eternității și a infinitului, lucrurile sunt și mai evidente. Ce sunt toți anii creaturii față de

eternul creator! Ce sunt toate regiunile universului față de infinitatea puterii și a omniprezenței lui Dumnezeu!...

Dragă amice, toată filosofia mea asupra morții stă captivă într-o ecuație insolubilă. Nu știu dacă eternitatea și infinitul sunt ale lui Dumnezeu... Dacă infinitul face parte din vistieria dumnezeiască, atunci cosmosul nostru este un simplu punct, este un singur bănuț din această vistierie... Dacă eternitatea este mantia lui Dumnezeu, atunci toate miliardele de veacuri ale lumii noastre sunt o clipă, o scamă de purpură pe mantia împărătească.

Acum urmează-mă. Dacă în clipa morții mele trec din iluzia și din visul timpului pământesc de-a dreptul în realitatea eternității, atunci însemnează că moartea mea coincide cu moartea universală...

- Iartă-mă că nu pot să prind raționamentul tău...

- Filipache, admite că fluviul timpului nostru se varsă în marea eternității... eternitatea nudă, fără clipe, fără zile, fără ani, adică eternitatea dezbrodită, fiindcă toată această broboadă - clipe, zile, ani și veacuri - însemnează iluzoriul timp pământesc...

- Bine, am admis.

- În fața eternității, care soarbe iluzia timpului nostru, zdrențele acestei iluzii sunt absolut egale, sunt una și aceeași clipă... O zi, un an, sau o mie de ani... față cu veșnicia goală sunt perfect egale, sunt o secundă. Fluviul timpului nostru se varsă în marea veșniciei într-o singură secundă...

- Așa s-ar părea... Să zicem că da...

- Nu să zicem că da... Așa este!... Un ceas și o sută de ani, o săptămână și un milion de ani pe orologiul eternității nu însemnează decât una și aceeași clipă... Oricât de lungă sau oricât de scurtă ar fi funia timpului, în fața veșniciei ea scade dintr-o dată și se reduce la o clipă... Și ele între ele, perioadele veacurilor noastre, confruntate cu eternitatea, sunt toate un fulger, nimic altceva decât palpitarea unei clipe.

Stai acum și te socotește: pe firul acestui timp iluzoriu stau înșirate decesul lui Confucius, al lui Buddha, al lui Abraham, al lui Keops, al lui Alexandru cel Mare, al lui Socrate, al lui Zenon, al lui Francisc de Assisi, al lui Kant, al lui Napoleon!... Și pe același fir iluzoriu, iată... la infinit, perlele negre ale tuturor deceselor din veacurile iluzorii, bineînțeles punând la socoteală decesul tău și al meu...

Pricepi, Filipache? Barca lui Charon este universală!... În realitate, poznașul de unchiaș ne transportă pe toți dintr-o dată de pe țărmul iluzoriu dincolo pe țărmul destăinuirii și al adevărului!

- Boruzescule dragă, tot ce spui tu mi se pare fantastic de ingenios, dar fragil...

- Ca timpul și ca spațiul!... Dorule, nu știu nici eu prea bine dacă ai în fața ta pe un pribeag al reveriilor funebre sau pe un nou Cristofor Columb... Dar, încă o dată și încă o dată, dacă timpul pământesc e broderia visului, dacă este - ca și spațiul - un element aprioric și un aport al cerebralității noastre, atunci moartea noastră, cea în timp și în spațiu, este o scamatorie!...

Pe urmă... dacă, dincolo de mirajul timpului și al spațiului, ne așteaptă nuda eternitate și nudul infinit, atunci decapturarea noastră din colivia vieții însemnează o năvală universală de școlari ieșind toți din clasă în secunda când sună clopoțelul... Cu alte cuvinte, mai severe: moartea mea coincide cu moartea tuturor celor ce au murit, mor și vor mai muri pe planeta aceasta și în șuvoiul veacurilor pământești... Dacă dincolo de moarte ne așteaptă eternitatea rigidă, moartea nu mai este individuală, ci universală... Anii care s-au scurs între moartea Semiramidei și moartea mea sunt iluzorii... În mormântul meu pogoară toți morții trecuți, prezenți și viitori... Cu fiecare dintre noi se stinge strania și imensa iluziune, și - lucru admirabil - toți murim în aceeași clipă, fiindcă toți ne decapturăm în una și aceeași compactă veșnicie... Deși între mormântul primului om și mormântul ultimului om se pare că au căzut la mijloc sute de mii de ani și mii de kilometri, adevărul este că mormântul e unul și același, iar clipa morții lor - și a tuturor morților dintre ei - este clipa morții universale... Înțelegi, Filipache?...

- Boruzescule!... Mă vrăjești, dar nu mă convingi!

Paradoxalul filosof se învârti de câteva ori în jurul lui Filipache, ținând mâinile în buzunarele pantalonilor. Apoi, cu capul în umbra dantelată a abajurului și cu pieptul în lumina plină, se opri în fața nedumeritului prieten. Avea în ochi o lumină amuzată și ironică. Părea un maestru afectuos, care voiește să dovedească unui elev nu știu ce adevăr, foarte ușor de înțeles, dar până acum neluat în seamă.

- Dragul meu, în luna decembrie, în nopțile clare - cum nu e noaptea aceasta - poți să observi pe bolta cerului, dincolo și dincoace de Calea Galactică, cele două constelații diademe, a Carului Mare și a Orionului, iar împrejurul lor vetrele

fosforescente ale celorlalte constelații. Sunt vreo șapte mii de ani de când omenirea le privește, splendide și rigide, misterioase și inamovibile. Așa le-au privit și le-au însemnat, odinioară, astronomii din Babilon, așa le privim și le notăm și noi în cataloagele noastre... Ursa Mare, Orionul, Casiopeea și toate celelalte stau mișcate și geometrice de când le-au pomenit mirații ochi ai locuitorilor pământului... Dar știi ca și mine că această lume siderală, acești aștri cu toate cortegiile lor planetare nu se odihnesc nici o clipă... După cum infimul nostru sistem planetar gravitează neconținut în jurul soarelui, tot așa și soarele – sârmană stea bătrână – tot așa și comparații soarelui din tot universul au mișcări tainice și gigantice, nu cunosc odihna și aleargă în spațiu cu viteze incalculabile... Apropie acum aceste două noțiuni elementare. Iată, întâi rigiditatea acestor constelații, acestor figuri geometrice ale cerului, riguros aceleași de când le contemplează omenirea... Al doilea, aceste stele și familiile lor, deși par fixe, ca niște cuie de diamant – și fixe le constatăm de șapte mii de ani – totuși, zboară în spațiu fără odihnă, călătoresc cu repeziciuni care ne confundă!... De șapte mii de ani, de când privim roțile Carului Mare sau ale Carului Mic, nici o roată nu s-a mișcat din loc! De șapte mii de ani, de când privim Cloșca-cu-pui, nici un pui n-a ieșit de sub aripile Cloștei, deși știm perfect de bine că acești pui sunt fulgere călătoare în spațiu!... Îți dai seama de consecințele acestei confruntări?... Șapte mii de ani ai noștri și poate încă șaptezeci de mii de ani de aci înainte n-au făcut și nu fac nici cât o clipă siderală, adică atâta cât îi trebuie unei stele dintr-o constelație ca să se miște și să evadeze din familie!

La noi pe pământ, de când cu grădinile suspendate ale Babilonului și până azi, au trecut atâtea mii de ani; în constelația Orionului n-a trecut nici o clipă, fiindcă tot trapezul ei este rigid și egal cu el însuși, acum, ca și în zilele astronomilor caldeeni... A gândi că stelele care compun fixele noastre constelații sunt niște sarcofage imobile este antiștiințific... Sferile lui Ptolomeu și toată concepția antică nu vor mai învia niciodată... Aceste corpuri cerești aleargă și gravitează în *saecula saeculorum*... De ce atunci vertiginoasa lor cursă pentru observatorii pământești este inexistentă și inexistentă de șapte mii de ani?... Pentru că... o clipă siderală înghite o sută de mii de ani ai pământului!... Dar o clipă a eternității?... Judecă deci mai adânc și familiarizează-te cu această trăsnaie din capul prietenului tău Costache Boruzescu. Timpul nostru

pământesc, oricâte deșarte sute de mii de ani ar număra, rămâne egal cu zero... Un an, o sută de ani, sau o sută de milioane de ani sunt între sine cantități deplin egale, fiindcă fiecare în parte, proiectată pe înțelesul eternității, este egală cu zero, adică maximum cu o clipă...

Presupune, amice Dorule, că un astronom din *Alfa din Orion*, zisă și *Betelgeuse*, ar fi prins de veste despre moartea marelui și virtuosului rege al Egiptului Sesostris, cel sărbătorit de greci. Și multinformatul și compătimitorul astronom ar vrea să-și șteargă o lacrimă de emoțiune... Dar când s-a aplecat din nou ca să privească prin aparatul lui miraculos, a văzut funeraliile lui Sadi Carnot!...

Și dă-ți bine seama că rigidele constelații de deasupra capetelor noastre sunt și ele captive timpului și spațiului... Oricâte mii de ani pământești ar intra într-un sfert de oră din Steaua Polară, totuși, și Steaua Polară are ceasuri, zile și ani... Cugetă, însă, că eu pun față în față timpul și decesele noastre nu cu orologiul vreunei stele, ci cu integrala și maiestuoasa Eternitate!...

– Costache, să respirăm un minut... Ideile tale sunt grele de mă doboară!... Ce supapă de siguranță, pentru prosteasca noastră sănătate, prezintă sfânta ignoranță!

– De ce, Filipache?... Toate câte ți-am spus sunt lucruri pe care le știi de multă vreme: le-ai citit, ca și mine, în cărțile lui Camille Flammarion și în toate cărțile de astronomie populară...

– Totuși, sinteza pe care o scoți din acele elemente cunoscute și vagabondc este uluitoare!...

– Este oul lui Columb!... Dacă plutim – cu spațiul și cu timpul nostru – pe oceanul viului infinit și al viei eternități, moartea ficcăriia dintre noi însemnează *le suprême plongeon!* Toți suntem solidari în moarte!... Nici unul nu murim înaintea celuilalt!... Toți ne regăsim dincolo – ceea ce și suntem într-adevăr – același arbore de mărgean sufletesc...

– Boruzescule, mă scormonești și mă ațâți!... Pare că sunt un orb care, inundat de soarele de mai, ridică mâinile în sus, spre astrul caldilor mângâieri... Dar soarele va rămânea mascat de-a pururi!... Amice, unde este Dumnezeu în toată această tulburătoare destăinuire filosofică?... Nu știi pentru ce, dar tu îmi faci impresia că mai ții undeva, departe, o cameră pe care nu vrei să mi-o deschizi... E adevărat că niciodată n-am vorbit pe șleau în chestiunea aceasta... Mi-aduc aminte de discuția ta

cu ultimul nostru suplinitor de filosofie, și mai cu seamă de controversa ta cu Cochînța – ateul nostru din interese de galanterie – și păstrez impresia că tu erai un partizan al marelui Necunoscut...

– Filipache dragă, când e vorba de existența lui Dumnezeu, nu putem să uităm niciodată sentința subtilului francez: „*téméraire qui l'affirme, insensé qui le nie!*“ Da, este adevărat, cu cât te adâncești în acest ținut al negurilor eterne, cu atâta începi să câștigi, de la o vreme, bănuiala că vălurile vor cădea și că fața adevărului va birui, deodată, într-o subită glorie revelatorie!... Pe extremele confinii ale împărăției lui Kant, începi să simți vecinătatea lui Dumnezeu... Dar, amice, filosofia este neputincioasă să-ți destăinuiască mai mult... Minte noastră e slabă și condițională!... Primul nostru instrument de investigație abstractă nu ajunge decât până la țărnul obiectului... Legea cauzalității se oprește la țărnul celor ce se văd!... Jurisdicția acestei legi este mărginită iremediabil!... Materialiștii declară cu ignoranță suficientă: „Așa-zisul suflet omenesc este o fosforescență a materiei!“ Sau celebra și insipida comparație: „Cugetarea este o secrețiune a creierului, întocmai așa cum urina este o secrețiune a rinichilor“... Filosofi ignorantini! În capul lor încă nu s-a descoperit America!... Ei nu știu încă marele adevăr că legea cauzalității nu este valabilă decât în lumea obiectelor: un obiect este cauza altui obiect! Cum o să fie obiectul – oase, carne, sânge, nervi – cauza cugetării, adică a *subiectului cugetător*, care scapă cu totul de sub legea cauzalității!... Legea cauzalității este inaplicabilă subiectului... Puterea ei este legitimă numai în împărăția obiectelor, distincte și etern separate de subiect...

Dar același abuz îl fac și spiritualiștii care n-au citit și nu pot să citească pe Kant... Lumea aceasta, măreață, guvernată fără greș, încinsă cu eșarfă de stele și călătoare în infinit, este opera mâinilor Celui Atotputernic... Bănuim că da... Vrem să fie așa... Dar filosofia noastră e prea slabă în picioare ca să se ridice așa de sus... Și picioarele ei sunt frânte de întrebarea: Ce este Dumnezeu?... Subiect sau obiect?... Obiect nu poate fi, și legea cauzalității are jurisdicție numai în lumea obiectelor. Dumnezeu este dincolo de această lume și dincolo de această lege...

Este Dumnezeu subiect?... Trebuie să fie, zicem noi... Dar biata lege a cauzalității nu ajunge nici așa până la el, după cum nu ajunge nici până la subiectul care suntem fiecare...

– Dezolate și dezolante constatări!... Filosofia sfârșește totdeauna cu o impasă... Aceasta explică și legitimează revelațiunea religioasă...

– Da, ai dreptate... Dar este un domeniu cu totul aparte, pe care nu-l cunosc și de care nu pot să mă apropiez.

Aceste cuvinte ale filosofului răsunară închise și stranii, ca un clopoțel înăbușit într-un sac.

Surprins, Filipache îl întrebă, ridicându-și fruntea:

– Pentru ce, Boruzescule?... Ce poate să rămână ascuns și interzis pentru inteligența ta?...

– Copil ce ești!... Este un domeniu antagonic ființei mele și posibilităților mele intelectuale. Revelațiunea religioasă și îndeosebi revelațiunea creștină însemnează soarele care luminează celălalt versant al sufletului omenesc... Trebuie să fii sfânt și trebuie să fii copil ca să poți să te urci pe Muntele Fericirilor... Spre nesfârșita mea părere de rău, nici sfințenia, nici nevinovăția nu fac parte din posibilitățile mele... Suntem la hotarul unei lumi care ne exclude și ne ocolește cu spaimă... Nu știu care dintre vechii scriitori creștini a zis sau a scris undeva: „Ce legătură are porticul lui Solomon cu porticul lui Zenon și ce întâlnire poate să fie între Ierusalim și Atena?“... Are dreptate!... Sunt realități sufletești, adevăruri, certitudini, experiențe fericite și victorii răsunătoare care pentru noi se desfășoară nu la antipozii, ci dincolo de noi, pe un plan paralel, cu care nu ne vom întâlni niciodată...

Am voit să studiez *Biblia* și să cercetez personalitatea lui Iisus Christos. Dar, după câțiva timp de strădanie, mi s-a părut că sunt o dihanie acvatică ieșită la suprafața mării și că vreau să țâșnesc afară pe pajiștea de pe țărni, ca să mă plimb printre crini și să zburd cu mieii turmelor...

– Dragul meu, iartă-mă, dar aici cred că ridici niște bariere capricioase și foarte discutabile... Îți mărturisesc că, pe tăcute, eu am început de prin clasa a șasea să citesc pe scriitorii creștini sau pe penitenții care revin la creștinism. Ți-am vorbit eu odată despre toate acestea... Ei bine, nici eu nu mă simțeam delfin, nici scriitorii mei nu-mi păreau niște celeste ierbivore...

Boruzescu râse și-și băgă mâna în sân cu gestul bătrânețelor obosite și experimente.

– Filipache dragă, tu nu ești filosof... Tu ești poet, tu ești o simțire intactă și iubitoare. Tu pornești de-abia acum în lume... Pariez că vei găsi pe Dumnezeu!...

- Costache, mă uimești! Îmi vorbești ca Matusalem! Ai uitat că suntem colegi?...

- Dorule, îmi dau bine seama de ce-ți vorbesc... S-ar părea că amândoi suntem la aceiași primi pași în viață... Dar eu, amice, printr-o sentință excepțională și funestă, am prescurtat cărările, am pus în buzunar bucuria vieții fără s-o trăiesc, și mă găesc tocmai dincolo, la poarta de ieșire... departe de tine cu o jumătate de veac...

Tonul lui Boruzescu era lipsit de orice patos. Vorbea din prisosința unor dureri precece, unor experiențe și unei vestejiri anticipate, despre care nici un prieten n-avea precise informații... Era prea inteligent ca să-l descoasă cineva și era, în comparație cu colegii săi, destul de bogat ca să se izoleze de societatea și de indiscrețiile lor.

Filipache insistă:

- Cu toate astea, Boruzescule, controalele primăriei spun că nu ești încă major!...

- Ei, amice, nici bietul John Stuart Mill nu era mai înaintat în viață când s-a simțit baricadat de jur-împrejur și incapabil să-și mai caute evaziunea din închisoarea lui de vastă deziluzie și de bancrută universală...

- Termenul de comparație e binevenit... Dar de ce nu vrei să-l folosim și în partea lui a doua?... Dezorientarea lui John Stuart Mill se isprăvește într-o bună zi, și filosoful nostru intră într-o epocă definitivă: de sănătate trupească și morală...

Boruzescu avu un surâs subtil prin umbra dantelei abajurului.

- Pare că vorbirăm adineaori de secretul convingerilor feministe ale acestui cugetător... Caută pe doamna Taylor!... Filipache simți că se îmbujorează la față. Își scoase batista și o purtă dintr-o mână într-alta.

- Haidem înainte, Costache!... De ce să excludem această perspectivă... Iată că un sentiment puternic în viața unui filosof poate să fie binecuvântatul Nil în pământul Egiptului...

Dar Boruzescu nu merse mai-nainte. Filipache îl simți închis și ironic.

- Dorule dragă, și Sfinxul e tot în Valea Nilului... Și de atâția mii de ani, de când se revarsă Nilul Verde și Nilul Roșu, Sfinxul a rămas cu totul sterp... Nu i-a crescut nici măcar o pereche de coarne...

Răspunsul tăie tot avântul lui Filipache.

Boruzescu continuă, privind-și ceasul:

- Îți mărturisesc, însă, că simt coarne în stomac... Mă împunge foamea!... Vrei să fii musafirul meu?

- Nu, Costache dragă! Cât e ceasul? Brr!... Alerg acasă! Iartă-mă că nu pot să te asist nici la cină, nici la desertul tău astronomic, dacă cerul ți-l va oferi...

XI

„23 decembrie 1898 (miercuri)

Ce rău îmi pare că n-am putut să te revăd înainte de plecarea dumitale!... Îți sunt însă recunoscător pentru cele câteva cuvinte pe care mi le-ai trimis din Gara de Nord... M-am dumcrit și m-am resignat, e adevărat, destul de greu, dar mi-ar fi fost și mai greu dacă plecai fără nici o lămurire... Așadar, a fost în București maica Antonina, nașa dumitale... Cât aș vrea s-o cunosc și eu!... Dragostea și respectul cu care mi-ai vorbit despre maica Antonina au trecut în inima mea.

După socoteala mea, sunt trei zile de când ai sosit în Varatic... Ce cuvânt frumos: «Varatic»!... Pe lângă mine ești o erudită și un adevărat Marco Polo... Eu n-am străbătut până azi decât o singură distanță, adică vreo sută și ceva de kilometri de cale ferată... Dumneata cunoști Brăila, Iașii, Piatra-Neamț, Tg.-Neamț și toate acele mănăstiri de primprejur, pe care mi le-ai făcut dragi fără să le fi văzut ochii mei...

Ce să-ți spun de pe aici?... Sunt multe lucruri pe care ți le-aș scrie în multe pagini, dar n-a venit încă vremea lor... Vacanța a început a doua zi după plecarea dumitale... M-am dus înadins la orele de psihologie și de pedagogie cu gândul să iau note pentru dumneata... Dar domnul profesor n-a venit.

În schimb, vară-mea, Sanda Petrovici, s-a ținut de cuvânt - cam târziu - și ne-a poftit pe toți la un ceai. Am văzut-o viu afectată de lipsa dumitale. M-am bucurat din toată inima când am înțeles cât ține la dumneata. Biata fată începe să se întremeze și trupește, și sufletește... A scăpat de monstrul conjugal care-i săpa mormântul. Cred că până la vară va fi legalmente despărțită de Codin Petrovici. Până atunci, neconsolatul Codin se zice că - firește, de inimă rea - și-a sporit porția de alcool cotidian.

Afară de Sanda Petrovici, cel ce a suportat mai greu lipsa dumitale din salonul ei a fost autorul acestor pagini... Au fost de față Elvira Iatropol, încă o fată de la cămin – domnișoara Prahoveanu – și amicii mei, Boruzescu și Bujoreanu... Altcineva decât mine ar fi găsit tovărășia veselă și ar fi petrecut... Am avut norocul să mă doară capul și să nu înșel pe nimeni cu atitudinea mea rezervată și galeșă... Dacă n-am vorbit și n-am prea râs, am ascultat în schimb discuțiile angajate în jurul meu...

Domnișoara Prahoveanu mi s-a părut foarte ageră și meșteră la cuvânt, dar trebuie să aibă la inimă un pic de acid sulfuric... L-a cam pârlit pe amicul Silviu!... Subiectul luat și reluat în tot timpul de la ora 5 până la ora 8 seara a fost divorțul și emanciparea femeii.

Accasta însemna să vorbești de funie în casa spânzuratului, dar toți știam și eram încredințați că vară-mea, Sanda, este o victimă și că divorțul ei se numește legitimă apărare.

Bujoreanu, poet iresponsabil și farsor pe sub ascuns, era de părere că, în privința emancipării femeii, trebuie să adoptăm tactica lui Fabius Cunctator... Să mai treacă, să mai așteptăm, văzând și făcând... Dacă femeile, de aci înainte, se vor purta bine, le vom da bune certificate... Domnișoara Prahoveanu i-a dat câteva abile lovituri de floretă...

Boruzescu, filosof transcendental și balanță cu tereziile goale, privește problema cu ecvanimitate... Vreți emanciparea? Poftiți, vă rog! Numai... *Non turbare circulos meos!*

Sanda, sârmana, formula pretenții minimale: «Puțină milă pentru noi!... Lăsați la o parte zberetele, înjurăturile și brutalitățile!» Îți mărturisesc că m-a făcut să lăcrămez... O, dacă ar fi bunătate pe pământ, dacă am avea milă unii de alții și am îndeplini măcar pe jumătate, măcar pe sfert învățăturile sublimului răstignit de pe Golgota, ce ne-ar mai trebui atâtea instituții pentru înfrânarea egoismului și atâtea procese pentru confirmarea dreptății celor slabi!

Elvira Iatropol mi s-a părut straniu de neserioasă. Femeile ca Elvira compromit ideea nobilă a emancipării feminine. A fost tot timpul paradoxală, incapabilă să urmărească discuția, dar întrerupând-o cu fel de fel de incidentale și cu neconținute explozii de râs... Și tot ea, altă dată, după lecția lui Maioreescu, primise foarte serios ideea unei discuții între amici...

Mi-a plăcut mai mult domnișoara Lili Prahoveanu. Ideea d-sale era cam aceasta: «Să ne pregătim pentru emanciparea

viitoare, dar deocamdată să fim toate gospodine și mame de copii».

Într-un moment, am obiectat:

– Ce te faci dacă dai peste un Codin Petrovici?

Mi-a răspuns:

– Îl mătur din cale și mă mărit a doua oară!

Vitează fată, dar nu știu dacă această vitejie se va menține și pe un teren nenorocit și infundat, ca în cazul vară-mii... Dintre toți cei din salonul vară-mii, cel ce ar fi avut mai mult de spus eram tocmai eu, care am tăcut... De ce am tăcut? Avusesem mai înainte o lungă convorbire cu Boruzescu și-l întrebasesm, între altele, cum privește el emanciparea femeii... Acest pătrunzător prieten mi-a răspuns la fel ca la ceaiul Sandei, dar a adăugat: «Trebuie să ai anumite interese sufletești ca să te înarmezi ca cavalier și să pornești la luptă pentru drepturile femeii»...

Observația lui m-a făcut sfios... Dar mai era încă un lucru. Dacă mă amestecam și eu în discuție, m-aș fi pomenit vorbind despre altceva decât despre drepturile femeii... Într-adevăr, ceea ce mă preocupă azi mai mult din cazul filosofului englez este experiența personală, care-i dă puțința să construiască generoasa lui teorie.

Dar această chestiune nu se discută în adunări, ci în intimitatea unei prietenii închise.

Domnișoară Antonino, ești pentru mine, azi, singurul suflet indispensabil unor atari discuții... Ți-am spus de câteva ori, poate prea încrezut, poate naiv și copilăros, că speranțele mele cele mari cresc pe valea poeziei și a literaturii.

Este, dacă vrei, o manie suportabilă, o boală ca oricare alta, mai ales în tinerețe, fiindcă – poftim de vezi – e plină lumea de juni cu plete, cu lavalieri și cu buzunarele înșesate de manuscrise... Vai, sunt și eu unul dintre ei!

Situația mea, din punct de vedere comic, n-ar întrece-o pe a celorlalți confrați, imberbi și geniali... Situația mea începe să se complice din punct de vedere dramatic!... Lucru deosebit de grav: domnișoară Antonino, te asociez de câțiva timp (fără să-ți treacă prin cap) la nădejdi, anotimpurile, riscurile și veniturile grădinilor mele din California!...

Mai mult decât atâtea: fiindcă războaiele mele sunt în primăvară, scumpă domnișoară Antonino, beneficiile acestei tovărășii pe care n-ai cerut-o nu se pot măsura!...

Știu eu ce să mai zic?!...Vraja lecției lui Maiorescu mi-a fost fatală. Mă întreb dacă, din atâta lume tânără care l-a ascultat, n-au mai ieșit și alte victime afară de mine... Și mă întreb, mai departe, dacă viața lui John Stuart Mill, cu adorabila lui prietenie pentru doamna Taylor, n-a răspândit până acum, în cine știe câte tainice colțuri ale lumii, nobila floare a devotamentelor eterne...

Domnișoară Antonino, sunt de felul meu destul de socotit și destul de împovărat de ceea ce se numește bunul-simț... Mă mir acum ce s-a făcut această intimă a mea povară... Sunt altul, domnișoară Antonino!

Cutez să te întreb dacă, de la Mânăstirea Varatic, vei trece și prin Brăila, sau dacă vei veni, după vacanță, de-a dreptul în București... Cutez să te întreb dacă această scrisoare a mea și altele eventuale nu vor fi musafiri rău văzuți în reculesul loc unde te afli acum... Cutez să-ți doresc, din toată inima, acum, în ajunul înaltelor sărbători creștine, sănătate, voie bună și puterea sufletească de a privi și de a înțelege în chip fericit întâlnirea noastră în ceasul lecției asupra lui John Stuart Mill!...

O, domnișoară Antonino, în locașul sfânt unde petreci aceste zile, meditarea e secundă și perspectivele vieții sunt mai clare și mai înțelepte. Să facem schimb: pogoară, binevoitoare, în grădina visurilor mele literare și lasă-mă să urc, sfios, spre sanctuarul ascuns de codri pe care mi l-ai descris!..."

„...22 decembrie, Mânăstirea Varatic. Am plecat din București cu zorul... Nu gândeam să încep vacanța la 18 decembrie și nici s-o petrec la Mânăstirea Varatic... Dar maica Antonina, cu sosirea ei neașteptată la București, a potrivit lucrurile cum nu mă așteptam.

Am sosit la Pașcani ieri de dimineață... Maica mea, împovărată cu genți de călătorie și mai ales cu grija banilor din genți, a cumpărat bilete de clasa I și am călătorit nestingherite... Totuși, de dormit n-am putut să dorm... Pare să fi ațipit între Mărășești și Roman... Am trăit ceasuri curioase de un fel de înserare sufletească în care lumina și controlul erau suspendate... Mă vedeam pe mine însămi la o mare depărtare. Și nu mai știam bine dacă nu cumva spectacolul este dincolo de mine și fără legătură cu mine... Vedeam pe o biată studentă (atâta vreme trează și severă cu ea însăși), care pleacă din București cu nănașă-sa, de vacanța Crăciunului, și, în loc să fie mulțumită că va vedea scumpa mânăstire din copilărie, este tristă că a plecat prea devreme și că n-a putut să-și ia ziua bună de la prieteni... Huruitul roților, gemetele arcurilor de fier, găfâitul locomotivei, șuierăturile apropiate și depărtate se interpuneau neîncetat între mine și spectacolul din fund și nu mă lăsau să-l cuprind mai strâns și să-l fac al meu...

Deschideam ochii câteodată și priveam pe maica Antonina, adormită în colțul ei și ținând pe genunchi geanta cu banii mânăstirii... Iată o femeie pe care n-o interesează teoriile feministe și emanciparea noastră! Viața ei are un singur înțeles, o singură directivă, un devotament intact și un singur stăpân – în ceruri!

Așa cum o priveam eu, la lumina candelii din tavanul vagonului, părea – cu profilul ei masculin – mai mult un ostaș papal sub capișon decât o călugăriță pravoslavnică. Mă uitam la ea cu un sentiment de siguranță afectuoasă, dar și cu un fior de teamă confuză... Este ocrotitoarea mea și epitroapa mea sufletească... Tata și mama îmi par uneori rezumați în maica Antonina și înlocuiți de ea.

Am ajuns la Pașcani într-o dimineață rece și căruntă, dar fără podoaba lui decembrie din anii copilăriei. Trăsura mânăstirii sosise din ajun și ne aștepta. Ne-am înfășurat în toate pledurile și în toate broboadele, trimise cu mare grijă de Frăsinica, și am pornit la drum.

Târgușorul Pașcani are frumusețea lui vara, când albia Siretului se întinde verde și visătoare până spre dealurile Ruginoasei... Casele de pe coama dealului, parcul dimprejurul conacului boieresc, făptura uriașă a gării străjuiesc în chip original băltoacele, găștele și amestecata populație pășcăneană. Afară de cartierul C.F.R. și de diversele naționalități reprezentate în el, în jurul gării și sus în Pașcani e un veșnic iarmaroc, de care cu poveri, de birji scofălcite, de țărani cu sumane și de evrei – parte negustori, parte birjari.

Dar acum, în luna lui decembrie, băltoacele sunt înghețate, găștele au fost tăiate la ultimele sărbători, căruțele și birjile sunt puține, marele bulevard al târgului e aproape gol... Stau în colțul trăsorii (un fel de landou, un coviltir arhaic) și mă uit la bieții oameni, cu nasul roșu, cu cizme grele și unse cu păcură, cu căciuli care turtesc urechile...

Maica Antonina – iconoama de la Varatic, nu e șagă! trebuie să dea ochi cu trei-patru negustorași, care vin la ferăstruica trăsorii, prevenitori, plini de respect și de încredere. Spune maica Antonina:

– Mendălă, să nu-mi ceri banii acum, fiindcă am alte nevoi de răfuit...

– Am cerut eu vreun ban?... Să dea Dumnezeu să fim sănătoși!... Mai sunt zile de cerut parale!...

O întreb pe drum pe maica Antonina:

– De ce târguiești de la Pașcani când Tg.-Neamț e la doi pași de mânăstire?

Îmi răspunde:

– Ovreii din Pașcani concurează la prețuri pe ovreii din Tg.-Neamț...

Leșim din târg și începem să urcăm spre conacul de pe creastă. Mă uit înapoi... O blafardă zi de iarnă... Un giulgiu alb și străveziu cade în falduri peste imensul bazin al Siretului, și sus, în cerul vag albastru, îl ține prins un nasture de aur mat.

Mă strâng lângă maica Antonina cu un sentiment copilăresc și exagerat... Sunt iar fetița speriată, covârșită de toate câte vede, călătoare între Brăila și Varatic, lângă uriașa maica Antonina... Ce poate să fie viața, zgomotele și întâmplările ei

pentru un sufletel singuratic, luat de acasă de lângă părinți și de lângă frați și dus să copilărească în mânăstire, între niște femei îmbrăcate totdeauna în dolii?...

Sodomeni, Gâștești, Topile... conacul boieresc și codrul Pașcanilor... Zările sunt cenușii, culmile apropiate sunt de aramă, și departe-depart, dincolo de brățara primelor păduri de brad, nălucește fantasma Ceahlăului...

23 decembrie. Dacă stau și gândesc bine, trebuie să mă socotesc un copil cu noroc... Am două case părintești, un tată și o mamă la Brăila, o mătușă la Varatic, și o copilărie dublă – o parte trăită pe cheiul Brăilei și altă parte aici, în legănatul brazilor și al cântecelor bisericești...

Toți și toate sunt la locul lor, fără nici o schimbare. Frăsinica (sora de o vârstă cu mine), ucenicele mai în vârstă Xenia și Agafia, maica Polixenia, chelăreasa, servitorii din ogradă și vizitiul Păvălache... În iatacul unde dorm de când am isprăvit liceul și unde scriu acum aceste note de jurnal, vremea e un cuvânt, ultimele mele amintiri sunt o iluzie și parcă înseși aceste mărturisiri scrise sunt neputincioase să demonstreze că zilele se scurg și că imobilitatea nu există... Divanul albastru, scrinul de nuc, masa de marmură cu tot dichisul ei pentru spălat, peretele de icoane – aceleași de când le-am pomenit! – perdelele, șervețelele, largile buzunare brodate de pus scrisori, ziare și perii... au același loc și aceeași vârstă ca și în ceasul când le-am cunoscut...

Este odihnitoare, pentru sufletul aiurit de viața zbuțuită și gălăgioasă a marilor orașe, această dulce încremenire mânăstirească. Nici maica Antonina, nici ucenicele ei, nici casa, nici servitorii nu sunt mai bătrâni decât acum doi ani și trei și patru... Numai eu, răzlețită în lume, am crescut, m-am schimbat, am ieșit de sub legile acestui loc sfânt și drag...

24 decembrie. De când maica Antonina a hotărât, în inima ei energetică, pentru mine, nepoata, că nu voi rămânea în mânăstire, ci voi învăța carte mirenească, pravila cea aspră de la început s-a îndulcit în privința mea. De multă vreme nu mai sunt obligată să merg la privegheri, la vecernii și la toate slujbele de sărbătoare. Cu toate acestea, nu mă lasă inima să stau leneșă în casă sau să citesc cărți străine atunci când clopotele cele mari au oprit în mânăstire tot lucrul profan și au deschis orele de biserică.

Suntem înaintea Nașterii Domnului. Cetaniile sunt nesfârșite, cântările și toată orânduiala slujbelor înaintează din amurg și

până după miezul nopții și din revărsatul zorilor până la ora douăsprezece din zi... Am stat în biserică uneori trei ceasuri, alteori patru... Mă pironeste locului nu numai sentimentul imprecis al nu știu cărei porunci pe care e bine s-o îndeplinesc, dar farmecul insinuant al amintirilor mai tari decât toate poruncile. Sunt iar copilul cu rochiță albă și cu bujori pe ea, care se pierde în valurile de șiac ale dulamei maicii Antonina. Sunt încă o dată cugetul sfios și cu încântări religioase, care bat mătânii la iconostas și țin hangul călugărițelor cântărețe... Mă simt din nou fericit legată acestui sfânt locaș, mohorât de jertfa atâtor nouri de tămâie și sonor ca o vioară, după atâția ani de rugăciuni și de imnuri înălțate Trinității Preasfinte...

Mă uit, de lângă strana maicii Antonina, în biserica plină de credincioși – țărani, țărance, musafiri întâmplători, veniți de la oraș – dar mai cu seamă de fiicele acestei mănăstiri... Pe multe dintre ele le cunosc: maica Olimpiada, maica Epraxia, maica Agatonica, maica Neonila...

Știi prea bine că sunt observată. Mi s-a părut ieri că, un ceas întreg, în corul cântărețelor din stânga s-a învățit în șoaptă nu știu ce discuție în privința mea... Nu mă simt iubită. Sărmane suflete pe care credința nu ajunge să le împacc și să le scoată de-a binelea din cercul preocupărilor deșarte! Li se pare lor că sunt o fugară, o trădătoare?... Poate că au dreptate! Dar nu le sunt vinovată cu nimic. Maica Antonina și Dumnezeu, care a îndemnat-o, puteau să mă oprească în mănăstire tot așa cum au hotărât să mă trimită în lume și să mă dea la carte.

Cu toate acestea, nu pot să mă despart de simțământul că aceste femei, care scot din hainele lor negre numai ochii și nasul, sunt familia mea cea adevărată!... Cântările lor tânguitoare sunt mai aproape de duioșia mea decât jocurile și alergăturile de pe cheiul Brăilei!... Viziunea acestei catapetesme de aur și a preoților, care apar și dispar prin perdelele ei, mă zguduie mai mult decât amintirea vapoarelor care descărcau și încărcău la schelă... Iar eu întregă sunt cu adevărat copilul de suflet al maicii Antonina!

27 decembrie. Ieri, a doua zi de Crăciun, pe când maica Antonina era încă la maica stărița, a sosit curierul poștal – veche figură cunoscută – și a adus un pachet de scrisori și de ziare... Două scrisori erau pentru mine, una de la Brăila și alta de la București... Mi-e rușine să spun că nu cea de la Brăila m-a făcut să mi se bată inima.

Doru îmi scrie o scrisoare destul de lungă, unde îmi rezumă convorbirile din salonul Sandei Petrovici. Scrisoarea nu e prea sfioasă... E adevărat că i-am dat voie lui Doru să-mi scrie, dar... ca să-mi comunice în substanță lecțiile la care eu nu puteam să mai fiu de față... Cel puțin așa mi se pare că-i spuneam în cartea poștală pe care i-am scris-o din Gara de Nord... Nu i-am dat voie să-mi scrie ultimele două pagini din scrisoarea lui... Și totuși, poftim, că nu sunt nici revoltată, nici speriată că mi-a scris asemenea lucruri!...

După ce-am citit și recitat epistola lui Doru, am deschis-o și pe cea de acasă... Slavă Domnului, sunt toți sănătoși! Treburile merg ceva mai bine. Sărbătorile Crăciunului și ale Anului Nou mai înviorează pe bieții negustori. Multe închinăciuni maicii Antonina și multe urări pentru sfințele sărbători.

Aseară m-am retras mai devreme în iatacul acesta și am citit a treia oară slovele lui Doru. Am stat apoi (poate vreo două ceasuri) și m-am judecat pe mine însămi și această nouă situație în care se pare că încep să mă găsesc.

M-am întrebat cu claritate: Dacă maica Antonina ar fi fost de față la sosirea scrisorii și ar fi fost curioasă s-o citească și Sfinția sa, ce explicații și ce justificări i-aș fi înfățișat?

I-aș fi vorbit așa: «Îmi scrie Doru Filipache, un student din București, pe care l-am rugat să-mi comunice ce lecții s-au ținut la școală după plecarea mea. Dar, pentru că nu s-a ținut nici o lecție, el îmi scrie alte lucruri și idei»...

Maica Antonina m-ar fi întrebat: «Ce anume îți scrie?»

Răspunsul: «Vezi, maică dragă, la noi, la Facultatea de Filosofie, un profesor renumit, Titu Maiorescu – poate că nu l-ai uitat, a fost odată ministru al Instrucțiunii și Cultelor – ne-a vorbit despre un mare învățat englez, care a strigat în toată lumea că femeile duc azi o viață de roabe și că trebuie să le dăm și lor aceleași drepturi pe care le au bărbații... Să fie și ele slujbașe la stat, să se aleagă senatoare și deputate, și, dacă ar fi așa bărbătoase ca Sfinția ta, să ajungă chiar miniștri...»

Dar acest mare învățat englez a avut în viața lui o taină, pe care a dat-o pe față de-abia spre sfârșitul vieții. El a fost prieten neprihănit, timp de douăzeci de ani, cu o femeie foarte isteată și inimoasă, care era măritată cu altcineva... Englezul nostru a scris multe cărți de înțelepciune și de bună îndrumare pentru oameni și a scris cu deosebire și a lucrat mult să-și izbândească ideea lui, adică să dezrobească pe femei... Și în tot ce-a scris el a fost sfătuit și încurajat de buna lui prietenă, femeia aceea,

care însă nu era nevasta lui... După douăzeci de ani, bărbatul englezoaicei moare de moarte bună și filosoful se însoară cu ea, și ajung, din prieteni cinstiți și fără bănuială, soți fericiți, dar numai șapte ani, căci ea moare fără de veste»...

Aici maica Antonina mă întreabă cu dreptate: «Bine, bine, dar cum vine aiasta pe psaltichie?»...

Și eu încep să-i spun: «Maică dragă, ideile filosofului englez că trebuie să facem pe femeie egală în drepturi cu bărbatul au ridicat și ridică neîncetat mare vâlvă printre oameni și printre studenți când aud întâi de ele... Și atunci a început și printre studenții noștri gâlceava începută aiurea, de multă vreme... Doru Filipache îmi scrie ce-a fost și cine a vorbit mai deunăzi, în casă, la vară-sa, tocmai despre această pricină»...

Aici eu fac o pauză... Maica Antonina mă privește pe deasupra ochelarilor... Cine poate să suporte acești ochi încă frumoși, sfredelitori, inteligenți și albaștri-violeti, ca toporașii! Eu îmi pierd puțin cumpătul, răgușesc o clipă, dar pe urmă sunt iar stăpână pe mine și urmez:

«Doru Filipache este un băiat simpatic, muncitor și care va ajunge departe... Ascultând la lecție pe profesorul Titu Maiorescu, care ne vorbea cu laudă despre prietenia dintre filosoful englez și sfetnicul lui, a ajuns să creadă, în mintea lui de copil cu închipuiri, că e bine că calce pe urmele englezului și să-și lege și el inima cu o prietenie... englezească!... De unde până unde i s-a părut că, din atâtea fete care urmău lecțiile lui Titu Maiorescu, eu sunt făcută să înțeleg asemenea prietenie și să-l ajut în planurile lui de viitor!»...

Maica Antonina își ascunde ochii sub mărăcinii sprâncenelor, stă câtva așa și apoi îmi frige fața cu fulgerul ochilor ei de oțel:

«Și tu, Antonino, ce parte ai avut în toate aiestea? Ai vreo răspundere, ai vreo vină?»

«Da, maică Antonino!... încep să fiu vinovată!»...

Până aici mă ajută capul să urmăresc cum s-ar fi petrecut lucrurile între maica Antonina și mine dacă ar fi citit și Sfinția sa scrisoarea lui Doru. Ce mi-ar spune mai departe maica Antonina?...

8 ianuarie (vineri) 1899. Au trecut Anul Nou, Boboteaza și toată vacanța, și n-au fost ale mele decât foarte puțin!... O împrejurare prostească, dar cu care m-am întâlnit și altădată, mi-a banalizat și mi-a anulat o săptămână din vacanță... Familia unui *gros bonnet* din Ministerul Cultelor a venit în mânăstire să petreacă sărbătorile de iarnă în aceste zile atât de blajine și de

însorite, că par a fi de toamnă... Acum se știe că pentru mânăstirile din România, adică pentru iconomii și iconoamele mânăstirilor, în ierarhia puterilor, după Dumnezeu și după sfinți, vin funcționarii de la Culte... Unul dintre ei și-a trimis încoace soția, fata – elevă de liceu – și doi băiețași de clasele primare... Firește că i-a găzduit iconoama mânăstirii și – vai, firește! – eu a trebuit să fiu domnișoară de companie.

Totuși... *à quelque chose malheur est bon!* Soția funcționarului de la Culte este vară primară cu soția căpitanului Naum Filipache, al doilea dintre frații Filipache (Daniil, Naum și Teodor...). Cu oarecare abilitate, ca să nu bage de seamă că mă interesez de familia lui Doru, i-am dat vânt cucoanei să vorbească... Mi-a spus multe lucruri pe care nu le știam. Bătrânul Vasile Filipache a ținut o moșie mare în județul Olt. A strâns o avere frumoasă și ar fi strâns și mai multă dacă nu cădea bolnav și nu risipea bună parte din ea cu doftorii din țară și din străinătate... Băieții cei mari, Daniil și Naum, s-au însurat devreme cu fete bogate și sunt ofițeri foarte apreciați (primul maior, al doilea căpitan). Mama lor, cocoana Sofia, este o femeie cuminte, fără învățătură, dar gospodină și pravoslavnică. Mâna ei dreaptă și sfetnicul ei, de când i s-a prăpădit bărbatul, este tocmai Naum, căpitanul, și ruda prin alianță a informatoarei mele.

A fost în casa familiei Filipache de mai multe ori. Cunoaște și pe doamna Calfaiani, sora cocoanei Sofia... Știe foarte bine și pe Doru, și pe soră-sa, Clarița... Doru e un băiat foarte inteligent... Dar cum sunt tinerii de azi: prea încrezut în puterile proprii, iubitor de noutăți și de teorii extravagante și cam certat cu doctrinele tradiționale... Când isprăvea cursul inferior – deci în vârstă de abia cincisprezece ani – se ducea la clubul socialist, asculta pe reformatorii de acolo și purta niște plete scandaloase... Azi s-a mai domolit. Își vede mai mult de carte și s-a tuns. Dar i-a rămas un nărav: scrie literatură. E prieten cu toți debutanții și ia parte la întemeierea tuturor revistelor care trăiesc câteva numere...

Am înțeles, după câteva întrebări, puse așa, la întâmplare, că informatoarea mea îmi servește un material elaborat și transformat de soțul ei, funcționarul de la minister. Poate că socialismul lui Doru a fost vreodată subiect de vorbă între funcționar și colegii lui, sau între funcționar și cei de acasă... În orice caz, soția lui îmi făcea impresiunea că cele văzute și auzite de ea în casă la familia Filipache fuseseră cernute prin

multe site și discutate de multe ori... Despre Clarița nu era nici o controversă... E fată frumoasă și are, lângă doamna Filipache, bună povață și bune exemple.

18 ianuarie (luni) 1899. I-am scris lui Doru că e mai bine să-mi trimită simple cărți poștale, și anume, cu evenimentele școlare care vor începe. Desigur că au și început, dar eu rămân pe loc... Maica Antonina are două motive destul de tari să mă mai păstreze lângă Sfinția sa. Întâi, mă găsește prea slabă și ogârjită. La diferitele întrebări pe care mi le-a pus asupra vieții din căminul domnișoarelor Eremia, am răspuns că e mult mai monastică masa din cămin decât cea din Mănăstirea Varatic. Atunci, maica Antonina a hotărât să-mi prelungească vacanța. N-am fost foarte încântată și i-am adus aminte maicii mele de lecțiile universitare care încep mai târziu ca la celelalte școli, dar în orice caz după jumătatea lui ianuarie. Maica Antonina mi-a pus înainte al doilea motiv, care mi se pare ticluit și artificial, dar pe care trebuie să-l primesc cu profund respect: iconoama mănăstirii are de pregătit un întreg dosar de acte justificative – cheltuielile anului bugetar în curs – și atunci are nevoie de o mână de ajutor din partea mea.

Sunt copil recunoscător și cu mare bucurie voi sluji-o pe maica Antonina, deși, după cât am simțit, buna maică a inventat nevoia alcătuirii dosarului ca să mă oprească mai multă vreme la masa ei îmbelșugată. A fost însă un bun prilej ca să constat că am ajuns nerăbdătoare...

Ce mă așteaptă în București? Căminul, lecțiile, pregătirea examenelor... Mă așteptau și altădată, și totuși, nu mergeam spre ele cu atâta înfrigurare!

24 ianuarie (duminică) 1899. Registrele, chitanțele și facturile maicii Antonina nu mi-au dat de lucru nici trei zile, cu câte cinci ore de aplicație zilnică. M-am dus la maica mea și i-am prezentat totul descurcat și clasat. S-a uitat la mine și mi-a spus zâmbind:

– Ai muncit prea repede! Trebuia să te economisești... Acum, socotesc eu, îți vor trebui vreo zece zile de odihnă și de mâncare bună.

Vremea e de partea maicii Antonina... Ai zice că nu suntem în luna lui ianuarie, ci în luna lui octombrie. Puținul omăt care căzuse înainte de Crăciun a mai rămas, pe ici, pe colo, pe culmile pleșuve. Soarele e prietenos și galeș de dimineața până seara. Codrii întunecoși de brad de deasupra mănăstirii foșnesc îmbietor și miros a primăvară. Unde sunt vijeliile iernilor

trecute și mugetele de ocean pe care le scotea pădurea noastră din plămâni ei seculari!... Unde sunt coastele și pajiștile cele albe care făceau mănăstirii, de jur-împrejur, un fel de cuib de îngeri!...

Am luat-o pe Frăsinica tovarășă și am hoinărit cu ea ceasuri întregi. Suntem colege din clasele primare. Am stat cu ea alături în bancă, în clasa întâi, a doua și a treia... În clasa a treia, la sfârșit, când a văzut maica Antonina ce giuvaer de nepoată are, s-a hotărât să mă dea să învăț clasa a patra la oraș, ca să pot intra, fără teamă și fără poticneală, în Școala Centrală... Am făcut clasa a patra la Brăila... Și era ciudat să mă simt, în casa părinților mei, parcă la o gazdă unde m-ar fi trimis maica Antonina.

Am fost cu Frăsinica, aci, devale, în satul Filioara și am, văzut căsuța unde era școala noastră. Biata mea dăscăliță, cocoana Aglaița, a ieșit la pensie și s-a dus să trăiască lângă feciorul ei cel mare. Și Frăsinica, și bojdeuca unde am învățat tabla lui Pitagora mi-au înduișat inima și au făcut să crească în jurul meu, lanuri-lanuri, amintirile copilăriei. Am fost cu Frăsinica sus în poienile singuratice și înfiorate de croncănitul corbilor; am mers departe pe șosea, până spre Bălătești, și ne-am urcat de câteva ori pe dealul Filiorului, dealul de stejari și cu spinare de arici, unde ne făceam de joacă, vara, la vecernie, când ieșeam din școala cocoanei Aglaița.

Am stat jos, pe stratul gros de frunze moarte, umăr lângă umăr cu Frăsinica, și am privit cu ochi dornici spre dealul Boiștea, spre Tg.-Neamț, și mai cu seamă spre falnica rămășiță a Cetății Neamțu. Am vorbit cu Frăsinica multe și de toate... Nu e proastă deloc. A fost poate mai târzie decât mine, dar iată-o azi plină de judecată și de istețime. Mi-a destăinuit și m-a făcut să înțeleg o mulțime de lucruri privitoare la mănăstire și la călugărițe, întregind astfel și clarificând impresiile mele de altădată, copilărești și întrerupte.

Am pornit de la o întrebare limpede, ca între foste colege:

– Te călugărești, Frăsinico?

Mi-a răspuns fără șovăială:

– Nu mă călugăresc! Mă rog lui Dumnezeu să-mi arate altă cale în viață și să mă scoată din mănăstire.

Și atunci, din vorbă în vorbă, mi-a deschis inima ei și mi-a zugrăvit, dureros și aïdoma cu realitatea, figura morală a bieteii noastre mănăstirii, și probabil a tuturor mănăstirilor din România... Mitropolitul de astăzi al Moldovei, maica Antonina,

maica Serafima și alți câțiva bătrâni rămași din glorioasa falangă călugărească nu văd bine ce este în jurul lor și ce viitor se pregătește monahismului.

Îngrijorată, am întrebat-o pe Frăsinica:

– Atunci, cum îți închipuiești tu că vei pleca de aici și vei arunca scufia de soră? N-ar fi bine să încep eu să vorbesc cu maica Antonina și s-o fac să se deprindă cu gândul că nu te vei face călugăriță?...

Frăsinica mi-a răspuns, sigură de ea și de planurile ei bine croite, că nu este nici o grabă. Tatăl ei, care trăiește și azi, sus la munte, pe la picioarele Ceahlăului, a văduvit a doua oară. Prima lui soție era mama Frăsinicăi. Moșneagul începe să-ți dorească și să-și cheme copila. A venit astă-vară aici la mânăstire și a vorbit de mai multe ori cu maica Antonina. Dar nici maica Antonina n-o zorește și n-o pregătește de călugărie...

Azi după-amiază, 24 ianuarie, zi slăvită de izbândă și de amintire românească, am ieșit singură, în bătaia molatică a soarelui de după-amiază și m-am urcat pe Filioru, dealul dorurilor mele vechi și noi... Mă urmărește spovedania Frăsinicăi și mă instruește sinceritatea acestei fete. Are dreptate. Trebuie să îndeplinim numai ceea ce izvorăște din deplină convingere. Nici călugăria, nici căsătoria nu trebuie să le iei asupra-ți dacă n-a crescut în tine viguroasa încredințare că e bine să te călugărești ori să te căsătorești...

Urmând sfatului pe care i l-am dat, Doru mi-a scris câteva cărți poștale, spunându-mi ce profesori au reluat cursurile și ce lecții mai importante au rostit. Bietul băiat mi se pare că se ține mai mult de lecțiile mele decât de ale lui. Îmi spune că a luat note, pentru mine, și e gata să mi le trimită. Dacă mai stau aici la mânăstire, îl voi ruga să-mi trimită acele note și poate și o carte sau două... N-am luat cu mine nici o carte școlară. Nu-mi închipuiam că voi dubla vacanța mea...

Dar... tocmai despre acest băiat serviabil!... De ce îl las afară din formula pe care o socotesc atât de onorabilă și de binefăcătoare: *Trebuie să îndeplinim numai ceea ce izvorăște din deplină convingere?*...

Mă întreb cu sinceritate și-mi răspund cu aceeași sinceritate: N-a sosit ziua clarificărilor! Trebuie să mai treacă! Timpul, cu puterile lui irezistibile, va aduce într-o zi la deplină maturitate această problemă a conștiinței mele...

Ucenica și nepoata energice maice Antonina trebuie să se arate energică și clară chiar atunci când plouă cu dovezi că energia și claritatea s-au înecat!...

Am stat un ceas întreg sus, pe Filioru, pe marginea pădurii desfrunzite, privind spre Cetatea Neamțu, spre Iașii din anul 1859 și spre cărunții uriași care ne-au hărăzit Unirea Principatelor... Au crezut în visul și în dragostea lor – pentru aceea au rămas icoane în templul național!... Cum putem să scăpăm printre degete înțelesul acestei pilde mari atunci când trebuie să punem puțină ordine în micile noastre afaceri sufletești?...

10 februarie (miercuri) 1899. De felul meu nu prea citesc ziare. Însă iată că trecătorul meu surghiun la mânăstire (a ținut prea mult ca să-i mai zic vacanță) mi-a dat apetitul noutăților și al ziarelor... Vești multe și diverse... Sosirea în București a domnișoarei Elena Văcărescu... Convulsiuni politice... Prigoane îndreptate împotriva socialiștilor... Moartea caricaturistului Jiquidii... Banchetul dat în onoarea lui Hasdeu... Acestea sunt noutăți ceva mai vechi... Ultimele noutăți aflate din ziarele sosite azi în mânăstire sunt: jucarea revistei lui Caragiale *O sută de ani* și moartea lui Félix Faure, președintele Republicii Franceze...

Doru îmi trimite două cărți poștale, partea întâi și partea a doua... Își face cu devotament funcțiunea de secretar și notează pentru mine ce-au spus profesorii la lecțiile de la care lipsesc. Dar îmi scrie și despre ultimul roman pe care l-a citit și mă întreabă dacă mi-e cunoscut: *Discipolul* lui Paul Bourget... Îl cunosc din faimă, dar până acum n-am ajuns să-l citesc. Se pare că această lectură i-a scormonit inima cu o deosebită violență... Îl voi ruga să mi-l trimită și mie, de nu voi putea să stabilesc că până la sfârșitul acestei săptămâni pornesc spre București.

Maica Antonina a observat desigur din vreme aceste colegiale cărți poștale, care mă țin în curent cu lecțiile făcute în lipsa mea. Azi, răsfoindu-și ziarele, mă întreabă așa, într-o doară, fără să se uite la mine:

– Cine este, Nino, băietanul aista care îți scrie regulat despre lecțiile voastre?

M-am gândit: «Închipuirea se face realitate! Iată momentul care trebuia să vină. Înainte, cu curajul adevărului!»

- Maică dragă, este un student de la Litere, Teodor Filipache, văr prin alianță cu doamna cutare... care a fost la noi de Anul Nou și de Bobotează...

Maica Antonina lasă ziarul și își scoate ochelarii.

- Cum așa?... De ce nu mi-ai spus și mie?...

- Fiindcă de-abia azi m-ai întrebat cine este studentul care îmi scrie de la București...

Prind de veste imediat că maica Antonina era preocupată mai demult de cărțile mele poștale și de autorul lor. Maica Antonina întreabă mai departe:

- Cum sunt veri prin alianță?

- Teodor Filipache are doi frați mai mari, unul maior și altul căpitan, niște ofițeri lăudați de toată lumea. Pe căpitan îl cheamă Naum, și soția lui este vară primară cu cocoana care a fost la noi și, prin urmare, și cu boierul ei de la Culte...

Maica Antonina pare impresionată. Tace, își pune ochelarii din nou și răsfoiește mai departe prin ziare.

- Cum zici că-l cheamă?

- Teodor Filipache.

- Ce sunt părinții lui?

- Tatăl era mare arendaș... Maică-sa, cocoana Sofia, stă în București cu ceilalți doi copii mai mici, Teodor și Clarița.

- Da' bine îi mai știi, soro!

Nu mă clintesc... Răspund cu indiferență:

- I-am învățat de la cocoana noastră, ruda lor...

Convorbirea cade. Tăcem amândouă. Iau și eu un ziar. Când nu mă mai așteptam deloc, maica Antonina mă întreabă:

- Băietanul de care îmi vorbești are suflet cinstit, ori e chip și asemănare cu tineretul de azi?

Trebuie să răspund ca sub epitrahilul duhovnicului:

- Ne cunoaștem numai de astă-toamnă, de la lecțiile profesorilor... Cred despre el multe lucruri bune... Mi se pare cinstit, la locul lui, fără vicleșug și vlăstar de casă de oameni cumsecade...

- Toate bune, fată dragă, mai vreau să știu un lucru... Maica Antonina ridică fruntea cu o poruncitoare solemnitate: Tot ce mi-ai spus e prea puțin... Și sunt încredințată că nici tu nu știi mai mult. Spune mie ce trebuie să fac de aci înainte: Dacă o veni vremea să-mi trebuiască și alte învățături despre Teodor Filipache, de la cine să le cer - tot de la tine, sau de la altcineva?

M-a străbătut un fior de sus și până jos. Cu maica Antonina nu te poți juca de-a v-ați ascunsele!... M-am ridicat sufletește până la nivelul ei:

- Dragă maică Antonino, când voi ști *alte lucruri și alte vești despre Teodor Filipache*, ți le voi spune eu, pe loc, fără să fie nevoie să întreb pe altcineva.

Tonul meu, fermitatea mea plac bătrânei vultănițe. Mă cheamă cu gestul și mă sărută pe fruntă.

- Bine, fetițo!... Fericiți cei cu inima curată, că aceia vor vedea pe Dumnezeu!

12 februarie (vineri) 1899. Plec mâine la București. Duc cu mine amintirea unei întâlniri excepționale... Maica Antonina, pedagogă socotită, a ținut să mă dăruiască sufletește cu o priveliște din alte vremuri în ajunul plecării mele din această mânăstire ospitalieră.

Am fost împreună să vedem pe maica Serafima. O știam din copilărie. Una din conșolărițele mele era nepoata maicii Serafima. De mai multe ori, în copilărie, trecusem prin casa și prin livadia Sfinției sale, mai cu seamă prin livadie, când se cocau perele. Gospodăria maicii Serafima este dincolo de Biserica Sf. Ioan, la marginea mânăstirii. După pravila locului, toate erau la locul lor. Și fântâna dintre pârliazuri, și nucii centenari, și tot cuprinsul, așa cum îl știam. În mijlocul livadicii e căsuța maicii Serafima. O bojdeucă, și mai mică, stă spre miazănoapte, în rând cu gardul, iar spre răsărit e șura de scânduri vechi, sub același acoperiș de șindrilă cu caboșoane de mușchi...

Toată casa maicii Serafima este ocolită de un cerdac. Niște vrejuri uscate, încolăcite pe ostrețele subțiri, arătau că vara cerdacul e năvălit de curpeni înfloriți. Nu era nici un semn de gospodărie grea și murdară. Vacile și porcii, care stau pe la coada altor gospodării călugărești, nu călcaseră pe aici niciodată. Cerdacul și vecinătățile lui mi se arătau transfigurate, ca într-un tablou care voiește să exalteze spiritualitatea unui sălaș monahal. Maica Serafima era în odăița ei. Mai este încă una, odăița ucenicilor, și între amândouă este o tindă, în care dă gura podului și stă o scară permanentă.

Maica Serafima stătea pe un scăunel, cu mătăniile în mână, și asculta pe o copilă care citea *Ceaslovul*, nu ca lectura cuvenită ceasului, dar ca exercițiu școlar. S-a bucurat de sosirea noastră fără să mai poată să ne recunoască cu ochii (fiindcă

biata bătrână este aproape oarbă) și ne-a poftit să stăm pe patul ei de scânduri, acoperit cu o velință.

M-am uitat împrejurul bătrânei. Pe pereți, numai icoane, pământuri de busuioac uscat și candela aprinsă. Patul pe care stăteam era lung de vreo trei metri, adică atâta cât și peretele din spatele nostru. La căpătâiul patului era o ladă veche, cu ceva scoarțe deasupra. În fața noastră era într-un colț un dulăpior; în celălalt colț, soba, nu mai mare ca dulăpiorul, și, între ele, două scaune scunde... Maica Serafima ședea pe unul și ucenica pe al doilea, ținând *Ceaslovul* pe genunchi. Maica Serafima și-a trimis ucenica în odaia de alături și a rămas scaunul gol...

N-o mai văzusem pe bătrână de câțiva ani. Era îmbrăcată ca pentru biserică. Și mai lipsea doar camilafca. Avea anterior de șiac, dulamă la fel și scufie tot de șiac... Mă gândeam la alte case și la atâtea călugărițe pe care le cercetasem în această vacanță... Chiar cele mai aspre dintre ele își îngăduiau să poarte o scufie de catifea, sau un anterior de mohair, sau să fie mai... în tulpan și în papuci, ca omul la el acasă. Maica Serafima putea să intre de-a dreptul în altar sau în racla ei de fericită, gata, și cu toate hainele pe ea!

Și toată această severitate se înfățișa nespus de blajină și de muzicală! Maica Serafima îmi părea un ciorchin de poamă busuioacă stafidită, atârnat aci, lângă icoane... În vremea ei, fusese oacheșă și puțin ciupită de vărsat. Azi era uscată și încrețită, dar nu cu aerul de jale și de prăbușire al bătrânețelor neputincioase, ci cu un fel de seninătate și de lumină interioară din altă lume. Vorbea domol, cu o voce susurată și dulce moldovenească... Și fiecare cuvânt, și fiecare gând păreau raze și stele dintr-un firmament sufletesc care mi se destăinuia imens, subjugător, scăpărător de taină și de putere – deasupra uimirii mele, deasupra capului încovoiat al maicii Antonina și deasupra mănăstirilor Moldovei...

O priveam cu un sentiment amestecat de fericire și de părere de rău. Îmi dădeam seama că mă aflu înaintea unui stâlp de hotar... Și stâlpul, și lumea hotărnicită rămăneau în urmă, în istorie și în legendă! Așa erau paznicii altarelor credinței noastre în veacurile eroice... Poate când voi reveni în această scumpă mănăstire, maica Serafima va fi în ceruri, între fecioarele preînțelepte care au vegheat cu strășnicie și au păstrat nestinse candelile lor!

Maica Antonina o ruga și o îmbia pe aspra dăscăliță:

– Mai odihnește-te, maică Serafimo!... Nu lași să treacă nici o vecernie, nici o priveghere, nici un sfânt de sub zeciuială... Mai stai acasă!... Or fi destul șaptezeci de ani de biserică!...

Maica Serafima răspundea molcom, dar cu o dreptate de fier:

– În tinerețe nu lipseam din biserică pentru sufletul meu... Acum nu pot să lipsesc pentru sufletul celor tineri... Tincretul nu se învață din cetanie și din poruncă, ci din bogăția faptelor și a pildelor celor bătrâni...

Și mi-am adus aminte de vorbe auzite în copilărie... Călugărițele de la Sf. Ioan erau fruntea și fala mănăstirii. Maica Serafima era *îngerul de la Sf. Ioan*... Nelipsită, ziua și noaptea, de la biserică, maica Serafima citea, cânta și însuflețea pe toate celelalte călugărițe – și tinere, și bătrâne... La Sf. Ioan, tipicul era îndeplinit până la o iotă. Preoții se încovoiau, ca după o sacră tradiție, înaintea acestei shimonahii, mai respectată decât însăși starița. Iar la picioarele ei, în ceasuri neștiute, îngenuncheau mai multe dureri și curgeau mai multe lacrimi decât la scaunul duhovnicului mănăstirii.

A venit vorba și despre mine. Maica Serafima nu uitase pe fetița cu ochii mari și cu fruntea de băiat care se juca aci prin livadie, cu nepoată-sa, Lența... Superioară și cu adevărat duhovnicească, mi-a spus, dibuindu-mă prin ceața de dinaintea ochilor ei:

– Dumnezeu te-a ales pentru altă viață și pentru altă slujbă... Și călugării vrednici, și mirenii de cinstu sunt primiți deopotrivă de cel ce plătește pe lucrătorii viei...

Cuvinte neuitate, cuvinte care curgeau cristaline pe albia de aur a Sfințelor Scripturi!... Și doar aceea care le rostea era o străbunică, înfășurată până la nas și până la ochi în păturile ei de lână groasă, puțintică la trup, gârbovă, aproape oarbă, dar luminând straniu o lumină neînțeleasă și cuceritoare!

Cum aș fi voit ca tovarășii mei de școală, prietenele mele... prietenul care începe să diversifice simțirea mea – să fie toți de față înaintea maicii Serafima și să privească și să înțeleagă existența celor ce nu se văd și de priceput se pricep numai cu inima!...

Clopotul de vecernie a început să fâlfâie deasupra mănăstirii ca un înger melodos... Maica Antonina s-a plecat, cucernică, lângă scaunul sfintei bătrâne și i-a bătut mătanie călugărească... Cu aceeași inimă și cu aceeași mătanie, i-am cerut și eu mâna să i-o sărut... Mirosea a lemn de chiparos!

Pe poteca dintre chilii, când ne întorceam acasă, maica Antonina, după o lungă tăcere, mi-a vorbit:

– Acum, fetiço, ai înțeles pentru ce Dumnezeu nu prăpădește mânăstirea noastră și tot ne rabdă și tot așteaptă...”

II

„București, 14 februarie 1899

Scumpă domnișoară Antonino, nu mai pot să rabd pravila cărților poștale!... Oricare au fost înțeleptele motive care te-au făcut să mă pui la regimul lor uscat, astăzi mă răzvrătesc împotriva regimului și cutez să-ți adresez o scrisoare întregă...

S-au adunat prea multe fapte la știința mea; a crescut prea sus valul gândurilor și al simțirilor pe care mă simt obligat să ți le împărtășesc.

Am urmat, precum știi, toate lecțiile și am scris un caiet întreg, aci de față, sub ochii mei și la dispoziția dumitale... Ce fac cu el? Să ți-l trimit la Varatic, sau să-l păstrez până la înapoierea dumitale?

Am ajuns să nu mai cred că te voi revedea pe băncile facultății! E o teamă absurdă, care începe să mă prigonească... Te pomenești că maica Antonina și-a schimbat părerea sale de patroană și de nănașă în privința dumitale și acum se gândește să-ți schimbe rostul vieții și să te oprească în mânăstire!... Și puterile absurdei închipuiri sunt atât de mari, încât iată-mă constrâns să-mi aduc aminte că părinții dumitale trăiesc – slavă Domnului! – și că dumneata vei fi majoră mai curând decât mine.

Domnișoară Antonino, de ce întârziezi atât la Varatic?... Îmi închipuiesc că această iarnă fără de zăpadă trebuie să fie acolo, la poalele pădurilor de brad, mai dulce și mai caldă decât în aspra câmpie muntenească. Cred de asemeni că mânăstirea despre care mi-ai vorbit cu atâta pietate filială te-a învăluit încă o dată în nori de amintiri și de tămâie... Dar gândește-te, domnișoară Antonino, că și pe aici ai început să urzești amintiri și să propagi cultul mânăstirii dumitale...

Voiesc să-ți scriu azi despre un eveniment literar de exigua importanță, dar care totuși pe mine, unul, m-a zguduit și m-a

dijmuit de gânduri, cum face vântul toamnei cu nucii îngălbeniți. Ascultă.

În publicația lunară franceză *La revue des revues*, numărul de pe curenta lună februarie, a apărut un articol de vreo zece pagini, intitulat *Le mouvement littéraire en Roumanie*. Autorul este compatriotul nostru, Nicolaie Vaschide, din familia intelectuală a liceului meu, „Sf. Sava“, și buzoian de naștere. Poate că ai auzit ceva despre el. Este acel student inteligent care s-a alipit de savantul psiholog Binet (când francezul a fost prin București, mai anii trecuți), și acum a ajuns la Paris un erudit în ascensiune și un nume din ce în ce mai sărbătorit. Mi-aduc aminte foarte bine de Vaschide și, dacă ne-am întâlni față în față, nici el n-ar zice că nu mă cunoaște...

Articolul lui Vaschide e o faptă bună din punctul nostru de vedere românesc, fiindcă taie o poartă, fie cât de strâmtă, în zidul gros al ignoranței străinilor despre noi. Dar articolul e costeliv, fără adâncime, fără argumente și plin de nume înșirate, multe ca niște mărgele de sticlă... Poate că mai târziu Vaschide va reveni și se va completa pe sine.

Vaschide vorbește de începuturile trudnice ale istoriei și ale culturii noastre, de poezia populară, de basmele noastre, de cronicarii veacurilor trecute, de protagoniștii istoriei și ai filologiei românești și de literatura și de literații ceasului de față.

Articolul lui este mai mult un pomelnic decât un studiu. Nu știu să fi rămas cineva nepomenit dintre cei ce își toarnă cerneală în călimări de câțiva ani încoace... Vaschide e băiat amabil, și din Paris poți să verși un cornet cu confeti pe capul tuturor camarazilor compatrioți!

N-am numărat numele din pomelnicul lui Vaschide, dar cred că sunt în el peste o sută de nume de autori. Înțeleg pe Vaschide. Trebuie să caște puțin gura și francezii. Destul căscăm noi gura la splendidele lor echipaje literare... Să admire și ei caravana noastră!

Dar stau și mă gândesc: Mai trăi-vor, până peste douăzeci de ani, douăzeci din celebritățile lui Vaschide?...

Articolul lui Vaschide mi-a dat o febră de două zile și de două nopți! Constatările lui, elogiile lui – bună parte la locul lor, altele strâmbe, multe exagerate – categoriile lui adesea pripite se ridicau înaintea ochilor mei, arși de insomnie, ca Ierihonul din *Biblie* înaintea iscoadelor lui Israel... Și același

sentiment și aceeași convingere, ca iscoadele lui Israel, aveam și eu: *această cetate va fi doborâtă!*

Articolul lui Vaschide va fi dat la pământ! Din cele o sută de nume scrise pe plăcile revistei franceze, peste douăzeci de ani nu știu dacă vor mai stărui douăzeci! Și alte nume, și alte constelații, și alte turnuri, și alte porți de aramă vor face fala noului Ierihon al literelor române!

Ce știe amicul Vaschide despre clocotul din măruntaiele pământului și despre zbuciumul din inima tovarășilor mei! Nu va trece un deceniu, domnișoară Antonino, și fața lumii literare din țara românească va fi alta... Câte valori de carton, câte kilograme de maculatură vor transporta camioanele criticii spre crematoriul fără fum al uitării! Câte surprize nebănuite nu vor dilata ochii contemporanilor noștri și nu vor destupa urechile surdei noastre opinii publice!

Dar – te rog, întreabă-mă – de ce îți scriu dumitale toate aceste presimțiri și toate aceste cutezătoare proorocii?... Domnișoară Antonino, în tensiunea mea sufletească din aceste zile, numai pe dumneata te-am văzut și dumitale am voit să-ți împărtășesc totul! Nerăbdările mele literare, efervescențele mele poetice, planurile mele raționale și iraționale trec azi de-a pururi pe dinaintea icoanei dumitale și-ți lasă dijmă de flori și de închinare... Până mai acum vreo trei luni, un eveniment ca articolul lui Vaschide m-ar fi făcut să dau fuga la Bujoreanu, la Lara Teobald sau la Badea Jiu... Îți mărturisesc că de trei zile nu i-am văzut și nu-i voi vedea decât după ce-ți voi expedia scrisoarea de față...

O, iată adevărul: ești mai necesară astăzi prosperității visurilor mele literare decât toți amicii mei laolaltă! Dar este mai mult decât atâta... Încep să caut în jurul meu cărări pe care nu credeam că le voi întrezări vreodată.

Domnișoară Antonino, mai sus de nevoia sufletească de celui ursit să trăiască din vis și din mirajul artei, mai sus de precunoscuta robie a fraților mei întru iluziune și durere, întrevăd o regiune nouă de destăinuire aproape sacră... Mă impresionezi ca un revărsat de zori, nemaiprivit până azi de ochii mei... Cine ești dumneata și ce mandat ai pentru sufletul meu, dincolo de chemarea precunoscută, dar pururi fragedă și fecundă a surorilor Beatricei?

Sunt aproape două luni de când te știu departe de mine. Cât am trăit în aceste două luni! Ce drum nebănuit și purificator am

făcut în labirintul inimii mele! Cât de sus m-am urcat în meditația și în priceperea de mine însumi!

Domnișoară Antonino, te-am văzut neîncetat și pretutindeni în drumurile mele de intim și neopelerin!... Dar te-am văzut, departe, într-o glorie sacră și solară de care eu știam bine că sunt nevrednic să mă apropiu. Mi se părea, uneori, că am ieșit, cu silințe dureroase, la gura unei caverne întâia oară în viața mea de troglodit moral... Și, orbit de noutate și de lumină, priveam spre cerul nou și spre o lume întreagă, proaspăt revelată.

Scumpă domnișoară Antonino, ființa dumitale, atât de fină și de sufletească, era neîncetat regenta cerului care inunda ochii mei și cheia fericitei mele revelații!

...Aici ajunsesem cu scrisoarea aceasta... Factorul poștal de la amiază îmi aduce cartonașul pe care mi l-ai pus aseară la cutie!... Ești în București, domnișoară Antonino?... Fic-ți sosirea binecuvântată!

Ce-am scris până aici?... Nu mai știu!... Strâng aceste pagini într-un plic și alerg la facultate...

(Astăzi, luni, 14 februarie 1899.)"

III

„28 februarie (duminică) 1899

Scumpă domnișoară Antonino, iată câteva zile de când mă frământ și mă chinuiesc cu fel de fel de gânduri și de întrebări. E întâia oară în viața mea când cunosc tristețea și neastâmpărul fără să mi se fi întâmplat nimic precis și fără să fie în casa mea și în jurul meu nici o nevoie și nici o bătaie... Odăița mea nu mă mai încap. Veșnic sar la fereastră și caut cu ochii spre Calea Griviței, doar-doar mi-o răsări silueta pe care știu s-o deosebesc dintr-o mie de siluete. Plimbarea mea la Șosea e jalnică și de prisos... Știu bine că nu voi zări, în fundul aleilor, icoana stăpână pe gândurile mele... Traiul cu ai mei, masa de la amiază și de seara, întâlnirile și convorbirile zilnice cu mama și cu soră-mea au ajuns searbăde, apăsate de nu știu ce urât, pe care evident că eu îl răspândesc, și zorite să se desfacă și să înceteze. Fug de ai mei! Trec în cămăruța mea, privesc

portretele familiare, caut printre cărți, răscolesc sertarele, arunc după sobă o pagină începută nu știu când și alerg la fereastră, să văd dacă nu cumva silueta unică va apărea miraculoasă și dătătoare de viață în dezordinea și în vestejirea întregii lumi din mine și din afara mea.

De câte ori sar la fereastră în fiecare zi... Cine ar putea să numere?... Pare că sunt o biată pasăre închisă în colivie și care se izbește neconștient de peretele de sârmă țesut între ea și sorgințile luminoase ale ferestrei!

Scumpă domnișoară Antonino, sunt resignat, primesc robia și ticăloșia mea, dar mi-e sete de lămurire... Lasă-mă să beau și să-mi răcoresc sufletul! Dă-mi voie să-ți cer explicațiile pe care le doresc cu foc de la revenirea dumitale. Ce s-a întâmplat, domnișoară Antonino? S-a petrecut vreun dezastru în capul meu, și nu mai înțeleg nimic din preajma mea, și nu te mai înțeleg nici pe dumneata, sau, dimpotrivă, dumneata ești pentru mine, ai ajuns pentru mine cu totul alta de când ai revenit de la Mânăstirea Varatic?... Îmi bat capul, mă năucesc cu cercetări și cu întrebări și nu ajung la nici un rezultat... Cu ce te-am supărat? Ce jignire ți-am adus fără să-mi dau seama? Am fost prea familiar sau necuviincios când ți-am dat caietul de note? Am avut aerul că mă aștept din parte-ți la cine știe ce mulțumiri ori recunoștință pentru câteva lecții rezumate?... Nu cred, nu-mi aduc aminte să fi fost atât de nătărău!...

Atunci, încotro să mai alerg cu gândul și cu bănuiala, scumpă domnișoară Antonino? Cu ce ți-am greșit? De ce nu mai ești cu mine cum erai mai-nainte de vacanță?... Poate că am făcut rău că ți-am scris la Varatic?... Dă-mi voie să-ți aduc aminte că mi-ai dat o mică autorizație scrisă... E adevărat că era numai pentru cărți poștale... Fost-au citite scrisorile mele de maica Antonina? A ieșit de aici pentru dumneata vreun necaz și pentru mine vreo prohibiție?...

Lămurește-mă, domnișoară Antonino! Pentru ce atâta răceală în atitudinea dumitale de azi? Pentru ce m-ai contrazis cu atâta ironie în discuția pe care am avut-o asupra articolului lui Vaschide?... Sunt gata să-ți jertfesc suficiența, îndrăzneala cu care am judecat optimismul și aprecierile din articol. Sunt unele nume din literatura noastră la care dumneata se pare că ții mai mult decât mine. Așa să fie! Se prea poate ca eu să mă înșel și dumneata să ai dreptate. Dar e acesta un cuvânt să schimbăm această fragedă prietenie care crește între noi de la începutul anului universitar? Fiindcă nu pot să-mi închipuiesc

cu ce altceva am meritat răceala dumitale din ultimele noastre întâlniri, rămân la presupunerea că te-am indispus cu opoziția în care stau față de articolul lui Vaschide. Te rog, ascultă-mi dezvinovățirea.

Fac parte din legiunea celor ultimi sosiți, prin urmare, din legiunea impacienților și a turbulenților. Ți acord că poate stima dumitale pentru unele nume literare de azi să fie mai întemeiată decât tăgada mea și a celor ce își așteaptă ca și mine loc la masa literaturii românești... Dar, te rog, fii înțelegătoare și indulgentă! Așa este, așa a fost de când lumea! În artă și în literatură mai cu seamă, cei tineri pornesc la asaltul pozițiilor ținute de cei bătrâni cu niște cugete și cu niște zbirerete de musulmani care ar asedia o cetate apărată de ghiauri... Adu-ți aminte de marea năvală literară a romanticilor francezi împotriva clasicilor, tot francezi. Adu-ți aminte de canonada (încă vibratoare sub cerurile romanului francez) susținută de naturaliști împotriva romanticilor și a clasicilor în același timp...

Deci, dragă domnișoară Antonino, este o boală de familie, este un fenomen cunoscut și inevitabil... Ce pot să fac?! Sunt iremediabil încredințat că într-o zi – pe care vom trăi-o – Badea Jiu, Silviu Bujoreanu, Lara Teobald vor lăsa cu mult pe urmă și vor face uitați pe mulți dintre veseli participanți români de la balul nemascat al lui Vaschide.

Mă socotesc oare și eu tovarăș drept cu acești buni prieteni la soarta și la slava lor cea viitoare? Ți răspund fără șovăială: Cred puternic în constelația noastră și văd venind zilele biruinței noastre colective. În momentul de față, eu, unul, sunt mai încredințat decât ei toți despre celebritatea care ne așteaptă! De ce așa? Fiindcă sufletul meu este azi mai plin și mai înflorit decât sufletele lor. Fiindcă eu azi mă simt multiplicat și înălțat sufletește mai mult decât sunt ei până acum (dar cum ar putea să fie și ei mâine-poimâine...). Scumpă domnișoară Antonino, eu trăiesc zile excepționale. Tot ceea ce știam și credeam despre mine și despre amicii mei mai-nainte ca să ne cunoaștem dumneata și eu, astăzi știu și cred cu o intensitate care începe cu fericirea și isprăvește cu timiditatea... Fiindcă uneori mă tem de toate câte pot să întrevăd, să plănuiesc și să întreprind... de când am ajuns să notez, surprins și fermecat, că exiști în viața mea!

Cum să nu cred eu în puterea și în mulțimea operelor mele literare viitoare, când dumneata treci, în fiecare dimineață, ca

zeița florilor și a belșugului, pe lângă răzoarele din grădina mea? Cum să mai păstrez vreo nesiguranță asupra liniilor și înfățișării templului literaturii mele, când dumneata mi-l desenezi în auroră și trandafiri, cu o precizie și cu o evidență care mă fac fanatic?...

Scumpă domnișoară Antonino, dacă rezerva dumitale de acum pornește din discuțiunea noastră asupra literaturii românești, apoi să crezi că prea marea încredere care te-o fi jignit vine – fără să știi și fără să vrei – din faptul întâlnirii mele cu dumneata!

Miră-te și dumneata, după cum și eu mă mir, dar lucrul este așa. Cu toată dezorientarea și cu toată tristețea mea de azi, vreau să rămân clar în scrisoarea aceasta. Am ghicit ori n-am ghicit pricina schimbării dumitale față de mine? M-ai judecat defavorabil și mă lași să-mi dau singur seama cât am fost de încrezut și de nesuferit.

Plec fruntea și aștept. Dacă asta e pricina, dumneata singură vei ajunge cu vremea să vezi lucrurile într-altfel și să înțelegi că imberbul iconoclast de azi avea dreptate să nu creadă și să azvârle multe din icoanele, cu barbă și fără barbă, din actualul iconostas literar românesc. Ajuns aici, mă opresc și mă întreb: Dacă toate acestea ar fi de prisos, și explicația atitudinii dumitale este alta?

Domnișoară Antonino, oricare ar fi ea, o aștept! Nu mă lăsa în această chinuitoare neclaritate! Spune-mi, să înțeleg: De ce drăgălașa mea colegă de astă-iarnă, acum, când vine primăvara, e atât de rece cu mine și de prevestitoare de vreme rea?

Admit de mai-nainte că trebuie să-ți fi greșit cu ceva. Dacă nu te-am supărat cu îndrăznelile și cu tupeul meu de june candidat la gloria literară, te-am supărat, desigur, cu altceva. Cu ce, domnișoară Antonino?

Mi-ești datoare o sinceră, o categorică destăinuire!... Aștept din parte-ți un gest, un semn, un cuvânt șoptit ori scris. Dacă socotești că o plimbare la Șosea sau o întâlnire la gară nu mai sunt convenabile, te rog, destăinuiește-mi în scris cu ce am meritat degradarea mea din buna dumitale luare-aminte.

Aci, pe această ultimă pagină a scrisorii mele, îmi cad în cap, ca din pod, o mulțime de grinzi și de bănuieli... M-a calomniat cineva? A apărut vreun intrigant în preajma dumitale? Te-ai întâlnit și ai mai vorbit ceva cu acea doamnă, rudă cu frate-meu, soția funcționarului de la Culte?

Orice s-ar fi întâmplat, scumpă domnișoară Antonino, fii colega mea cea ideală, fii aleasa visurilor mele de claritate platonice! Cheamă-mă, ceartă-mă, dar luminează-mă și eliberează-mă din lanțurile incertitudinii!

Gândește-te la tortura mea! Între masa pe care îți scriu aceste pagini și masa la care dumneata citești ori poate scrii, în acest moment, nu sunt, cred eu, nici două sute de metri... Și mie mi-este interzis să trec pe sub fereastra dumitale, să stau și să aștept pe trotuarul din față, sau să pășesc pragul căminului care te adăpostește!

Îți voi strecura această scrisoare, cum voi putea, la ora întâi, sau la ora a doua, sau când vom ieși din Universitate. Sunt mulțumit să-mi răspunzi numai două vorbe, dar mai curând, scumpă domnișoară Antonino!"

IV

„Marti, 9 martie 1899

Iar s-a înnorat, scumpă domnișoară Antonino... A fost pentru mine o zi de soare și de primăvară deunăzi, când mi-ai spus: «Cel ce rabdă până la urmă, acela se va mântui...», și apoi această corabie de azur, cu catarge de palmieri, s-a pierdut și s-a amestecat în nori și în furtună... Unde să te mai caut?... Colegii noștri au declarat greva generală... Sunt unii dintre ei care păzesc la colțurile Universității și opresc pe cei ce ar vrea să intre înăuntru... Asta îmi mai trebuia! Legea generalului Berindei și greva studentască generală!... Mi-a spus un coleg că niște mediciști au apărut la Litere și au găsit în sală câteva fete.

– Domnișoarelor, ce fel de colege sunteți?... Unde este solidaritatea noastră studentască?...

Și bietele fete au părăsit sala de cursuri, ca semn de protestare împotriva legii generalului Berindei!... Fetele protestând împotriva unei legi de recrutare care privește pe băieți, sau mai bine zis exclusiv pe colegii noștri mediciști!... Nu cumva erai și dumneata printre aceste fete?...

Spune, domnișoară Antonino, ce să facem? Unde să ne regăsim? Cum să-ți mai strecor scrisoarea aceasta?... M-am întâlnit aseară cu Elvira Iatropol. Am schimbat cu ea câteva

vorbe fără însemnătate, dar mi s-a părut că mă observă cu niște ochi ciudați. Cum mai stai cu această fantastică creatură?

N-am înțeles prea mult din cuvântul dumitale cu «răbdarea până la sfârșit»... Nu este prima oară când îmi spui atari cuvinte bisericești, care mă surprind și mă descumpănesc... Dumneata ai o înțelepciune aparte, un fel de farmacie biblică, bogată în rețete și în leacuri... Oricum, mi-e inima mai ușoară... Am priceput mult mai bine primul dumitale cuvânt, de-abia acum în urmă... Așadar, nu e vorba de nici o supărare și de nici o contestație în privința... biruințelor mele literare de peste un deceniu!

Aceste asigurări din parte-ți mă adună acasă, mă fac mai concentrat și poate mai pătrunzător... Atunci de ce este vorba, scumpă domnișoară Antonino?... Nu ești supărată pe mine... Bun! Sunt fericit s-o știu. Dar ești rezervată, protocolară, enigmatică... Parcă altfel a început prietenia noastră!

Îți spun însă drept: parcă sunt ceva mai puțin prost și mai puțin opac astăzi decât acum o săptămână. Dar nu mă lăsa de capul meu, scumpă domnișoară Antonino! Dacă nu-mi vei spune totul pe șleau, să știu că iar dau în gropi. Trebuie să fii, încă o dată, caritabilă cu mine. Să-mi acorzi o întâlnire, să-mi scrii o scrisoare întreagă, să-mi faci o lecție ca la clasele primare.

Îți continui scrisoarea aceasta azi, 11 martie, joi, dis-de-dimineață (e de-abia ora cinci) și când dumneata desigur că nu te-ai deșteptat.

Scumpă domnișoară Antonino, am văzut ieri, la Ateneu, un tablou extraordinar!... Nu știu dacă ai auzit de el. Este opera pictorului polon Enric Siemiradzki, și titlul lui este *Dircee creștină în circul lui Neron*. De văzut, cred că nu l-ai văzut până acum. Mi-a făcut o scormonitoare impresiune!... Îl văd mereu înaintea ochilor. Astă-noapte s-a desfoiat peste somnul meu, în petale de flacără, și m-am zbuciumat, și m-am învăluit în el, până acum, spre ziuă... Trebuie să mergem și să-l privim împreună!

Nădăjduind că te voi vedea astăzi după-amiază, la Biblioteca Fundațiunii „Carol”, sau mâine de dimineață la Biblioteca Academiei, nu pot să fac altceva decât să mă încerc să-ți descriu splendida viziune picturală care mă obsedează.

Mai întâi... trebuie să-ți aduc aminte un basm din mitologia greacă... Dirceia, fiica Soarelui, se căsătorește cu Lycus, regele Tebei, care gonise de curând pe întâia lui nevastă, numită

Antiopa. Dirceia, băgând de seamă că Antiopa este însărcinată și crezând că Lycus n-a întrerupt legăturile lui cu ea, poruncește să arunce în închisoare pe fosta regină. Însă Dirceia este pedepsită pentru purtarea ei cea nemiloasă. Amphion și Zethus, feciorii Antiopei, pun mâna pe Dirceia, o leagă de coarnele și de spinarea unui taur sălbatic și-i dau drumul în pustie... Aceasta este legenda Dirceii mitologice.

Despre Neron n-ai uitat că a împăratit imensul stat roman între anii 54 și 68 d. Ch. A fost unul dintre cei mai smintiți, mai destrăbălați și mai sângeroși cezari care au stat în scaunul imperial din Roma (ca să distingem, spre a evita orice gelozie, pe cezarii bizantini). Neron era o speță de degenerat crud și diabolic. Între multe feluri de nebunii care treceau prin capul său cu diademă era și nebunia devastatoare să se creadă artist și să facă pe artistul. Ții minte că se credea poet mare, muzicant neîntrecut (flautist mi se pare), dănțuitor fără pereche... și era grozav de lacom de admirația și de aplauzelor poporului. Mai ții minte că Neron a coborât demnitățile imperială, râvnind locul histrionilor, și s-a arătat în rând cu ei în circ și pe scenă.

Dansator, flautist, poet declamându-și versurile... de toate era Neron! El voia să fie aplaudat. Și mulțimea lingușitoare era încântată, era fericită să privească fantaziile adeseori sângeroase – cum vei vedea imediat – ale acestui stăpân nebun, poet și sanguinar.

În sfârșit, știi probabil mai bine decât mine că Neron a fost unul dintre cei dintâi și cei mai aprigi prigonitori ai creștinilor. (Sfinții Petru și Pavel au fost martirizați în vremea prigoanei lui.) Dar Neron nu omora, fie pe creștini, fie pe necreștini, așa, în chip simplu și sumar... El voia ca victimele lui să moară cu dichis. El voia ca înfiorătoarele și diabolicele lui combinații asasine să respire parfumul frumosului și al artei!... Neron voia să omoare după reguli estetice.

Care este istoricul roman care ne vorbește de festivitățile lui Neron, date, noaptea, în grădinile imperiale și iluminate cu torțe umane?... Victimele împăratului erau tăvălite în smoală și în paie tocate și apoi legate sus, în copaci, ca să lumineze ca niște torțe!... Aceste torțe vii au fost primii creștini. Și tot creștinii au avut onorurile circului lui Neron. În acest circ au murit mii de martiri, pradă fiarelor sălbatice și gladiatorilor.

Dar se vede că Neron s-a plictisit cu asemenea reprezentații, mereu la fel, de atâtea ori. El ar vrea un spectacol nou, zguduitor și rafinat. Printre creștinii care își așteaptă moartea

este o tânără femeie de o rară frumusețe, poate cea mai frumoasă femeie din Roma... Neron imaginează reconstituirea legendei cu Dircea legată de coarnele taurului. Frumoasa creștină va fi Dircea!...

Și acum încep descrierea tabloului. Are niște dimensiuni neobișnuite. Poate este cel mai mare tablou pe care l-am văzut până acum. Dircea creștină a fost legată de coarnele și de spinarea unui taur negru, sălbatic, iar asupra taurului a fost asmuțit un toreador... Tabloul se deschide pe impunătoarea vedere a circuitului imperial. Pe primul plan al tabloului stau doborâți și morți taurul, purtând în coaste o lance frântă, și martira creștină, alunecând deval de pe spinarea lui.

Dar ce s-a întâmplat? Cezarul – Nero Achenobarbus – care a privit spectacolul din înălțimea lojii imperiale, încântat de spectacol și de înfiorătoarea maiestate a morții martirei, a ordonat să i se aducă lectica și să fie transportat cu lectica în arena circuitului. Vrea să-și ofere de aproape și în detaliu sublima înfățișare a Dirceii creștine, moartă pe taur. Și iată-l pe Cezar înfășurat într-o superbă togă violetă, muiată în fir, considerând cu o indefinibilă expresiune de figură pe aceea care murise pentru adevărul învierii lui Iisus Christos și pentru credința în promisiunile Evangheliei. Nero Achenobarbus își ține la piept, cu o mână, faldurii togei, într-o poziție de comedian și de împărat care se simte sub privirile întregii Rome. Pe fruntea lui se înnoadă într-un smarald o cunună de aur – cununa imperială!

Figura lui e încruntată, satisfăcută și trufașă. În juru-i stau curtezanii, care au descins cu el în arena circuitului. Mai înapoia cezarului stă un tânăr de o rară frumusețe, între doi lictori (cu securile lor înfipite în mănunchiuri de vergi). Acest tânăr poartă pe o stofă scumpă lira cezarului!... Sub galeriile circuitului se văd patru negri, împlateși în discuri de aur. Ei duc lectica împărătească: un giuvaer cu coviltir de aur și cu un fel de creastă mediană de aur filigranat. Se mai văd niște oameni înarmați cu furci și cu sulite – bestiarii arenei – și doi purtători de surle, alături de toreadorul învingător, care stă rezemat cu spatele de zidul de piatră al circuitului. Deasupra acestui zid, galeriile circuitului gem de mulțimea spectatorilor.

Se vede loja imperială, un fel de cuib de marmură, umbrit de un baldachin de purpură și revărsând covoare peste margini. În lojă e împărăteasa: celebra Poppeea Sabina, concubina, ori măcar a doua soție a lui Neron. La stânga se văd lojile

patricienilor romani. În fund de tot se zărește masa indistinctă a vulgului din Roma – popor degenerat, moleșit, alțiat de priveliști sângeroase.

Și în primul plan al tabloului, sublima martiră, dărâmată pe taurul mort!... E goală pe trei sferturi. Mâinile și picioarele îi sunt tăiate la încheieturi de strânsura funiilor cu care a fost și e legată. O mână îi stă încă prinsă în nod de un corn al taurului. Picioarele îi sunt ținute în funie pe flancul animalului mort. Trupul îi alunecă deval deval în cutele unei pânze albe. O mână îi zace în nisipul din arenă și e strânsă într-o brățară de funii rupte și de sânge. Pieptul îi e gol. Părul ei – frumosul ei păr blond! – e revărsat de coarnele taurului, pe care se înnoadă, până jos, până sub umerii ei, până în nisipul mânjit cu sânge.

Sânge e pretutindeni. Taurul a murit înecat în sânge; nările și gura îi sunt însângerate. Dircea creștină e divină în moartea ei! De aceeași părere este și privirea sumbră, dar satisfăcută a cezarului.

Ah! Domnișoară Antonino, ce priveliște! Ochii ei sunt stinși; gura ei este puțin întredeschisă... Desigur că numele Mântuitorului a expirat pe buzele ei! Frumusețea acestei morți îți răsuțește inima... Dar pictorul a menajat mult simțirea privitorilor și trupul martirei creștine... Fără îndoială că la căderea taurului acest frumos trup era plin tot de sânge. Pictorul a fost milos. Pictorul a cruțat nuditatea eroinei creștine: numai brățări de sânge la mâini și la picioare, încolo, carnea e neatinsă... Pe sub trupul cel gol al martirei, peste cutele pânzei celei albe în care zace, stau rupte și împrăștiate ghirlande de micșunele și de trandafiri...

Cruzimea rafinată a călăilor a legat în ghirlande de flori pe sublima copilă. Și acum iată că pe toată arena circuitului, printre pete largi de sânge, agonizează trandafiri și micșunele!

Un ultim detaliu: printre bestiarii care privesc de departe spectacolul la care privește cezarul cu suita lui, e un barbar bătrân, cu barba albă, care-și ține mâna la gură, ca țăraniii noștri în unele ceasuri de durere sau de reculegere. Figura lui exprimă o tristețe nesfârșită... Poate că acest sărman bestiari e un creștin, sau – cine știe! – poate că sublimitatea martiriului la care a asistat i-a deschis cerurile credinței!

Scumpă domnișoară Antonino, acest tablou al lui Enric Siemiradzki începe să fie un eveniment în viața mea. Am fost la Ateneu a doua oară și am petrecut încă un ceas în fața *Dirceii creștine*... Opera pictorului polon prinde să se

sălășluiescă aproape de fântâna întâielor mele preocupări de azi. Mă robește umanitatea acestui tablou!... Mă obsedează eroismul celor ce mărturisiră odinioară credința lor creștină!

Gândurile mele, toate, fierberea și năvala clipelor mele sufletești trec prin această rechemare picturală ca printr-o albă de nisip aurifer... Simt că unda cugetării mele este încărcată de înțelesul marilor evenimente petrecute acum aproape două mii de ani.

Acest tablou binefăcător mă ajută să înțeleg ceea ce încă nu înțelegam nu mai departe decât ieri. Îl văd sufletește prefăcându-se într-un templu luminat de sus, cu o lumină negrăită și suprapământescă. Domnișoară Antonino, eroina din cercul lui Neron – sublima copilă legată cu funii de coarnele taurului – mă dezleagă pe mine din lațul nedumeririi și al confuziunii.

Mai-nainte ca să aud din gura dumitale acele lămuriri pe care ți le cercam cu atâta insistență, lasă-mă să mă examinez pe mine însumi și situația mea – a doua oară... Încep să înțeleg... Pare că se luminează de ziuă!

Domnișoară Antonino, un sentiment elementar și de nestăvilit trăiește azi în mine, la umbra numelui, a făpturii și a mișcărilor dumitale... Culeg, cu nespuse interes, cu dulce durere, cuvintele, privirile, pașii și tot ceea ce privește existența dumitale... Este o boală cunoscută, descrisă larg de poeți și de psihologi, dar este mai fericită și mai prețioasă decât o mie de ani de sănătate nesimțitoare. Mi-este plină inima de dumneata. Te văd în închipuirea mea numai pe dumneata. Îmi trebuiești în fiecare clipă, îți scriu, te aștept, plănuiesc numai revederi și întâlniri și trăiesc din farmecul amintirilor ultimei noastre convorbiri.

Iată însă că marea viziune a pictorului polon adâncește și clarifică starea mea sufletească... Lunga dumitale vacanță la Mănăstirea Varatic a fost pentru mine începutul învățaturii. *Dircea creștină* însemnează continuarea, într-o clasă superioară. Domnișoară Antonino, dumneata ești creștină, crescută și disciplinată într-o mănăstire de călugărițe!... Dumneata ești strănepoata și moștenitoarea Dirceielor creștine! Dumneata ești fiica mărturisirii creștine și eleva catehismului!...

Ce sunt eu pe lângă dumneata?... Un creștin cu numele, odrasla unei familii cu adevărat legată bisericii și obștii creștine, dar și ai mei, și eu, creștini de suprafață și pur tradiționali. Ce sunt eu, sufletește, în comparație cu ordinea, cu

seriozitatea și cu perseverența dumitale creștină?... Mă cercetez pe mine însumi, mă ascult și mă judec. Dacă las la o parte convingerile, impaciențele și pretențiile mele de scriitor... (recunoscut peste două decenii), trebuie să mărturisesc că nu mai rămâne în sufletul meu decât un maidan intelectual, plin de resturi, de cutii goale și de măturătură filosofică... M-am apropiat de creștinism și de scriitorii creștini ca literat și ca pescuitor de mărgăritare, nu ca un suflet îngrijorat care își caută mântuirea. Da, da... Îmi recunosc situația. M-am apropiat de Fénelon, de Verlaine, de Huysmans, de Dostoievski... exact ca Nero Achenobarbus de frumoasa martiră moartă pe taur! M-a chemat și m-a atras această frumusețe nouă, severă și tulburătoare pe care o respiră arta și inima, vasale lui Iisus Christos.

Dar sunt eu cu adevărat creștin?... Probabil că tot atât cât cel mai incapabil începător al catehismului!

Și atunci, domnișoară Antonino, se revarsă de ziuă înaintea ochilor mei de locuitor al cavernelor... Rezerva și schimbarea atitudinii dumitale față de mine încep să aibă un înțeles... Ai simțit în mine pe nenorocitul om al vremii noastre, crescut în anarhie și în senzualism. Ți-ai dat seama că la poarta conștiinței mele veghează numai fantome estetice, și nici un principiu sever, și nici o frică de Dumnezeu. Ai descoperit, din ultima noastră convorbire mai lungă, că sunt un cuget părăginit, fără cultură morală, fără ziduri împrejmuitoare, năpădit de bălăriile veacului și străbătut, în dezordine, de acești trandafiri sălbatici ai aspirațiilor și ai țepoșenici mele literare.

Așa sunt, scumpă domnișoară Antonino!... Încet și cu greutate am pornit pe drumul înțelegerii de mine însumi de când ne-am cunoscut. Am mers înainte, ajutat de această dureroasă și dulce putere pe care o reverși astăzi în mine... În zilele sărbătorilor creștine de la începutul anului, privindu-te și urmărindu-te cu inima în atmosfera sacră a mănăstirii, am căutat să urc spre dumneata, cercetând bisericile din jurul meu, lăsându-mă îmbiat și înduplecat de graiul cântărilor liturgice și de mireasma cădelnițelor de argint... Și acum iată-mă pus față în față și constrâns de vraja lui Enric Siemiradzki să privesc și să asimilez această zguduitoare lecție de eroism creștin!

A murit pentru Acela pe care îl știi și îl iubești mult mai mult decât mine! A murit pentru reconfirmarea tulburătoarei lui Învieri de a treia zi! O, sublima apologetă a dovedit cu mai multă elocință decât toți apologeții creștini că mai sus decât

toate splendorile pământești, împărătești și artistice se ridică în slavă și împărătesc dragostea și jertfa!

Vino, domnișoară Antonino, și ia în școala dumitale pe uimitul ucenic care încep să fiu! Du-mă mai departe pe această divină cale, inaugurată în zilele lui Neron, printre pete largi de sânge și de trandafiri zdrobiți! Vino să privim împreună – de pe această culme pe care o alcătuiesc, în ideală întâlnire, suișul credinței cu versantul artei – perspectivele eterate ale uneia și treptele încântătoare ale celeilalte!... Dar, mai presus de toate, vino de mă învață, în fața *Dirceii creștine*, cum să încătușez simțirea mea, înfumurată și păgână, în ghirlandele martiriului ei!

V

Într-o dimineață – peste câteva zile – Silviu Bujoreanu veni și sună la ușa familiei Filipache. Doru era gata să pornească în oraș. Nu-l mai văzuse pe Silviu de pe la începutul lui martie. Îi ieși înainte amical și bucuros de musafiri ca totdeauna. Avea să cumpere din târg ceva, din porunca doamnei Filipache, dar putea să întârzie o jumătate de oră.

Silviu se arătă îmbrăcat ca de ceremonie și cu un aer de sărbătorească gravitate. Ochii lui Doru se opriră asupra butonierei poetului. O cocardă tricoloră, desfoiată ca o crizantemă, se ascundea în fumul unui crep de doliu. Doru rămase cu brațele întinse și vocea i se stinse în gât... Apoi, după o clipă, întrebă, peste măsură de mirat:

– Ce vasăzică aerul ăsta și semnele astea, Silviu?

Poetul apucă mâna rămasă în aer și o strânse asigurător și falnic:

– Evenimente mari, dar evenimente triste, Filipache... Nimic personal, totul obștesc și național!

Filipache prinse inimă și-l pofti pe Silviu în odaia lui cu ferestrele deschise și cu aerul premenit. Închise ferestrele și șezură amândoi față în față, cu biroul între ei.

– Dacă iei o dulceață, mai iau și eu încă una.

– Nu strică, în aceste zile de amărăciune națională...

Filipache vorbi cu cineva care trecea prin săliță și, apoi, către Silviu:

– Dragul meu, ce nenorocire amenință Constituția sau nația română?...

– Mă așteptam la această ignoranță!... Ești firesc cu desăvârșire... Se vede bine că nu te prefaci.

– Silviu, spune-mi de ce e vorba.

Poetul ezită o clipă. Cum să-l ia pe acest evadat din lume și din actualitate? Cu dojana pe care o merita el, sau cu solemnitatea pe care o merită cauza?... Se înțepeni în fotoliu și vorbi ca un preot al neamului:

– Filipache, suntem obișnuiți să iertăm mult poeților, dar nu în împrejurări și într-o materie ca aceasta de azi... Mă vezi ceremonios și simbolic... Amice, trăim zile de redresare națională, după câțiva ani de picoteală și de umilințe... Țara întreagă e în picioare... S-a dovedit, în Parlamentul român, în Parlamentul maghiar, în întrunirile cetățenești de la „Dacia“, în publicații speciale și în ziare că primul-ministru al țării este un Iuda *redivivus*... Opoziția a făcut la Cameră o declarație categorică și răsunătoare.

Filipache, complet reasigurat și deprins cu solemnizările și cu pontificările lui Silviu, voi să-i taie drumul:

– Dragă Silviu, am auzit și eu de toate acestea... Gâlceava mi se pare că a început cel puțin de astă-toamnă... Dar ce vrei tu să scoți de la mine, o dată ce eu nici nu pot să verific faptele puse înainte, nici n-am competență, nici n-am nici un fel de tragere de inimă pentru asemenea subiecte?

– Dorule, incompetența și inaptitudinile tale astăzi sunt obligate, măcar excepțional, să se îmbrace în destoinicie și în capacitate.

– Bine, Silviu, să vedem... Vrei să desființezi autoritatea cuvântului bătrânesc că de unde nu este, nici Dumnezeu nu poate să ia... Spune-mi, ce pot să fac pentru tine?

– Nu pentru mine, Dorule... Pentru sângerânda noastră demnitate națională!

– Așa să fie, cum rectifici tu... Ce pot să fac eu pentru această nobilă rănită?

– Să vii astăzi cu mine la Liga culturală, unde este adunat Comitetul național studentesc și de acolo, cu toți colegii care se vor aduna, să mergem la marele miting studentesc și cetățenesc convocat astăzi în sala „Dacia“.

Filipache se uită la camaradul său cu nădejdea că-i va face concesiunea unui zâmbet sau că va modifica totul printr-o glumă aruncată în ultimul moment... Dar poetul rămase serios și stăruitor. Doru avu o stranie impresie de ceva venit de aiurea și impus atitudinii și demersului acestui vechi prieten...

„Bujoreanu începe să prindă mușchi, ca un copac care îmbătrânește... Din capul cui mă cheamă el la Liga culturală și la mitingul de la «Dacia»?...”

– Invitația ta mă miră strașnic... Se potrivește cu firea și cu convingerile mele, așa precum mi le cunoști?... Dar nu se potrivește nici cu tine, cel de până mai deunăzi!

– Amice, dacă evoluția și progresul nu sunt prea compromise în ochii tăi, dă-mi voie să-ți spun că, la vârsta noastră, încep învățăminte și experiențe pe care nu poți nici să le prevezi, nici să le disprețuiești.

– Silviu, *sustine et abține*... Dacă dau năvală peste tine, bravează-le și rămâi neclintit. Dacă te lingușesc și te cheamă cu grai de sirene, astupă-ți urechile.

Poetul avu un fior de nerăbdare și de contrarietate.

– Ne cunoaștem mai demult... Suntem temperamente diferite... Nu mă confunda cu Boruzescu.

Filipache simți că Silviu se închide și se înăsprește.

– Ascultă, Silviu... La Boruzescu ai fost? I-ai propus și lui ce mi-ai propus mie?... Iată, fără supărare, să recurgem la opiniunea lui...

– Dacă Boruzescu este de părere să mergem, mergi și tu?...

– Da și iar da!... Cum o zice el, așa să facem!...

– Atunci să nu mai pierdem nici un minut!... Haidem drept la Boruzescu, și de la el la Liga culturală, fiindcă Liga și Boruzescu sunt pe aceeași linie dreaptă, la răsărit și la apus de „Capșa“...

Cei doi prieteni ieșiră în stradă. Tramvaiul Gara-Teatru se apropia... Doru își simți picioarele de fontă și un freamăt la inimă... N-ar vrea să iasă cu Bujoreanu în văzul ferestrelor Antoninei... Dar, spre surprinderea lui Filipache, Silviu făcu semn unui birjar, prietenii urcară și trăsura porni pe Stradela Semicerc spre Școala Militară.

Deocamdată, Filipache tăcu și nu luă seama cum arată străzile străbătute. Dar Bujoreanu îl zgâlțâi și-i deschise ochii:

– Vezi ce de fracțiuni militare, vezi câte cordoane de sergenți?... Suntem ca și sub stare de asediu... Pretutindeni pază, gărzi și iritație publică... S-o luăm pe Brezoianu și să ne dăm jos la „Universul“. Pe Calea Victoriei circulă patrula...

Poetul începea să se simtă stingherit de cocarda lui îndoliată. Cutezanța lui din odaia lui Doru, scoasă acum la aerul de primăvară, respira scurt și se îneca, întocmai ca plămânii unui tuberculos. Se opriră la „Universul“ și o luară în

sus spre casa Luvru. În fata cofetăriei „Capșa“, locul era albastru de jandarmi pedestri. Doru se gândea: „Dă Doamne să fie Costache acasă... Rămân la el și las pe nebunul ăsta de Silviu să străbată cum o ști și la Ligă, și la mama Ligii!“

Urcară zecile de trepte ale casei Luvru, dar fără de răsplată. Boruzescu ieșise dis-de-dimineată. Silviu își exprimă părerea, dar fără să creadă în ea, că Boruzescu trebuie să fie la Ligă, alături de studențimea conștientă.

Când ieșiră din casa Luvru, Silviu, cu ochii la baricadele albastre de la „Capșa“, luă pe Filipache de braț cu neglijență și își intră, mascându-se cu el, în scuarul Sărindar. De aci, trecură în Bulevardul Elisabeta și apoi, mergând în sus, pe lângă anticarii de pe stânga, ajunseră, prin Strada Academiei, la Liga culturală. Doru privea în toate părțile mirat și sfios. Își dădea seama că lumea dimprejur, mai mult staționară decât circulantă, urmărește cu ochii pe amicul său, care nu-l mai slăbea de braț. Cocarda îndoliată era sedițioasă!

La Liga culturală era o fierbere și o privesc ca de puhoie ce se întâlnesc în același cazan de văi. Afară de elementul militar și polițienesc, așezat ca în fragmente de brătară, la diferite distanțe, clocotea elementul civil, și compoziția lui era din cele mai ciudate. Aci, la colțul format de Strada Academiei cu Strada Nouă, cocardele îndoliate erau în familie numeroasă... Mulți studenți, deși nu toți, purtau cocarde; mulți cetățeni, care nu mai puteau să fie studenți, aveau entuziasmul și cocarda studentescă; dar mai era și o mulțime de figuri echivoce, cu și fără cocardă.

Silviu și Filipache se opriră în această pastă omenească – unul atent și cercetător, celălalt aiurit și stăpânit de gândul pe unde s-o șteargă mai degrabă.

Localul Ligii culturale zbârnâia ca un stup, dar uneori răzbea până afară și câte o toană de glasuri care discutau cu vehemență. La ferestrele deschise, în balcon, la intrare stăteau ciucuri de capete, de atitudini studiate și de pretenții... Bujoreanu căuta din ochi pe cineva. Îl găsi sus, la o fereastră. Își ridică pălăria și lăsă să se vadă, sub cerul primăvăritic, pletele sale pieptănate impecabil, și prin păcura lor rigidă și biconmasată, o linie mediană ca de argint. Cel din fereastră se uită la Silviu, se uită și la Filipache, cu un aer de geambaș care cântărește un mânz, și apoi clipi din ochi, și ca răspuns la salut, și ca un fel de: „Bine, am văzut“...

Cu glasul moale și dizolvat sufletește, Doru întrebă pe Bujoreanu:

– Ce mai facem acum, Silviu? Poetul răspunde cu vastitate:

– Ne săturăm sufletele cu această priveștiște neuitată a națiunii care umple treptele sanctuarului național, ca odinioară poporul din Teba treptele palatului lui Oedip!

De data aceasta, Filipache simți că Bujoreanu și-a atins scopul și că revine la grandilocvența lui inofensivă.

– Bine, dar fiindcă m-ai târât până aici, te rog plătește-mă cu câteva lămuriri...

În această clipă, un stegar impunător scoase în balconul Ligii o mândră flamură tricoloră și o respiră deasupra mulțimii de jos, în bătaia zefirilor dimineții... Dar și pe această flamură se încolăceau, ca niște șerpi transparenți, undele doliului național.

Strada se cutremură de urale și de insulte:

– Ura!... Ura!... Ura!... Trăiască România!... Trăiască fetele din Sibiu!... Jos trădătorul!... Jos iscoadele poliției!... În același timp, discuțiile din etaj pătrundeau în stradă și mai înverșunate... Se părea că sunt două păreri și două fracțiuni care se bat cap în cap, ca munții din poveste. Bujoreanu, din ce în ce mai dispus și mai aproape de felul său obișnuit, începu să instruiască pe Filipache:

– Amice, admiră mai întâi steagul fetelor din Sibiu. E un dar simbolic și un fulger care încăleacă superb Carpații strămoșești...

– Sunt cu totul de simțirea ta. Îți spun drept că până acum singurul lucru pe care vreau să-l iau cu mine, în amintirea mea, este acest mândru tricolor al fetelor din Sibiu! Nu te întreb nimic asupra acestor curioase și indispușătoare efluvii, pe care le simt în această atmosferă... Dar, de pildă, cine sunt ăia cu cocarde în piept și cu pălăriile trase peste nasul cam roșu?

– Dorule, Dorule!... Mă tem de viitorul tău, adică mă tem de inocența asta, care îți va strica tot viitorul!... Amice, viața națională este un fluviu care rostogolește în etern, pe albia lui misterioasă, valuri sănătoase, apă potabilă, gunoaie, mortăciuni, nisip de aur și ascunse comori providențiale... Ce te importă aceste jivine de smârc politic care au ieșit la suprafața marelui nostru fluviu!... Am impresia că, în aceste zile, ascunsele comori de la fund sunt împinse irezistibil și scoase afară, la lumina Europei și a istoriei!... Sihastru poet ce ești!... Tu nu citești ziare, nu urmărești dezbaterile Parlamentului, nu știi ce clocotește în agora!... Ce-ai fi făcut tu dacă te nășteași în

Atena acum două mii și cinci sute de ani?... În Atena exista o lege care obliga pe orice cetățean ca, în zilele de zguduiri publice, să iasă afară din casă și să alerge în agora, înarmat cu sabie, cu șuliță, sau – dacă nu le avea – cu toporul de tăiat lemne...

Filipache se gândi înfiorat: „Vorbește ca un adevărat profet!... Nu știi ce să mai zic... Am pierdut eu simțul meu olfactic moral?... Sau Bujoreanu ăsta e un păianjen care circulă prestigios pe o rețea multicoloră?“...

Filipache răspunde cu necaz prefăcut:

– Se vede că azi trebuie să ai numai tu dreptate, de la început până la sfârșit...

Dar Bujoreanu alunecă într-adevăr ca un păianjen, departe-depart, în *Ecloga întâia* a lui Virgiliu, tradusă de Coșbuc, schimbând cuvântul *libertate* cu *dreptate*:

– „O, dreptatea, Meliboeus, mi-a surâs târziu de tot!“...

Și declamând acest stih, poetul avea în ochi nu știu ce sclipire de taină și de pehlivanie... „Ticălosul! își bate joc de mine... Sunt dobitoc că mă impresionez de tiradele lui, împrumutate sau contrafăcute după cele de la «Dacia»... Cine știe ce draci se ascund în conștiința acestui poet, care umblă de atâta timp să-și închirieze lira“... Intim supărat, Filipache făcu un gest de plecare. A uitat de comisionul doamnei Filipache, a pierdut timpul zadarnic și a trebuit să lase o perdea de dantelă pe iconostasul său intim!...

Atunci apăru sus în balcon, lângă flamura măreață, neimplicată și suverană – ca un lotus etern deasupra pervertirilor trecătoare ale apelor stăpânite – o figură dogoritoare, ciufulită și teatrală (fără talent)... Făcu semne de tăcere mulțimii din stradă și începu să cuvânteze, bătându-și cu mâna un tact impetuos și fals:

– Frați români!... Comitetul național studențesc, judecând gravitatea ceasului istoric pe care-l trăim, vă cheamă azi la această sfântă manifestare cetățenească și națională!... Ideea noastră cea dintâi a fost ca să ne adunăm toți aici, la Liga culturală, și de aici, ca un singur trup și cu un singur suflet, să pornim spre „Dacia“ de azi și, mai cu seamă, spre cea de mâine...

O explozie de urale acoperi glasul stângaci și declamator al vorbitorului.

Bujoreanu suflă în urechea lui Filipache:

– Bravo, dobitocul!... Știi că a nimerit-o bine?

Uralele conteniră. Oratorul ciufulit și cu obrazii ca para focului se auzi din nou:

- ... Dar după ce ne-am văzut adunați laolaltă în acest număr impunător, am primit oarecare avertismente, pe care le disprețuim ca viitori soldați...

Cineva, de lângă orator, îndreptă cu glas tare:

- ...ca soldați ce suntem!...

Oratorul reluă acomodant:

- ...le disprețuim, ca soldați ce suntem și vom fi, dar... trebuie să le luăm în seamă, ca demni și disciplinați cetățeni.

Un cetățean din stradă izbucni, deziluzionat:

- Ei, și atunci ce-ați hotărât?...

Alții izbucniră simultan, haotic, contradictoriu:

- Ne-am înțeles!... Vă e frică!... Jos labele poliției!...

Tăcere!... Jos trădătorul!... La „Dacia“ cu toții!...

Oratorul din balcon, strâns între doi inși, care aveau aerul că-i pompează curaj și elocință, căsca o gură imensă și bătea văzduhul cu mâinile... Dar zadarnic... Toată strada vociferă și se agita... În locul oratorului sleit de puteri, ridică pumnul și glasul - un bas bubuitoare - alcineva din Comitetul național.

- Fraților, toți la „Dacia“ la ceasul două!... dar nu pe jos!... Urcăți-vă în trăsuri, pe socoteala noastră!... Mulțimea de jos mugii către tunetul de sus:

- Bravo!... la „Dacia“!... toți în trăsuri!...

Bujoreanu exclamă plin de admirație:

- Așa e că i-a păcălit! Cantadorul ăsta, basistul ăsta mi se pare cel mai subtil dintre ei...

- O fi, dar eu n-am înțeles nimic... Care era hotărârea de mai-nainte și cum și pentru ce a trebuit să fie modificată? Bujoreanu începu să-l degajeze pe aiuritul Doru din încolăciturile mulțimii și să-l scoată spre Biserica Enei. În fiecare gang mai mare, la fiecare răspântie, stăteau careuri de soldați și de sergenți de stradă... Dar nu aceștia erau de temut. În jurul lor circulau fel de fel de fantasini civili, cu ochi fosforescenți și cu ciomege rău ascunse pe sub paltoane.

Unul aruncă spre Silviu o mustață enormă și un șir de scânteie din ochi... Din norocire, un convoi militar se interpușe cu cadențele lui între omul electric și cei doi prieteni...

Filipache, simțindu-se mai la larg, zori pasul și bruftui pe Silviu:

- Acum, destul, amice!... Pogoră în lumea acomodărilor și scoate insigna de la piept... N-am chef să apar la Poliție nici ca

martor, nici ca soră de caritate... Hai s-o luăm pe Strada Regală și să ocolim teatrul de operații... Acum poți să mă faci să înțeleg ceea ce n-am înțeles până acum.

Bujoreanu, care simțise adineaori gheață între cei doi omoplați, plimbă mâna în jocuri rotunde de la butonieră până la buzunar și începu să cânte lui Filipache tabla lui Pitagora:

- $2 \times 2 = 4$; $2 \times 3 = 6$; $2 \times 4 = 8$!...

- Ei, foarte bine!... Care este secretul lui Pitagora, sau al lui Polichinelle, dacă vrei?...

- Amice Filipache... după cum bine știi, valoroșii noștri colegi, studenții veterani Vasilescu Vasilion, Nae Pașoption și Ionescu Inepțion... sunt personalități proeminente și diriguitoare în lumea noastră studențească... Dar toți acești seniori - fără *Heidelbergul de altădată* - au câte-o mică sau mărișoară remunerație după buget... Unul este registrator, altul este grefier la tribunal, altul, ajutor de șef de cabinet și așa mai departe... Acești foști, actuali și viitori studenți au împănă azi intrările și ieșirile Ligii culturale, cum și biroul Comitetului național studențesc... Tot ei și cu ai lor pluteau, ca ochiuri de grăsime, pe toată adunarea de care ne despărțirăm... Ce scop aveau, ce poruncă primiseră și de la cine o primiseră - e treaba lor!... Ce au putut să facă, ai văzut...

- Apoi tocmai că n-am văzut nimic...

- Mă, dar tare ești de cap și neoperat la urechi!... Tu n-ai auzit cum forfoteau înăuntru și se certau?... Ideea comitetului fusese să se strângă toată lumea la Ligă și de aici, în masă compactă, să pornească spre „Dacia“... Ceilalți au venit cu o idee poate mai înțeleaptă, poate interesată și ipocrită... De ce să provocăm alarme, dezordine și - Doamne ferește! - inutile vărsări de sânge? La „Dacia“ putem să ajungem tot așa de bine și câte unul, și câte doi... Principalul este să ne vedem la „Dacia“, și până acolo nimeni nu ne barează drumul. Ni l-am bara noi înșine dacă ne-am încăpățâna să menținem prima dispoziție și să aruncăm pe oameni ca pe o avalanșă... Și pe urnă, cine își ia răspunderea acestei formațiuni compacte și primejdioase?...

- Dar de unde ai prins tu toate aceste lucruri?... Pare că ai fost lângă mine tot timpul. Cum le-ai auzit tu și eu n-am auzit nimic?...

Bujoreanu se încercă să rădă misterios:

- He, he-hei!... Eu am auzul mult mai fin decât tine... Tu nu auzeai de afară decât huiet și tãmbălău; eu auzeam și urmăream toată discuțiunea... După ce au răgușit și au obosit, au căzut de acord, și ca nimeni să nu-și atribuie succesul și gloria

comunicatului din balcon, au pus pe Juvete Juvenescu... să cadă în baltă ca un bolovan...

- Bine, măi Silviu, pentru asta m-ai făcut tu să pierd o dimineață întreagă?...

- Dar eu ce să mai zic, care voi pierde și după-amiaza?...

- Să fii sănătos! Sunt socotelile tale, dar ce-ți trebuia să mă vări și pe mine în cânepa lor?...

Diabolic și plin de taină, Silviu puse degetul la gură:

- Domol, Filipache!... Cine știe?! Va veni poate ziua când vei vedea ce dobândă poate să-ți aducă o dimineață pierdută...

- Ce tot sporojești, mă Bujorene?... Ce-o să iasă din toată astă farsă în care sunt atâtea sfori și atâtea dedesubturi?... Bâlci și farsă!...

- Amice, vezi lucrurile ca un prim venit și ca un necunosător... Nu e farsă, ci dramă! Nu e bâlci, ci epopee! Oratorii pe care i-am ascultat zilele astea - și sunt maestrul tribunei parlamentare! - îmi sunt garanți... O epopee ca *Iliada* lui Homer!... Numai că tu ai căzut azi tocmai la episodul lui Tersite... Ce să facem?! Așa sunt toate epopeile!... Tersite se află totdeauna în treabă lângă Ulise și lângă Ahile, dar uneori are sumbra onoare să plătească cu viața această vecinătate...

- Mă amețești, Silviu, cu atâtea vorbe și cu atâtea enigme!... Vai!... trebuie să mă înapoiez și să cumpăr mamei, de la „Pesky“, mătășurile pe care le așteaptă de trei ceasuri!... Nu știu ce să mai cred despre tine și despre comparațiile tale... Cu amintirea lui Tersite poate că mă mai împaci... Dar în împrejurările de față, girezi tu pentru el?...

- Ha, ha... vasăzică:

albinița, museulița,
până acum nu au pierit...

- Silviu, la revedere!... Și iartă albinița... Dar să știi că eu sunt cel ce plec înțepat și tulburat... Am nevoie de luminile lui Boruzescu!...

VI

Fierbere cumplită în capitală! O problemă care nu mai lăsa pe nimeni să doarmă! Un zbucium primejdios și contagios, care pornea din Parlament și din ziare și ridica temperatura întregii

țări! Este ori nu este primul-ministru trădătorul neamului și prietenul maghiarilor?

Sus, în dealul Parlamentului, ședințele erau furtunoase. Acuzațiile și divulgările cădeau pe capul primului-ministru ca niște ciocane uriașe. Opoziția întreagă și împreună cu ea câțiva membri importanți, dar disidenți, ai Partidului Liberal-Național ridicau o crâncenă baricadă în fața băncii ministeriale și a majorităților intimidată.

În zadar căuta guvernul să-și dea curaj printr-o moțiune de încredere! În zadar precipita închiderea Parlamentului și voia să stingă incendiul interpelărilor! Opoziția deschisese în sala „Dacia“ al doilea parlament, și acolo, în câteva duminici consecutive, adusesse zeci de mii de cetățeni răzvrățiți și zguduise și zguduia toată suflarea românească.

Dar acest tumult politic și înflăcărata controversă: „este ori nu este Dimitrie Sturdza vânzător de neam?“ nu răzbeau decât vag în odăița lui Filipache și în atmosfera lui sufletească. De la întrunirea de la Ligă, Filipache nu mai întâlnise pe nici un prieten. Fusese de câteva ori la Universitate dar și aci stăpâneau enervarea, dezertiuinea și aceeași controversă ucigașă: „Ne-a vândut Sturdza într-adevăr, sau adversarii lui politici își fac, ca de obicei, jocul lor perfid și amăgitor, pentru noi, gură-cască?“ O văzuse pe Antonina o singură dată. Dar Antonina era grăbită. Rămăsese vorba să se înțeleagă, prin scrisoare, asupra unei viitoare întâlniri.

Filipache stătea la masa lui de scris și recitea câteva pagini migălite în ajun. Era o fabulă literară care-l prigonea de câtva timp. Pe stâlpii marii lui preocupări sufletești, inspirația capricioasă prindea să încolăcească aceste subțiri vrejuri de *volubilis*... Și Filipache pândeau, cu dulce încordare, miracolul străveziu și fraged al clopoțelilor ce se deschid în faptul dimineții.

În acest minut scump și sihastru, Clarița se arată în cadrul ușii...

- Dorule, ne-au sosit neamurile!...

Filipache închise caietul și întoarse spre Clarița o față de martir:

- Nu puteau să mă nimerească mai prost!... Cine e, Clarițo?

- Nenea Iliuță, castelanul de la Urlați...

- Bine, draga mea, dar nu puteți să-l mai țineți de vorbă până când mi-o veni mie rândul?

Clarița, rumenă și îmbrăcată în costumul ei de școlăriță, sărea într-un picior, nerăbdătoare.

– Eu mă duc la școală, și de acolo, cu toate fetele, la biserică... Azi e duminică!... Mama, fiindcă a venit nenea Iliuță, vrea să mai facă ceva pentru masă... O friptură, o plăcintă... nu știi ce... Tușa este la piață... Vezi, prin urmare, că trebuie să te sacrifici pentru onoarea casei...

Spunând acestea, Clarița era șăgalnică și isteță mai presus de vârsta și de uniforma ei școlară.

Doru căuta zadarnic o scăpare prin părul său cărlionțat și negru... Apoi, capitulând:

– Poftește-l încoace, Clarișo.

Ușa rămase neînchisă. Nenea Iliuță se opri în săliță și bătu discret în ușă, cu indexul său lung și uscat ca un piron. Filipache aruncă plictiseala și necazul și primi pe musafir:

– Bine-ai venit, nene Iliuță!... Te rog, ia loc!... Ce mai faci?... Ce mai face țata Varvara? Ce fac copiii?...

Nenea Iliuță se așază pe scaun cu niște mișcări precaute, care mărturiseau că nu este un găgăuț, și răspunse domol la această ploaie de întrebări... Filipache se gândi: „Nenea Iliuță nu trebuie confundat cu nenea Matache... Țsta e om de bun-simț, celălalt e un sârman cu duhul.“

Filipache întrebă mai departe:

– Ei, ce facem cu politica? Mi se pare că se încurcă ștele...

Nenea Iliuță făcu cu mâna stângă conturul favoritelor sale pornite spre căruntețe și răspunse subtil:

– O să știe Urlații mai mult decât Bucureștii?

– Mai mult decât rudele dumitale din Strada Semicerc, cu toată siguranța!

Nenea Iliuță privea surâzător, dar cu sceptică acomodare. Nu respingea ideea că Urlații ar putea să cuprindă diplomați vrednici de strămutat la București, dar bănuia altceva... El, personal, era conservator, devotat boierilor pământeni și îndeosebi familiei Cantacuzino. Cei doi frați mai mari ai lui Doru erau militari, și deci nu puteau să facă nici o politică. Cumnatul Matache era în inima lui guvernamental, dar așa, uneori, când îl puneai în ambiție, ținea cu roșii, cu Garibaldi și cu C.A. Rosetti... Nenea Iliuță știa bine că Doru e prea copil și că nu se gândește la vicleniile celor bătrâni, dar îi cunoștea vechea lui simpatie pentru socialiști. Și acum toată lumea vorbea că fruntașii socialiști sunt gata să intre în Partidul Liberal... Poate că Doru e atât de rezervat fiindcă vreun prieten

socialist i-a prezentat situația într-altfel și l-a scos din tovărășia indignării generale. Dar Filipache își arătă gândul fără nici o sulemeneală, pe față și categoric, ca unul care n-are nici o preocupare politică:

– Nene Iliuță, nu te mira că mă găsești atât de codaș în aceste treburi... Nu cunosc de unde a pornit gâlceava și nici n-am urmărit serpuirile ei... Atâta știu, că prietenii dumitale politici îl acuză pe primul-ministru cu strășnicie și că primul-ministru cu tot guvernul răspunde cu demonstrații polițienești și militare!... Un prieten m-a scos din casă deunăzi și m-a băgat în salata unui miting studentesc... Ce-am văzut și ce-am înțeles bine este că toate străzile erau împănate de bătăuși și de polițiști.

Nenea Iliuță, care nu era fire pătimasă, se mulțumi să constate:

– Este destul și cât ai văzut. Opoziția a dovedit și în Parlament, și la „Dacia“, și prin presă că guvernul lui Dimitrie Sturdza n-a mai plătit și nu plătește renta școalelor românești din Brașov, pe când toate celelalte guverne au plătit-o. Acesta este faptul. Ce răspunde guvernul? Amenință, minte, falsifică, arestează și bate.

– Îți spun drept că nu dumneata, ci eu sunt cel ce am sosit azi din fundul provinciei.

– Bine, dar ziarele cele mari se tipăresc în București...

– Nene Iliuță, scriu pentru ele, dar le citesc rar și puțin...

– Totuși, cred că ai aflat de acea broșură ungurească publicată de Banffy, ori din porunca lui Banffy, și care dă pe față ce rol a avut Sturdza, ca opozant și ca ministru, în afacerea rentei școalelor din Brașov.

– Am văzut de câteva ori pe manșetele ziarelor: *Trădarea lui Sturdza... Destăinuirile lui Banffy*, sau cam așa ceva...

– Asta este. Acum de curând a apărut la Budapesta o broșură de apărare pentru politica lui Banffy, fostul prim-ministru maghiar... *Politica naționalităților a lui Desider Banffy*... Această broșură laudă pe Dimitrie Sturdza, ca sincer prieten al monarhiei austro-ungare și ca acela care a denunțat ungușii și a tăiat subvenția școalelor din Brașov.

– Așa cum îmi spui dumneata lucrurile, nene Iliuță, e caz de spânzurătoare... Dar politica este mai totdeauna teatru curat... Pe scenă sunt certuri, dueluri și moarte, iar între culise – uitare și pace... Trădarea lui Sturdza o fi așa de feroasă pentru noi, cei de la galerie.

- M-am gândit și eu la asta... Sunt conservator, cum bine știi, dar am stat de taină cu vreo doi-trei prieteni de la Urlați... Ziceam noi: „L-au prins pe Sturdza la strămtul lui și la largul lor... Poate că le mai scapă, poate că nu le mai scapă și-l dau peste cap... Dar ce-o fi și cum o fi cu trădarea?“...

Filipache complimentă pe interlocutor:

- Nene Iliuță, iată un cuvânt care îmi place!... Să nu ne lăsăm păcăliți de teatrul politic.

Dar nenea Iliuță nu putea să împingă scepticismul său politic până la apostazie. Altfel, ar fi trebuit să renunțe la dosarele de la Urlați... Ridică din sprâncene, constată, cu ambele mâini, că cele două barbete își mențin independența și simetria și suspină de greutatea problemei ce-l urmărea.

- M-am dus tot eu cu gândul mai departe... Bine-bine, nu trebuie să știe toți proștii ce știu numai câțiva deștepți... Dar ce te faci cu atâția oameni la care se închină toată țara și care vin și spun: pe conștiință și pe onoare, Dimitrie Sturdza este un trădător!

- Ce spui, nene Iliuță?!... Așa au declarat șefii opoziției?

Nenea Iliuță făcea, cu bună-credință, oarecare confuziune. Șefii opoziției afixau aceste jurăminte solemne prin ziarele lor, dar în Parlament se mulțumeau cu mai puțin. Conservatorul de la Urlați răspunse zdrobitor:

- Citește ziarele!

Filipache voi să arate că simte toată puterea acestui argument.

- Bine, frate, dar ce răspunde guvernul? Cum se apără? Cum se dezvinovățește?

- Cum?... Ca la mahala!... „Nu e adevărat! Minți! Și dacă mai crâcnești ceva, te iau la bătaie!“... Dimitrie Sturdza, când a răbufnit în presă și în Parlament broșura ungurească, a strigat că este un fals, o șmecherie a lui Take Ionescu... Și o ține mereu așa: „Take Ionescu a scris broșura“. Dar s-a dovedit că broșura este scrisă de un ungar veritabil, funcționar de minister, și, fiindcă broșura divulgă secrete de stat, se zice că funcționarul ungar a fost dat afară... Dar ce-are a face! Dimitrie Sturdza e convins că broșura este a lui Take.

- Mare bocluc, nene Iliuță!

- Și eu tot așa zic... Azi este încă o întrunire la „Dacia“. Am pierdut vreo două-trei până acum... Nu m-a mai răbdat inima și am venit și eu încoace... Vor lua cuvântul aceiași oratori care au vorbit duminica trecută și cealaltă duminică... Pe ce lume

trăiești?... 14 martie, 21 martie, azi este 28 martie!... Trei întruniri, care au venit una după alta... Și cine vorbește?... Fala țării românești!... Maiorescu, Marghiloman, Arion. Laurian, Take Ionescu, Fleva, Delavrancea!...

Tocmai când nenea Iliuță număra aceste nume, rar și cu scumpătate, cum ar fi făcut un zaraf cu niște galbeni împărătești, se auzi clopoțelul de la intrare.

- Iartă-mă, nene Iliuță, să văd cine a venit.

Filipache alergă în verandă și văzu prin borangicul geamlăcului pe Badea Jiu. Îi deschise ușa cu voie bună:

- Tribunule, fii binevenit!... Nu se putea o vizită mai nimerită!... Aud că națiunea e în fierbere!... Probleme arzătoare clocotesc și ard la „Dacia“ ca niște cazane cu păcură!... Cine era să-mi spună, mai fără greș și mai profetic, cuvântul situației decât Badea Jiu?!

Dar Badea Jiu era supărat, plictisit, acru la figură și boțit la haine. Răspunse gonindu-și pletele din ochi:

- Sunt sătul până-n gât și de tribunat, și de națiune, și de credulitatea națională și de toți exploatorii ei!... Ești singur? Am să-ți fac o mică, dar ticăloasă de rugăminte.

Filipache se gândi: „Dacă n-are pretenții mai mari ca un pol, toate merg bine“...

Îi spuse lui Badea Jiu cu vocea scăzută:

- E la mine în odaie un neam al meu, nenea Iliuță din Urlați, conservator irevocabil și, în ceasul de față, opozant cu speranțe.

- Aoleo!... atunci nu mai intru... Era să mă bat aseară cu un agent conservator... A turbat toată lumea, domnule! Retorii și sofistii din opoziție vor să prefacă dacă nu țara, măcar capitala în balamuc și în câmp de bătălie!... Dar n-am venit pentru asta... Uite ce te rog... Amicul și ocrotitorul meu, doctorul Radovici, ține neapărat să se arate cu mine astă-seară într-o familie de oameni inteligenți, de unde însă nu lipsesc și câteva duduie internaționale... Mă vezi cum sunt îmbrăcat!... Și știi că nu țin la haine... Dar ce naiba să mă fac!... Prea sunt ros și unsuros... Te rog, Dorule, dă-mi un rând de haine de ale tale, să mă îmbrac cu ele astă-seară... Fie și mai proaste... Tot vor fi mai bune ca janghinoasele astea ale mele!... Mă duc cu ele la prietenul Nuhâm, un cârpaci de prima calitate, și le trage o călcătură americană!

- Așa fac, cum vrei!... Îți dau un costum de haine... toate bucățile din aceeași stofă!

- Bravo, Dorule!... Măine ți le aduc înapoi.
- Ne-am înțeles. Da' mai este o condiție...
- Spune, care?
- Să intri un minut la mine în odaie și să faci cunoștință cu nenea Iliuță.

- Ce planuri o avea băiatul ăsta?... Vrei priveriște spaniolă, de cocoși care se bat?... Apoi stăi, că și eu pot să te păcălesc!

- Ce bănuiești poți să ai, Jiule, când eu pun garanție un costum de haine?... Stai puțin de vorbă cu nenea Iliuță, și eu fac hainele pachet.

Intrară în odaie, și Filipache prezentă pe Badea Jiu. Apoi ieși ca să pregătească pachetul. Filipache nu se gândise că obrazul sau numele lui Badea Jiu ar putea să fie cunoscute și la Urlați... Nenea Iliuță avu ambiția să învedereze că urbea Urlați se găsește la 30 de kilometri depărtare de Ploiești și de restaurantul lui Gherea...

De aceea, când rămase singur cu Badea Jiu, îi spuse cu masivă placiditate:

- Ne cunoaștem din restaurantul Gării Ploiești...

Badea Jiu își simți măruntaiele amărate și încinse. Se gândi, întărâtat: „Hainele lui Doru o să-mi iasă pe nas!“... Răspunse lui Iliuță aproape cu arțag:

- Hm!... Nu mai țin minte... Dar știi de la Doru că sunteți stălpul conservatorilor din Urlați.

Nenea Iliuță simți dușmănia. Răspunse:

- Face omul ce poate...

Și isprăvi în gând: „Eu ce sunt la Urlați... tu, chelner la Ploiești“... Apoi, nici rece, nici cald, ci așa ca între oameni care s-au întâlnit în casă străină:

- Știi că ești socialist... Explică-mi, te rog, cum se împacă între ele prigoana guvernului împotriva tovarășilor dumitale și tratativele pe care le duc unii socialiști ca să intre în Partidul Liberal?

Badea Jiu conveni cu el însuși: „E de la Urlați, dar nu e prost“... Pe urmă răspunse ca la o întrebare elementară:

- Nimic mai ușor de explicat: Pherekyde ne urăște și ne bagă în pușcărie, iar Ionel Brătianu ne dorește și ne cheamă în Partidul Liberal...

- Și cine crezi că va fi cel mai tare?

- Clar ca lumina zilei: cel mai tânăr, adică Ionel Brătianu.

- Vom vedea mai târziu... Deocamdată, este un ceas cam greu pentru liberali... Nu le mai arde de cumetrii.

Burghezul de la Urlați, încadrat în barbetele lui importante, tacticos și liniștit ca un pontifice, risipi enervarea lui Badea Jiu.

- Poate că exagerezi, domnule Iliuță... Spune-mi dumneata, care vii din provincie, câtă lume știe și urmărește pe acolo scandalul politic din capitală?

- Puțină de tot... Dar nu uita că treburile noastre politice se fac și se desfac între cei puțini...

- Aici ai vorbit cu dreptate. Pentru aceea la noi nu există nici control, nici măsură... Noi nu avem o adevărată opinie publică, ci o clientelă politică, împărțită în două tabere... Și această clientelă politică nu are altă logică și alt criteriu decât interesul de partid... Așa se face că poți să-l scoți azi trădător pe Dimitrie Sturdza, după cum poți să-l scoți mâine pe Lascăr Catargiu sau pe Petrance Carp... Unii te vor crede fără nici o dovadă, iar alții vor tăgădui, oricâte dovezi le-ai aduce.

Nenea Iliuță se arătă încântat:

- Ne înțelegem de minune!... Până aici toate sunt bune...

- Numai să nu ne întrebăm unul pe altul: Cu cine ții tu, cu albi ori cu roșii?

Filipache intră în odaie, aducând sub braț, într-un pachet care nu destăinuia nimic, hainele cerute de Badea Jiu.

- Vă văd senini și apropiați... Vasăzică, putem să trăim bine și cu păreri politice deosebite!...

Badea Jiu se sculă, strânse mâna lui Iliuță cu mulțumirea că a ocolit gâlceava și scoase pe Filipache afară în verandă.

- Dorule, îți mulțumesc cu energie! Măine seară garderoba ta va fi la loc, întregă!

- Jiule frate... Să dea Dumnezeu să găsești diseară în fiecare buzunar câte-un noroc!

La masa de la amiază, nenea Iliuță șezu la locul de onoare. Fu ca totdeauna decorativ și demn, dar fu econom la vorbă și mâncă fără întârzierile tacticoase pe care i le cunoștea toată familia. Nenea Iliuță era intim preocupat și grăbit să ajungă la întrunirea din sala „Dacia“. Făcu o mare jertfă: se lăsă păgubaș de ceașca de cafea și plecă aruncând de sus și departe când piciorul, când bastonul, într-un mers paradoxal de bărzoii cu trei rășchitoare.

Filipache reveni la fermecata și trudnica lui migăleală și umplu cu linii, dar mai ales cu noduri, cu ștersături și cu păianjeni negri câteva pagini albe.

Seara, după aprinsul lumânărilor, nenea Iliuță se arătă în casa rudelor sale întreg, sănătos și luminat la față ca după un

mare câștig. Toată lumea se adună în cămăruța doamnei Calfaiani. Doru, care nu se mai gândise nici o clipă, după-amiază, la mitingul de la „Dacia“, auzind că nenea Iliuță s-a înapoiat, închise călimările și caietul și veni și el, mai mult ca să se odihnească decât să se informeze. Cămăruța doamnei Calfaiani era în rând cu veranda din față, și amândouă comunicau printr-o ușă acum închisă și mascată de un dulap. Era o încăpere simplă și bătrânească, cu pat, cu sofa, cu mai multe jețuri moi și cu o icoană ferecată în argint, așezată deasupra dulapului. Bătătoare la ochi, în toată cămăruța, era velința de pe pat, lucrată din lânită și din mătăsuri și împodobită la mijloc cu un trio de majuscule grecești, și apoi un ariston cu vreo șase cântece (între ele *Hora lui Iatropol*), pus pe o măsuță, sub oglindă.

Doamna Calfaiani, președinta de vârstă a familiei, o vrăjmașă instinctivă a oricărei politici, dădea slavă lui Dumnezeu că Iliuță s-a întors printre ai săi nevătămat și, după cât se părea, satisfăcut. Tocmai zicea bătrâna când intră Filipache:

- Dați-o păcatelor de politică!... Pentru biata lume săracă, pentru slujbași, pentru ai cu condicile... e boală cu toane... Când te lasă, când te apucă... Acum ești în slujbă, acu te dă afară... Să-ți dea Dumnezeu sănătate și să ajungi să cumperi via aia la care te gândești și să te lași de boleșnița asta... Asta e meserie de oameni bogați, cu seu mult, care pot să verse la parale prin toate mahalalele și pe la toți ciomăgașii...

Nenea Iliuță, cel ce gândea aidoma ca doamna Calfaiani, își dădea oaselor o clipă de odihnă în fotoliul moale și surădea deocamdată celor Șapte Vaci grase care i se părea că încep să vie spre el pe țărnuț Nilului... Pe sofa ședea doamna Calfaiani, alături soră-sa, doamna Filipache, iar lângă ariston, pe alt fotoliu, se așeză Doru. Clarița avea lecții de pregătit pe a doua zi, și fără asta nu-i era iertat să fie de față la o sindrofie ca aceea.

Nenea Iliuță, față în față cu Doru și sub ploaia dulce a lămpii cu abajur sumes, avea un aer mai mult decât de opoziționist scăpat teafăr de la „Dacia“... Ce idee puteau să-și facă aceste rude, care stătuseră în casă toată ziua, de potopul omenesc din Piața Sf. Anton!... Și fiindcă nu aveau nici o știre până acum, cum puteau să ghicească acești oameni pașnici bătălia desfășurată pe bulevarde și în Strada Enei, dar mai

cu seamă abilitatea cu care se strecurase Iliuță din zona infernală!...

Doru Filipache, amuzat și curios ca un artist, îi dădu vânt lui Iliuță să vorbească:

- Nene Iliuță... parcă ești un general... rus, în ziua căderii Plevnei!...

- ... Cu două zile mai înainte de căderea Plevnei!...

- Zău!... Povestește-ne, nene, ce-ai văzut la Plevna!...

- A fost o întrunire de pomină!... Toată lumea spunea: „Alta mai mare ca asta nu s-a văzut până acum în București!“... Cu siguranță că au fost între 10000 și 12000 de oameni, cu rai, cu buni, cu sinceri și cu iscoade... Dar iscoadele s-au topit, cum se topește ceara de fața focului... Ce să spun!... Au fost trei întruniri: una în sală, unde de-abia am mai putut să pătrund, alta în curtea hotelului și alta, mai umflată ca toate, afară, în Piața Sf. Anton... În sală a prezidat Maiorescu. Au vorbit unul după altul, printre urale și aplauze de-mi țineam mâinile la urechi, Arion, Marghiloman, Take Ionescu, Ionaș Grădișteanu... și pe urmă Fleva și Delavrancea... Nu mai era însufletire... Erau niște aripi care te ridicau la cer!... Ionaș Grădișteanu a spus o vorbă care trecea pe urmă din gură în gură: „Domnilor, în istoria neamului românesc avem doi vânzători pe care îi cheamă Mitică... Unul este logofătul Mitică, după biruința de la Călugăreni, și care vinde pe Mihai Viteazu... Altul este postelnicul Mitică Sturdza, după biruința de la Plevna, și care vinde tot neamul românesc!“... Fleva spunea: „Domnilor, am trecut pe bulevard, prin dreptul Băilor Eforiei, unde guvernul ține întrunirea lui de azi... Urlau câinii... Era pustiu... Câțiva agenți, câțiva bătăuși și o droaie jalnică și speriată de slujbași aduși, cu poruncă și cu răboj, ca oile... Erau toți fierți!... Auziți! Nici n-au mai avut curajul să mă huiduiască!“...

Doamna Calfaiani, care interpreta pentru sine într-un chip dezastruos toate aceste informații, își aduse aminte, într-o zvâcnitură de inimă, de celălalt nepot, cumnatul lui Iliuță, de bietul Matache, slujbaș la Abatorul comunal și mobilizat din ordin tocmai aci, la Băile Eforiei...

- Săracul Matache, el ce-o fi pățit?...

Nenea Iliuță se opri o clipă și răspunse doamnei Calfaiani:

- Ce să pățească! El este cu hoții de păgubași. Întrunirea de la Eforie s-a risipit ca și cum n-ar fi fost... Ce primejdie putea să fie pentru oamenii guvernului?... Altceva a fost cu întrunirea de la „Dacia“...

După discursul lui Delavrancea, întrunirea s-a sfârșit... Am pornit cu toții spre Clubul Conservator... Străzile pe unde trebuia să trecem erau astea: Șepcari, Bărăția, Colțea... Dar ce te faci cu balaurul de capete!... Unii trecuseră de spital și ajuseseră la primărie, și eu cu alții de-abia eram la Bărăție... Pe când toți se înghesuiau și zbieau, îmi dete Dumnezeu un gând: „Măi frate, pentru puterile mele e destul... Ai mai tineri, ai fără copii, ai care așteaptă să fie perfecți... ducă-se înainte sănătoși!... Dar eu tânăr nu mai sunt, copiii am cinci (să le dea Dumnezeu sănătate!), și mai mult decât arhivar la Urlați – hai să zicem secretar comunal – n-am să ajung... Atunci de ce să mai umblu eu pe marginea văltoarei?... Ia să mă strecur eu pe colea... S-o iau înapoi spre Dâmbovița și să ies spre Izvor și spre Cotroceni“... Și cu adevărat că a fost gândul de la Dumnezeu!... Când treceam gârla înapoi, pe la Podul Sf. Elefterie, văd niște soldați, cu muniția pe ei, dar care parcă se odihneau ori așteptau poruncă... Un sergent era cu ei... Îl văd că vine înspre mine... Să vă spun drept că nu prea mi-a venit bine... Dar începe să zâmbească și-l aud: „Ce, nu mă mai cunoști, domnule Iliuță?“ Era băiatul lui Țoronpoc din Urlați... Îmi spune pe șoptite: „Domnule Iliuță, este urgie mare!... Este vărsare de sânge!... La primărie, în Strada Colței, în Strada Enei... Ostașii noștri au avut poruncă să bată fără milă!“...

Am luat-o în sus pe Strada Fracmazonă și am ieșit colea în piață... Aci mă întâlnesc cu delegatul de la Valea Călugărească: „Domnule Iliuță!... Am scăpat de la Plevna!... Ce mi-au văzut ochii, sfinte Dumnezeule!“...

Dar aici Iliuță se opri... Toată lumea întoarse capul spre odăița de alături... Intrase cineva care sufla greu și-și târa picioarele... Doamna Calfaiani sări și deschise ușa:

– Maică Precurată!... Ce-ai pățit, Matache?...

Toți se ridicară și se înghesuiră să-l vadă pe Matache... Iliuță îl trase de mânecă și-l aduse la lumina lămpii în odaia cu ariston.

– Ce e, mă cumnate?

Matache răspunse cu năduf:

– Pă dracu e!... Ce să fie?!... Tu nu vezi? m-au jumulit ca pe-un cocoș!

Iliuță ridică cu totul abajurul lămpii și-l lăsă pe Matache: privește generală... Era zgâriat pe față, ceva urme de palme erau irecuzabile, gulerul îi plesnise și-i atârna fără cravată, un obraz era sângerând și umflat, și, ce era mai rău decât toate,

de partea obrazului umflat mustața era aproape jumulită... Frumoasele, impunătoarele mustăți ale lui nenea Matache rămăseseră în Strada Enei!

Doamna Calfaiani își aduse batista la ochi și începu să se înece de plâns și să blesteme:

– Nu i-ar mai ierta Dumnezeu de hoți!... Stinge-li-s-ar neamul la balamuc și în pușcărie!... Ticăloși, care dau foc țării și asmut pe bieții oameni săraci să se îmberegățească unii cu alții! Ei stau acum după perdea și-și fac cu ochiul și râd de prostia voastră, nătărăilor și pârlitilor, care v-ați omorât pentru ei!

Iliuță curmă văicărelile doamnei Calfaiani și întrebă scurt pe Matache:

– Bine, mă, tu, colectivist, mănânci bătaie când sunt ai voștri la putere?

Matache se luă cu mâinile de cap.

– Ce colectivist, mă Iliuță!... Nu mai râde de mine!... Soartă amară!... Când nu e noroc...

Doamna Calfaiani, care-și mânca amarul și gologanii cu Matache și cu copiii lui de ani de zile, trecu deodată, în zguduitorul ei, de la milă la indignare:

– Când nu e cap, mă băiete!... Uite cumnatu-tău! N-a fost și el la blestemata aia de întrunire?... De ce n-a dat nimic peste ei?... S-a strecurat frumușel și a lăsat pe nebuni să-și spargă capul! Și tu n-ai fost la întrunirea albilor, tu ai fost la întrunirea roșilor... Ei, cum făcuși tu de căzuși drept în gura șarpelui?

Matache oftă greu și căzu într-un fotoliu. Ceilalți se așezară pe sofa, pe fotolii, pe pat și așteptară. Clarița, care auzise de dincolo blestemele doamnei Calfaiani, se strecurase și ea în odaie.

Matache orându-i puțin rămășițele podoabei și mândriei sale și povesti:

– M-a împins lumea, neiculiță!... N-am mai putut să scap... După ce-au vorbit Sturdza, Ionel Brătianu, Epureanu, Ilarie Izvoranu, Palade... eu am socotit că fac bine să rămân mai pe urmă... Aș! ți-ai găsit!... Ceilalți s-au strecurat toți și am rămas vreo câțiva păcăliți, pe care ne-a împins în sus, spre Calea Victoriei și spre Universitate, armata din spate... Cum s-a făcut, cum nu s-a făcut, ne-am pomenit noi coada celor de la Eforie, nas în nas cu fruntea celor de la „Dacia“. Dar nu prea s-a băgat de seamă și ne-am amestecat... Ziceam eu: „O să mă dau și eu afund într-atâta lume și n-o să mai fie nimic!“... Dar când ești

în grămadă ești ca în vâltoare!... Și ajungem în fața primăriei... Îmi făceam planul să mă lipesc de vreo poartă, ori s-o iau binișor pe Strada Colței, pe lângă casa Brătienilor, ori pe Batiște, ori pe Strada Regală... Când, ce să vezi?! Strada Colței în dreptul Batiștei era tăiată de-a curmezișul de o companie de vânători!... Apucăm toți pe Strada Enei... „Ei taci, zic eu, o să mă strecor pe Strada Academiei, spre Ateneu“... De-abia îmi făcusem planul, și odată dau năvală în stradă din curțile celor două biserici – Enei și Dintr-o Zi – dintr-o parte vânătorii, din cealaltă parte jandarmii pedestri... Ce e de făcut?... Mă hotărâsc s-o iau înapoi... Și luptă-te cu capul, cu mâinile, cu picioarele... Atunci aud din gloată: „Fraților, am căzut în capcană! Suntem închiși de pretutindeni: zid aici, zid la intrarea Batiștei, zid la răspântia bulevardului!“

Ce să vă mai spun, pe când stam noi cu coada între picioare și scheunam, încep țipetele, înjurăturile și pocniturele... Au pornit asupra noastră, din trei părți: soldații din Strada Enei, soldații și sergenții din Strada Colței, sergenții și bătaușii care așteptau ascunși la primărie... Trăgeau cu patul puștii, cu tesacele, cu ciomegele – orbește, câinește, fără să mai caute: cap, obraz, spinare!...

M-a prins un afurisit de căprar, spân și ciupit de vărsat, și m-a luat la bătaie... Am zbierat eu că sunt cu guvernul, că sunt inspector la Abator, c-o să-l reformez – degeaba!... Ticălosul, unde era spân, gândesc că de-al dracului, a început să mă tragă de mustăți... S-a dus o mustață!... Când începuse să mi-o smulgă și pe a doua, trece pe lângă noi, ca un paraleu, cu o bâzdoacă la spinare, subcomisarul Popescu... „Domnule Popescu!... scapă-mă, că-mi rămân copiii cerșetori!“... „Cine te-a băgat aicea, domnule?!... Lasă-l, căprar, nu-l mai bate, că e de la Abator!... Cum ai ajuns dumneata de la Eforie aici!“... S-a făcut că mă arestează, m-a dat unui sergent în primire, i-a spus la ureche ce i-a spus și ăla m-a scos din iad și m-a făcut scăpat... „Bodaproste, creștine!“... Și i-am dat o băncuță, cât aveam la sufletul meu!... Se întunecase... Dar tot se vedea, pe la toate colțurile, cum fugeau bieții oameni. Mă gândeam eu și fugeam: „Mă, tot așa trebuie să fi fost și când a căzut Plevna“... I-am ajuns pe unii din urmă. Vorbeau între ei: „Au fost și jandarmii călări... S-au năpustit de trei ori, cu caii, peste lume... La răscrucea bulevardului e plin locul de ciomege frânte, de pietre și de cărămizi... Și acum, pe urmă, au scos și pompele și i-au scaldat pe toți câți n-apucaseră să fugă“...

Matache se inspectă pe sine însuși prelung, parte direct, parte în oglinda de deasupra aristonului, și suspină, pătruns de milă.

– N-am vrut să mă duc de-a dreptul acasă, să mai bag în boală pe Catrina și pe copii... M-am sprijinit aici, să răsufliu și să-mi mai viu în fire...

Un minut de tăcere consternată pluti deasupra familiei, care înconjură pe nenea Matache, victimă politică. Doamnele Calfaiani și Filipache erau dezolate și gata să-l cheme pe nepot să se spele și să se întremeze cu ceva demâncare. Iliuță, Doru și Clarița oscilau felurit, între dureroasă simpatie și nevoia unei destinderi în hohote de râs.

Atunci se auzi afară o bătaie în geamul marchizetei de la ușa de intrare. În același timp cineva întrebă:

– Aici ești, Dorule?

Filipache ieși în marchizetă.

– Cine este?

Din întuneric, vocea continuă:

– Iartă-mă, dragul meu!... Eu sunt... Am văzut că dincolo la tine sunt toate luminile stinse și am bănuț că ești aici... Filipache recunosc pe Badea Jiu.

– Tu ești, Jiule?!... Ce e, amice?... Dar ce, plouă?... Ți-e mâna umedă.

Ușa rămăsese întredeschisă. Cei din casă auziră răspunsul poetului socialist:

– Ce ploaic, Dorule!... Potop!... Sunt ud până în ghetă... Pompele primăriei ne-au dat o repetiție a potopului lui Noe!...

Nenea Iliuță tresări și interveni din ușă:

– Ce spui, domnule Jiu?... Ia vino încoace, frate!... Vino, că suntem numai noi din familie.

Badea Jiu, care tocmai asta voia, se arătă în cadrul ușii și îl împinse pe Doru în casă, ca să rămâie el singur bine descoperit și vizibil.

– Mă vedeți?... Așa e?... Rică Venturiano se laudă!... Eu sunt într-o „pozițiune pitorească și mizericordioasă!“... de o mie de ori mai mult ca el!

Un hohot obștesc, un râs fără frâu, o perpeleală cu lacrimi amestecă pe bătrâni și pe tineri.

– Domnule Jiule!... În ce hal ești!... De unde până unde te-ai întâlnit cu pompele primăriei!?

Nenorocirea lui Matache și toată emoțiunea de adineaori cu ispita lor ilariantă își găseau acum afluenți liberi și înzeciți și un jgheab de omerică eliberare.

Badea Jiu, plin de intențiuni, se lăsă – de data asta de bunăvoie – scâldat în ilaritatea neamurilor lui Doru... Râdea și bietul Matache!... Badea Jiu se uită la Doru... I se păru că el începe să caște ochii și să înțeleagă.

– Dorule dragă, partea proastă este că răsul ăsta este pe pielea mea, dar... sub hainele tale!

Doamna Filipache, care știa de împrumutul costumului și răsese mai puțin decât ceilalți, îl întrerupse, grijulie și generoasă:

– Asta să fie toată paguba, domnule Jiu!... Ne gândim la dumneata că ești ud, dar nu la hainele udate.

Badea Jiu începu să-și spună pățania... Iliuță îl pofti să stea...

– Mulțumesc... dar nu pe fotoliu; dați-mi un scaun tare... Zmiorcăie apa la brâu... Îl rugasem pe Doru să-mi dea hainele astea, fiindcă mă duc astă-seară între oameni străini... M-am îmbrăcat și am ieșit... Auzisem de blestemățiile și de târnuielele de pe stradă... Aci Badea Jiu rămase cu gura căscată și se uită fix la Matache. Iartă-mă, domnule... Matache... noi ne cunoaștem de mult... Dar ce-ai pățit, păcatele mele?!...

De data aceasta, răsul comprimat la ceasul lui Matache izbucni irezistibil... Badea Jiu avu o intuiție exactă. Destul de comedian și de mucalit, așteptă pe Matache ca pe un partener pe scenă... Oricât de prost actor, Matache, prin forța lucrurilor, trebuia să aibă succes.

– Nu vezi, domnule Jiu... Viu de la Plevna... internă... ca și dumneata.

Filipache se miră: „Poftim, domnule, că vorba lui C.A. Rosetti era în gazdă în capul lui nenea Matache!“

După ce conțeni toana de răs, Matache, măgulit, adăugă:

– ...da' pe dumneata te-a plouat cu apă, pe când pe mine cu pumni și cu patul puștii...

Badea Jiu se ridică solemn și justițiar:

– Dă mâna încoace, domnule Matache... Suntem tovarăși și eroi în această zi din calendarul durerilor naționale, mai mult: populare, universale!... Nu te întreb ce politică faci, vreau să spun, în numele căror principii ai primit azi partea dumitale de suferință...

Filipache se întrebă: „Nu cumva Badea Jiu a avut inspirația să se garanteze împotriva umezelii și a răcelii?“

Iliuță își scoase mâna dreaptă din barbete:

– Aici e nostimada, domnule Badea Jiu!... Cumnatul Matache e slujbaş și nu face politică!... Dar așa, pe dinafară, am putea spune că e cu guvernul.

– Atunci cazul dumitale este și mai interesant, și mai apropiat de cazul meu!... Nu e momentul să ne întrebăm asupra înțelesului tragicomediei desfășurate azi în București. Probabil că domnul Matache, ca și mine, a fost aruncat de jocul întâmplării – d-sa în mâinile jandarmilor, și eu în bătaia pompelor primăriei... Dumneata, domnule Iliuță, ai alt punct de vedere... dar, în fața dumitale, domnul Matache și cu mine avem numărul – căci suntem doi – avem viitorul – care ne va da dreptate – și avem gloria martiriului... Hait!... Filipache!... A început să-mi curgă apa din ghetel!...

Succesul fu deplin. Doamna Filipache ridică ședința și se adresă lui Doru:

– Poftește pe amicul tău la tine în cameră... Nu putem să-l lăsăm în halul acesta... Aduc eu tot ce trebuie...

După un sfert de oră, Badea Jiu, premenit și îmbrăcat în alt costum de haine, luă mâna lui Filipache și o ținu într-ale sale:

– Alerg acolo unde trebuia să fiu acum un ceas și jumătate!... Am destule justificative... Cât despre balamucul de azi, viitorul îi va da o dezmințire nebănuită... Nu vorbesc de viitorul de mâine... Viitorul imediat este al stăpânilor lui Bujoreanu... A, banditul!... După ce m-au leorcăit pompele primăriei, m-am strecurat la Kosman, pe din dos, să beau un coniac, că-mi clănțăneau dinții de frig... Când am ieșit, zăresc, la lumina gazului, o trăsură care trecea, și în trăsură pe unul din oratorii opoziției... Cine crezi că era la stânga lui?... Amicul Silviu Bujoreanu!... Mi-a venit să le trag o huiduială formidabilă, dar... prea eram plouat... Se prea poate ca peste câteva zile să avem un guvern conservator... Dar îți jur că Sturdza va fi răzbutat! Astă-seară îl văd pe doctorul Radovici, cel mai bun și mai generos dintre *Generoși*... Îi voi da, pentru Sturdza, ideea unui grandios banchet, la „Hugo“! Dorule, îți mulțumesc încă o dată... Sărut mâinile doamnei Filipache!... Ai să vezi că sunt mai tare ca Baiazid al lui Eminescu:

Am jurat ca peste dâșii să trec falnic... în trei roate ...
La banchetul de la „Hugo“ să-i dau lui Sturdza dreptate!...

A doua zi sosește din Iași, cu trenul de dimineață, căpitanul Naum Filipache. Îl trimitea șeful său, comandantul garnizoanei, cu o însărcinare secretă. Toată familia, surprinsă și bucuroasă, bate din palme și-l îmbrățișează:

– Viteazul mamei băiat!... Nene Naume, bine-ai venit!... Ei, da' eu mă duc la școală!... Nene Naume, nu pleci până când viu eu de la școală...

Căpitanul Naum dominează situația.

– Liniște, copii!... Stau în București cel puțin până diseară. Îmi trebuie acum o găleată cu apă rece și o cafea neagră... Apoi alerg la minister... Dacă sunt lăsat la vatră la ora prânzului, prânzim cu toții...

Dna Filipache se simte mai tânără cu zece ani. Aduce tot ce trebuie, întreabă printre alergături, se multiplică în jurul căpitanului.

– Ce face Emilia? Ce fac copiii? Petrișor, Evdocița?... Sunt aproape trei săptămâni de la cea din urmă carte poștală pe care mi-a trimis-o Emilia...

Naum răspunde monosilabic, se spală, se strânge în chingile lui militare, înghite cafeaua și pornește în pas gimnastic. E scurt de statură, e căpățânos și osos și recheamă, pentru cei ce au cunoscut pe Vasile Filipache, sobrietatea și energia lui tată-său.

La ora prânzului, Naum vine între ai săi. Doru – mai deosebit de Naum decât Iacob de Esau – deschide vorba despre evenimentele la ordinea zilei, despre dezordinele din ajun și despre clarificările politice în perspectivă. Dar se gândea și se ironiza singur: „Mare învățat am ajuns eu în această materie!”

Căpitanul Naum, care acum un ceas stătuse față în față cu superiorii săi și le încredințase mandatul său politico-militar, ținea ochii în farfurie, mânca și asculta.

– Ce zici, nene Naume!... Ce directivă sufletească ne dai în confuziunea de azi?

– Vedeți-vă de treabă și tăceți.

În capul lui Doru se petrecea un fenomen specific. Nu-i era aminte de politică nici azi, precum nici ieri. Dar îl interesa și-l provoca, pe neștiute, psihologia acestui frate, atât de felurit de el, atât de militar din creștet până în tălpi.

Doamna Filipache, doamna Calfaiani, care venise și ea la masa de bună revedere, exclamau aproape cu aceleași vorbe:

– Să trăiești, Naume mamă!... Așa trebuie să facem toți: să ne vedem de treabă fiecare și să ne ținem gura...

Doamna Calfaiani, stăpânită și azi de emoțiunile de ieri seară, se plânse îndelung de calamitatea participării politice atunci când n-ai în spate nici moșie, nici situație neclătinată, nici protecția vreunui idol politic.

Căpitanul Naum clătina din cap aprobativ și continua să mănânce. Apoi, târziu:

– E sfântă pravila noastră. Militarii nu votează și nu fac politică.

Doru căută să-l scoată din ascunzătoare, sau cel puțin din rigiditatea pe care el o bănuia voită.

– ...Afară doar dacă militarul ajunge general...

Fratele mai mare se uită în ochii fratelui mai mic:

– Nu știu. Să așteptăm să ajung general. Atunci vom vorbi.

Doru se dă bătut. Toată familia privește cu admirație pe acest băiat crunt și taciturn. Clarița stă lângă el și-l servește. Doru își toarce gândurile. Mare lucru este, pe lumea aceasta, să-ți ții fălcile încheștate!... Înțeleptul înțelepților este acela care știe să tacă. Prostia e guralivă prin excelență. Dar și inteligenta care vorbește prea mult coboară pe aceeași linie cu prostia. Fericiți cei muți, că aceia – când vor vorbi, la un an o dată – vor spune oracole!

După-masă, Naum ceru voie să se odihnească. Cele două matroane se eclipsară. Clarița se duse la școală. Doru porni spre Biblioteca Academiei, dar pe drum se răzgândi și se îndreptă spre Biblioteca Fundației „Carol I”.

Căpitanul Naum dormi în odăița lui frate-său un ceas plin. Doamna Filipache, care pândea deșteptarea feciorului său, bătu la ușă și-i aduse dulceața și cafeaua – cele mai afectuos servite cu putință.

Naum iubea pe maică-sa – ca un fecior puternic, fericit să sfătuiască și să ocrotească pe aceea din sânul căreia înflorise.

Cu precauțiune, cu delicateță, Sofia Filipache își întrebă feciorul:

– Ai tu, Naume, vreme să stai de vorbă cu mine?

– Da, mamă.

– Dragul mamei, ascultă-mă și sfătuieste-mă... Doru începe să mă îngrijească. De astă-toamnă încoace și-a schimbat firea și purtările. Nu mai este vorba de copilăriile lui socialiste. Este

altceva mai serios... E tot sârguincios, tot pătimaș de carte și de scris, tot ascultător și devreme acasă. N-am ce zice... În privința aceasta, este de toată lauda... Dar... a intrat o fată în viața lui...

- După reglement. Tocmai când e vremea.

- Naume maică, știu și eu că așa este. Însă nu știu cum este fata. A început să se cam plimbe cu ea. Stă colea, în Calea Griviței, peste drum de noi, la un cămin de studente.

- Este și ea studentă?

- Da, maică. Învăță și ea... Au trecut prin casa noastră oarecare persoane care - nu știu cu ce gând - ne-au spus unele și altele... Este, la facultate, cu un an mai sus decât Doru... Și este și mai în vârstă... Familia ei trăiește în Brăila... Se zice că tată-său e băcan în port și de felul lui român macedonean, dar născut în țară.

- Atunci suntem aproape.

- Cam începe lumea să vorbească... Se poate altfel?! L-au văzut pe Doru cu ea ba unul, ba altul... Cred că l-a văzut și Clarița... Dar nu pot să ispitesc sufletul copilului... Aud că e frumușică, bălaie, dar cam subțiratică și slăbuță...

- Parcă Emilia era mai brează când ne-am luat!... Astăzi, slavă Domnului!...

- Naume maică, te aduce Dumnezeu tocmai la vreme! Dă-te în vorbă cu Doru... Mă zbat de o lună de zile: să deschid eu vorba, să n-o deschid... Tu ești fratele lui mai mare... Pe tine te respectă și te admiră mai mult ca pe Daniil... Îmi simt puterile mărginite... Biata mamă, în casă, este ca o barză pe cuib... Vine vremea când puii se simt tari în aripi și zboară în lumea largă, cu secretele și cu noile lor iubiri...

- Bine, mamă. Ne-am înțeles. Îi spun lui Doru să mă însoțească diseară la gară. Fii liniștită.

- A, ce-am uitat să-ți spun... Emilia ta nu este vară cu nevasta lui Ionescu de la Culte?

- Este. Dar nu sunt prea bucuros de aceste neamuri.

- Ioneasca, dacă ar vrea Emilia, v-ar da multe informații... Ioneștii cunosc pe o mătușă a fetei: iconoama Mânăstirii Varatic...

- Nu, mamă. Informații personale. Voi sta eu de vorbă cu fata asta, față către față.

Când Naum era gata să iasă în oraș - de data aceasta, pentru treburi personale - iată că Doru se arată cu servieta la subțioară.

- Vii bine. Hai cu mine încă o dată în târg.

- Nene Naume, la poruncă!

Pornesc unul lângă altul și ies în Calea Victoriei. În dreptul cofetăriei „Nestor“, căpitanul se oprește:

- Să intrăm înăuntru.

Față în față, la o masă din fund, căpitanul întreabă pe frate-său de-a dreptul:

- Cum o cheamă pe fata aceea cu care ești prieten?

Doru se făcu la față stacojiu și ochii îi pâlpăiră speriați.

Căpitanul repetă cu calmă socoteală:

- Cum o cheamă?

- Antonina Țanțu.

- E colegă cu tine la facultate?

- E în anul al doilea de Litere.

- Ce caracter are?

- Concentrată, stăpână pe sine, foarte serioasă.

- Ce vrea să se facă?

- Profesoriță.

- O iubești?

Doru se clătină.

- Da, nene Naume.

- I-ai spus-o?

- A înțeles-o din toate scrisorile pe care i le scriu.

- Ea ce purtare are față de tine?

- Înțeleaptă, rezervată, uneori cam mândră.

- Crezi că ține la tine?

- Sunt convins.

- Ce sunt părinții ei?

- Mici negustori din Brăila, dar pe ea a crescut-o și o întreține o mătușă călugăriță, iconoama Mânăstirii Varatic.

- Dorule, tu știi că eu mă mândresc cu tine. Ai ajuns la un ceas important din viața ta. Tu îți dai seama de asta?

- Nene Naume, socotesc că nu te voi da de rușine și nu voi cășuna supărări familiei.

- Nu e destul, amice. Simți tu gravitatea situației tale?

- Nene Naume, îi simt deocamdată primăvara și frumusețea.

- Ei vezi, asta este!... O iubești pe Antonina Țanțu.

- E adevărat.

- Știi care este treapta imediat superioară în scara situației tale?

- ...

- Logodna. Și încă o treaptă mai sus: căsătoria. Ce răspunzi?

- Nene, prea mă iei repede!...

- Amice, în treburile inimii trebuie să fii cinstit și „la zi“, ca un contabil. Dacă până acum nu te-ai întreat unde te va scoate drumul pe care-ai apucat, însemnează că ai apucat pe el în glumă și pentru literatură.

Doru avu în ochi o expresiune îndurerată.

- Ții la ea. Te jignesc cu presupunerea mea. Dar atunci fii clar cu tine însuși. Și iată, în dreaptă judecată, unde te afli: „Jubesc pe Antonina ca un om cinstit“. A iubi pe o fată în chip cinstit însemnează a fi pretendent la mâna ei. Concluzia: „Mă aflu în preziua căsătoriei mele cu Antonina“.

- Nene Naume!... Cât ești de logic și de categoric!...

- Amice, vreau un lucru. Vreau să întâlnesc și eu pe această fată.

- Da, nene Naume...

- Dorule, „da“ cu gura întreagă!... Voi vedea-o întâi pe ea și pe urmă pe părinții ei... Dacă mătușă-sa este iconoama de la Mănăstirea Varatic, însemnează că la vară Antonina va fi și ea pe acolo.

Doru, iluminat, se precipită:

- Cu siguranță, cu siguranță, nene!...

- Fiindcă astăzi sunt în garnizoana Iași, vei veni, la vară, la noi, la Iași, și de la Iași, vom merge împreună la Mănăstirea Varatic.

- Îți mulțumesc, nene!... Ideea e minunată!...

- Acum ascultă tâlcul intervenției mele în treburile tale. Îți aduci aminte că odinioară, când aveai vreo șase ani, am trecut, cu tine în brațe, prin Vedea, care venise mare, de la moșia noastră, dincolo la Vlaici...

- Mi-aduc aminte, nene Naume...

- Dorule, sunt ceasuri în viața omului - nu când e prunc, dar când e vârstnic - când trebuie să-l ia în brațe ori în cărcă cineva devotat și hotărât și să-l scoată dincolo, la mal.

Fratele mai mic strânse mâna fratelui mai mare:

- Nene, e bine la tine în brațe!

VIII

„Dragă domnișoară Antonino, cu toate că se apropie miezul nopții, sunt atât de plin de gânduri și de zbucium, încât este de prisos să încerc să dorm. Azi după-amiază am trăit o clipă

hotărâtoare din viața mea. Nu voi putea să pun capul pe pernă până ce nu-ți voi împărtăși înțelesul mării clarificări de azi.

Fratele meu, căpitanul Naum Filipache, a sosit pe neașteptate în București azi de dimineață. Bănuiesc că venea cu scrisori de la șefii lui din Iași către autoritățile militare de la centru, desigur, în legătură cu intemperiiile politice curente. Dar cine poate să scoată vreun cuvânt din gura lui Naum?... După ce căpitanul și-a îndeplinit misiunea, a rămas între ai săi câteva ore, și aceștia au fost mama și mătușă-mea.

Ce-au vorbit împreună voi ști în amănunte mai târziu, sau nu voi ști niciodată... Eu am alergat, după-masă, la cele două biblioteci... Consternat, am văzut că nu ești nici la Academie, nici la Fundație... Mă deciseseam să vin astă-seară la Universitate. Însă căpitanul Naum a modificat cu totul seara mea.

Ți-am vorbit de câteva ori de acest frate, pe care îl iubesc, subjugat și târât de puterea neauzitului contrast care este între noi amândoi. Este un om împletit numai din fibre voluntare. Sensibilitatea, indeciziunea și reveria sunt necunoscute pentru el. Gândește puțin, precis, de-a pururi practic, iar gândul lui se face faptă. Mi-era totdeauna drag în copilărie să stau în preajma acestui frate, lângă care nu pierdeam niciodată, fie că era vorba de joacă, fie că era vorba de lucruri serioase. Naum era favoritul tatii, care vedea, cred eu, în el o reparație fidelă a temperamentului patern făurit în cuptorul macedonean.

M-a luat cu el în oraș și, lângă o farfurie de prăjituri, m-a făcut să înghit cea mai serioasă lecție de viață și de onoare pe care am gustat-o până acum. Fără nici un fel de introducere, m-a întreat, privindu-mă în ochi: „Cum o cheamă pe fata cu care ești prieten?“

Am înțeles. Mama destăinuise lui Naum preocupările și neliniștea care o stăpânesc de multă vreme, și frate-meu - omul liniei drepte - își luase, probabil, sarcina să pună ordine și în sufletul mamei, și în treburile mele.

Scumpă domnișoară Antonino, sunt și acum în același freamăt de boschet răscolit de vânt de primăvară ca și în ceasul convorbirii cu Naum!... Trebuie să-ți împărtășesc lumina fericită în care se zbat și fac valuri-valuri gândurile, dorurile și toți trandafirii mei crescuți pentru dumneata!...

Cu frate-meu orice vorbă lungă este de prisos. Am răspuns la întrebările lui scurt, militărește.

- ...Antonina Țanțu... studentă în anul al doilea... din Brăila... serioasă, rezervată, stăpână pe sine... Mi-e dragă... O, cât mi-e de dragă!...

Interogatorul însă a mers mai departe... Acest frate, militar de meserie și militar după toată croiala lui sufletească, m-a întrebat, ca un comandant de garnizoană pe un tânăr ofițer, descoperit de oarecare scrisori sau de oarecare denunțuri:

- Îți dai socoteală de situația ta?

Și iată silogismul în care m-a închis, ca într-o carceră fericită, de unde nu vreau și nu pot să mai ies:

- Iubești pe Antonina Țanțu ca un om de onoare. A iubi pe o fată ca un om de onoare înseamnă a fi pretendent la mâna ei. Concluzia: Ești gata să ceri mâna Antoninei Țanțu...

Scumpă domnișoară Antonino, există prin mările calde o biată moluscă, dezarmată și bicisnică, al cărei nume nu mai mi-l aduc aminte în acest moment... Este aceea care, pentru ca să-și apere ființa ei plâpândă, se vâra și plutește în cochilia goală a unei colege defuncte... Această moluscă, în clipa când ajunge să se cuibărească în cochilia protectoare, trebuie să se simtă tot atât de fericită precum mă simt eu acum, cuibărit în silogismul - ce zic! - în apocalipsa lui Naum!...

Dacă aș putea să întârzii și să fac filosofie, n-aș putea să mă extaziez îndeajuns asupra regalității voinței în viața noastră. Eu, unul, mă simt cuprins de admirație când întâlnesc un caracter puternic conturat, cu atât mai mult cu cât... mărturisesc că fac parte din familia moluscelor dezarmate!

Scumpă domnișoară Antonino, să recapitulăm povestea atât de rapidă, dar atât de dragă a celor cinci luni de când ne cunoaștem. Am prins de veste, cu uimire, de existența inimilor noastre, în sala dascălului Maioreșcu, cu prilejul lecțiilor lui asupra lui John Stuart Mill. Iată idealul tinereții noastre!... Ce poate să-și dorească un om al gândului și al cărții (cu atât mai mare cuvânt un poet!) decât prietenia fericită și fecundă a unei inimi devotate!... Și a început discreta și fina noastră poveste. Neapărat, în atitudinea și întâmplările ei exterioare, căci, dacă ar fi să revăd nopțile și zilele mele cele nespovedite, aș alege un alt nume acestei prietenii.

Mă chemi, mă stăpânești și mă transformi!... Mă chemi sub vechile bolți cucernice ale bisericilor noastre. Mă stăpânești - ca deunăzi, în fața *Dirceii creștine* - când te simt pogorând în inima mea de pe treptele disparente în fum de tămâie ale trecutului credinței în Iisus Christos. Mă transformi!... Este în

ființa mea întreagă un năvalnic revărsat de zori, dintr-o zi de concepție nouă și de uimită revizuire morală. Dar mai presus de toate, scumpă domnișoară Antonino, mă faci să simt - prezentă, fluidă, revărsată pentru mine și muzicală în conca inimii mele - fericirea cea din basme, fericirea din poeme, fericirea din biografiile naive, până acum întâmpinate cu scepticism!

Dacă mă gândesc bine, cum am ajuns eu să cred și să primesc poemul vieții lui John Stuart Mill și al doamnei Taylor?... Scumpă domnișoară Antonino, dulcea dumitale prietenie și sentimentul care mă stăpânește azi - iată ceea ce mă face atât de iubitor de basme și de credul!

Dar lângă mine, cel beat de imagini, de armonii negrăite, de cadența oceanului și de profilul dumitale înscris în soare, dumneata ai rămas icoană tăcută, privire atentă și pătrunzătoare, cuget lucid și superior. Te înțelegeam și nu te înțelegeam. Treptat, lumea din jurul nostru, întâlnirile neașteptate, ochii străini surprinși la un colț de stradă, atmosfera de acasă, pe care o cream eu fără să-mi dau seama, mii de puzderii, jucăușe în raza zilei, au trezit și au consolidat în mine o preocupare nouă: Cum voi situa, în mediul acesta, acum și de aci înainte, comoara sufletului meu? Cum mă voi lămuri cu mama într-o zi apropiată? Ce examen voi da, odată și odată, înaintea aprigului căpitan Naum? Și, pornit pe calea acestor întrebări, începeam să cred că dumneata le-ai bănuț înaintea mea și începeam să-mi explic rezerva și laconismul dumitale...

(Continuu scrisoarea, azi, 30 martie.) Recitesc ce-am scris... Cât aș vrea, în locul acestor pagini, o plimbare, mână în mână, pe o alee pustie, în fața cerului albastru și departe de ochii semenilor noștri!... Mi se pare că mă pierd în frazele mele și atenuiez, fără să vreau, lumina de care s-a umplut inima mea.

Scumpă domnișoară Antonino, fratele meu Naum a izbit cu un deget energic și a făcut să se desfacă deodată, din șase petale albe, acest crin somnolent al situației noastre... Mai sunt câteva zile și începe vacanța de Paște. Trebuie să ne vedem - și nu așa, pe fugă și din ochi, între două lecții sau între două tramvaie. Fratele meu mi-a spus un lucru pe care-l va îndeplini fără greș: vrea să te cunoască. Și cred că modalitatea e găsită gata. Afară de părinții dumitale, i-am vorbit de maica Antonina. Naum își face serviciul la Iași. De la Iași până la Varatic trebuie să fie un drum încântător!... Fratele meu mi-a hotărât să vin la el la Iași, și de aci să mergem împreună la

mânăstire... Întrebarea este acum: Voi-vei dumneata să ne aștepți la Varatic?...

Această întrebare și altele multe trebuiesc lămurite între noi într-o apropiată întâlnire, pe care o doresc precum cerbul dorește izvoarele.

...Seara târziu. Zi grea, neliniștită și plină de evenimente politice!... Guvernul domnului Sturdza și-a dat demisia; șeful Partidului Conservator, Lascar Catargiu, a murit subit; capitala, cu ziarele și cu lumea ei electorală, se zbugiumă și așteaptă la porțile palatului...

Și eu fac la fel!... Dar porțile la care aștept eu sunt țesute de stihuri de dor și de iubire, iar suveranul meu este crăiasa visului!"

IX

În cerul fără nouri, soarele de aprilie urca pe trepte de lalele. Era o suavă dimineață, când toate detaliile existenței par o capodoperă de prosepțime și de destăinuire. Teii aleii Kiseleff, prididiți de seva impacientă, deschideau în văzduhul de cristal aripioarele mugurilor deșteptați. Doru Filipache venise astăzi – mai puțin exact ca altădată – să-și plimbe neastâmpărul inimii și proiectele literare. Izbutise să strecoare Antoninei ultima lui scrisoare și stabiliseră împreună să se întâlnească, în duminica apropiată, la Grădina Botanică.

Filipache călca, domol, prundișul pieptănat cu grebla în zorii zilei și se lăsa farmecului încropit și albăstrui al acestei ore aproape sihastră. Mare îi fu mirarea când dintr-o trăsură, pe care o vedea vag trecând pe caldarâmul șoselei, auzi pe cineva că-l strigă pe nume... În același timp, trăsura se opri, o doamnă cobori, întinse birjarului plata cursei și veni spre Filipache. Era Elvira Iatropol. Era îmbrăcată într-o rochie clară de primăvară și avea în mână o cutie rotundă de nichel.

– Ce mai faci?... Sunt fericită că te întâlnesc!... Vin de la un client al maestrului... Am premenit un pansament...

Filipache întrebă nevinovat:

– Care maestru?

– Profesorul Asaky... Așa îi zicem noi... Am înaintea mea o oră liberă... Lasă-mă să las să pască visurile mele lângă ale dumitale

Elvira Iatropol spuse aceste vorbe cu un ton viclean și totodată măgulitor, care deșteptă vigilența lui Filipache.

– Domnișoară Iatropol... încântat!... Izlazul este comunal... Numai că suntem de-abia la începutul lui aprilie, și iarba e mărunțică... Cât despre visurile mele... niște biete mioare literare pe care le-am scos în primăvară cu chiu, cu vai!...

– Toți ciobanii sunt așa!... Precauți și ascunși... Niciodată nu spun pe față cum le sunt oile și câte au...

Elvira stătea în fața lui Filipache, naltă, plină, elastică și cu partea de sus a sânelui scormonită de razele soarelui printr-un fagure de dantelă albă. Surâdea cutezător cu gura ei sângerândă, neobișnuită să spună rugăciuni. Scăldată de soare, trandafirie și felină, Elvira Iatropol clipea din genele ei lungi, voind parcă să-și acopere ochii și să nu lase pe Doru să citească în ei. Obrazul ei plutea cu grație între rotunzime și oval; nasul ei era ușor sumes și impertinent, iar întreaga ei persoană, apropiată și divulgată de calchiajul luminii, era inamică oricăror gânduri abstracte și austere.

Doru Filipache lăsă un moment ochii în pământ. Cu voință, pogorî între el și Elvira Iatropol, ca o perdea de iconostas, imaginea pământescă și morală a Antoninei. Se simțea ocrotit și fără teamă. Ridică fruntea și trase, peste toată această luxuriantă și tulburătoare apariție, tăvălugul unor priviri de silex. Elvira își dădu seama că primul ei asalt a fost respins.

Filipache rămase mascat.

– Domnișoară Iatropol, mi se face aceeași nedreptate ca ciobanului moldovean din *Miorița* sau ca lui *Oprișan din Stoenești*... Totul este invidie, exagerare și delațiune!

Oprișan încă are...

Mii și sute de mioare

Ies în vară fătătoare;

Berbeci are sute-ntregi,

Cu cozile pe telegi...

Ochii Elvirei scânteiară de petulanță și de farsă. Îl privi pe Filipache oblic și spuse ca pentru un public nevăzut:

– Chiar atât de multe mioare n-o avea el, dar una are cu certitudine... Apoi, grăbindu-se să risipească ecourile acestui cuvânt scăpat, îi propuse lui Filipache: Vino să ne odihnim un minut colea pe-o bancă, lângă Bufet...

Prima mișcare a lui Filipache fu să nu primească, ci să se eschiveze sub un pretext oarecare. Dar siguranța Elvirei, în

privința mioarei unice, îi dădu bănuiei și o curiozitate imprudentă.

O însoți pe Elvira spre o bancă din apropiere. Dar banca era prea în soare. A doua bancă, mai depărtată, nu era destul de comodă. În sfârșit, Elvira alege pe a treia, cu totul izolată și ascunsă între boschetele pe jumătate înfrunzite.

Se așezară amândoi, cu soarele în coastă, și Elvira puse la mijloc cutia de nichel. Dar mai pe urmă, ca din întâmplare, îi schimbă locul și o exilă la capătul băncii. Elvira căută în aer, cu ochii ei codați, o amintire fericită:

– Domnule Filipache, un coleg mi-a arătat deunăzi frumosul dumitale poem *Jale greacă*... L-am admirat fără rezervă... Nu-l cunoșteam... Acest poem destăinuiește un impetuos temperament poetic... Bănuiam acest temperament, dar nu aveam încă dovada lui...

Era călcăiul lui Achile. Acest elogiu literar îl făcu pe Filipache vulnerabil.

– Domnișoară, sunt cu totul confuz. Acest poem este tocmai puilul pe care barza l-a aruncat din cuib. Nu-l voi aduna niciodată la un loc cu alte încercări ale mele.

– După părerea mea, faci rău... Dar este știut că autorul este criticul cel mai incompetent al operelor proprii. Lasă-ne pe noi, cititorii, să admirăm *Jale greacă*, iar dumneata fă cum crezi... Domnule Filipache, ești un poet de rasă. Nu te supăra că ți-o spun eu, o apariție exterioară în viața dumitale. Și nici nu te mira că auzi aceasta din gura unei mediciniste. Noi, cei fără preocupări și ambiții literare, suntem mai obiectivi și mai temeinici în judecățile noastre. Ești cel mai interesant temperament literar din seria și din falanga dumitale.

– Domnișoară Elviro, dă-mi voie să mă simt și mai confuz...

– Fericită confuzie!... Dacă sunt în stare să-ți afirm azi aceste lucruri care te privesc, înțelegi că mă preocupi de multă vreme... N-ai uitat că în ziua cunoștinței noastre erai pentru mine o veche cunoștință literară...

Elvira latropol, cu un obraz subliniat de soare și sub pălăria ei albă, cu borduri largi, spunea aceste lucruri ușor și tainic, făcându-le parcă spuma ce se revarsă dintr-o cupă prea plină...

– Dar afară de faptul proeminenței dumitale literare, te-ai prins de sufletul meu într-un chip de care nu ești răspunzător nici dumneata, nici eu... Știi sau nu știi că în căminul domnișoarelor Eremia locuiesc în aceeași cameră cu Antonina Țanțu?

Filipache avu senzația subită că a făcut, intrând în vorbă cu Elvira, o greșeală ireparabilă. Își stăpâni zbuciumul inimii și răspunse cu o indiferență prost jucată:

– De ce trebuie să știu eu acest detaliu?

– Bun, atunci află-l de la mine... Ți este necesar, fiindcă ei îți va da cheia celor ce urmează. Domnule Filipache, ești prea inteligent și prea psiholog ca să nu-mi acorzi că doi oameni care locuiesc împreună mai multă vreme, se dezbracă și se îmbracă în aceeași odaie, dorm în două paturi vecine, veghează și cugetă la o depărtare de câțiva metri unul de altul... trebuie să ajungă, într-o zi, transparenti unul pentru altul... Presupunând că sunt, amândoi, închiși și muți ca pământul, tot vor ajunge, vrând-nevrând, să-și fure secretele unul altuia... O scrisoare care-ți cade din sân, o pagină de spovedanie intimă găsită din întâmplare, un nume rostit noaptea în somn... sunt indicii revelatoare și fatale...

Cu fruntea asudată, cu fălcile încleștate, Filipache se gândi: „Unde vrea să ajungă această șerpoaică din Paradis?”

– Ți dai seama, prin urmare, că Antonina Țanțu n-are taine pentru mine... și n-ai nici dumneata!... O, draga copilă!... Este discrețiunea în persoană. Dar la ce mai este bună discrețiunea când – afară de osmoza de care ți-am vorbit – mai vin și faptele externe. N-ai fost prea prudentă. V-a văzut lumea împreună ba la gară, ba la Ateneu – la *Dirceia creștină* – ba prin bibliotecă, ba pe cheiul Dâmboviței... Fiți mai circumspecți... Lumea este fățarnică și rea... Dar dumneata, îndcosebi, trebuie să ai grijă de reputația amicei mele...

Filipache avu o eroică și fericită inspirație, așa cum numai timizii și lașii pot să aibă. Se porni pe un răs din ce în ce mai sigur și mai franc.

Elvira rămase încurcată. Dar manevră înainte cu prudență:

– Nu știu ce te face să râzi... Prea multa încredere în steaua dumitale?... Și aici mă închin... Prea multa și inexperiența dumitale tinerete?... Și aici îmi voi permite să-ți dau sfaturi...

– Dudaie dragă, sunt fericit să le ascult.

– Antonina este un copil adorabil. Inteligentă, puritană, idealistă... Nu prea am bună opinie despre copiii crescuți în mânăstire, dar cu Antonina spun drept că s-a întâmplat o ciudată excepțiune. Are o inimă sigură, un suflet optimist, dar cam iluzionist. Azi, spre lauda ei, mâine, poate spre paguba ei, Antonina nu prea înțelege viața. Hei, viața este o carte încălțită și înfricoșată!... Cu educația ei mânăstirească, cu vizionalitatea

ei creștină, cum va putea ea să înfrunte asprimile și perfidiile vieții?... Și să zicem că pentru sine le va înfrunta, dar mă întreb cum va putea, vreodată, să le înfrunte pentru doi...

Filipache sări în sus. I se păru că e momentul să arunce bomba pe care o pregătise:

– Îmi dai voie să te întrerup? Singura lipsă a domnișoarei Antonina este cu totul de altă natură. Este că a pierdut din vedere să te informeze asupra unui fapt deplin consolidat. Dacă ai fi cunoscut faptul acesta, ai fi judecat că avertismentele de adineaori sunt inutile. Și mai mult, și mai important, dacă ai fi cunoscut faptul acesta, poate că viitorul Antoninei ți-ar fi inspirat mai puțină teamă...

– Care fapt?... Nu-l cunosc...

– Domnișoară Iatropol, Antonina Țanțu este logodnica mea.

Filipache jubilă: „Lovitura a mers drept în capul șerpoaicei... Desigur că l-am făcut praf!“...

Dar Filipache înțepeni! Șerpoaica sări în pieptul lui și-l încolăci într-o îmbrățișare vehementă.

– Domnule Filipache!... Cât sunt de fericită! Iartă-mă, n-am putut să mă stăpânesc!... Te-am îmbrățișat ca pe un frate, ca pe logodnicul sorei mele Antonina... Sunt atât de fericită, încât nu voi mai avea puterea s-o cert pe mica tăinuitoare... Ce bine, ce bine!...

Doru se lăsă pe bancă nimicit. Bomba lui căzuse în apă. Cine poate să se lupte cu această creatură!... O frică vagă, o lașitate caldă alergă prin toată ființa lui Doru. Îmbrățișarea Elvirei era biruința ei și o sfâșiere la zaua destinului...

Alături de Filipache, aproape să-l atingă, Elvira căuta să astâmpere dantela care se zbugiuma sub gușa ei de porumbiță malefică. Părea și ea tot atât de zguduită ca și Doru.

– Așadar, logodnicul celei mai bune prietene, celei mai scumpe tovarășe de chilie! Dar trebuie să fie un eveniment recent. De fapt, de câteva zile eu n-am mai dormit în cămin. Țin locul unei colege la spital. Asta însemnează, domnule Filipache, că de aci înainte ne găsim și ne simțim unul lângă altul mai aproape decât ne-am fi permis să credem. Într-o zi ne vom întâlni și vom vorbi mai mult...

Filipache, care începea să-și simtă dureri de cap, prinse momentul, se ridică de pe bancă și spuse lașitatea de circumstanță:

– Totdeauna, spre bucuria mea...

– Spre folosul dumitale, domnule Filipache...

Plecară de lângă bancă și reveni în cercurile largi și goale din preajma pavilionului de muzică.

– Îmi pare rău, dar trebuie să alerg și eu la spital... Se uită în ochii lui Doru și, turnându-i în ochi o privire de hipnotizator, îi spuse ca un descântec: Sunt amica logodnicei dumitale și sunt medicinistă... Vei învăța mai târziu ce însemnează, pentru logodnici și pentru însurăței, intimitatea unei mediciniste!...

X

Filipache rămase sub soarele îmbietor și tânăr într-o stare de supărătoare dizolvare sufletească.

....„Am pășit cu stângul plecând de acasă... Ce diavol mi-o scoase în cale pe Elvira Iatropol!... E o femeie primejdioasă, cu care e bine să n-ai nici în clin, nici în mână. Și tocmai Elvira este tovarășa de odaie a bieteii Antonina! Sunt potriveli de astea care te uluiesc! Ce va ieși din această nedorită întâmplare?... Ce urmărea Elvira cu manevrele ei? Și ce trebuie să fac eu după întâlnirea asta buclucașă?... Îmi pare rău că n-am cerut Antoninei să-mi spună ce legături sufletești sunt între ea și Elvira. Dar ce legături poți să concepi între această creatură fluidă, iscoditoare și perfidă și între Antonina cea rectilină și reținută?“...

Filipache, cu mâinile în buzunare și cu privirea în vag, ca un om peste care a trecut o pagubă simțitoare, se mișcă din loc și se îndreaptă spre Piața Victoriei, monologând, pe sub copaci.

....„Cred că ar fi bine să-i iau Elvirei înainte și să previn pe Antonina. Voi întâlni-o astă-seară la Universitate. Îi voi spune într-o vorbă: «Ferește-te de intrigile Elvirei!» Dar care sunt aceste intrigi și unde vrea să ajungă diavolița? A început întâi să mă laude... Procedeu clasic. Și eu, tot după tipic, m-am simțit măgulit ca un nătărău și i-am dat curaj de vorbă!... După aceea a ținut să-mi arate că taina mea este în trusa ei... Să fie sănătoasă!... Dar a trecut la Antonina, și aici n-am fost prea stăpân pe mine, nici nu mi-am calculat bine ofensiva. Lovitura poate că era bună, dar dată prea devreme! Și dacă o dădeam mai târziu, după ce Elvira își desena mai vizibil țelurile ei?... Am fost, ca totdeauna, incert, flasc, beltea de trandafiri! Trebuia să fiu categoric și energic! «Domnișoară, dumneata ești o

intrigantă! Pretinzi că ești amica Antoninei, și o ponegrești, și o mânjești cu negru după ce cu fățarnicie ai pornit la manevra dumitale cu elogiul ei! Află, domnișoară, că mă insultă personal, pentru că bârfești pe logodnica mea!»... Iată cum ar fi vorbit un om întreg, cu puțină făfnă în nas și cu sânge în vine. Am dat un examen ticălos! Unde și când pot să mai simt resorturile voinței mele dacă nici de data aceasta nu le găsesc la dispoziția mea? Dar să merg mai departe“...

Filipache intră în Calea Victoriei. Câte o trăsură de casă, pe pernele căreia ieșeau la Șosea, la soare, arhaice figuri bucureștene, câte un biciclist năvalnic... întâlneau pe Filipache și frângeau brusc lumina soarelui.

...,Nu mă duc la mine acasă... Îmi va fi rușine să intru în cămăruța mea. Am dat un examen ticălos! Mă duc să caut pe Boruzescu. Deși e atât de departe de mine, totuși, inteligența lui înaltă și tristă e totdeauna odihnitoare. O, *cunoaște-te pe tine însuși!*... Iată învățătura cea mai necesară și, în același timp, cea mai deficitară din viața noastră! Stai tu cu tine însuși ani, zeci de ani, și nu știi niciodată bine cine ești tu însuși... Credeam că încep să răspund de mine. Credeam că această primăvară sfântă, în care trăiesc de când am întâlnit-o pe Antonina, este definitiv consolidată... Iubesc pe Antonina din toată inima mea, din tot cugetul meu și din toată virtutea mea, așa cum se spune în străvechiul Decalog... Nu există azi, în taina mea sufletească, realitate mai fericit cristalizată decât dragostea mea pentru Antonina... Și iată că azi fac descoperirea lamentabilă că această dragoste mai lasă în mine destul loc viran și destule maidane pe care să înflorească mătrăguna visului necinstit și a închipuirii libertine! A doua zi după ce am trimis Antoninei un ideal inel de logodnă, mă întâlnesc cu altă femeie și mă simt laș și șovăielnic pe temeliiile mele de om de onoare!... Unde este libertatea mea? Unde este rezistența mea morală?... Poet nenorocit și încărcat de anticele lanțuri ale destinului!... Sclav incapabil de renaștere și străin de noblețea celor născuți liberi!... Suflet asfixiat de imagini și falsificat de literatură!... Oamenii ca mine nu pot să crească drept din propria lor tulpină! Ei sunt niște prejuri jalnice, care au de-a pururi nevoie să se încolăcească fie pe haragii căminului conjugal, fie pe haragii vreunui directorat sufletesc... Și sunt mari norocoși dacă dau peste o femeie înțeleaptă și iertătoare, peste un prieten nobil sau peste un duhovnic experimentat. Mă duc la Boruzescu, dar simt bine că nu-i voi deschide inima. Cel

mult poate că îi voi spune – ca primului meu amic – aspirațiile mele matrimoniale. Dar cred că nu-i voi spune nici atât. Singurul meu confident, singurul confesional, la care știu că voi îngenunchea din toată inima și acum, și mai târziu, va fi inima dragei mele Antonine. O, de-oi ajunge într-o zi, cu ajutorul Domnului, să adun la picioarele ei aiurările simțirii mele, contrazicerile și lașitățile mele, libertatea asta, care-mi strică în loc să-mi folosească, și toată nebunia (de povești și de flaute) care mă face neom!“...

Filipache ajunsese la casa Luvru și urcă cele vreo sută și mai bine de trepte care izolau pe Boruzescu de trotuarul capitalei. Era acasă.

– Ai avut un gând bun, Filipache!

– Bun când a ajuns aici la tine, dar de la spate cine știe ce necazuri l-au bătut!

– Nu cumva compătimești și tu cu ziarele, cu strada și cu cluburile politice?

– Din partea asta, am rămas tot nesimțitor. Poate fiindcă am avut norocul să nu mă tragă apa la adânc, dar n-a lipsit mult.

Boruzescu era îmbrăcat într-un fel de halat lung până în pământ, care-l așeza echivoc între mânăstire și spital. Filipache se uită cu grijă la obrazul lui. Era mai slab și mai verde ca oricând. Nu se sfii să-i spună pe șleau:

– Boruzescule, nu-mi placi! Mi se pare că tratezi sănătatea ta așa ca pe un sistem filosofic pe care îl disprețuiești.

Filosoful surâse, obosit și blafard.

– Nu ești departe de adevăr... Dar ce să mai vorbim de micile noastre falimente, în fața vieții ncobosite, mereu proaspete și biruitoare. Ia să stăm colea la fereastră, deasupra acestui flux de pomi în floare și de verdeață nouă!

Șezură pe două scaune lângă fereastra deschisă, în slava cerului, între mansarda tencuită cu cărți și oceanul primăvărat al Bucureștilor.

– Deși stai la doi pași de Universitate, nu te-am mai văzut pe acolo din săptămâna cealaltă.

– Dorule, de când cu nevroza politică, de care Universitatea s-a resimțit atât de grav și se resimte și azi, am slăbit cu entuziasmul meu academic. Nu-mi place politica în școală, nici chiar când o fac „ai noștri“.

– A mai urcat Bujoreanu sau Badea Jiu pe aici, pe la tine? Aș petrece mult să-i văd unul în fața celuiilalt, acum, când sunt adversari politici declarați!

- Au venit și unul, și altul, dar nu deodată. Jiu mi-a povestit cu mare haz pățania lui pe care o știam de la tine. Bujoreanu însă... *fiils du mauvais coton*... Mi se pare că a ajuns recrutor de caracudă politică... Ce mi-ai spus se confirmă prin indiscrețiile unui ziarist cu care am luat aseară o cafea aci, pe bulevard.

- Da, dar caraghiosul nu se mai dă jos din muscal... Agitația politică prin care am trecut și care mi se pare că ține și azi a fost fructuoasă pentru Bujoreanu. Dacă vin conservatorii la putere, vom vedea minuni și mai mari. Trebuie să recunoaștem că Bujoreanu merge în linie dreaptă cu principiile lui. Băiatul ne-a întrebat în chip cinstit: „Vreți să vă caut un stăpân?” Noi am răspuns: „Nu este pentru noi!” Și atunci băiatul și-a căutat singur pe stăpân și, după cât se vede, l-a și găsit... Dar tu știi cum e bursa politică astăzi?... *Habemus papam?*

- N-avem încă... Amicul ziarist de aseară mi-a destăinuit o mulțime de mizerii ale culiselor politice. Carp nu vrea să primească șefia Nababului... Așadar, junimiștii cu conservatorii nu pot să mai colaboreze... Moartea lui Lascăr Catargiu este un semn sinistru pentru viitorul partidului boieresc... Nababul a fost ridicat, pe scut, urmaș la șefie al lui Lascăr Catargiu... Take Ionescu este lângă el, și Take Ionescu este o forță prodigioasă... Dar împotriva lor stau, paraponiști, frații de arme de până ieri, gladiatorii junimiști în frunte cu vajnicul Petre Carp... Știi eu ce va ieși?!... Îmi spunea aseară reporterul prieten că n-ar fi nici o mirare să vedem un nou guvern liberal, în cazul când Eugeniu Stătescu își ia răspunderea situației și locotenența șefiei liberale...

- Cum s-ar putea una ca asta? Guvernul lui Sturdza se prăbușește sub un uragan de învinuiri capitale, de blesteme și de ciomege, și după o săptămână, iată tot guvernul liberal, fără chivăra lui Sturdza, luând din nou în primire paza Capitolului! Unde e trădarea națională? Unde e broșura lui Desider Banffy? Unde este renta școalelor din Brașov?

- Filipache dragă, acestea sunt impresiile și raționamentele noastre, ale celor din la galerie, sau și mai bine, ale celor din fundul provinciei morale românești. Judecând lucrurile cu mintea și cu experiența celor din culisele politice, ele se prezintă cu totul într-altfel. Crezi tu, de pildă, că Dimitrie Sturdza nu își iubește neamul și nu așteaptă slava lui viitoare tot atât cât Maiorescu sau cât Take Ionescu? Există un patriot mai autentic decât acest omuleț auster și cu frica lui Dumnezeu? Dar - ce vrei! - politica e mare curtezană!

- Bine, Boruzescule, o fi, dar atât de mare încât să facă din înger diavol și viceversa nu-mi vine să cred!

- Ei, Filipache! E o scamatorie pe care noi, profanii, n-o înțelegem și n-o credem, dar ea este o realitate. Unicul criteriu care ne rămâne nouă, proștilor, este acesta: Să așteptăm destăinuirile viitorului... Badea Jiu și ziaristul de aseară mă asigură că nu vor trece doi ani, și Dimitrie Sturdza va fi din nou consilierul tronului... Să-ți spun drept că eu, unul, cu slabele mele intuiții, nu mă mir deloc. Badea Jiu mi-a spus încă ceva: Curând de tot, fracțiunea generoasă a partidului - adică socialiștii, care sunt ca și trecuți la liberali - va da lui Dimitrie Sturdza o strălucită revanșă, sub forma unui banchet monstru și plin de fanfară, aci aproape, în sala „Hugo“.

- ....„Nu cerceta aceste legi“...

- Că intri în politică, de le-nțelegi!... Totuși, există și o parte de abilitate și de... șah - ca să zic așa - care poate să intereseze mult pe privitorul imparțial. Mi-a dat gazda mea un ziar în care există un articol scris cu o măiastră dexteritate diplomatică. Iată-l aici; are acest titlu englezesc: *The King cannot do wrong*.

- Ce însemnează asta?

- Este un principiu din constituția engleză: *Regele nu poate să facă rău*... Admirabil principiu și admirabil articol! Nu pot să ghicesc cine este autorul, dar trebuie să fie un mare diplomat. Acest articol a limpezit toată atmosfera, a situat, încă o dată, coroana în cerurile splendidei imparțialități și a descurcat Partidului Conservator calea spre putere. Sfetnicii coroanei - azi unii, mâine alții - ca și preoții altarului, sunt singuri răspunzători de vicisitudinile și de greșelile din guvernământ și din biserică. Capul statului ca și monarhul cerului rămân neimplicați și indiscutabili.

- Îmi dai și mie acest număr de ziar, să-l citesc și pe urmă să ți-l aduc înapoi?

- Numai să nu-l pierzi, fiindcă trebuie să-l restitui gazdei mele. Dar faci și mai cuminte dacă îți notezi ziua și numărul și te duci să-l cumperi de la respectiva administrație.

- Ai dreptate... Poftim... Așa fac... Prin urmare, formele sunt impecabile. Dimitrie Sturdza rămâne, teoretic, vinovat de această manevră, făcută greșit, mai mult spre Scilla decât spre Caribda.

- Poate nici atât... Vom vedea... Încă o dată, aici numai viitorul poate să ne dea cheia prezentului. Viitorul - adică

această exasperantă iluzie care este în tolba noastră misterioasă de melci cu lumea în vârful antenelor.

Filipache privi cu dureroasă simpatie figura descărnată și transparentă a straniului său prieten. În lumina fericită și albastră, care pulsa deasupra capitalei primăvăratică, Boruzescu stătea în scaunul lui, ca o contrazicere funebră, dar de scurtă durată... Inima lui Filipache se strânse de grijă și de presimțire... Necazurile lui ascunse, de adineaori și de altădată, i se părură copilării față cu această ruină fiziologică a lui Constantin Boruzescu... „Trebuia să-l privesc în lumina acestei zile de primăvară ca să-mi dau seama cât e de decimat și de bolnav... Vorbim de câte în lună și în stele și ne sfiim să dăm alarma și să alergăm după ajutor“...

Filipache întoarse ochii din albastrul de afară asupra amicului pierdut în halatul echivoc.

- Costache dragă, ești omul cel mai discret și mai ermetic din câți cunosc. Dar, amice, iartă-mă să înțeleg azi, clar de tot, că tu ești bolnav... și prin urmare... dator să nu te lași așa, ci să-ți cauți de sănătate...

- Filipache, medicii spun că sunt bolnav... dar eu cred că asta e la mine... o stare de filosofie!... Și Boruzescu începu să râdă cu ceva din perversitatea unui craniu căruia i-ar fi rămas toți dinții... Apoi rece și suveran, tot ca un craniu: E o bagatelă... N-ai nici o grijă... Sunt puțin cam plictisit, fiindcă am încă pe pământ pe bieții mei bătrâni... Dar încolo... *omnia mecum porto*. Sunt gata de călătorie orișicând.

- Mă înfiori, Costache!

- De ce, Dorule dragă? Parcă mă destăinuii ție deunăzi și-ți spusei ce brătări și ce inele păstrez eu în sipele mele filosofice pentru această „crăiasă, a lunii mireasă“...

- Bine, bine... dar, în definitiv, filosofia este una, și viața este alta...

- Dorule dragă, iată marea greșală și eterna mizerie! Suntem filosofi fără filosofie, suntem creștini fără creștinism și facem omletă fără ouă...

Filipache avu senzația dureroasă că Boruzescu trage de pe pielea lui, cu o mână aspră, un pansament făcut unei zgârieturi proaspete...

- Costache, Costache! dreptatea este iar și iar de partea ta! Această lipsă de consecință în viață ne face intim vrednici de propriul nostru dispreț!...

- ...Totuși, amice, voi urma sfatul profesorului Buicliu și mă voi duce în vara asta la Mănăstirea Neamțu sau la Mănăstirea Varatic...

Filipache tresări, ca atins de un curent electric.

- Ce este?...

- Este că ideea... este minunată!... Voi fi și eu pe acolo, scumpe Costache!...

- Încântat, Filipache... Voi vedea întâia oară aceste vechi ctitorii ale voievozilor Moldovei.

- Și eu tot așa.

- Și voi fi fericit să fac cu tine dublă recoltă de impresii.

Filipache se simți la grea strâmtoare:

- Voi fi lângă tine cât voi putea mai mult. Eu sunt invitatul lui frate-meu, căpitanul Naum. El este azi în garnizoană la Iași. Mă voi duce întâi la Iași, și de acolo, cu el și cu toți ai lui, vom porni spre mănăstirile din județul Neamțu.

Boruzescu simți, ușor, spinul situației.

- Dorule dragă, vom fi împreună după puțină și împrejurări.

Filipache se ridică în sus cu o mișcare de explozie. Își luă pălăria și strânse, să i-o sfărâme, mâna lui Boruzescu.

- Ei, ce este?... E ceva la mijloc... Îmi dau seama...

Filipache îi răspunse solemn și roșu ca o cireășă coaptă:

- Costache, ție ți se cuvine pururea omagiul completei sincerității!... La Mănăstirea Varatic mă voi întâlni cu logodnica mea!

XI

Antonina veni precis la ora două și jumătate. Ziua fusese învăluită de dimineață, dar până la amiază cerul se dezbrobodise și soarele risipea acum din plin comoara lui de aur. Filipache o distinsese pe Antonina de departe. Înțelegerea fusese să se întâlnească lângă Podul Cotroceni, la poalele parcului regal. Filipache sosise ceva mai înainte și se plimba pe sub crengile pline de podoaba lor în prima tinerețe. Antonina înainta spre Doru, sprintenă și mlădie, în foșnetul unei rochii albe cu râuri violete și sub o pălărie largă, ca o floare a soarelui răsturnată.

Doru o întâmpină cu discrețiune și-i spuse, strângându-i mâna;

- Îți mulțumesc și pentru că mi-ai venit și pentru că ai fost exactă...

- Când a fost altfel decât azi, n-am fost eu, regulat, prima vinovată...

- S-o luăm spre Grădina Botanică. Poarta e aci, pe Șoseaua Cotroceni. Nu este o grădină publică, fiindcă este grădina Institutului Botanic, dar, excepțional, amatorii pot s-o viziteze.

Porniră, unul lângă altul, Doru căutând să-și dea cumpăt cu un baston cu care era neobișnuit, iar Antonina purtând nestingherită o umbreluță de mătase neagră. Intrară în grădină și puseră în mâna portarului binevoitor echivalentul unei taxe de intrare. Doru întrebă cu aparent interes:

- Vom putea să vizităm și sera?

- Acum nu... Grădinarul vine mai târziu.

- Ai mulți mușterii care vin să-ți vadă grădina?

- Puțini de tot!

Doru și Antonina se găsiră întâia oară într-un spațiu imens, cu totul gol de înfățișarea altor oameni. Printre potecile șerpuitoare se întindeau pajiști largi, cu două generații de copaci, generația bătrână, rară și iregulară, și generația tânără, sădită în linii și în serii. De departe, unele margini de pajiște păreau înșepate cu o puzderie de ciudate brândușe, albe și pătrate. Când te apropiai de ele, brândușele se prefăceau în tichete științifice, de tablă, înfipte lângă niște cuișuri încă misterioase. Frunza tânără se revărsa pretutindeni. Unii copăcei luaseră înainte copacilor maturi. Floarea câtorva pomi roditori făcea caiere albe și trandafirii, alături de coniferele parcă impasibile, aceleași ca înfățișare și în iarnă, și în primăvară.

Filipache deschise gura după o sută de pași făcuți pe poteca largă, plină cu fantazii de lumină și de umbră.

- Tăcem, ca în primul nostru mers alături, de la Academie până la Biserica Sfinții Voievozi.

- Fiindcă avem prea multe lucruri de vorbit...

- Și fiindcă nu știm cu ce să începem...

- Să începem cu cele imprecise, ca să ajungem la cele clare.

- Eu aș zice dimpotrivă: să începem cu cele clare și, dacă vom mai avea vreme, să ne ocupăm de cele îndoielnice.

Antonina tăcu. Privi de jur-împrejur, ca și cum ar fi căutat o bancă, și văzu departe, lângă o coamă de castani, un trunchi trântit și retezat. Zise lui Filipache:

- Să mergem și să stăm acolo pe trunchi... Domnule Filipache, scrisoarea dumitale este cel mai bizar document sufleteș pe care l-am citit până astăzi. Ce ar fi fost dacă domnul căpitan Naum nu venea prin București acum, în primăvară, ci venea tocmai la toamnă, sau nu venea nicidecum?... Și chiar așa, împins înainte de fratele dumitale, dumneata rămâi tot nebulos și profetic...

- Mai întâi... să desființăm vechiul stil. De ce-mi zici mereu „domnule Filipache“? Ca să mă obligi să-ți răspund „domnișoară Antonino“?... Zi-mi Teodor și îți voi spune Antonino!

- Să stăm aici pe trunchi... Ce înțeles are scrisoarea dumitale?

- Nu scrisoarea „dumitale“, ci „a ta“... Filipache se opri extenuat. Era treapta cea mai de sus a îndrăzelii lui, nesecondat de hârtie și de cerneală. Continuă apoi, din ce în ce mai ferm: ...Ce înțeles are scrisoarea mea?... Poate că ai dreptate... Fiindcă scriu prea mult, mă pomenesc adesea în hățișuri de stil și de cugetare pe care nu poate să mi le mai descurce decât focul din sobă... Să aruncăm deci scrisoarea în foc! Antonino, mi-ești dragă! O știi de mult de tot... Antonino, te chem lângă inima mea! Sunt confuz, sunt alambicat, sunt împovărat de vedeniile mele literare, dar mai presus de toate simt că ești azi prima rațiune a vieții mele.

Antonina, cu pieptul plin de freamăt, rigidă în aparență, dar răscolită de vijelia inimii, răsuca și desrăsuca cu febrilitate ciucurii de la mânerul umbreluței. Răspunse cu vocea întretăiată:

- ...Azi, Teodor... azi poate să fie așa cum zici... Dar ce va fi mâine?... Simțirea ta e furtunoasă și trecătoare... Tu ești poet!... Tu ești eternul amăgit... Tu ești inconștientul amăgitor... Elvira Iatropol are dreptate... Fantastică precum este, apucată și trădătoare precum este, totuși, are o remarcabilă pătrundere...

- Ți-a vorbit de întâlnirea ei cu mine, la Șosea. Nu se putea altfel. Cred că ai fost destul de înțeleaptă să cureți faptul de podoabele și de intrigile acestei nebune primejdiioase.

- Nebună, dar lucidă și plină de logică.

- Sunt curios să știu ce ți-a spus...

- A fost atingătoare, ca o adevărată soră mai mare, care se bucură de logodna unei sore mezine.

- Bine, dar atunci ce dreptate zici că a avut și cum a avut această dreptate?

- După ce m-a îmbrățișat și m-a felicitat, m-a despletit, cum face când este duioasă, și, pieptănându-mă, mi-a cântat un cântec lung, parte popular, parte născocit de ea.

- Poftim, că e și poetă!...

- Și pe urmă și-a comentat cântecul singură: „Nino, te vor invidia toate fetele... Filipache... are cutare și cutare calitate... Dar e un trubadur... un drumeț al castelelor din Spania și al castelanelor de pretutindeni... Azi a poposit cu inima sub ferestrele tale... Măine cine știe încotro îl mână capriciul fantaziei lui și nestatornicia inspirației!“...

- Înțeleg! Mi-a făcut cinstea să mă croiască după chipul și asemănarea dumisale. Dar, Antonino, tu, care mă învinuiești, poate cu dreptate, că am așteptat să vie Naum ca să mă împingă de la spate și să declar că ești logodnica mea, nu faci tu aceeași greșală când îmi pui înaintea pe Elvira și avertismentele ei? Avem oare nevoie de colaborarea neîntreruptă a celorlalți ca să dezlegăm definitiv această dulce problemă a inimilor noastre? Naum a fost un accident binevenit... Elvira a fost un accident rău venit... Trecem peste ei și stăm acum singuri, față în față. Ai nevoie de alte informații, de mărturisiri suplimentare, de o nouă explorare a inimii mele? Antonino, cere-le. Uită-te la mine! Un poet nu este întotdeauna un monstru! E drept că port ascuse în inima asta blestemată, ca în corabia lui Noe, toate soiurile de vietăți, curate și necurate, toate visurile, toate cutezanțele și toate ispitele, dar, Antonino, toată această colivie-corabie tace și se smerește înaintea ta!... Mi-ești dragă, Antonino!... Și nu te mai pot scoate din acest suflet inextricabil!

- Teodor, dacă aș fi astăzi mai puternică decât tine, aș lua eu inițiativa și ți-aș impune reguli și renunțări... Dar sunt slabă ca și tine...

- Această *slăbiciune* este numele acceptării tale?...

Antonina avu în ființa ei întreagă o mișcare de grație care capitulează biruind.

- Îmi spune inima... - m-a avertizat de la început - că ne așteaptă mari dureri. Educația mea și concepția mea despre lume nu mă iartă să-ți aduc, în această oră a vieții noastre, decât un consimțământ plin de rezervă.

- Antonino, nu cer mai mult. Ne-am întâlnit într-un ceas de lecție și de filosofie. Simpatia și apropierea dintre noi au înaintat pe o cale luminată cu lampadarele înțelepciunii. Hotărându-ne să ne întovărășim în viață, nu putem să semănăm cu lumea cealaltă, care se îmbată de iluzie deșartă și de vinul simțurilor. Plecăm

de la realități și călătorim de-a lungul lor. Te simt imens trebuincioasă vieții mele. Oricât sunt de rudă cu închipuirea și cu literatura, îmi rămâne destulă luciditate, care mă povățuiește. Simt cu precizie că voi fi cineva. Ți-am scris-o, ți-am repetat-o prin grai, și azi ți-o spun cu încordarea tuturor nerăbdărilor mele! Antonino, nu mă înșel și nu te înșel. Voi fi într-o zi cineva! Dar iată condiția supremă pe care o cere azi sufletul meu: Voi fi, dacă vii lângă mine și ajuți și ocrotești și disciplinezi debitul vieții și al energiilor mele! De când ne cunoaștem, de când sunt în apropierea conștiinței tale închinată Mântuitorului, o frumusețe nouă pogoară peste mine... Voi fi ucenicul tău... Voi fi copilul risipitor care se întoarce acasă lângă mama lui! Voi fi visătorul, voi fi pribeag care, după pribeगी mici, după pribeगी mari, va găsi unde să-și plece capul, va găsi iar și iar odihna, reconfortarea și înțelesul datoriei lângă draga lui Antonina!

- Teodor, sinceritatea ta mă înduioșează... Cred că este elementul cel mai prețios cu care pornim la drum. Să începem neconținut de la franca privire a lucrurilor. Suntem de-abia studenți. Eu mai am doi ani, tu încă trei... Nu suntem nici bogați, nici săraci lipiți pământului. Trebuie să muncim cu sârguință și să terminăm onorabil studiile noastre. Vom fi amândoi licențiați. Trebuie să fim. Vom fi într-o zi amândoi profesori de liceu. Trebuie să fim...

- Antonino, să plecăm mereu de la aceste constatări. Dar, draga mea, căsătoria noastră trebuie să urmeze.

- Lasă-mă pe mine să gândesc și să mă îngrijesc în locul tău. Eu văd logodna înainte de licență, dar căsătoria după licență.

- În teorie, tot așa văd și eu. Dar vom putea oare să menținem acest punct de vedere până la urmă?

Se priviră unul pe altul și cu aceeași mișcare își cuprinseseră mâinile.

Filipache interpretă:

- Uniți în hotărârea să apropiem cât mai curând unirea noastră!

În fața lor era un boschet nins de floare trandafirică. În dreapta lor, la marginea aleii, era o cisternă rotundă, plină cu apă până sus și răsrângând albastrul cerului. De jur-împrejur, în coamele reîntinerite ale copacilor, aceeași poveste, veche ca binecuvântarea primordială, alerga în sfârșit de aripi, în ciripiri și în triluri.

- Antonino, intrăm în vacanța de Paște. Trei săptămâni de dor, de nerăbdare și de întrebări prin poștă! Este sigur că te duci la Brăila, la părinți?

- Da... Mama mă cheamă... E mai mult decât o jumătate de an de când am plecat de acasă. E adevărat că am două case. La Varatic, la maica Antonina, sunt tot la mine acasă. Poate și mai acasă decât la Brăila.

- Dar la vară, Antonino, trebuie să ne întâlnim la Varatic. Nenea Naum vine acolo cu toți ai lui. Și vine cu gândul precis să te întâlnească și să te cunoască. El este mandatarul mamei și al întregii familii. Și, firește, în caravana lui nenea Naum sunt și eu.

- Sunt bucuroasă, dar și cu oarecare grijă. Aș fi voit ca venirea noastră la mănăstire să se întâmple ori acum, primăvara, ori toamna, târziu. N-ai idee ce îmbulzeală, ce puhoi de vizitatori și ce duh de hotel înecă mănăstirile din județul Neamț în lunile de vară.

- Draga mea... ne vom izola în mănăstirea ta precum ne izolăm și la Universitatea din București...

- Da, așa vom face... Dar câtă șoaptă și zavistie rămân dincolo de ziduri... Tu nu prea ai nici urechi, nici ocazie, ca mine, să auzi cum suflă, pe sub prag, vântul comentărilor binevoitoare. Elvira, din acest punct de vedere, și-a răscumpărat multe păcate. Intriga ei este un fel de hartă publică. Dar sunt alte exemple mai primejdioase.

- Antonino, ești logodnica mea! I-am spus-o Elvirei, i-am spus-o lui Boruzescu - adică i-am spus că sunt logodit, dar fără să te numesc - voi spune-o, până la vară, lumii întregi. Dar mi se pare curios că preferi și că exceptezi pe Elvira.

- Este o creatură cu totul aparte. Este în stare să-ți scoată ochii, dar pe urmă, de milă, să rămână și ea oarbă.

- *Mersi!*... Mai bine să ne păstrăm ochii fiecare.

În sânul lui Filipache se zvârcoli o viperă. Amintirea îmbrățișării Elvirei îi ridică sângele în obraji. Repetă, sugrumând vipera din sân:

- Mai bine să ne păstrăm ochii fiecare... Mai ales când sunt atât de dulci, atât de cumiți... și... nimeni nu i-a sărutat până astăzi!

XII

- Cine e acasă, Anghelino? Vară-mea e acasă?

- Sunt toți, coconășule. Și coconița Sanda, și boierii bătrâni. Da' boierii bătrâni s-au cam culcat, ca după-masă.

- Spune vară-mii că sunt eu, dar vorbește-i în șoaptă, să nu scoli pe bătrâni.

Filipache intră în salonul pe care-l cunoștea din copilărie și așteptă. Se uită prietenește la cadrele din perete, la clavirul din colț și la mobila îmbrăcată în pluș roșu, cu frunze și cu vrejuri în relief... Câte gânduri a depănat Filipache lângă acest clavir pe vremea când Sanda, albă ca o camelie, mlădie ca o nalbă, cânta la clavir, școlăriță venită acasă de la pension! Alături ședea de multe ori Codin Petrovici, mai mare decât Sanda și decât el, cu cogemite trei ani de curs superior terminat și acum student și fost preparator al Sandei. Cui îi trecea prin minte subtila nefericire pe care o trăia Filipache între Sanda, robită de Codin, și frumosul silvan arămiu, cu purtări discrete și abile, dar cu viții toride și mascate? Era durerea poetului biciuit de muzică, torturat de gelozie, care își dă seama că tainele și comorile poeziei nu prețuiesc nimic - chiar pentru Sanda, vară-sa! - atunci când un erou cu plasticitatea lui Codin își stă în cale.

Unchi-său Pavel Hagi-Oprea și mătușa-sa Smărăndița, părinții Sandei, stăteau față în față pe doi pereți, portrete din anii tineri și bogați, pe când Hagi-Oprea era primul blănar din Strada Sfinților. Azi, în jurul acestor portrete joviale de burgezi cu stare se simte stagnarea și mediocritatea. Jițurile și sofalele roșii încep, la colțuri, să se roadă, ca șira spinării unui măgar. Perdelele sunt tăiate de soare și covoarele de pe jos arată, ici și colo, că au fost cumpărate la începutul domniei lui Carol Vodă. Pe o tipsie de argint veritabil, așezată pe masa din mijlocul salonașului, stau maldăre de cărți de vizită, trimise la Anul Nou și la ziua onomastică. Dar deși printre ele sunt nume cunoscute - Pavel Hagi-Oprea era blănar cu vază - aceste cărți de vizită sunt vechi și îngălbenite.

Sanda intră în salonaș, cu părul lăsat pe spate în două cozi negre ca pana corbului și îmbrăcată într-un capot alb, cu betelie și cu paftale. Era din nou frumoasă și senină ca pe vremuri, dar între ea și Doru, pe albia acum uscată, trecuseră torente irevocabile.

- În sfârșit!... Bine că ți-ai adus aminte că ai o biată vară copleșită de necazuri...

- Sando, nu de amnezie sufăr, ci de alte infirmități...

- Hm!... Mi se pare că am auzit și eu ceva despre suferințele tale...

- Minunat! Mi-ai deschis calea. Am venit să-ți spun câteva lucruri precise. Să profităm de faptul că unchi-meu și mătușa-mea se odihnesc și să vorbim substanțial.

- Dorule, te ascult.

Sanda umplu, cu făptura ei de omăt cald și rezistent, alveola roșie a unui jilt și ridică spre Doru niște ochi presimțitori de tristețe.

– Sando, sunt azi în fața ta așa precum erai tu în fața mea acum vreo patru ani... Iubesc, Sando, și am intrat în calea căsătoriei.

Privirea Sandei ondulă infinită și indescifrabilă.

– Viu să te vestesc că sunt sufletește logodit și să-ți cer un serviciu, pe care numai tu poți să mi-l faci.

– Cine e viitoarea mea verișoară și ce pot să fac pentru tine?

– Să-ți răspund sistematic. La prima întrebare: este Antonina Țanțu. Am început s-o iubesc chiar din seara când mi-ai prezentat-o. Fără să bănuiești, ai fost solitoarea destinului... Mi-e drag acest copil într-un fel care îmi taie respirația și-mi aduce lacrimi în ochi.

– I-ai spus-o pe șleau?

– Ne-am logodit alaltăieri în fața unor meri înfloriți...

– Dorule, simt, din experiență, că intri pe o poartă care se închide definitiv în urma ta. Și sunt încredințată că tu vei avea tot norocul, pe care eu nu l-am avut. Iată că și mie îmi vin lacrimi în ochi! Vere dragă, ai ales pe cea mai bună dintre fetele pe care le cunosc!

– Sando... fără să te numeri și tu printre ele...

Sanda răspunse cu batista la ochi și respirând adânc:

– Dorule... lasă-mi numai bucuria vesteii pe care mi-ai dat-o. Să nu vorbim de morți și de morminte...

Filipache voi să protesteze și se apropie de Sanda. Dar frumoasa durere, care desfăcea la piept capotul văra-sii, îl făcu să treacă printr-un straniu coridor de antagonisme.

Căzu în fotoliu și ascultă pe Sanda.

– Îți aduci tu aminte de basmul acela cu nu mai știu care Făt-Frumos care trebuie să-și aleagă un cal din grajdul zmeilor? Dacă îmi ierți comparația – și o face o soră iubitoare – așa a ieșit povestea ta cu Antonina... În grajdul zmeilor erau armăsari mulți și mândri care mâncau jeratic. Dar calul năzdrăvan era tocmai în colțul grajdului, ascuns ochilor nepricepuți sub o înfățișare amăgitoare. Părea un biet cal degradat, costeliv și anonim... Dar acesta era calul năzdrăvan! Și tu ai avut ochiul pătrunzător al lui Făt-Frumos... Antonina, așa slăbuță, modestă și copilă cum se arată, va fi soția eroină care se va dovedi superioară nouă, celorlalte.

– Comparația ta este cam... din Homer, dar dreptatca ta o simt cu plinătate.

– Ce zice Antonina? Ce atitudine are ea? Cât aş dori să mă întâlnesc cu ea între patru ochi! N-am mai văzut-o cam de mult. Spunc-i că voiesc neapărat s-o văd.

– A plecat la Brăila, la părinți. Doar suntem la pragul vacanței de Paște.

– Trebuie să fie fericită!

– Bine că mi-o spui tu, că eu, unul, nu prea știu ce să cred... Antonina este rezerva personificată.

– Ei da, firește... Antonina este ideal de discretă și de tăcută. Dar sunt foarte convinsă că ai făcut-o fericită.

– Verișoară dragă, Antonina m-a citit și m-a înțeles mai bine decât mă citesc și mă înțeleg cu însumi. Este mediocru norocul unei fete pe care o cere în căsătorie un biet complicat măzgălitor de hârtie...

– Dorule, acela care are atâtea cusururi teoretice – invizibile în viața practică – nu este un păcătos ordinar, ci poate un rajah, cu tigri și cu lei în colivie.

– Sando, ar fi absurd să mă apuc să-ți dovedesc că Antonina putea să nimerească mult mai bine.

Sanda îl învălui pe Doru, o clipă, într-o privire tulburător de elocventă. Doru își examinează ghetele și prinse un fir din toate câte se rupeau în jurul lui:

– Să-ți răspund, Sando, la a doua chestiune: ce poți să faci pentru mine? Să dai pe la noi pe acasă și să stai cu mama de vorbă. Mama cunoaște azi toată situația. Deunăzi a venit, de la Iași, Naum – sftenicul mamei – și mama i-a spus tot ce-a știut, adică prea puținul pe care-l știa. Naum, care crede că toate lucrurile din viață trebuiesc tratate militărește, m-a întrebat scurt: „E adevărat?... Cum o cheamă?... Ce caracter are?... O iubești?... Ei, atunci, marș la ofițerul stării civile!“... El are principiul inflexibil, moștenit de la tata, și cu circulație greco-balcanică: „Ori de tânăr te căsătorește, ori de tânăr te călugărește“... Așa a făcut și el, și Daniil și, pre cât știu eu, au nimerit destul de bine amândoi...

– Principiul e minunat, Dorule. Dar cu o supremă condiție: să dai peste un om al lui Dumnezeu, nu peste o brută alcoolică.

– Naum a fost încântat să mă vază și pe mine îndeplinind pravila familiei: căsătorie de la douăzeci de ani! Când m-am despărțit de el mi-a spus, pe un ton de mucalită condoleanță: „La început, câțiva ani, o să te cam dai cu capul de pereți, dar

pe urmă, când vei vedea pe camarazii burlaci la spital, la balamuc, la cimitir... o să dai slavă lui Dumnezeu“...

– Ce vrei să-i spun mătușicăi Sofia?

– Tot ce știi și tot ce crezi tu despre Antonina. Naum, cred eu, a fixat-o pe mama asupra acestui punct: „E bine ca băiatul să se însoare devreme, așa cum am făcut și noi“... Dar mama nu știe încă nimic despre Antonina. Naum va veni, la vară, la Mănăstirea Varatic, și acolo își va cunoaște pe viitoarea rudă. Dar mi-e nespus de greu s-o las pe biata mamă în această așteptare și în această nesiguranță. Mama ține la tine – încă cum! – și are mare încredere în judecata ta. Ceea ce îi vei spune tu despre Antonina îi va merge la inimă. Dar ce ai, fetițo dragă?... Sando, tu plângi!...

– Nimic, Dorule!... Ce vrei!... Tu construiești, în această oră, sub ochii mei, tot viitorul tău!... Antonina mea cea dragă, de aci înainte, e verișoara mea... Bine, Dorule... Voi veni să văd pe mătușica. Ai avut o idee nimerită. Lasă-mă pe mine să spun mamei și tatii vestea ta cea bună... Acum, la revedere!

Filipache traversă strada și intră în Grădina Icoanei. Se opri un moment pe o bancă și, mirat și înduioșat, scrise cu bastonul pe nisipul înșorit, dar într-un alfabet hieroglific: „Biată Sanda!“

XIII

„Luni, 19 aprilie 1899. A doua zi de Paște... Prăvălia este închisă toată ziua... A doua zi de odihnă pentru tata și pentru nenea Cristian, dar mult mai puțin pentru mama și pentru mine. Doamne, multe mai sunt treburile casei! Drept vorbind, femeia în casa ei nu mai știe niciodată ce sunt brațele încrucișate. La Crăciun și la Paște e atâta muncă și atâta rosteală, încât biata gospodină se sfințește, în sudori, la gura cuptorului tot atât cât și o călugăriță în nopțile de privighere.

Am rămas singură în camera copiilor, care este și a mea. Mama s-a dus la neamuri cu Valerica și cu Ruxanda. Panait se joacă cu arșicele în fața prăvăliei. Nenea Cristian și nenea Barbu (sosit și el de Paște în concediu militar) petrec cu prietenii într-o excursiune pe Dunăre. Tata doarme în odaia lui. Numai tata are odaie pe socoteala lui, în casa aceasta. Mama are un iatac lângă camera noastră și, de obicei, pe cel mai mic, lângă ea. Noi, fetele, stăm toate împreună. Frații cei mari dorm

în chilia de lângă prăvălie. Suntem destui. Și nu uităm nici unul și pomenim de-a pururi cu ochii umezi pe Mihail, cel ce venea imediat după mine și care a murit mic de tot.

Am rămas acasă și am făcut rău... Puteam să mă duc și eu cu ceilalți să privesc Dunărea, să ascult lăutarii și să mă cufund și mai mult în mediocritate și în anonim. Am rămas ca să-mi adun gândurile și să mai zgâriu o pagină în acest jurnal... Dar nu știu pentru ce îl mai continuu... Am isprăvit cu epoca mândriei și a independenței mele. Sunt ca și logodită; până la anul voi fi măritată. Am lăsat să cadă în baltă toate așteptările și bizuințele mele de fată invincibilă, hotărâtă să ajungă profesoară, intelectuală pură și eroina genului feminin... De aci înainte am un stăpân. Neatârnarea mea se preface în vasalitate. Secretele și intimitatea inimii mele le dau peșcheș, pe tava cununiei, unui om pe care nu-l cunoșteam anul trecut... De aci înainte, tot ceea ce era dreptul, puterea și personalitatea mea trebuie desființat sau profund modificat, pentru că dreptul, puterea și personalitatea soțului mă vor învesmânta și se vor lipi de carnea mea ca tunica lui Nessus!

Și cu toate acestea, ce vasăzică absurditatea și duplicitatea inimii femeiești!... N-am mărturisit eu, o dată și de mai multe ori, în acest jurnal, că fata cea mai intelectuală, mai devotată studiului și nobilei ambiții, mai intransigentă și mai geloasă de drepturile femeii va fi gata de-a pururi să capituleze, îmbujorată și fericită, în fața unui Făt-Frumos care va cere-o de soție?... Dar – vezi – niciodată nu putem să fim, în aceeași clipă a conștiinței, și cea de ieri și cea de azi, și „la vierge forte“ din bibliotecă, și fata care se ascunde ca să citească o scrisoare de iubire.

Mă gândesc la vâlva de astă-iarnă, aprinsă printre noi, studenții, de lecțiile lui Maiorescu asupra emancipării femeii și asupra romanului lui John Stuart Mill. Ce departe rămâne totdeauna Academia de realitate!... E nobilă tendința, și lupta pentru emancipare poate să se ridice până la eroism, dar atât de rar și pentru atât de puține exemplare omenești!... Am putea să spunem: când se ivește în lume câte un John Stuart Mill și lângă el o femeie ca doamna Taylor, dacă vor putea să se adore de la distanță timp de douăzeci de ani, lumea va răsuna de elogiul femeii și de pledoaria pentru emanciparea ei.

În așteptarea acestui fenomen secular, noi, ceilalți, care suntem străini și de Anglia, și de frigiditatea britanică, și de educația preconizată de Mill-tatăl, rămâne să ne descurcăm

cum vom putea, robi cum suntem fatalităților mediului nostru și eredității noastre barbare.

O fi știut doamna Taylor să frământa cozonaci? O fi asudat ea, ceasuri întregi, lângă plita pe care se pregătesc bucatele de Paște? O fi spălat ea, lângă maică-sa, până la ora unu noaptea, cămășile și ciorapii fraților și surorilor?... Am găsit-o pe biata mamă cufundată până la gât în aluat, în roșelile de ouă și în balia cu rufe. Valerica e de-abia un copil, dar un copil eroic. Face, în casă, aproape jumătate din munca mamei. Mi-a fost rușine de mâinile mele albe și leneșe. Apoi mi-am dat seama că nu la mânăstire – unde stăteam ca o privilegiată – ci aici, în această gospodărie de oameni necăjiți, trebuie să-mi caut, de aci înainte, pilde și termeni de comparație. La anul poate că voi înota, lângă soacră-mea, în aceleași treburi ca și azi, și nu știu dacă voi păstra, intacte, aspra mulțumire de azi și această resignare sănătoasă că mă înapoiez la condițiile de viață și la nivelul sigur, sfântit de munca, de grijile și de insomniile mamei.

Miercuri, 21 aprilie. Aproape cinci ani am fost departe de casa părintească. Maica Antonina a voit să ușureze traiul părinților mei și m-a luat la mânăstire cu gândul să nu mă mai trimită acasă niciodată. Pe urmă i s-a părut că ar fi păcat să ia de la școală așa sculă de nepoată... Și, hai-hai, am ajuns până la Universitate, dar era scris în prooroci că tocmai la Universitate era să răstorn căruța și să mă aleg cu măritișul, ceea ce se putea face de-a dreptul la Brăila, fără Mânăstirea Varatic și fără Facultatea de Litere.

Vreau să cred că plecarea mea de acasă, ștergerea mea provizorie din rândul gurilor flămânde mi l-au făcut pe tata atât de depărtat și de străin. Totuși, când mă uit bine, nu-l văd mai apropiat și mai drăgăstos nici față de ceilalți copii. Anghel Țanțu e un oriental și un balcanic. Un tată oriental este un șef de trib. Nu are niciodată vreme să stea să-și privească, să-și studieze și să-și iubească copiii. Dacă tata n-a păzit, ca părinții lui, cu pușca în mână, oile pe munte sau gospodăria din scobitura văilor, a păzit de mic copil teigheaua stăpânului și pe urmă teigheaua proprie. Legăturile lui sufletești, veleitățile lui intelectuale, discuțiile și emoțiunile lui au rămas totdeauna pentru clienții prăvăliei, pentru partenerii din cafenea și pentru membrii societății macedo-române. Dincolo de prăvălie, adică în casa familiei, el a avut, în mama, un fel de bei peste insula Samos și, firește, pe cadâna după legea lui Christos.

În fața acestui negustor de statură mijlocie, robust și cărunț, care este autorul vieții mele, mă simt strangulată de emoțiune și de sfială. Cum voi începe vorba cu acest om care nu deschide gura decât ca să dea porunci? Cum voi putea să-mi spovedesc inima și nădejtile mele acestui stăpân rigid, care nu ne cercetează decât la vremea mesei? Pentru aceea m-am lăsat cu totul de gândul pe care-l aveam mai-nainte, să dau de veste tatei despre bucuria ce-l așteaptă.

Altfel stau lucrurile cu biata mama. Și mai întâi de toate, care providență – și crudă, și admirabilă – a hotărât ca toți acești vulturi balcanici să găsească, regulat, și să se însoțească cu cele mai blânde și mai duioase porumbițe moldo-valahe?... Ce-ar fi fost dacă Anghel Țanțu s-ar fi însurat nu cu dulcea mea mamă Vasilichia, ci cu soră-sa cea mare, cu jandarmul de maica Antonina? Ce s-ar fi ales de despotismul, de tabieturile și de distanțele înghețate pe care scumpul meu părinte le-a impus irevocabil casci și sclavei sale conjugale?...

Dar... de ce să mai ispitim lucrurile alcătuite și inaccesibile înțelepciune alcătuitoare!... Numai mamei puteam să-i mai deschid inima și draga mamă m-a ascultat până la ora două noaptea...

I-am istorisit tot, cu de-amănuntul: cine este Teodor Filipache, cum ne-am cunoscut, ce fel de fire are, cât ține la mine, din ce neam se trage, cum e frate-său Naum și ce-a hotărât să facă la vară... M-a ascultat cu lacrimi în ochi și în glas. La urmă m-a îmbrățișat și m-a trimis să mă culc:

– Draga mamei, ți-a venit și ție vremea... Bărbații sunt mai toți la fel... Tu să fii cu inimă și cu cinste înaintea lui Dumnezeu!

Aceste cuvinte mi s-au părut extraordinare. Ele sunt chintesența unei înțelepciuni pe care n-am întrevăzut-o până acum. Așadar, un bărbat, oricât de dăruit și de împodobit, după judecata obișnuită, este în fond de-același preț și de aceeași rezistență ca oricare alt bărbat... Iată un adevărat dar de logodnă, pe care mi-l face mama!

Joi, 22 aprilie. Astăzi, când am rămas un moment singure, mama mi-a spus, preocupată și șoptitoare:

– Trebuie să vorbesc cu tată-tău într-un ceas de voie bună. El are ceva pus deoparte pentru tine. Măritișul vine cu multe socoteli și cu bătaie de cap...

I-am răspuns mamei, ca o proastă:

– Mamă, te gândești la zestre... Doru mă ia așa precum mă vezi.

– Ei, fetițo... vorbim noi mai târziu... Chiar așa să fie precum zici, mai e la mijloc familia, mama-soacra, neamurile... mai e la mijloc obrazul nostru...

Am tăcut și am dat mereu ajutor mamei, din pod până în pivniță, silindu-mă cu îndârjire, ca la școală, să învăț pare că o lecție din care era să fiu examinată a doua zi.

Primesc de la Doru a șasea carte poștală ilustrată. L-am rugat să nu-mi scrie la Brăila nici o scrisoare. Nenea Cristian și nenea Barbu sunt flăcăi de mahala care au crâncenă și dublă morală: una pentru sora lor și alta pentru celelalte fete din mahala și de pretutindeni. Bietul Doru s-a făcut „Dorina” și-mi trimite maldăre de flori litografiate.

Sortile se împlinesc. Îmi plec capul și le las să mă covârșească. Acest băiat mă iubește – astăzi: mult, pasionat, grandilocvent... Mă cere de soție. Patima, închipuirea, demonul lui literar îl vor ține în primăvară și în sărbătoare cel puțin încă un an de zile, adică până după căsătorie. Ce va fi mai pe urmă? Cuvântul mamei îmi dă curaj: bărbații sunt la fel...

Cu Doru mai este un *distinguo*. Doru mă caută pretutindeni în livadia lui cu flori și nu știe singur nici el dacă iubește aceste flori pentru mine, sau pe mine pentru ele... O lege specială sufletească îl sporește, îl diversifică și-i dă splendidele aberații ale hașișului, mult mai mult decât semenilor lui, beți și ei la vremea lor, dar fără literatură și fără zgomot. Ce să mai fac? Să mă dau la o parte din calea lui fiindcă este poet? Să-mi sting bucuria și entuziasmul când citesc scrisorile lui înaripate și pline de miresmele darului? Câte fete, în locul meu, n-ar fi fost tot atât de exaltate ca și iubitul lor poet! Câte fete nu-și doresc – și în vis, și pe trezite, această suavă nenorocire, să cadă dragi unui artist și să trăiască, măcar până la logodnă, amăgirea neprețuită a poeziei care dezmiardă și minte!

Vineri, 23 aprilie. Tata ne aduce la masă o veste pe care a aflat-o fie din ziare, fie indirect, de la amicii săi din cafenea: A murit doctorul Asaky. Mi-a zburat gândul la Elvira. Elvira, eleva lui Asaky, își adora profesorul. Nu s-a arătat deloc prin Brăila în această vacanță de Paște. Poate că tocmai din pricină că maestrul era bolnav... Păcat! După credința Elvirei, Asaky era principele medicinei românești.

Tot *vineri, 23 aprilie*, seara târziu. A trecut vacanța și de-abia acum, la isprăvitul ei, am putut să mai ies din casă fără

treburi și fără grabă... Se înțelege că nu singură... Unde poate o fată de la noi să pornească, fără tovarășie, să se plimbe pe unde îi arată ochii și inima! Cred că numai orașele universitare, Bucureștii și Iașii, fac excepție și admit – dar cu câte riscuri și neplăceri – ca o fată să meargă singură pe drum.

Am ieșit cu nenea Barbu și cu Valerica să ne plimbăm pe cheiul Dunării... Toate casele și toate prăvăliile au la pragul de sus stâlparei de Sf. Gheorghe. Toate răspântiile au câte-un cântar sau două, pentru cântăreala tradițională.

M-am întâlnit cu Dunărea bătrână cu aceeași emoție ca astă-iarnă, cu Filiorul și cu maica Serafima... Portul e plin de vapoare și de șleपुरi. Depărtările Dunării se pierd în dumbrăvi proaspăt înverzite și în zări pe care ai vrea să le străbați în zbor de pasăre... Ca totdeauna, în bazinul acestei ape uriașe, cerul și pământul se sprevăd printr-un subțire și universal văl de aburi. Bărți agere duc, spre țărmul transfigurat de sălcii și de soare, grupuri și perechi fericite de această oră de evaziune... Și iată-mă și pe mine, privind cu ochi pe jumătate închiși și cu inimă care jinduiește pe acești soți sau logodnici, jucăria apelor Dunării și a iluziei atotbiruitoare!“

XIV

„Nina mea mult dragă, avem astăzi 2 iunie. Peste trei zile încep examenele. Și iată că, tocmai în aceste zile de febră și de silințe uriașe pentru toată suflarea școlărească, mie mi-a abătut să-ți încep scrisoarea aceasta. Te vei supăra pe mine, mă vei dojeni, mă vei pune la colț... Zadarnic! Trebuie să-ți scriu! Altceva simt bine că sunt incapabil să fac. Privesc prin aceste ziduri care se interpun între odaia ta și chilia mea și te văd la măsura ta, adâncită în citire și cu un teanc de notițe lângă tine... Draga mea vitează! Modelul școlărițelor din lumea întregă și stăpâna inimii mele! Te admir și te ador, dar... nu pot să fac și eu ca tine!...“

Și vezi, tocmai ca să-ți explic de ce sunt nătărău, de ce trece cetania peste mine ca apa peste găscă – fără pic de aderență! – de aceea pun iar mâna pe acest condei și pe această hârtie mucenică...

Dulcea mea studentă, care poate în acest moment revezi cursul de psihologic, se petrece cu mine un fenomen destul de curios, dar mai cu seamă păgubitor și regretabil... Nu-mi aduc aminte să fi citit undeva mărturisirea și analiza lui, dar desigur că vreun nefericit de poet, care pregătea vreun examen de chimie sau de algebră, trebuie să-l fi divulgat și să-l fi descris.

Draga mea, am venit pe lumea aceasta obsedat de armonii pe care le aud numai eu și aiurit de o vrajă neîntreruptă, din mine și din jurul meu, despre care semenii mei n-au nici o bănuială. Mi-am dat seama de multă vreme că, pus alături de altă lume, am prisosuri și avantaje, dar și lipsuri supărătoare. Întâia oară când am prins bine de veste despre ciudăția mea sufletească a fost în epoca examenelor de sfârșit de an, prin clasa a doua sau a treia de liceu. Încordarea aceea deosebită care îți trebuie ca să revezi materia anuală, într-o zi sau în două, uneori într-o singură noapte, mă tulbură straniu și mă inundă cu un flux de imagini și de basme rău venit și dezastruos pentru stricta datorie a ceasului.

Mi-aduc aminte de pildă de ziua de pregătire dinaintea examenului de geologie... Un proiect de scrisori către nu știu cîc – un fel de manual de educație, *à la* Fénelon sau *à la* Franklin – mi-a căzut în cap parcă din salcâmi pe sub care mă plimbam învățând, și n-am putut să mă scap de el toată ziua!... Peste straturile geologice, peste ghetari, peste vastele câmpii cu fosile, am tras, obsedat și exasperat, toată ziua targa sfaturilor morale.

Dar în zilele când pregăteam matematicile!... Era un chin care mă făcea să blestem pe Homer, pe Fidiuș, pe Wagner și ziua în care m-am născut!... Toate ideile seducătoare, toate imaginile grațioase, toți demonii muzicali ai inspirației veneau și se așezau pe brațele ecuațiilor, pe brâul fracțiunilor ca niște privighetori nebune pe o leasă de mărar! O zi, două, trei, înainte, când fuseam mai liber, nu-mi venise în minte nici un proiect, nici o ispită literară. Acum, când mă chinuiam să pricep și eu o boabă din această blestemată de algebră, mă simțeam smuls de inspirație și ridicat la ceruri pe aripele poeziei!

Această intimă tortură revine cu fiecare sfârșit de an școlar. E adevărat că materiile literare nu au puterea să mă irite în gradul în care mă iritau materiile matematico-științifice, dar... tensiunea examenelor aduce regulat cu sine reveria exacerbată,

aiureala sporită și această revărsare peste maluri a pâraielor mele sufletești.

Iată, mult draga și mult sărguincioasa mea școlăriță, de ce colegul dumitale de peste patru case, iubindu-te și admirându-te, citește greu aceste cursuri, e târziu la examene și capitulează adeseori pentru o imagine care-i zboară pe la nas, pentru o poveste care începe deodată să-i murmure în suflet. Totuși, trecutul meu școlar este de cinste. Înghițind dureri necunoscute de colegii mei și luptând cu ispite nebănuite de simplista lor alcătuire sufletească, am fost totdeauna printre frunțași. Dar cum aș fi voit – mai ales în examene – să fiu și eu ca ei și cum deplângeam, în taină, pacostea superiorității mele! Mă uitam la ei cum erau de absorbiți de învățatură, admiram fericita lor receptivitate și-i simțeam goi ca niște urcioare pe care le umpli și le golești cu cea mai mare ușurință.

Nina mea mult scumpă, aceste necazuri din trecut – nici azi cu totul expulzate – se întâlnesc și se împletesc, în această zi de iunie, cu alte subtilități și cu alte rețele de păianjen. Câte impedimente și câte interdicții nu răsar în calea visătorului trândav când e vorba să se apuce de muncă! Ce nu ți-ar trece prin cap: iată, acest stog de crini de pe masa mea mă desface din toate articulațiile excelenței mele dispoziții laborioase. Cum să mai citești aceste pagini aspre și didactice când acest cor de îngeri s-a instalat în casa și între cărțile mele!... Cât de dragă mi-e această floare! Ce gând platonician, ce «idee» divină se ascunde în această făptură atât de grațioasă și de siderală? Privesc minute întregi aceste șase aripioare de argint, prinse și sigilate la rădăcina lor cu emblemele fecundității neprihănite. Cum să interpretăm acest argint care picură smirna și șofran în inimile noastre? Cum să nu bem până la fund visul angelic care se revărsă din aceste cupe fecioare?

Și așa a fost să fie, că, de câțiva ani, crinii care sosesc cu luna iunie au făcut mereu popas și sobor pe masa mea, tocmai în aceste zile închinat Molohului didactic!... Dar, Nina crinilor inimii mele, cuvântul cel din urmă și cel mai tare, care și explică și iartă langoarea mea și dizolvarea mea, este un cuvânt nou și invincibil... Îl știi prea bine!... Spune-mi ce răbdări, perseverențe și neutralitate sufletească să mai am pentru aceste cărți plictisitoare, când toate gândurile mele au neastâmpărul apelor unui havuz!... Ce faci tu? Ce gândești tu? Numeri tu zilele precum le număr eu?... Știi bine că ești înțeleaptă, muncitoare și plină de voință. Ce poți să faci alta decât să te

pregătești de examen și unde poate să-ți fie gândul decât la această materie care trebuie revăzută și biruită? Dar ce e făcut cu un dezordonat și cu un răzvrătit ca mine, care ar vrea să tulbure, cu incursiunile dorului și ale visului, orele disciplinate și fertile ale celei mai iubite dintre studente!

Mica mea dragă, înțelege-mă și iartă-mă, sau mai bine așteaptă ceasul – pe care-l aștept cu încordare! – când mâna ta fină și energică va pune stăpânire legală pe visurile, pe lenea, pe munca fără spor și pe toată viața rău administrată a robului tău Doru Filipache.“

XV

Într-o dimineață, căpitanul Naum Filipache dădu, în cancelaria regimentului, peste numele soldatului recrut Barbu Țanțu. Porunci furierului să-l aducă pe soldat imediat.

Se prezentă un băiat sprinten, bine legat și cu ochii luminoși. Salută energic:

- Să trăiți, domnule căpitan!
  - Cum te cheamă, băiete?
  - Să trăiți, domnule căpitan, sunt soldatul recrut Țanțu Barbu, din batalionul de specialități.
  - Așa? Ce meserie știi?
  - Sunt de meserie tâmplar, să trăiți, domnule căpitan!
  - Ești cu școală, ori numai cu practică?
  - Am făcut școala de meserii, să trăiți, domnule căpitan!
  - Bine, băiete. Dar de unde ești de fel?
  - Să trăiți, domnule căpitan, sunt din Brăila.
  - Ce sunt părinții tăi?
  - Tata e mic negustor... Are băcănie pe strada portului.
  - Mai ai frați, surori?... Maică-ta trăiește?
  - Să trăiți, domnule căpitan, suntem toți în ființă, afară de un frate, care a murit de mult.
  - Câți copii sunteți?
  - Suntem trei frați și trei surori.
  - Cum le cheamă pe surorile tale?
- Prin ochii luminoși ai soldatului trecu un nour plumburiu, dar răspunse cu aceeași energie reglementară:

- Să trăiți, domnule căpitan, surorile mele se numesc Antonina, Valeria și Ruxanda.

Căpitanul Naum întrerupse interogatoriul și se uită la soldat cu o figură satisfăcută, ca după un răspuns bun la „teorie“.

- Vasăzică... domnișoara Antonina Țanțu e sora dumitale?...

Figura, tonul și subita întorsătură civilă din întrebarea căpitanului limpeziră ochii lui Barbu. Răspunse și el cu oarecare derogare de la rigiditatea cazonă:

- Da, să trăiți, domnule căpitan!

- E studentă la Litere, în București.

- Da, să trăiți, domnule căpitan!

- Camarade, îți mulțumesc pentru aceste lămuriri. Dar nu pot să te las nedomirrit. Eu am un frate, Teodor Filipache, tot student la Litere și el, care ține foarte mult la domnișoara Antonina Țanțu și o cere în căsătorie.

Mirat și fericit, Barbu răspunse, mereu pe linia reglementară:

- Asta n-o știam, să trăiți, domnule căpitan!

Căpitanul Naum se ridică de la birou și strânse mâna soldatului.

- Camarade, vreau să cred că ești un bun element și că vei merita interesul pe care ți-l voi purta de aci înainte... Măine la amiază ai poruncă să vii la mine acasă, să luăm masa împreună.

- Am înțeles, să trăiți, domnule căpitan!

Pe la sfârșitul lui iunie, căpitanul Filipache, făcând parte dintr-o comisiune de studii de-a lungul Prutului, se afla la Galați. După un plan conceput de el în ultimele zile, își făcu timp și se duse la Brăila, ca să cunoască pe părinții Antoninei. Ajunse în port cu un vapor de după-amiază și găsi fără greutate prăvălia lui Anghel Țanțu.

Era o băcănie nu prea mare, dar înțesată cu fel de fel de coloniale și de mărfuri. Avea un aer prosper și atrăgător, ca negustoriile cu bun câștig, și înăuntru te izbea acel miros amestecat și specific care dădea pe față existența produselor crescute sub soarele torid. În galantare, în rafturi, în saci, în butoiașe, în cutii mari de tinichea, pictate cu cocotieri și cu harapi, stăteau, învăfuite sau ascunse, fructele, sticlele, brânzeturile, conservele, untdelemnul grecesc, candelul, rahatul, cofeturile și câteva soiuri de cafea întregă și râșnită. În prăvălie coborai pe două trepte de lemn, cam mâncate, dar pe jos era stropit și măturat. Piramidele de comestibile erau acoperite cu tifon galben și verde și, pe lângă aceasta, fâlfâiau în aer panglici lungi de hârtie, muiate în cleiul fatal diptereilor.

Tavanul acestei prăvălii prea pline era o boltă, ceea ce însemna, poate, că ziditorii greci sau turci de odinioară avuseseră de gând să mai ridice ceva deasupra. Această boltă și toată solida zidărie arhaică țineau răcoare vara și nu se răceau prea mult iarna.

Căpitanul Filipache văzu la teighea, între roatele de cașcaval și stalactitele de salam, un om cărunt, cu obrazul aspru, cu privirea înțepătoare și cu niște mustăți de arnăut. În cap avea un fel de fes negru, și pieptul lui păros și sur făcuse pare că să plesnească, sub bărbie, și vesta și cămașa.

Căpitanul Filipache se gândi, surprins de amintirile lui: „Ai zice că e un frate al tatii!” Lăsă la o parte orice etichetă militară sau civilă, și întrebă, simpatic și firesc:

– Dumneata ești Anghel Țanțu?

Negustorul răspunse în același ton, dar cu o nuanță de subtilitate levantină:

– Eu sunt, generale!

– Kir Țanțule, deocamdată sunt numai căpitanul Naum Filipache.

Un flăcău voinic și chipeș, care cotrobăia printre butoaiele cu pește din fundul prăvăliei, alergă așa cum se găsea, cu mânecele sumese și cu șervetul de postav verde dinainte:

– Tată!... Este domnul căpitan Naum Filipache, de la Iași!... Apoi, stingherit, încurcat, amestecându-și mâinile în șorțul cel verde, se adresă lui Naum: Să trăiți, domnule căpitan! Bine ați venit în casa noastră!... Sunt Cristian, feciorul cel mare.

Anghel Țanțu se ridică de la teighea cu o demnitate autentic orientală și întinse căpitanului o mână de bronz, pe când cu cealaltă își făcea un ideal plastron de ceremonie...

– Fii binevenit în casa mea, domnule căpitan! Ia-mă așa cum mă vezi: un negustor bătrân, stând la teighea, în zi de iunie.

Naum răspunse mișcat:

– Mi-ai adus aminte de tata, boier Anghel! Pare că ai fi frate cu el...

– Cristache, aleargă și dă de veste maică-tii!

O fată rumenă, cu sprâncenele îmbinate ca o turcoaică, mai împlinită decât îi era vârsta, veni din fundul prăvăliei, fără să se fi întâlnit cu Cristian.

– Tată, a zis mama...

Dar dădu cu ochii de Naum și-i lăsă în jos, fără să isprăvească vorba. Căpitanul, care avea bună ținere de minte, spusese tatălui, după ce se uită la fiică:

– Domnișoara Valeria, nu e așa?

– Chiar dumneaei, dar uite că nu mai știe ce era să spuie...

Fata se făcu roșie ca un bujor și voi să o șteargă înapoi, dar se izbi de Cristian, care năvăli în prăvălie cu pași de alergător în stadiu. Aruncase șorțul și-și pusese pe el o bluză albă.

– Pofțiți în casă, domnule căpitan!

– Vin și eu după dumneata numaidecât...

Cristian, multiplicându-se în pofteli și în precauțiuni, conduse pe căpitan printr-un coridor întunecos într-un iatac zăbrelit, arhaic și cu miros de alivănțică. Pereții erau plini de icoane, ca într-o chilie de călugăriță.

Cristian, mereu emoționat și stângaci, întrebă pe căpitan când a venit, cât stă și dacă nu cumva a poposit aiurea în Brăila. Vasilichia Țanțu intră în iatac. Fusesse o încântătoare frumusețe bălaie în zilele ei, și cu toate durerile și cu toată truda unei căsnicii de peste un sfert de veac, păstra încă ceva din nimbul de aur de altădată, astăzi pogorât la argintul căruntețelor. Dar mai mult decât rămășițele fostei frumuseți, Vasilichia avea aerul atingător al matroanei pe care n-au robit-o desfătărilor și n-au cruțat-o suferințele. Apăru căpitanului simplă, părintească, îmbrăcată sever. După frazele introductive, mai totdeauna banale, dar în gura Vasilichiei impregnate de o substanță sufletească subjugătoare, Anghel Țanțu deschise ușa, sărbătorească și strâns în haină neagră. Căpitanul Filipache explică părinților Antoninei ce împrejurări favorabile l-au adus până la gura Prutului și apoi vorbi de-a dreptul despre ceea ce îi era aminte. Cristian se înapoie în prăvălie. Valerica aduse o tabla cu dulceață și cu cafele. Anghel Țanțu îi întinse căpitanului o chisea cu niște tutun plecat de la cheiul Galatei mai zilele trecute.

Naum începu:

– Kir Țanțule și ducă Vasilichio, aveți o fată de măritat și eu am un frate de însurat. Părintele nostru nu mai trăiește, și eu sunt ca și episcopul lui Teodor, frate-meu. Mama zice cum zic eu și primește de bine făcut tot ce voi face. Copiii se iubesc. Eu o știu din gura lui Teodor și cred că dumneavoastră o știți din gura domnișoarei Antonina. Mă gândisem, la început, să văd întâi pe fată. Dar ce nevoie mai este s-o văd și eu, când frate-meu a văzut-o și i-a mers la inimă?... Atunci, cum v-am

spus, avusei prilej să viu încoace, și uite-mă acum în fața dumneavoastră. Vă cer mâna domnișoarei Antonina pentru frate-meu, Teodor Filipache.

Anghel Țanțu aduse de vreo două ori la gură țigărele de chihlimbar și răspunse, învăluit de fum:

- Domnule căpitan, fata, de când o face mă-sa, este pentru bărbatul care va veni s-o ceară... Dacă i-a venit vremea și fetei noastre, ce putem să facem noi împotriva pravilei lui Dumnezeu!...

Vasilichia Țanțu, cu o privire lungă de martiră și de sfântă, rosti și ea:

- Domnule căpitan, este adevărat, copiii se iubesc... Antonina mamei mi-a spus tot... Dumneata vii, ca frate mai mare și ca epitrop ce ești, și ne-o ceri pe fată pentru fratele dumitale... Ce să-ți răspundem?... Ne faci bucurie și ne rugăm lui Dumnezeu să pecetluiască bucuria noastră. Dar nu te gândești că bieții copii sunt prea tineri și că ar trebui să mai așteptăm? Antonina are douăzeci și unu de ani la toamnă și fratele dumitale de-abia la primăvară... Să între ei chiar de acum în greutățile și în necazurile căsniciei?

- M-am oprit și eu la întrebarea asta. Dar ia socotește dumneata că amândoi sunt studenți și că sunt cu totul departe de tinerii de acum treizeci de ani... Drept vorbind, ei nu mai sunt copii... Sunt învățați, au ochii deschiși și sunt pârghuiți pentru căsătorie.

Anghel Țanțu dădu dreptate căpitanului.

Naum zise mai departe:

- Eu, unul, cred că nu greșim să-i însurăm fără zăbavă. S-au văzut și s-au plăcut. Să-i legăm la gard și să nu-i lăsăm să le treacă beția dragostei. Eu, unul, așa am judecat pentru mine când m-am însurat, și acum, cu mai multă strășnicie, le-o spun tuturor celor care șovăiesc să facă pasul ăsta...

Anghel Țanțu, în fața tovarășei și martorului căsniciei lui, se grăbi să scurteze sindrofia și să aprobe vederile căpitanului:

- Domnule căpitan, zic și eu ca dumneata. Viața e plină de tot felul de amărăciuni, e plină de dureri și de ispите, dar e lucru sfânt să ai căminul tău și pe omul tău de credință. Și e bine să ți-l găsești devreme.

- Boier Anghel, și dumneata și eu, feciorul lui Vasile Filipache, suntem viță macedoneană... Semănăm noi între noi și ne deosebim în multe privințe de ceilalți frați ai noștri... Să

păstrăm obiceiurile părintești, căsătoria devreme, casa închisă și sfințenia mamei.

Țanțu, cu ochii plini de fumul țigaretelor, aprobă gutural și dogmatic:

- Da-da... da-da... Apoi găsi cel mai îndreptățit cuvânt ca să schimbe direcția convorbirii: Fiindcă vorbim de căsătorie, nu se poate să nu vorbim și de zestre. Una fără alta nu se poate între oamenii cu grijă de copii...

Vasilichia, cu mâna dreaptă la gură și cu cotul în palma mâinii stângi, asculta pe șeful familiei, de atâtea ori altul decât acum, în sferele dogmaticii. Anghel urmă:

- Nu suntem oameni bogați, dar suntem oameni cu obraz și mulțumim lui Dumnezeu pentru pâinea noastră cea de toate zilele... Antonina are ceva pus deoparte. Cumnată-mea, maica Antonina, casiera Mânăstirii Varatic și nașa fetei, îi dă și ea ceva de zestre și-i face, cum se zice, toată bocceaua de mireasă. N-o să fie prea mult, da' o să fie ceva.

Naum, suflet de soldat, rectilin și fără diplomație, spuse la rândul lui:

- Boier Anghel, așa este: cine vorbește de căsătorie vorbește și de zestre. Eu, unul, când m-am însurat, am tăcut din gură, fiindcă în locul meu vorbea reglementul căsătoriei ofițerilor. Dar să-ți spun verde, chiar dacă aș fi fost civil, n-aș fi ciocănit mult la cap pe tata-socru pentru zestrea fetei. Zestrea e lucru bun și toți ne bucurăm la ea, dar uneori poate să aducă pagubă și neajunsuri. Cine intră în căsătorie cu puțin - știi, atâta cât trebuie până să-ți iei avânt - acela poate să ajungă mai bogat decât cel îmbogățit de nevastă-sa.

- Aici grăiești cu multă înțelepciune, domnule căpitan. Eu, de patruzeci de ani de când sunt în negustorie și umblu printre oameni, am văzut mulți prieteni și străini care au început căsniciile numai cu blagoslovenia Domnului și au ajuns să se odihnească în palate, dar nu știu dacă cunosc patru-cinci negustori intrați în averea dotală și care să fi putut să păstreze săculețul cu napoleoni...

- Boier Anghel, îmi pare bine că ne potrivim și aici. E bună bogăția, dar de multe ori e leneșă și-i trimite diavolul multe ispите. Pe când sfânta sărăcie e ageră la pas și zorită să-și câștige demâncarea.

Căpitanul, isprăvindu-și cuvântul, își scoase ceasornicul și-l consultă.

-- Ai vreo treabă în Brăila, domnule căpitan?

- Am venit din Galați încoace cu un camarad de arme, care avea, ca și mine, ceva treabă prin Brăila. Și m-am înțeles cu el să ne întâlnim în centru, sub palatul lui Dimitrie Ionescu, de unde ne-am despărțit.

- Domnule căpitan, toate bune, dar te rog să știi două cuvinte: dacă nu poți să măi în Brăila, ai un vapor spre Galați la miezul nopții, și mai ai și trenul accelerat. Asta e primul lucru. Al doilea: chiar dacă n-ai fi venit cu solia care ne umple sufletul de bucurie, ești mângâierea familiei noastre și sfânta putere care ocrotește pe feciorul nostru Barbu, soldatul din Iași.

- Aici lucrurile stau altfel: Țanțu Barbu e un harnic meseriaș și un sprinten soldat... Sunt foarte mulțumit de el și-l ocrotesc precum ocrotesc pe toți soldații buni.

- Domnule căpitan, mai am de spus o vorbă: astă-seară la cină ești musafirul nostru. Hotărăște singur dacă trebuie să ne aduci și pe camaradul dumitale. Pentru noi e binevenit. Vă așteptăm la opt.

Până la opt seara, Anghel Țanțu cu Vasilichia și cu copiii prefăcură camera Antoninei într-o sufragerie de casă mare. Vasilichia scoase de prin sipeturi argintăria și albiturile păstrate pentru zestrea fetelor. Anghel aduse din prăvălie gustările reci și fructele, iar mâncările calde, vinul, gheața și un chelner în haine negre, de la restaurantul unui grec prieten, din apropiere.

Căpitanul Filipache socoti că e mai bine să vie fără tovarăș. Stătu la masă înconjurat de toată familia lui Anghel Țanțu, câtă se găsea de față, și se bucură să-i vază pe toți - Cristian, Valeria, Ruxanda, Panait - copii plini de sănătate și cu obraji de rodii.

- Îmi pare rău, zise căpitanul, că n-am văzut până acum și pe domnișoara Antonina... Seamănă cu vreunul dintre copiii de față?

Răspunse Vasilichia Țanțu:

- Seamănă cu Barbu...

Anghel Țanțu o contrazise, dar cu chip că o completează:

- Ba seamănă leit cu mă-sa. Ea și cu mă-sa sunt partea moldovenească a familiei, ceilalți - afară puțin de Barbu - sunt toți din Vlaho-Clisura.

Căpitanul Naum, câștigat definitiv de atmosfera casei, de chipurile comesenilor, de tonul și de gesturile atât de evocatoare pentru el ale lui Anghel Țanțu, se simțea vorbăreț ca niciodată. Masa aceasta, încărcată, cu argintărie, cu belșug de bucate și împărțită între persoanele vârstnice și copii (care

făceau anexa mesei), îi amintea întocmai spiritul, grandomania și concepțiile lui Vasile Filipache. Și Vasilichia - atât de concentrată și de sufletească pe lângă soțul măreț și fanfaron - era întregă sora Sofiei Filipache.

Pe la mijlocul mesei, în fața unui crap imens umplut cu nucă și cu stafide, Anghel Țanțu îl întrebă pe căpitan:

- Ce va face Teodor cu serviciul militar? El n-a tras încă sort... Când îi vine vremea să se prezinte la recrutare?

Naum îi răspunse liniștitor:

- Să n-ai nici o grijă. Teodor va face cu vrednicie serviciul datorit țării. M-am gândit eu la asta. Ar putea să nu-l facă deloc. Dar ne-ar fi rușine nouă, fraților mai mari, care suntem soldați, să ferim pe fratele nostru de cinstea hainei noastre.

- Uite de ce te întreb, domnule căpitan. Să nu-l ceară serviciul militar numai decît după căsătorie.

- Am eu grijă de toate. Vei vedea și-ți va plăcea.

- Acum altceva... Ai de gând să te duci în vara asta la mănăstire la Varatic cu toată familia. Vasilichia și cu copiii se duc aproape în fiecare an. Știu că vei lua cu dumneata și pe Teodor... Și atunci, vezi bine, martie nu poate să lipsească din post... Antonina, care are două mame, una dreaptă și una adoptivă, va fi și ea la Varatic, ori cu mama întâia, ori cu mama a doua... Știi ce, domnule căpitan?... Nu e bine să-i lăsăm pe Teodor și pe Antonina să se întâlnească fără blagoslovenie și fără dezlegarea pusă de datină?...

- M-am gândit și la asta, boier Anghel. Copiii trebuiesc logodiți!

- Tocmai ce vorbisem mai-nainte cu Vasilichia. Să vedem cum este mai nimerit să facem.

- Ascultă, boier Anghel. Putem să-i logodim la Varatic, imediat ce sosim.

Vasilichia răspunse convingător:

- În mănăstire e mai greu. Trebuie să respectăm pacea și ideile călugărițelor, fiindcă suntem musafirii lor.

Naum replică:

- Foarte bine, să nu smintim pe nimeni... Atunci să facem logodna ori aici la dumneavoastră, ori la București, cum vă vine la socoteală. Despre nuntă să știți că o facem la Iași. Aici să știți că am planul meu de multă vreme. La Iași am eu dichisuri și avantaje pe care nu trebuie să vi le spun cu de-amănuntul. Am ales niște nași pe sprânceană, și anume, chiar pe ghenearul meu, om bogat, filotim și ca și părintele

meu... Vasăzică, aici nu mai clintim nimic din loc. Teodor e ca un copil al meu. Căsătoria civilă, dacă vrei, s-o facem la primăria din Brăila. Nu putem s-o facem decât într-unul din orașele de obârșie ale celor doi soți, Brăila și București.

- Bine, domnule căpitan, așa să fie, cu ajutorul și cu blagoslovenia Domnului!... Să facem aici la noi căsătoria civilă, și în duminica următoare, cununia, la Iași. Și ca o arvună la ce vom bea atunci, să bem acum, la sarailia asta, un pahar cu vin de Tenedos.

Anghel Țanțu turnă cu măreție vinul miresmat și spumegând.

Naum ură:

- Să ne trăiască copiii! Să ne ajute Dumnezeu să sărutăm, la culesul strugurilor, cununiile lui Teodor și Antoninei.

Apoi Naum Filipache, ca subit clarificat după acest pahar cu vin din țara zeilor, se întoarce către Cristian:

- Ascultă, Cristache...

- Porunciți, domnule căpitan!

- Adu-mi încoace un sfert de hârtie de scris și călimările.

- La moment, domnule căpitan!

Anghel și Vasilichia se uită la el mirați.

- Am o idee... O să vedeți acum.

Cristian aduce hârtia și călimările.

- Scrie, Cristache, telegrama pe care ți-o dictez.

- Gata, domnule căpitan!

- Scrie sus: *Teodor Filipache, Semicerc, 3, București...*

- ...Am scris, domnule căpitan.

- Acum, mai jos: *miercuri, 30 iunie, sosesc cu inelele de logodnă. Pregățiți-vă... Ai scris?...*

- ... Am scris, domnule căpitan!

- Bun! Dă telegrama încoace, s-o iscălesc cu mâna mea!

Dimineața de noiembrie prinde să albăstrească geamurile odăii. Antonina, care s-a sculat de mult, stă și citește la biroul lui Doru - la biroul *lor* - în miezul visului ajuns realitate. Cămăruța aceasta, cercetată pe aripele închipuirii în atâtea dimineți, azi este cuibul anului *lor* întâi de căsnicie.

Studentă și student!... Ea mai are de dat câteva examene. El le-a amânat aproape pe toate. Dar merg înainte cutezători și plini de voce bună, ca astă-vară în suișul *lor* pe Ceahlău. Este drept că uneori, tot așa ca în fața castelelor învărfuite ale Ceahlăului, Antonina simte fiorii reci ai îndoielii și ai spaimelor înălțimii... Dar ceasurile trec, Bistrița vieții curge, și în dreptul fiecărui colos sur și inaccesibil pasul găsește câte-o potecă pe alături, neașteptată, dar sigură.

Antonina închide caietul de cursuri și stinge lampa. E ora șapte. Doru trebuie să se scoale. Se duce la căpătâiul lui și își vâra degetele în cărlionții revărsați pe pernă.

- Cucu!... Șapte dimineața!...

Filipache, încă neobișnuit cu această disciplină matinală, urmărită și aplicată de Antonina cu încăpățănare, se întoarce cu fața spre perete, mormăie și se supără ca un copil.

- Nino dragă!... Zău... E prea devreme... Să schimbăm regula asta, că prea e cazonă.

- S-o schimbăm, dar nu acum... Acum să ne sculăm și să ne respectăm cuvântul.

- Nino, mai lasă-mă o jumătate de oră.

- Vrei să se supere mămica?

- Numai un sfert de oră, Nino!

- Nu, Dorul mamei... Acum, sus! Ca un copil cuminte, care iubește pe mămica și-și începe ziua sprinten și fără târăgăneli. Doru se scoală, îmbrățișează pe frageda dar inflexibila sa pedagogă conjugală și începe să-și cate ale îmbrăcării.

- Ghețele nu mai sunt sub pat... Toate sunt puse colea, sub cuier și în cuier...

Antonina pleacă și revine, aducând un lighean uriaș, alb, și un ciubăr de fier plin cu apă.

Doru își strânge mâinile sub subțiori, se chircește ca de frig și începe să scheaone:

– Acu e acu! Tu nu te gândești că apa începe să fie glacială. Cum o să suport eu regimul tău spartan!

– După o lună de zile, te vei obișnui deplin. Fii acum viteaz! Băiatul mamei trebuie să fie robust și garantat împotriva răcelii. Haide, repede!

Filipache, gol până la brâu, se apleacă deasupra ligheanului, se săpunește, se limpezește, rabdă o cană de apă rece în ceafă, două pe cei doi umeri și un potop în spinare.

– Bravo, viteazul mamei!

Antonina îl înfășură într-un prosop larg și aspru și-l lasă în fața oglinzii, să se descurce singur mai departe.

Apoi, rostind prin odaie, deretecând patul lui Filipache, punând lângă el hainele din caier – periate de cu vreme – îl zorește să se îmbrace.

– Acum ești gata? Bun! Deschide fereastra. Aici aștept de la tine un supliment de eroism. Să știi că trebuie să ne deprindem să dormim cu fereastra deschisă. Este un capitol a cărui importanță nici n-o bănuiești. Eu am făcut lângă Elvira un an de ucenicie. Trebuie să recunosc că Elvira – oricât de fantastică și de paradoxală – are totuși câteva principii de viață practică vrednice să fie adoptate de toată lumea. Într-un an de zile de trai în aceeași cameră, am adoptat și eu fereastra deschisă în timpul nopții. Ne venea într-ajutor faptul că locuiam în etaj. Dar și cei ce dorm în odăile de jos pot, cu oarecare precauțiuni, să se bucure de această binefacere igienică.

– La ferestrele noastre mi se pare că măsura ta nu se potrivește.

– Te înșeli, dragul meu! Putem să facem o fereastră în fereastră, adică să tăiem în două acest geam continuu și să creăm o ferăstrucică secundară. În alte case, de pildă la vecinii de peste drum, ferestrele au, cum vezi, așa-zisul *oberlicht*. Ei, acest *oberlicht* poate foarte bine să stea deschis toată noaptea, și unde sunt țânțari le pui în cale un tifon ori o plasă de sârmă.

– Să zicem că țânțari nu sunt sau nu pot să intre, dar guturaiul, tusea, junghiurile?

– Dorule dragă, când vom ajunge să dormim cu fereastra deschisă, te vei convinge și tu, cum m-am convins și eu, că toate aceste temeri și obiecțiuni sunt prejudecată și barbarie... Nu există somn mai sănătos și siguranță mai mare de sănătate

decât în camera de culcare cu fereastra deschisă în timpul nopții.

– Bine, draga mea, dar când dormi, te zvârcolești, dai din picioare, arunci plapuma de pe tine... Nu te izbește curentul rece? Nu te scoli cusut de junghiuri sau, cel puțin, cu un guturai de elefant?

– Băiatul mamei frumos și ignorant!... Zvârcolirile în somn, plapuma aruncată și toată neliniștea somnului vin, în primul loc, din pricina lipsei de aer din odaie! Lasă în odaia de culcare, prin fereastra cu meșteșug deschisă sau întredeschisă, un curent de aer proaspăt continuu și lin, un pârâu aerian care să treacă pe la nasul tău, și vei dormi neîntors, băgat în plapumă ca o sabie în teacă!

– Dăscălița mea dulce!... Bobocul meu de nevestică!... S-o încercăm și pe asta... Dar știi, mai domol... și după abundente pledoarii înainte-mergătoare... Mama se cam teme de reformele tale, și cât vom mai sta împreună în casa asta, trebuie să fim prudenți.

– Înțeleg lucrurile foarte bine. Am făcut experiența la noi acasă, cu mama mea. Nici cocoana Vasilichia nu este mai flexibilă când e vorba să introduci o noutate în casa și în viața ei... Așa sunt bătrânii, și au dreptate. Dar băiatul meu trebuie să înțeleagă și să-mi dea ajutor când e vorba de o inovațiune rațională.

– Nino dragă, văd că tot n-ai uitat discuțiunea de zilele trecute asupra perdelelor: Ce vrei tu... Sunt lașități invincibile! Tu susții că trebuie să desfășurăm perdelele pentru că sunt azilul de noapte și de zi al tuturor bacteriilor. Mama susține că o casă fără de perdele îi aduce aminte de spital și de ospiciul de alienați... Tu ai dreptate științifică, mama are – ca să zic așa – dreptate socială... Între tine și mama, de partea cui să fiu eu?...

Antonina puse pe gura lui Doru mâna ei mică și imperioasă:

– Destul! Să amânăm pricina asta până la anul, când vom avea, cu ajutorul Domnului, cuibul nostru propriu.

– Bine, așa să facem.

– Acum să trecem dincolo... Mama ne așteaptă cu cafeaua cu lapte... Dar ce face un băiat cuminte după ce s-a spălat, s-a îmbrăcat și s-a pieptănat?

Filipache se uită la Antonina cu niște ochi plini de drăgălășie, dar în care pândeau și se ascundea un fel de plictiseală rușinată și ironică.

- Mica mea dragă!... O să ai tu mai mult succes azi, când sunt însurat, decât mama când mă trimitea la școală, în clasa întâia primară?

Dar figura Antoninei se făcu serioasă și voluntară:

- Mama de aci știe mai bine catehismul decât mama care ne așteaptă cu cafeaua...

- Bine, bine, dar clipa de cucernicie pe care mi-o ceri tu trebuie să porceadă din inima mea... Altfel... semnul crucii... *Tatăl nostru* sunt prea exterioare și programatice...

- Dă-mi-le acum, așa cum poți... Restul, adică esențialul, îl voi aștepta cu răbdare.

- Nină scumpă!... am trecut și eu pe drumul celorlalți... Când mi-erai departe, în țara reveriei, a dorului nestins și a poveștilor cu mânăstiri, cu clopote și cu sfinte vegheri de noapte, mă simțeam gata de pelerinaj la Varatic, la Roma și la Ierusalim... Dar acum, când hagița mea mult dragă e prizoniera mea și nevasta mea... uite, vezi, sunt, ca un ticălos ce sunt, că am pierdut și avântul, și desagii pelerinului.

Doamna Sofia Filipache bătu în ușa:

- Veniți, copii, că se răcește cafeaua!

Antonina isprăvi vorba începută:

- Dorule, acum fă așa pentru că te rog eu; mai târziu te va îndemna inima ta.

II

Antonina stă pe divan, lângă fereastra deschisă, și croșetează. Soarele tomnatic luminează cu melancolii de aur stufel de tufanică de lângă casă, spătarul de pluș verde al divanului și bustul Antoninei. Filipache, adâncit într-un fotoliu de lângă sobă, privește cu ochi micșorați acest spațiu restrâns, în care stau azi, adunate, cărțile, gospodăria, visurile lui secerate și treierate și stăpâna cea fragedă a jîtnișelor inimii lui... Ce repede a rodit, pentru el, țarina tinereții, cum au crescut de grabnic holdele iubirii lui și ce recoltă bogată și strânsă fără bătaie de cap... Atâta a fost să fie totul? Aceasta va fi toată primăvara vieții lui de artist zbuciumat și de pribeag al dorului? Un an de tensiune încântătoare, de flori risipite prin scrisori, pe la Academie și pe la sălile Universității, și apoi o

viață întreagă de căsnicie placidă, de plug tras cu înțelepciune, înde doi, pe ogoarele anilor uniformi și de dialogism interminabil: Doru și Antonina, Antonina și Doru, Doru și Antonina, Antonina și Doru!...

Ce cuminte, ce dulce și ce cumpănită e Antonina!... E cu tot sufletul la această cuvertură pe care o croșetează... O face pentru mine, o face pentru casa noastră... De unde scoate ea aceste comori de seriozitate și de devotament?... De ce nu sunt și eu ca ea? De ce nu mi se pare și mie, cum i se pare ei, că, legând această căsnicie, am realizat o capodoperă în valurile vieții, am câștigat lozul cel mare sau marele diamant?... Ce dragălașă este așa, cu capul prefăcut în caier de aur!... Și ce neînțeleasă și absurdă este inima mea! Nu mi-e dragă Antonina?... N-am avut eu norocul să gădesc în ea o soție curată, sănătoasă, înțeleaptă ca o bătrână, iubitoare ca o mamă?... Ce-mi lipsește? Nimic... Nu simt nici o lipsă... Doar o nostalgie vinovată să fiu încă o dată singur în odaia mea, să măzgălesc fără martori caietele mele și să hoinăresc printre oameni și printre scaieți fără nici o preocupare de *cel de acasă*, fără să mă grăbesc să ajung la timp și fără să redizez rapoarte asupra plimbării și întârzierii mele... Sunt fericit, fără îndoială... Aș fi un monstru să zic într-altfel... Dar ce dreptate are Schopenhauer!... Singură durerea e pozitivă... Mulțumirea, încântarea, fericirea... sunt un abur care nu se preface nici în rouă, nici în ploaie sensibilă...

Antonina mișcă, în soare, caierul său de aur și se întoarce către Doru:

- Dorule, azi trebuie să mergem împreună la secretarul Universității.

- E absolută nevoie, Ninușco?

- Este, Dorule... Nu mai este vorba de mica mea vanitate să ne vază lumea unul lângă altul. Aici m-am lăsat convinsă de argumentele și de repulsiunile tale. Dar cată să întrebăm ce declarații sau ce acte trebuiesc introduse la secretariat, ca să se știe că studenta Antonina Țanțu a devenit, prin căsătorie, studenta Antonina Teodor Filipache.

Un răs anarhic, un răs de canalie i se urcă în gât și în ochi lui Filipache, dar își dădu seama ce jignire nemeritată ar aduce Antoninei și se reținu în ultimul moment... Antonina, cu ochii plini de soare, nu observă convulsiunile feței lui Filipache.

- Apoi... Ninușco... numai pentru atâta să mergem la secretariat?

- Gândești că poți să te duci tu singur?
- Nu, firește...
- Gândești că pot să mă duc eu singură?
- Hm... nici asta n-o gândesc...
- Ei, atunci care e concluzia?
- Să nu ne ducem nici unul!
- Nu, Dorule... concluzia este alta: să mergem împreună. E o corvoadă, dacă vrei, dar trebuie să apărem împreună. Nu ți se pare că această apariție a noastră este și legală, și de bun-gust? Am renunțat să intrăm, braț la braț, în sala lui Maiorescu sau a lui Coco Demetrescu. Poate că ai dreptate. Am fi fost prea senzaționali. Deși cât de mult, cât de înfrigurat am visat să mă arăt cu tine, nevasta ta, în acest amfiteatru universitar, unde ne-am cunoscut, unde ne-am logodit, fără știrea noastră, și unde am fost, pe urmă, fabula colegilor un an întreg.

- Ninușca mea dragă!... Treci peste aceste copilării. Vom apărea braț la braț mai târziu, nu între colegii noștri, curioși și geloși, ci în aula celebrității literare...

- Te ascult!... Cred că ai dreptate... Dar dă-mi-o și tu mie în acest punct! E bine ca autoritatea universitară să știe din gura noastră că ne-am căsătorit și să ne arate cum trebuie să procedăm ca să obținem convertirea numelui meu în matricolă. Secretarul ne cunoaște. E un om servabil. Ne va servi de două ori. Ne va da deslușirile trebuincioase în această chestiune a schimbării numelui și va mărturisi, profesorilor și studenților, că suntem soț și soție. Ce mai vrei? Expeditiv, elegant și discret!

- Bine, Nino dragă, așa să facem... Dar când mă gândesc că până acum n-am făcut încă nici una din vizitele certe unor înșurăței! Strașnic noroc am avut, cu niște nași domiciliati tocmai la Iași și cu puține perspective de a se muta la București!...

- Lasă-te tu purtat, încet-încet... Și nu vei simți povara acestor vizite. Le intercalez eu printre zilele și treburile noastre cum o fi mai bine.

- Fetițo dragă, să mă ierți că mă las urnit așa de greu. N-am mistuit încă bine ceremoniile de la Brăila, decorul de la Iași și toate accesoriile celor două zile de cununie - civilă și religioasă. Și încă trebuie să fiu profund recunoscător și lui tata Anghel, și lui nenea Naum că s-au zbuciumat în locul nostru și ne-au chemat doar la iscălitul registrelor și la pusul cununiiilor.

- Numai atâta păstrezi tu din cele două zile ale consacrării căsătoriei noastre?

- Ninușcă scumpă, de ce întrebarea asta? Am fost fericit de fericirea ta și fericit de fericirea mea atâta cât pot să fiu eu fericit, cu natura asta a mea, deziluzionistă și risipitoare.

- Bine, să lăsăm acum... Vom găsi noi leacuri pentru toate... Să ne gătim de plecare... Azi își începe cursul Pompiliu Eliade. Deși nu sunt eleva lui, totuși, aș vrea să-l ascult.

- Atunci cum facem cu secretarul?

- Mergem întâi la secretariat și apoi... tu, dacă vrei, te înapoiezi acasă... Și iarăși dacă vrei, intri cu mine la cursul lui Eliade.

- ...Adică tocmai de ceea ce voiam să fug... O intrare senzațională...

- Aci exagerezi... Nici eu, nici tu nu urmărim cursul lui Eliade... Profesorul nu ne cunoaște, și cei mai mulți dintre auditorii lui, tot așa... Prin urmare, nici o teamă...

- Haide să fie precum spui tu... Eliade a fost profesorul meu de limba franceză timp de vreo două săptămâni, și anume, în clasa întâia liceală, la începutul anului, când titularul era încă la băi. Mi-a lăsat o sprintenă și călduroasă amintire. Nu l-am mai văzut de-atunci niciodată. A fost la Paris, și-a luat doctoratul la temuta Sorbonă și are azi o crescândă și meritată celebritate. Mi-ar fi drag să-l revăd.

- Ei, atunci dă zor și ia-ți hainele cele bune, ca să-ți revezi profesorul.

III

Filipache e singur la biroul pe care azi îl împarte cu Antonina. Urmărește de câțva timp un subiect, trăit ca în vis, odinioară, în copilărie. Este o întâmplare sângeroasă, care s-a petrecut în satul natal și în preajma casei părintești, dar pe care părinții lui l-au ferit s-o privească. Se simte azi ceva mai slobod, mai dispus să pândească avarul izvor al inspirației și - cu rușine și-o mărturisește - bucuria că a rămas singur. Antonina și doamna Sofia Filipache s-au dus în Piața Mare, ca să târguiască zarzavatul de toamnă. Clarița e la școală. Afară este o zi umedă și învăluită în primele barizuri de fum și de clăbuc.

A scris povestea aproape întreagă și ar fi voit azi să-i dibuiască un sfârșit. Dar recitind-o de la început, cuvânt cu cuvânt, o găsește jalnic de impersonală și clădită parcă din cărămizi furate din zidul altora... Sunt câteva pasaje mai viguroase și mai bogate în culoare proprie, dar sunt altele prea convenționale și venite pe gârla tuturor... Chinuitoare și urâcioasă îndeletnicire!... Câte neplăceri, câte ponoase, câte cărări de deznădejde!... Și veșnic dușmănoasa îndoială: „Scriu pentru că este cu adevărat în mine o vână generoasă și preursită, ori scriu pentru că am consumat până la autofalsificare atâtea maldăre de scriitori străini?”

Ce nenorocire, ce tragedie, cu scriitorii unui neam, ieșit alaltăieri din sfântul analfabetism ca și obștesc!... Iată-ne citind pe scriitorii pe care îi împing înainte și-i consolidează generații lungi de moși și de strămoși, toți cărturari, mulți scriitori și ei... Pe când pe noi nu ne mână înainte și nu ne consolidează decât barbaria atavică și un mediu haotic și mahalagesc, binevenit numai pentru geniul lui Caragiale... Cum oscilează, și cum se precizează sufletul scriitorului nostru între lecturile lui occidentale și balcanismul vieții cotidiene?... Hrana lui sufletească (după ce-a consumat de multă vreme pe scriitorii români înaintași), scoasă din literatura popoarelor culturale, el trebuie s-o digereze într-un mediu cu totul înapoiat și antagonic!...

Filipache gonește aceste gânduri paraponisite cum ar fi gonit niște muște săcăitoare și horește iar la munca migăloasă. Sunt lucruri întâmplare aievea și legate de inima lui cu un fir indestructibil de înduioșată amintire. Dar nu e mulțumit cu această încercare de rechemare literară. Ar fi voit mai multă și mai clocotindă patimă de povestitor!

Firește, pentru el este un basm din copilărie. Poate că pe Marin Voicu îl mai ține minte. Adică ține minte cum cineva (isprăvnicelul Marin Voicu) îl juca pe genunchi și-i dădea în mână un gârbaci uriaș, dar chipul lui Marin s-a șters în ceața anilor.

Marin Voicu era sluga de toată încrederea a lui Vasile Filipache și isprăvnicel pe moșie. Era om dârz, rostea pe oameni la lucru mai mult cu gârbaciul decât cu vorba și câteodată întrecea măsura la băute. Atunci era urgie mare. Pe moșia lui Filipache era învoit și un sătuc de țigani, o sută de bordeie, dincolo de gârlă și aproape de curtea boierească. Marin Voicu trăia rău cu țiganii. Zăbavnici, pleșcași, vara

îndrăgiți de umbra salcâmului, iarna cu nasul în cenușa din vatră, țiganii îl întăratău pe Marin Voicu și cădeau – mai cu seamă vara, la secere – în plesnetele harapnicului său înfricoșat.

Avea printre țigani câțiva dușmani de moarte. Michinici ar fi băgat cuțitul în el fiindcă-i bătuse țiganca anul trecut, la arie. De ce? Iscoditorii și isteții spuneau multe... Țârlea l-ar fi strâns de gât, că-l prinsese cu niște porumb verde de furat și-i vârgase spinarea ca pe un ou de Paște... Dar cine ar fi cutezat să se apropie de Marin Voicu când trecea printre țigani cu biciul la spinare; ori când descăleca și încăleca pe roibul boieresc, în alergăturile și în slujba lui de isprăvnicel?

Țiganii pândeau pe Marin Voicu să le cază în mână când o fi beat. Și ziua aceea sosi tocmai de Drăgaică, în zi de sărbătoare, când isprăvnicelul, după câteva oale de vin băute, își dădu drumul călare prin „țigănie”, ca să iasă nu știu unde, „peste pod”, unde îl trimisese boierul... A croit, de-a încălarele, cu biciul pe vreun țigan; a înjurat pe vreunul. L-au întărat țiganii cu vicleșug?... Cercetarea stăpânirii n-a putut să deslușească, și nimeni n-a voit să spună de unde a pornit furia țigănească. Țiganii au tăbărat toți pe isprăvnicelul beat, l-au apucat de picioare și l-au trântit de pe cal...

Aici Filipache se oprește cu ciudă. Descrierea lui e fără nerv. Mișcarea țiganilor lăncezește. Țigăncile nu zbiară cât trebuie și iureșul țiganilor nu e destul de sălbatic. Pagina trebuie refăcută. Filipache se scarpină în cap. Trebuie să toarne a doua oară, într-un ceas proaspăt și fecund, această scenă tumultuoasă a țiganilor care încaieră pe isprăvnicel. Trebuie, undeva, o proptea îndemânatică, un artificiu care să sporească efectul asaltului și să facă din ceata țiganilor o armată întreagă. Firește, țiganii lui Filipache nu sunt danaii lui Homer, dar mijloacele poezilor sunt aceleași;

„Precum năvala mării în țărnam sonor de stâncă
izbește val de val, de vânt întărată,
și întâi zbucnește-n sus, ca, după aceea,
frângându-se de țărnam, să geamă crâncen,
și stânci să încunune și spume să arunce,
tot astfel și danaii, în cetele lor străne,
dădeau năvală-n luptă“...

L-au trântit de pe cal pe Marin Voicu și Țârlea a zbierat între țigani: „Lăsați-mă pe mine să-mi săr sufletul cu el!“...

Michinici s-a năpustit și el, cu un cuțit în mână: „Lasă-mă pe mine, Țârleo!”

Cine a înfipt întâi cuțitul în beregata lui Marin? Ucigașii au răspuns neschimbat, cu încăpățănare: „Amândoi am dat cu cuțitul, cât unul și celălalt!”

Dar mai mult l-au giorsăit decât l-au măcelărit, fiindcă Marin Voicu a mai trăit câteva ceasuri... L-au adus cu căruța la primărie... Căinii se țineau după căruță și lungeau sângele, iar nenorocitul se zbătea și cerea horcăind: „Apă!... Dați-mi apă!”

Vasile Filipache plecase la târg cu o jumătate de oră mai nainte. Sofia Filipache s-a întors de la primărie galbenă ca turta de ceară, a găsit în calea ei pe Doru, care se juca în țărână, l-a ridicat în brațe și a izbucnit în plâns... Și Doru își aduce aminte de ora aceea plină de soare și de colb, când maică-sa îl ținea strâns în brațe și plângea...

În sfârșit, cu muncă, cu încordare, schița o să iasă... Dar totul atârână de justificarea de la urmă. Un sfârșit fericit, o încheiere meșteră, o cupă încinsă cu ghirlandă, care să primească, legitim, armonios, unda vinului vărsat!...

Filipache întrevește, ca prin niște bălării pe care le agită vântul, curba grațioasă a idcii terminale... Iată, așa trebuie să serpuiască sfârșitul!... Și se apucă să scrie. Dar doamna Sofia Filipache și Antonina s-au înapoiat din piață, și carul cu zarzavat s-a oprit la poartă.

Antonina intră în odaie, puțin rumenită de frigul de afară, zveltă și amicală...

– De ce e băiatul meu atât de întunecos?... Amărâta asta de literatură îmi slujește băiatul!...

Îl sărută pe frunte și-i vârî în gură o bomboană dintr-un pachețel pe care l-a adus atârnat de deget...

Doru mestecă bomboana cu comică dezolare.

– ...Vrei, nu vrei, bea Grigore agheasmă!... Ninușca mea dragă!... mai stai pe dincolo câteva minute... Urmăresc o idee și nu voiesc să-mi scape!...

– Lucrează în pace!... Eu mă duc să dau ajutor mamei.

Dar ideea care îi nălucise lui Doru, însorită și grațioasă, se topi și se pierdu sub dibuielile lui grafice! „Nu găsesc sfârșitul care-mi trebuie!... A zburat ceva adineaori de sub nasul meu, nu știu ce călifar încântător, dar am fost ageamiu și am rămas cu buzele umflate!”...

Îi veni, într-un moment, să se supere pe Antonina că a intrat în odaie tocmai când își urmărea ideea, dar probitatea lui

sufletească birui... „Aș ajunge ca D'Argenton, poetul sterp din romanul *Jack* al lui Alphonse Daudet... Toată lumea e de vină în jurul meu... Mă tulbură, îmi taie firul inspirației sau îmi fură ideile... Dar nu e mai puțin adevărat că de când m-am prins tovarăș cu Antonina, scriu cu noduri, stau năuc, cu pagina în fața mea când biata fată e lângă mine și suspin tainic după ceasurile mele de sihăstrie literară... Noroc că la primăvară, cel mai târziu la Sf. Dimitrie viitor, ne vom muta într-o bojdeucă a noastră, unde să pot să mă izolez și să lucrez”...

Antonina reintră în odaie de-a binelea. Doru se simte, cu mirare, iritat împotriva ei, dar se stăpânește și se jăluiește fățarnic:

– N-am izbutit nici azi să pun în coporâie jurata asta de schiță. Mi-a scăpat sfârșitul printre degete adineaori, când ai venit.

– Băiatul mamei o să găsească altul și mai bun.

Doru răspunde plictisit:

– Da, dar voiam să scap odată de belea și să fac o încercare la revista lui Ollănescu-Ascanio.

Antonina ridică filele de pe masă și le pune în ordine.

– Titlul rămâne același, așa e? *De Drăgaică, în sat la noi*...

– Păstrez titlul, dar mi se pare nejustificat și pleoștit până ce nu voi găsi movila în care să-l înfig.

– Un dram de răbdare!... Lasă-mă să văd și eu modificările de azi și să ghicesc cam încotro bate vântul inspirației tale. Cauți un sfârșit zguduitoare sau un cântec din bătrâni? Vrei un document sau o baladă?

Doru înghiți un nod de intimă umilință. Antonina avea o atitudine și o claritate în ochi care îl pogorâră în clasele primare... Doru se gândi: „Stai, frate, că e nevasta mea!... Când am pornit s-o iubesc era la o lecție care preamărea însușirile femeii și fericirea de-a întâlni și de-a iubi o femeie excepțională!... Dacă e superioară mie, este tot pentru mine și pentru treburile mele!”

– Mămicu dragă, citește-o, recitește-o, cârpește-o... și spune-mi ce prohab să-i dau... Vreau să-mi acord un alibi... N-am fost la examene fiindcă mă prigonea această stafie literară... Vreau ca profesorii și colegii, când mă vor citi în revista *Literatură și artă română*, să spună măcar atâta: „Ar face bine să-și treacă întâi examenele și pe urmă să plictisească muzele române!”...

Intrarea Antoninei în familia Filipache-Calfaiani plutea mereu, ca o luntre neînțeleasă și suspectă, pe deasupra apelor sufletești ale membrilor familiei. Clarița o găsea pe Antonina prea serioasă, prea rece, prea profesorală, și-i era urât să vadă acest tip didactic, de care era sătulă, stabilit acum și în casa lor. Doamna Calfaiani, sora doamnei Filipache, o găsea pe Antonina pe gustul ei, căci o vedea sprintenă și inteligentă, dar nu se mângâia că n-avusese nici o parte în tainele premergătoare și în peșitul acestei nepoțele. Nu admitea apoi – altfel decât restul familiei – această însurătoare la pragul tinereții, când viața își deschide largă, zburdalnică, plină de cântece și de hore, ca o grădină do petrecere. De multe ori îl căina pe Doru, și în gândul ei, și cu glas tare: „Aoleo, Dorule maică, de-abia te ridicăși în lume, și te și legași de piciorul patului cu brăul nevastăii... Unde ești tu, kir Calfaiani, care ai vânturat țările și muierile până ce te-ai astâmpărat și te-ai însurat!“...

Sofia Filipache, deși înțeleaptă, resignată, și, la suprafață, dragăstoasă cu Antonina, în inima ei avea rezerve pe care nu putea să le biruiască. Se încredea în cuvintele și în judecata lui Naum, ascultase cu bucurie aprecierile și laudele Sandei Hagi-Oprea; totuși, prima întâlnire cu Antonina nu-i încălzise inima. Pe neștiute, în tainele conștiinței, Sofia Filipache avea un nelămurit resentiment împotriva acestei străine din lumea întregă, care robise inima, tinerețea și viitorul feciorului ei până la ușile bisericii și la lanțurile cununiei! O vedea pe Antonina isteată, pricepută într-ale gospodăriei, învățată la gătit ca o bucătăreasă cu diplomă, o vedea curată și rostind prin toată casa, dar nu putea încă s-o iubească!... Nu-i plăcea când îl pune pe Doru la atâtea ascultări: să se scoale la șapte dimineața, să se spele (dacă se poate peste tot) cu apă rece ca gheața, să nu bea vin, să nu fumeze... ba, mâine-poimâine, să doarmă și cu fereastra deschisă... Bune or fi toate aceste reguli, dar nu se cuvine ca tocmai femeia să-l lege pe bărbat cu ele, și cu atâta neînduplecare și tiranie cum face Antonina... Cine știe ce altă pravilă tainică i-o mai fi pus în spinare bietului băiat, despre care el nu poate să vorbească, iar ea, mama lui, nu poate să-l întrebe!...

Naum și nevastă-sa, Emilia, făceau parte din categoria pozitivă. Găsiseră pe plac pe Antonina din primul moment și

sporiseră în dragostea lor și în buna lor convingere despre această scumpă cumnătică. Celălalt frate, maiorul Daniil, și nevastă-sa, Calipso, fuseseră și ei la Iași, la cununie, dar rămăseseră, sufletește, mai departe, amabili și nedeterminați.

Cazanul curiozității, al ipotezelor și al avidității de informații fierbea însă la București, între familiile Calfaiani, Iliuță și Matache, fiindcă soții Hagi-Oprea erau prea bătrâni și pironiți în fotoliile lor, iar Sanda era cea mai devotată prietenă a Antoninei. Era o fericire că familia Iliuță locuia tocmai la Urlați, dar nenea Iliuță era acum la putere și, când el, când țafa Varvara, veneau prin București și dădeau pe la neamurile din Strada Semicerc.

Știind mai din vreme că soții Iliuță vor sosi amândoi în București, doamna Calfaiani se hotări să facă o masă în familie, de bucurie că a sporit familia cu încă un suflet, Antonina lui Doru. Doamna Calfaiani chemă și pe soții Matache și dădu foc mașinii de gătit ca la Crăciun și ca la Paște. Dar în chiliile Domniei sale nu era loc destul. Se înțelese cu Sofia Filipache să facă masa dincoace, la ea, în odaia din mijloc.

Luară loc la masă Iliuță, Matache, soțiile lor, Doru și Antonina, cele două matroane surori și Clarița. Lampa era atârnată deasupra mesei și era aprinsă, fiindcă afară era o zi posacă, cu nouri negri și cu burniță. De la bucătărie răbufneau în odaie mirosuri plăcute și calde, înlocuind deocamdată căldura sobei, încă neintrată în slujbă. Încăperea era strâmtă, dar buna dispoziție a comesenilor era imensă. Pare că tocmai această strâmtorare și această intimitate o căutau de multă vreme. Doamna Calfaiani era o renumită bucătăreasă, eleva lui Calfaiani, răposatul ei soț, care însă nu mărturisise niciodată că fusese ucenic de bucătar în lanina.

Antonina se oferise să servească, dar doamna Calfaiani îi declarase cu emfază:

– Nu poate să slujească acela în cinstea cui e dată masa.

Și Antonina îmbrățișase pe doamna Calfaiani întru satisfacția zgomotoasă a comesenilor. Clarița și spălătoreasa casei – chemată anume și prefăcută în jupâneasă pentru ora aceea – ținură grija bucatelor și a farfuriilor.

Masa era simplistă, dar grasă, plină, patriarhală și stropită cu cel mai bun vin pe care-l găsisese nenea Iliuță în pivnițele unui prieten de la Valea Călugărească. Nimic altceva decât meniul bunicăi: o supă cu găluști, o găină rasol cu hrean sau cu mujdei, după alegere, a doua găină, mâncare cu caise, un mușchi de

porc la tavă împănat cu usturoi și plăcintă cu mere... Dar toate acestea trecuseră prin mână de meșter, prin vigilente măsuri de curăție și printr-un foc calculat matematic.

Interesul mâncării birui îndelung interesul de-a privi și de-a asculta pe Antonina. N-o vedeau întâia oară, dar de-abia acum observau că are câțiva pistrui ovreiești pe un obraz, că râde cu gura, dar ochii îi rămân aproape serioși, că are un glas cam bărbătesc, că are un sân atât de mic, încât o să fie peste puțină să alăpteze copilul, dacă o rămânea însărcinată și o putea să-l nască...

Iliuță prezida masa cu firescul său ceremonios, dar consolidat fericit de situația lui de secretar al primăriei din Urlați și membru al Partidului Conservator. Și, precum se știe, conservatorii luaseră puterea, sub conducerea venerabilului șef Gogu Cantacuzino, la 15 zile după bătălia din Strada Enei, adică din ziua de 12 aprilie 1899. Matache avusese norocul să rămână la Abator! Îl învățase Doru ce să facă. Îi ticluise adică o scrisoare către primarul capitalei și-i dăduse curaj să ceară o audiență. Delavrancea, primarul capitalei, se înduioșase și se declarase ocrotitorul lui Matache. Nenea Matache uitase martiriul său politic din Strada Enei. Numai când se privea în oglindă vedea că o mustață este mai mică decât cealaltă.

Varvara lui Iliuță și Catrina lui Matache stăteau încă politicoase și rezervate în unitatea veselă, care începea să se închege. Nu le reținea nici răceala, nici mândria Antoninei, căci era comunicativă și apropiată. Le reținea – pe neștiute – depărtarea dintre școala lor primară, neterminată, și Facultatea de Litere a Antoninei. Mă rog, verișoara lor era fată învățată. Se vedea după limba ei, ca din carte, și după atâtea lucruri știute, de care vorbea cu Iliuță și cu Matache. Dar – la ce să vorbim cu păcat? – ruda lor cea nouă părea modestă, la locul ei și cu toate mințile acasă, măcar că era studentă la facultate.

Între ele, Varvara și Catrina făceau o pereche bogată în contraste. Varvara era rotundă, sănătoasă și pozitivistă. Catrina era scofălcită, plină de beteșuguri și superstițioasă. Dar amândouă erau niște eroine ale maternității și ale sărăciei cocoloșite și mistificate. Și una, și alta aveau câte cinci-șase copii, numai că Varvara se ținuse bine, pe când Catrina rămăsese beteagă. Ambele familii, dar mai ales familia lui Matache, cășunau doamnei Calfaiani de multe ori supărări și cheltuieli.

Oricum, zilele nu seamănă între ele. După douăzeci de necaz și de post mai vine una, de voie bună și de praznic. Drept vorbind, pentru familia lui Iliuță azi era vreme bună și belșug, și cât vor fi „ai noștri“ la putere, viața la Urlați va avea multe înlesniri și mângâieri. Dar cine știe cum se învârtcește roata politică și ce prefaceri neașteptate pot să vină!

Iliuță cunoaște aproape exact ce intrigi surde, ce zbuclum și ce lupte mascate se petrec azi în Partidul Conservator și chiar în sânul cabinetului ministerial. Dar în viață trebuie să ai totdeauna un dram de filosofie, și când dai de un vin bun să nu-l disprețuiești. Iliuță bea în sănătatea însurățeilor și caută să uite certurile cu junimiștii și de îngrijitoarea lor neparticipare la guvern. Însă își aduce aminte că are treabă la unul din ministere; și a citit deunăzi, în ziarul partidului, că la acest minister a fost numit șef de cabinet tocmai un prieten al lui Doru...

– Spune-mi, Dorule, întreabă Iliuță, Bujoreanu, pe care l-au numit deunăzi șef de cabinet, nu este prietenul dumitale? Pare că așa știam.

Filipache, viu surprins, se uită la Antonina:

– Știi că are haz! Bravo, lăutarul nostru! Să știi că el trebuie să fie! Nene Iliuță, aflu vestea asta acum de la dumneata, fiindcă, din păcate, nu m-am lecut: nu urmăresc ziarele... Mă voi interesa chiar astă-seară și voi afla.

– Dar ce face prietenul celălalt, cel cu lordanul mutat la 28 martie?...

– Badea Jiu? Tare-mare! Este acum la Iași. S-a cam lepădat de socialism o dată cu boierii socialiști și trăiește și el în Iași pe lângă *generoșii* trecuți la liberali... A fost la nunta noastră și a repetat botezul de 28 martie, dar cu șampanie...

– Ei, ne pare rău. N-am putut, cu nevoile noastre, să fim și noi la nunta voastră. Ne-a spus țața Sofia că a fost mare petrecere și mare belșug.

– Nene Iliuță, noi nici nu le-am dorit, nici nu le-am gonit. Naum și cu ghegeneralul lui au voit să facă pe camarazi să petreacă și le trebuia un prilej... și l-au găsit cu nunta noastră...

– Lasă, că a fost bine!... Să trăiți, să înfloriți și să rodiți, că, fără roadă, via nu e vie și căsnicia nu e căsnicie!...

Iliuță deșartă paharul. Situația politică i se pare mai puțin întunecată. Dacă se face împăcarea cu junimiștii sau chiar dacă vine un guvern pur junimist, cu Carp în frunte, cine o să vie la primăria din Urlați? Acolo nu există deosebire între albi; sunt

toți conservatorii! Prin urmare, el rămâne la primărie! Se întoarce iar către Doru:

– Bine ai făcut ce-ai făcut cu cumnatul Matache... Bravo primar! Bravo Delavrancea! ..

Matache își vede tacticos de masă. De când este protejatul primarului conservator, a renunțat la orice fel de veleitate politică, fie ea chiar de palavre la un pahar cu vin băut între neamuri. Deci... Iliuță nu mai are cu cine discuta. Partida de table politice, între țigare și cafea, e suprimată. Dar îi place verișoara Antonina. De unde știe ea cum se muncește via, cum trebuie să faci un grajd pentru vite și cum ții un registru de partizi?...

Antonina, din vorbă în vorbă și fără să caute cu dinadinsul, își amintește unele lucruri învățate lângă maica Antonina, ca secretară de econoamă și ca scriitoare de registre... Cu toate acestea, peste nourii de afară, mai este încă un strat de nourii, apăsători pentru toată suflarea conservatoare din țară.

Iliuță își sprijinește fruntea în palmă și-și descarcă greul inimii într-un suspin, care pogoară pe barbeții lui ca o plasă de umbră pe munții Hermonului.

– Merge greu de tot cu tratativele împrumutului în Germania... Și ne-a pus în mare cumpănă telegrama regală trimisă lui Dimitrie Sturza de ziua lui...

Dar cine din comenii poate să întovărășească pe Iliuță pe calea acestor probleme de stat!... Matache bea și tace. Doru zâmbește fără să vorbească, cu gândul la capul lui Bujoreanu, printre solicitatorii din anticamera ministerială. Varvara și-a pus ochii pe bluza Antoninei, făcută din pânză de casă, și-i cere deslușiri. Clarița aleargă la o colegă. Catrina ascunde cu mâna ceașca din care a băut cafeaua și pe care a întors-o cu gura în jos, pe farfurioară.

Comesenii se ridică, încarcă cu mulțumiri și cu complimente pe doamna Calfaiani și se despart. Iliuță îl ia la o parte pe Doru și îl privește în ochi lung și pregătitor.

– Vreau să-ti vorbesc ceva serios...

– Spune, nene Iliuță.

– Așa e că te gândești mereu la șeful nostru de cabinet?

– Adevărat că mă gândesc.

– Ascultă-mă, Dorule. Ești acum bărbat deplin. Te-ai însurat, vei avea mâine căsuța ta, vei începe să cunoști greutățile vieții.

– Nene Iliuță, am început să le cunosc de pe acum.

– Vezi bine, așa e viața... M-am gândit mereu la tine zilele astea și m-am hotărât să-ți dau un sfat prietenesc și bătrânesc.

– Care, nene Iliuță?

– Aruncă nepăsarea ta de până acum și înscrie-te într-un partid politic!... Privește la Delavrancea! Privește la Maiorescu!... Stai și judecă pe prietenii tăi socialiști... Morțun, Radovici, Diamandy, Nădejde... au trecut toți la liberali... De ce? Le-a dat Dumnezeu, cum se zice, mintea moldovcanului cca de pe urmă! Își risipeau tinerețea, băteau apa în piuă, râdea lumea de ei... Dorule, deschide ochii și tu și înțelege oamenii cu care trăiești! Nu te socoti mai înțelept decât aceia pe care îi țineai, până ieri, mai înțelepti decât tine. Ia viața așa cum este ea. Ca mâine, vei avea un copil... Pe urmă, încă unul... Ce vei face tu cu cele câteva mii de lei ale tale și cu venitul zestrei Antoninei? De-abia chiria casei și demâncarea! Nu e așa?

– ...Da, nene Iliuță, nu zic altfel...

– Apoi vezi!... Și unde mai pui că voi amândoi sunteți încă studenți. N-ați făcut rău că v-ați luat devreme. Eu am tot vorbit cu Varvara, care se mira, de graba voastră. „Lasă pe copii că au făcut bine! Să n-apuče să-și risipească dragostea pe la conacele de pe drum“... Dar acum e vorba să întemeiați un trai chibzuit, la care să râvnească și altă lume. O să isprăviți învățătura și o să puneți diploma în buzunar. Și pe urmă? Cine vă cheamă la catedră? Cine vă trimite în străinătate, ca să vedeți și voi lumea și să vă lustruiți învățătura? Îți place prietenul dumitale Bujoreanu? Eu zic că a fost băiat cuminte! Și ce l-a costat? S-o fi dus la Delavrancea, la Arion... mă rog, la vreunul dintre cărturarii conservatorilor, și i-o fi spus: „Știu să scriu!“... Nu poți să spui și tu la fel? Ba încă cu mai multă dreptate decât Bujoreanu!...

Filipache încep să râdă. „Nenea Iliuță face critică literară!“...

– Nu zic bine? Te las să chibzuiești și să judeci singur. Și să nu crezi că te îndemn să te iei după Bujoreanu și să te înscrii la boieri. Pentru mine ar fi mult mai bine să te înscrii la liberali. Și care ar fi momentul cel mai nimerit? Când să te înscrii, dacă nu acum, când toată protipendada socialistă a trecut sub steagul liberal? Zău, Dorule!... Ce bine ar fi să te văd într-o zi dat și pe tine la gazetă, printre generoșii Partidului Liberal! Gândește-te, omule, că îmi iei o piatră de moară de pe suflet! Ce mi-ar mai păsa de zilele opoziției când aș ști că văru-meu este inspector, deputat, mă rog, consilierul și colaboratorul lui Haret! Am și eu

copii de școală; mă gândesc mereu: știu cu unde o să ajungă conservatorii mei cu atâta vrajbă în familie? Și pe urmă, cine și-a numărat zilele și știe ce-l așteaptă? Așa că sfatul meu și dorința mea asta este! Hotărăște-te și leagă-te cu liberalii! După capul meu, au mai mult viitor decât boierii noștri...

– Nene Iliuță, ce răspuns să-ți dau? Să-ți răspund și eu ca orice prost, care e și înșurat: lasă-mă să mă sfătuiesc cu muiera...

– Bine... foarte bine... Antonina mi se pare o femeie cu cap!

V

„Lui Doru Filipache
Costache Boruzescu
îi trimite, de la mănăstire,
smerite închinăciuni
și frățească hiritisire.

Frate Dorule, am primit cartea ta de poftire la nuntă. Nu m-ai uitat. Îți mulțumesc, măi frate! N-am putut să viu. Cum era să viu! Numai de nuntă nu sunt acum! Nu simt nici o îmbunătățire. Poate eram mai zdravăn când ați venit și m-ați văzut, la sfârșitul lui septembrie. Dar nu mă plâng de nimic. În starea mea de azi, nu puteam să nimeresc mai bine ca la Mănăstirea Neamțu. Îmi pare rău că n-am căutat-o mai devreme...

Frate Dorule, fii sănătos! Îngăduiește-te și trăiește bine cu tovarășa pe care ți-ai ales-o! Spunc-i că-i păstrez în inima mea un gând cald și recunoscător că m-a dat în grija maicii Antoninei, de la Varatic. Maica Antonina a venit de două ori pe la mine. Mi-a adus pere, mere, caș proaspăt, o pâine cât roata carului, alte lucruri de mâncare și două „gavanoase“ cu dulceață de gutui, unul de gutuie rasă și altul de beltea. Mi-a spus să mănânc multă dulceață de gutuie, că e bună la boala mea. M-a înduioșat... Am văzut-o pe mama în costum de călugăriță.

Prietenul doftor a plecat și el. Nu era să se călugărească lângă mine. Dar mă împac bine și cu doftorul mănăstirii. Poate că îl știi și tu, ori îl știe soția ta. Nu e prost. Multă carte doftoricească nu știe, dar... e mai bine cu un deștept la pagubă decât cu un prost la câștig.

Mi-a dat un sfat, de unde am înțeles că are inimă și minte. Adică n-are nici o trufie și nici o zulie pe alți doftori mai învățați și mai destoinici decât el. Mi-a spus că la Mănăstirea Agapia trăiește, retrasă și suferindă, o doftoriță care bate pe toți doftorii din țara românească. Astă doftoriță s-a lăsat de meșteșug, nu mai primește bolnavi, dar uneori, când e mare nevoie sau este rugată de cine știe cine, se ridică din pat (că e bolnavă și ea) și face minuni! Te rog întrebă pe doamna Antonina dacă cunoaște pe această făcătoare de minuni de la Mănăstirea Agapia sau dacă a auzit despre ea.

Știu și eu ce să mai fac?! Mă bate gândul să mă duc s-o văd. Ce-o să pierd? Esculapul meu îmi spune că colega lui de la Agapia, ca suflet și ca purtare cu lumea, este de o rară gingășie. Poate că primește să mă vază și să mă cerceteze. Dar iar cad pe brânci și mă întreb: Și dacă m-o cerceta, ce-o să-mi spună mai mult decât mi-au spus alții și scuipe eu în fiecare zi?...

Păcat! ar fi trebuit să cunosc locurile astea măcar cu un an mai devreme... Stau tot în chilia pe care o știți, în dosul magaziiilor mănăstirii... E un colțișor scobit ca un fund de căldare. Nu se simte nici o adiere. Îmi spunea doftorul deunăzi că numai la Davos, în Elveția, a mai văzut așa loc bun de iernat pentru cei bolnavi de piept... Soare dulce, cer prielnic, mirosul brazilor vecini și pacea asta mănăstirească, întreruptă, rar, de sus, de croncănitul corbilor călători.

Dar oamenii care trăiesc aici în mănăstire!... E adevărat, mai lipseam eu... Aici să vii sănătos și să stai un an întreg pentru documente omenești...

M-am împrietenit la toartă cu părintele Chesărucă. Rămâne cel dintâi din colecție. N-am văzut un idealist mai mare până acum! Eu credeam că pentru formarea unui idealist nu este mai bună școală decât a lui Platon și a lui Kant. M-am înșelat... Părintele Chesărucă ar putea să dea lecții și lui Platon, și lui Kant... Călugărul ăsta (în felul lui un gospodar de mâna întâi) de două ori și-a împărțit, până acum, averea la „calici“... Da, știi, tot!... până la cămașă și la ciubote... Și cu o singură cămașă și cu dulama pe deasupra a plecat la Sfântul Munte... Dar nici acolo n-a găsit călugăria după calapodul lui și s-a înapoiat la Mănăstirea Neamțu... Omul ăsta n-are griji, n-are temeri, n-are lupte cu sine, nu se sfiește să mănânce cu mine, să vegheze lângă mine, să mă ajute la neputințele mele de ofticos... Știe ce e moartea, știe la cine se duce, știe pentru ce a intrat în mănăstire!...

N-am vreme și n-am inimă să mă împrietenesc și cu Moralescu. Țasta e, poate, și mai tare decât Chesărucă. E urmașul lui Origen. Singur pe sine s-a făcut famen, pentru împărăția cerurilor. Îmi pare rău că trebuie să-l las mai deoparte.

Și trebuie să las deoparte și pe vlădica Narcis, starețul mânăstirii! Unde pot să mă duc eu la stăreție și să stau de vorbă cu sfătosul bătrân, atâta cât aș fi făcut-o, dacă eram teafăr! Rar om mai e vlădica ăsta! Istoric, poet și un credincios fanatic. Îmi spun toți pe aici că molitfele lui gonesc dracii și dau tămăduire!

Am intrat într-o lume de care n-aveam nici o idee... Dar păcat, e prea târziu!... M-am înfierbântat cu scrisul acestei epistole... Pare că mi-am ieșit – vai, câteva clipe – din urciorul meu hodorogit și am fost altul... Dar, iată... iată dezamăgirea și realitatea!...

Dorule... aruncă în foc peticile astea, dar păstrează în inima ta prietenia și amintirea lui Constantin Boruzescu!"

VI

– Să trăiești, Nina mea dragă!... Noroc și viață lungă!... Să-ți trăiască bărbatul!... E acasă și el?...

Elvira aruncă pe canapeaua din verandă un pachet alb de la „Capșa“, o jerbă de flori de la florăria „Gunesch“ și o învăluie pe Antonina într-o îmbrățișare lungă și pătimașă.

– N-am venit până acum în căsuța voastră fiindcă... nu mi-a sosit încă darul de casă nouă pe care vreau să vi-l fac. Dar n-am putut să mai aștept.

Antonina o dojeni ca pe o soră:

– Și tu ții la aceste forme și conveniențe? Ce păcatele?! Vino încoace în chilie noastră... Doru te-a ochit prin fereastră și a fugit dincolo, să-și rectifice... uniforma.

– Ei, poftim! Astea sunt forme și conveniențe!

– Nu, Elviro!... Asta este elementară cuviință.

Intrară în odaia cu ferestrele spre stradă, plină de miros de rășină proaspăt aprinsă și de insinuarea dulce a primului foc făcut în sobă.

– Ce chilie drăgălașă!... Se putea altfel?! Sunt în lume legi misterioase care ne subjugă cu înalta și mascata lor armonie... Chilie ta de la Varatic trebuia să-și găsească un echivalent și o prelungire la București... Și nici mirosul de rășină nu putea să lipsească!

– Da... dar pentru un cuvânt cam prozaic. Soba e veche și cam miroase... Și atunci am aprins puțină rășină...

Doru Filipache intră cu mâinile întinse spre Elvira:

– Bine-ai venit în schitul nostru!

– Așa e?... Țasta e cuvântul situației... Noroc și sănătate!... Flori multe în calea voastră!... Și până când le veți face voi să răsară, îngăduiți-mi mie să vi le aduc așa, din când în când.

– Îți mulțumesc cu adâncă plecăciune, domnișoară Elviro! Rămâne acum să ne explici de ce ne-ai adus și aceste prăjituri.

Cineva bătu la ușă. Antonina ieși o clipă să vorbească. Elvira privi pe Doru din ascunzișul genelor și lungi și languroase:

– Trebuie o explicație?... Va veni mai târziu... Vei inventa-o singur.

Filipache se dojeni el pe el însuși: „Asta înseamnă a căuta pe naiba în cânepă!“...

Antonina reveni și propuse:

– Fiindcă avem prăjituri, nu ne mai trebuie decât apă... Renunțăm la dulceață, așa este?...

– Da, Nino... Cum vrei tu... Îmi dai voie, domnule Filipache, să mă uit prin cărțile dumitale?

– Cum de nu, domnișoară!... Dar nu se mai vede bine. Așteaptă să ne aducă lampa.

Servitoarea aduse, pe o tavă, câteva pahare și o sticlă cu apă.

– Elviro, am introdus și în Strada Semicerc apa fiartă și răcită în sticle, la pivniță... Pune tava pe masă, fetițo. și adu-ne lampa...

– Tot dumneata ai învățat-o pe Antonina și nevoia asta cu apa fiartă?

– Ți se pare un lucru rău, domnule Filipache?

– Domnișoară Elviro, cred că este un lucru bun, dar trebuie să uriașe cheltuieli de voință și de stăruință să introduci între barbari un obicei civilizată.

– Asta însemnează că Nina noastră este o bravă tovarășă din caravana lui Stanley... Dar iată-mă, fără de veste, tocmai la un pas de al doilea motiv al vizitei mele... Pe lângă dorința

mea să văd cuibul vostru, mai este ceva... Am venit să vă poftesc, pe mâine seară, în loja mea, la reprezentația Agathe Bârsescu.

Filipache întrebă, dintr-o dată, fără nici o răzgândire:

– Care reprezentație?

– *Magda* lui Sudermann... Am citit piesa mai demult și o țin minte destul de bine, dar n-am văzut-o jucată până acum... Cei ce au văzut-o pe Agatha Bârsescu în *Magda* sunt entuziasmați ca niște hagi care se înapoiază de la Locurile Sfinte... Am o lojă pentru reprezentația de mâine. Mâine marea noastră tragediană apare încă o dată în rolul acesta – zice-se rolul ei favorit. Ce ziceți? Îmi faceți această bucurie pe care v-o cer? Veniți cu mine să vedeți *Magda*?

Filipache fu gata să deschidă gura și să răspundă afirmativ, dar se întâlni ochi în ochi cu Antonina și rămase fără glas. Antonina luă, după prăjitură, paharul cu apă și, ținându-l între degete, puse această problemă:

– Nu putem să mergem la Agatha Bârsescu decât cu soacră-mea și cumnată-mea... ba socotesc că și cu doamna Calfaiani, mătușa lui Doru... Toate au auzit de Agatha Bârsescu și vor s-o vadă. E cu neputință să jignim familia și să mergem numai noi doi.

Filipache începu să protesteze:

– Fugi de-acolo, Ninușco! Atunci ar trebui să chemăm telegrafic și pe nenea Iliuță și pe țața Varvara!

Antonina replică, lucidă și categorică:

– Gândește-te mai bine și vezi că am dreptate. Și mai este altă chestiune... Putem s-o luăm pe Clarița cu noi, să vadă această reprezentație?

Elvira interveni:

– Aici lasă-mă pe mine să-ți răspund, care cunosc piesa...

Doru nu avu răbdare să asculte părerea Elvirei și se ridică cu alt protest:

– Nino dragă, Clarița este elevă în cursul superior de liceu! Ce temeri și ce prohibițiuni vrei tu să institui pentru ea? Lasă-mă pe mine să cercetez situația și să fac cum va fi mai înțelept. Domnișoară Elviro, negustorește, care este oferta dumitale?

– Vă ofer trei scaune mâine în loja mea. Adică și mai bine: poftim, aveți aici biletul cu numărul lojci. Ocupați loja, și apar și eu mai târziu.

– Foarte bine! Restul ne privește. Pentru numeroasa mea familie, din București și din Urlați, răspund arginții mei. Iar dumneata, domnișoară Elviro, primește un potop de mulțumiri și de complimente!...

– Cu condiția ca Antonina să nu facă opinie separată...

Antonina avu un gest larg și dezinteresat:

– Elviro dragă, eu nu pot să uit niciodată ce reguli de delicatețe mă leagă de rudele mele.

Filipache răspunse cu ironică zburdălnicie, dar pe urmă își dădu seama că a făcut o greșală:

– Te-am înțeles... Ar fi singurul caz când putem admite ca oarecine să fie mai catolic decât papa.

Elvira avu aerul că n-a auzit cuvântul lui Filipache.

– ...Ce văd aici? Portretul lui Sar Péladan și autograful lui? De unde le ai?

– Ai uitat că a trecut prin București acum doi ani? Firește că n-am fost eu primul destinat.

– Ce mai fac prietenii dumitale, acei băieți inteligenți pe care i-am cunoscut anul trecut? Nu i-am mai întâlnit în drumurile mele și nici prin reviste n-am mai dat de numele lor.

– Boruzescu, cel mai prețios dintre ei, e bolnav de ftizie... Mă doare inima de el, bietul băiat, și-l jlesc ca pe un frate. Cât despre Bujoreanu, dacă n-ai fi fost prea absorbită de medicina dumitale, ai fi auzit că el e șef de cabinet.

– El este? Iată ce noutate! Am crezut că noul șef de cabinet este vreun frate mai mare sau vreun neam al poetului Bujoreanu.

– Deloc. Este chiar bardul nostru.

Elvira se așeză din nou pe scaun și începu să-și pună mânușile.

– Copii, mă duc. Ca să fiu liberă mâine seară, trebuie să înlocuiesc azi pe colegul care va face mâine același lucru pentru mine. Cred, domnule Filipache, că nu vei mai găsi bilete pentru *Magda*... Spre siguranță și spre liniștea conștiinței dumitale, du-te și întreabă chiar acum. Și pe urmă vei putea să te destăinuiești familiei dumitale, fie că ai găsit bilete, fie că n-ai găsit...

– Ideea este bună. Dar ce facem dacă într-adevăr nu mai sunt locuri?

– Spui acasă toată povestea. Invitația mea, demersul dumitale și... perspectiva unei viitoare reprezentații...

– Ce te face să crezi că nu voi mai găsi locuri?

- Mai rămăseseră foarte puține. Dar du-te și verifică.

În momentul plecării, Antonina propuse următoarea dezlegare:

- Dacă Doru nu găsește încă o lojă, sau încă două staluri, nu putem aduce cu noi nici pe Clarița fără mama, nici pe mama fără Clarița... Și atunci, Elviro, să ne dai voie să venim cu amica noastră Sanda.

Filipache răspunse Antoninei cu oarecare nerăbdare:

- Și dacă Sanda nu este acasă?... Ori este acasă și are musafiri, sau migrenă, sau necazuri mai tari decât celebritatea Agatheî Bârsescu?... Nu putem să găsim astă-seară cheia situației de mâine seară... Să așteptăm până mâine...

*

În seara următoare, Sanda, Elvira, Antonina și Doru erau toți laolaltă cu cinci minute mai înainte de ridicarea cortinei. Cu toate că *Magda* nu era la prima reprezentație, totuși, teatrul era plin până la strapontine. După lumea specială a premierelor, veneau acum să privească pe marea comediană interpretă profesorii, funcționarii, negustorii, câte un mic sau mai mare boier agricultor și, pe ici, pe colo, profesioniștii criticii teatrale și ai ziarului. Elvira recunoștea prin loji unele figuri din breasla doftoricească. Filipache observă, într-un fotoliu de orchestră, pe amicul său Silviu Bujoreanu. Fiind o reprezentație ordinară, cei mai mulți dintre spectatori veniseră îmbrăcați în ținută de oraș. Doamnele însă erau mai protocolare și, cu puține excepții (între excepții Sanda și Antonina), purtau toalete de circumstanță.

Doru Filipache se simțea cuprins și învăluit de acea falsificare specială sufletească pe care o cunosc artiștii când plutesc pe lacul mulțimilor. Dar mai era în subconștientul lui și o vagă și obscură încântare, pe care nu voia s-o cheme la lumină. Între Antonina, soția lui, Sanda, vară-sa, și această enigmatică și strălucită Elviră – spre care începeau să se întoarcă jumelele din sală – Doru se simțea ușor ca un fluture, măgulit și erou de baladă inedită. Și i se părea, în fantazia lui, îmbiată de luminile din sală și biciuită de zumzetul asistenței, că sub legănarea atotcapricioaselor sale gânduri îl așteaptă, dornice și sclave – Antonina, Sanda, Elvira – răzoare de busuioc, vetre de rozetă și cordoane de chiparoase...

Cortina se ridică și începu actul introductiv. Suntem în casa locotenentului-colonel în retragere Schwartz. E un bătrân aspru, un ireductibil reprezentant al vechii mentalități germane,

căsătorit a doua oară și mușcat de un prim atac de paralizie. Prin viața lui au trecut în galop pustiitor, de câteva ori, walkiriile destinului. De la prima lui soție i-au rămas două fete. Cea dintâi, Magdalina, nevoind să primească de soț pe teologul viitor pastor Heffterdingk, a părăsit casa părintească și a plecat în toată lumea. A rămas acasă blajina Maria, logodită azi cu un ofițer, văr cu ea, dar logodnă lungă, la capătul căreia nu prea se zărea dota cerută de legea militară. Bătrânul Schwartz a smuls din inima lui pe fata fugară și nu suferă să i se mai pomenească numele ei.

În această casă tradiționalistă, austeră, deschisă celor mai importanți oameni din localitate, doamnelor devotate, operelor caritabile și mai ales deschisă sfântului pastor Heffterdingk, răzbat într-o zi semne premergătoare de tulburare. Mai întâi nu știu cine începe să trimită niște buchete uriașe de flori cum nimeni nu mai văzuse vreodată în acest colțișor de provincie... Toată lumea se alarmează. Maria e logodită! Cine-și permite să ispitească pe logodnica lui Max da Wendlowski?... Pe urmă se aude că tot orașul e zguduit de frigurile curiozității și ale entuziasmului. O celebră artistă străină, o cântăreață din Milano, invitată de autoritățile provinciale, a venit să dea un mare festival în orașul acestor placizi burgezi.

Până una-alta, doctorul Keller, consilier de stat, vine să facă cunoștință cu acest Caton german, locotenent-colonel Schwartz. Keller mână înaintea lui reputația unui om de mare viitor.

„KELLER: Sunt fericit că mă tratați ca pe o veche cunoștință a casei.

SCHWARTZE; Și dacă ar atârna de noi, ar fi să zicem în curând: un prieten al casei... Și nu este o vorbă în aer, căci vă cunosc, domnule consilier. În vremea noastră, când toate legăturile moralei și ale autorității stau să se desfacă, este foarte mult de dorit ca toți oamenii partizani ai vechilor moravuri – acelea pe care le-aș numi moravurile familiale – să se simtă strâns uniți laolaltă.

KELLER: Frumos cuvânt, și atât de adevărat! Nu se mai aud asemenea cuvinte în acest iarmaroc, unde ideile zilei se prefac în mică monedă circulantă...

SCHWARTZE: Ideile zilei!... ha-ha-ha-ha... Da, da!... Dar poftiți în orașelele pașnice și intime unde creștem soldați viteji pentru rege și sfioase logodnice pentru dumneavoastră... Aici nu facem atâta tapaj cu ereditatea, cu lupta pentru existență și cu

dreptul individualităților... Aici nu se petrece nici o istorie scandaloasă... Aici ne batem joc de ideile zilei, dar aici se găsesc floarea sănătății și virtutea patriei! Uitați-vă la acest cămin! Nici un lux... poate abia aceea ce se numește bunul-gust... Covoare în culori stinse, mobile de nuc, gravuri îngâbenite... Și cu toate acestea, când prin dalbele perdele vezi soarele, în amurg, cum respiră lumina-i amicală pe aceste bătrânești odoare, un singur sentiment te încearcă și îți șoptește: aici sălășluiește fericirea.“

Dar fericirea aceasta se pregătește să-și schimbe domiciliul!... Mătușa Francesca și pastorul Heffterdingk vin și destăinuiesc lui Schwartz că misterioasa persoană care trimitea buchete de flori (nu Mariei, dar tuturor celor din casă) și marea artistă care a revoluționat tot târgul sunt una și aceeași persoană: fata fugară de acum doisprezece ani, celebra divă de azi, Maddalena Dall'Orto!...

Acum începe răscolitoarea dramă: Cum va primi rigidul moșneag pe această soră a fiului risipitor, care vine în orașelul natal nu săracă, nu pocăită, nu strivită de uniliniță, ci bogată ca o principesă, sărbătorită de colonnele moralității și ale ordinii sociale și purtată în carul celebrității ca învingătorii din istoria antică!...

Stăpânită de dorul să-și revadă cuibul copilăriei și pe cei lăsați acasă acum doisprezece ani, Magda vine între ai săi... Apariția Agatheii Bârsescu răscolește publicul spectator cu aceeași vehemență cu care Magda răscolește pe bieții provinciali din casa părintească. Înaltă, bine legată, falnică femeie, Agatha Bârsescu purta o strălucită toaletă de concert de mătase verde brodată cu aur, iar pe umeri o mantie superbă garnisită cu blană albă. O explozie interminabilă de aplauze taie în două jocul actorilor și zguduie tot teatrul. Vigurosul actor Ion Petrescu interpreta pe colonelul Schwartz.

Încep dibuirile, conflictele și pe urmă convulsivunile. Ce bună înțelegere și ce convingeri comune mai pot fi descoperite între această artistă, pârguită sub latitudinea artei și a Italiei, și colonelul prusac în retragere?... Magda trebuie să zboare înapoi spre țara adoptivă, spre succesele, spre libertatea și spre lumea ei de estetism și de miraje. Tatăl ei nu înțelege de ce s-a mai arătat în casa părintească dacă voiește să pornească din nou printre străini.

Nădejdea bieților provinciali este că poate sfântul lor pastor va avea atâta putere și atâta trecere în fața Magdei, încât s-o

înduplece să mai rămână câtva timp în casa părintească. Urmează o lungă scenă între Magda și pastorul Heffterdingk. Constantin Nottara, cu imensul și variatul său talent, interpreta pe sfântul protestant.

Magda a fost gonită de tatăl ei fiindcă n-a voit să ia în căsătorie pe acest cucernic personaj. Magda îi spune într-un moment: „Ei bine, te voi lua în serios și îți voi spune că n-am putut să te sufăr niciodată... da, cu simplitatea dumitale bine jucată, cu blândețea dumitale elegiacă... Dar din ziua când ai pogorât și ți-ai aruncat ochii asupra mea, sârmană neroadă, și când prin iscusința dumitale m-ai gonit din casă, din ziua aceea te urâsc!“

Pastorul răspunde: „Mi se pare că, mai degrabă, prin faptul acesta am fost determinantul înălțării dumitale“. Magda izbucnește: „Da, adevărat, ai dreptate... Aici m-aș fi veștejit și m-aș fi uscat... Nu, nu... nu te urâsc... Și de ce te-aș urî atâta?... Toate acestea sunt departe, foarte departe de mine... A, de-ai ști cât de departe! Dumneata ai rămas aici nemișcat, zile după zile, în această atmosferă căldicică, unde se simte miros de alivănțică, de tabac și de ceai de pojarniță... În vremea aceasta, suflul furtunii îmi biciuia obrazul!... Dacă ai putea să bănuiești măcar, domnule pastor, ce însemnează viața largă și liberă, ce însemnează să-ți pui în funcție toate facultățile, să savurezi toate greșelile, să te ridici și să sorbi plăcerea... o, atunci, domnule pastor, te-ai găsi pe dumneata însuți grozav de comic în această convorbire sacerdotală... Ha-ha-ha-ha!... O, iartă-mă... Cred că de doisprezece ani asemenea explozie de răs n-a mai răsunit în această venerabilă locuință“...

Doru Filipache înghiți această tiradă ca pe un pahar de șampanie. Se scutură în fotoliu, se simți deodată transpirat și, după ce-și plimbă batista pe frunte și pe ochi, văzu, în feeria sălii, profilul de statuie al Elvirei.

Dar mândra și răzvrătita Magda află câteva lucruri care o încovoie adânc. Pastorul, după fuga ei de acasă, a rămas necăsătorit, iar inflexibilul ei părinte, când Magda i-a scris că se desparte definitiv de ai săi, a avut un atac de apoplexie. Așadar, acest pastor n-a uitat-o, nu va uita-o niciodată, iar acest tată de fier a fost cât pe aici să se frângă... Magda se înduplecă. Ea va mai rămânea o zi, două între tată-său și soră-sa, dar cu condițiunea ca nimeni să n-o întrebe nimic despre trecutul ei.

În actul următor, Magda ne apare în sânul familiei. Dar ce abisuri de nepotrivire! Mamă-sa vitregă și mătușă-sa sunt tainic

scandalizate de servitorii Magdei, de mulțimea bagajelor pe care le cară după ea și mai cu seamă de cămășile ei de mătase. Magda a înțeles că logodna soră-sii se prelungește fiindcă lipsește zestrea. Magda va înzestra pe soră-sa. Dar este singura trambă de soare și de fericire care taie oblic cerul din ce în ce mai posomorât al situației. Pastorul Heffterdingk are o nouă confruntare cu Magda. Artista se simte stingherită, năpădită de amintiri și de obișnuințe sufletești pe care le credea moarte și mai ales este nedumerită și subjugată de sufletul acestui pastor, atât de deosebit de toată lumea întâlnită până acum.

Magda se luptă, rezistă: „Eu să cedez?... Nu sunt obișnuită cu așa ceva. Am în mine o pornire spre distrugere, spre impunere prin cântecul meu... Cânt, adică trăiesc... fiindcă pentru mine a cânta și a trăi este același lucru... Subjug pe oameni, îi leg în lanțuri, până când ajung să iubească și să sufere, să strige de bucurie sau să geamă de durere ca și mine... Și vai de acela care socotește să-mi stea împotrivă!... Să biruiesc prin cântecul meu, să pătrund prin cântec până în fundul unui suflet, făcându-l sclavul meu, o jucărie în mâinile mele!”

Și mai departe Magda declară pastorului amețit: „Mai este încă ceva, prietene: păcatul. Trebuie să fii vinovat ca să ajungi mare... Să te ridici peste greșeala ta: aici este mai mult merit decât în această curăție pe care o predici!”

Elvira scăpă din mână o batistă. Doru se aplecă, o culese și, înapoiindu-i-o cu stângăcie, simți cât de fierbinte era mâna Elvirei.

Lucrurile se complică. Bănuielile, neliniștea, durerile severului părinte care voințește să cunoască trecutul fiicei sale sunt împinse spre o nefastă clarificare. Consilierul Keller, omul decorativ, considerat și considerabil, stâlpul alcătuirii sociale, proprietarul unei mărețe bărbi negre, este un groaznic fățarnic, un seducător ordinar, un ahtiat după fațadă și după ascensiune. Între el și Magda, odinioară, la Berlin, a intervenit un roman studentesc, urmat de obișnuita năpustire, dar și de un copil, pentru care Magda a ajuns mamă eroică și mare cântăreață. Magda, azi celebră, îl face pe Keller amabil, duios, încântat de reîntâlnire și fermecat de poezia amintirilor. Dar află că gluma din zilele studenției a ieșit tragică. E la mijloc un copil. Falsul și afectatul personaj, calculatul arivist, sinistrul camuflat în mărețată barbă neagră se dezumflă și se descumpănește. C. Costescu, care-l interpreta, izbutea să redea cu măiestrie această rapidă deconținută a tipului abject și gol într-o lașă

degradare, într-o grăbită fâșăială a falnicei bărbi de adineaori... Dar locotenentul-colonel Schwartz a prins de veste că între fiică-sa și acest von Keller s-au petrecut lucruri grave. Trebuie să le cunoască! Magda îi va spune totul. Keller bate în retragere după toate regulile lipsei de caracter și ale poltroneriei. În ultimul antract, Bujoreanu observă pe cei din lojă și le trimise un salut vast și înaripat, cu un adaos care voia să zică: „Nu sunt cu totul liber, căci altfel aş urca până la voi”... Într-adevăr, lângă Bujoreanu erau două doamne, pentru care bardul făcea mari cheltuieli de luare-aminte. Elvira plimbă printre prieteni un cornet cu bomboanc. Sanda Hagi-Oprea, firească și curajoasă, formulă acest aforism:

– Magda asta ne strică copiii!...

Antonina, jumătate în șagă, jumătate în serios, completă pe Sanda:

– Mă tem că strică și pe copiii care au apucat a se însura...

Elvira râse cu gura închisă, fiindcă tocmai mesteca o bomboană, dar pe urmă ceru precizări:

– Vi se pare o piesă primejdioasă pentru tineret? Eu nu prea gădesc.

Filipache interveni cam de sus și cu aerul că vine de departe. Privind pe Sanda, privind pe Antonina și luând parcă arbitru pe Elvira, el se rosti:

– Dragele mele burgheze, în fața *Magdei* suntem înaintea heleșteului care descoperă, spre uimirea biete cloște, care dintre puii ei sunt pui de găină și care sunt pui de rață... După cum te simți sau nu solidar cu Magda, ești născut pentru elementul misterios și furibund, sau ești născut pentru câmpia plată și sigură.

Elvira, intim măgulită să se simtă în categoria predilectă lui Doru, voi să întoarcă lucrurile în glumă și să amâne orice început de discuție:

– Atunci, domnule Filipache, cum se face că toată lumea astă-seară găgăiește și măcăiește?

Cortina se ridică ultima oară. Agatha Bârsescu era îmbrăcată într-o toaletă de casă, un gri-deschis cu reveruri de mătase portocalie. Rigidul soldat, tatăl Magdei, știe totul. Seducătorul fetei trebuie s-o ia de soție sau să-și ispășească infamia în sânge. Zadarnic se zbate Magda, zadarnic sfântul pastor caută să arunce peste prăpastii punțile inutilei lui elocințe!... Dar iată-l pe consilierul Keller pieptănat ireproșabil, cu barba ca un drapel al contractelor sociale, protocolar și

ondulos în fraze. Și-a refăcut socotelile ca un om superior și vine să ceară mâna Magdei... De ce nu? O artistă celebră, un capital social, poate chiar o zestre neașteptată...

Locotenentul-colonel e răsturnat de surprindere și de fericire. Ce poate aștepta mai mult? Ce reparație mai covârșitoare poate să-i dea acest om de onoare și de viitor, consilierul von Keller?...

Are loc o ultimă scenă, un ultim duel între fariseul social și femeia care a greșit, dar pe care o acoperă maternitatea ei purtată eroic, mărturisită în copilul adorat, păstrat și crescut cu supreme sacrificii. Keller are idei și propuneri geniale. Magda va părăsi teatrul, va fi asociata planurilor politice ale viitorului soț, va fi... sirena care va adormi pe adversari, iar copilul – neapărat – va rămânea îngropat într-un mister etern. Magda dă afară pe decorativul scelerat!...

Sfârșitul... Asaltul... Schwartze trebuie să facă pe Magda să reintre în rigida ordine socială, căsătorind-o cu Keller, sau el, Schwartze, trebuie să moară, sau Magda să nu mai existe... Și Schwartze se prăbușește răpus de al doilea atac de apoplexie, cu mâna zgârcită pe arma rezistentă...

Vălul tragicei iluzii se rumpe. Femeia care a suferit, a luptat, a sfidat, a umplut inimile cu crezul ei independent, a făcut să vibreze nădejdi ascunse... rămâne, metamorfozată și curteană, înaintea spectatorilor... Este o mare artistă, care se înclină în fața freneticilor ei admiratori...

Elvira își petrecu pe invitați până în holul de jos și se despărți de ei grăbită:

– Mă duc să schimb garda la spital.

Doru, Antonina și Sanda se urcară și ei într-o trăsură și porniră spre Grădina Icoanei.

Sanda spuse, cu nasul în mașon:

– Totdeauna ești trist când ieși de la teatru, chiar dacă s-a jucat o comedie.

Antonina răspunse:

– Probabil că din cauza acestor grămezi de erezii, de aiureli și de falsificări pe care domnii autori le aruncă, sub pașii noștri, pe poteca cinstită și familiară a strădaniei noastre zilnice...

Filipache nu avu răbdare să aștepte:

– Dar poate și din cauza luminii orbitoare de frumusețe și de adevăr care inundă deodată crepuscularele noastre șosele comunale...

Sanda răspunse, obosită:

– Ar trebui să știm mai întâi dacă astă-scară... ne-a inundat asemenea lumină... Vom vorbi mâine-pomâine, când voi veni pe la voi, dacă nu cumva veniți voi pe la mine...

Sanda coborî la poarta casei, și trăsura luă calea înapoi. Doru și Antonina, rămași singuri în trăsură, tăcură tot timpul până în Strada Semicerc. Antonina ar fi dorit să vorbească, Filipache însă era grăbit să ascundă în pernă și în somn atâtea gânduri, atâtea intime destăinuri pe care i le adusese drama acestei luptătoare pentru libertatea atitudinii artistului în fața vieții.

VII

Câteva zile, Doru și Antonina umblară răsleați unul de altul. Antonina rămase mai mult în casă și înlocui la bucătărie pe doamna Filipache, care răcise la întâiul suflu al iernii. Doru se duse la facultate, la întâlniri cu prietenii și la redacția revistei *Literatură și artă română*.

Ziua era stinsă, neguri de păcură evoluau pe deasupra edificiilor înalte și se simțea că în dosul acestor perdele negre se țese apropiatul dalb liniolii. Tristețea și frigul din văzduh se răsfrângeau în cugetele și în mersul oamenilor, stăpâniți și încovoiați de ideea strânsurilor de iarnă.

Într-o după-aniază în care începeau să joace puzderii prevestitoare, Doru porni la Biblioteca Academiei, iar Antonina se duse acasă la Sanda.

Bucuroasă și drăgăstoasă, Sanda o duse pe Antonina în iatacul convorbirilor de altădată și o așeză într-un fotoliu lângă sobă.

– Nino dragă, vii tocmai când mi te dorea inima! Iarna se rotește în văzduh... Focul arde în sobă... Ziua scade... și sufletul cere prietenie și intimitate...

– Poate pentru aceleași imbolduri subtile am pornit și eu către tine, deși poate să-ți pară curios să auzi aceste vorbe de la cineva măritată abia de trei luni...

Sanda scâldă pe Antonina în năvala francă și caldă a privirilor ei:

– Nino scumpă, prietenia noastră, rudenția noastră și proaspăta mea experiență cu viața ridică dintre noi orice

curiozitate și fereală. M-am tot gândit, zilele acestea, cum să fac să te găsească singură și să mă găsești singură... Unde l-ai lăsat pe Doru?

- S-a dus la Biblioteca Academiei, să mai ciocănească o bucată literară care-l ține rob de multă vreme.

- Ei bine... Lasă-l să lucreze... Dar vără-i în suflet ideea că nu va ajunge cu totul propriu pentru munca lui literară decât atunci când va isprăvi cu studenția și-și va lua licența.

- Crezi că fac altfel?... Dar îmi trebuie o răbdare geologică!... Sunt atâtea lucruri de îndreptat, atâtea noduri rele de descurcat în firea acestui băiat de care mi-am legat viața!

- Nina mea mică și bună!... Sunt încredințată că vei birui... Te știi răbdătoare, tenace, clară și precisă în scopurile urmărite. Dar e vorba de o muncă uriașă!

- Sando dragă, dacă ar fi vorba numai de Doru și de intima lui indisciplină, aș merge drept înainte, fără șovăieli și fără temeri. Doru cedează pe nesimțite și se lasă îndrumat. Dar sunt unii factori străini, unele obstacole externe care vin deodată și îmi taie cărările și îmi zădărnicesc silințele... Iată, de pildă, prietenia și influența Elvirei, care mi se par de rău augur... N-am putut să mă destăinuiesc deunăzi, când te-am rugat insistent să vii și tu cu noi la reprezentarea *Magdei*... Poftirea aceasta la teatru a fost rău venită și poate rău gândită... Am în mine nu știu ce obscure puteri de divinație și de avertizare care nu mă înșeală... Din partea Elvirei nu va răsări soarele în căsnicia mea...

- Orice ți-aș spune eu, nu pot să fac să tacă înștiințările inimii tale. Dar, ca oameni ce suntem, putem să ne gândim și să judecăm. Vrei să aprindem lampa, ori să ne mulțumim cu lumina acestui reverber din stradă?

- Lasă lampa mai târziu. *Magda* mi-a adus trei zile mocnite și cenușii. Doru, cufundat în munca lui de șlefuire, cred că exagerază și se ferește să înceapă cu mine o convorbire mai lungă... Dar inima mea nu mă înșeală... Declamațiile *Magdei* au deșteptat în acest băiat, cu onestă urzeală sufletească, te miri ce visuri de aventură, te miri ce nostalgii cabotinel... Totuși, primejdia n-ar fi mare. Din toată această ațătare sufletească, din toate aceste vitejii și catastrofe de pe oceanul închipuirii ar ieși o frumoasă și inofensivă poemă sau nuvelă... Teama mea este alta... Un artist adevărat, un scriitor de valoare, câtă vreme e legat și echilibrat de dragostea unei soții devotate, de obligațiile familiale, de disciplina muncii cu ore exacte... chiar

dacă s-ar simți pe sine, uneori, privighetoare închisă în colivie, este mai fericit decât poate el să-și dea seama. Vai de privighetoare, însă, dacă ușa coliviei a rămas deschisă și în odaie pândește vreo pisică!

- Nino, să nu exagerăm, dar nici să nu ne lăsăm păcălite de oameni și de împrejurări... Doru este un suflet inegal, visător, plin de opera literară – pe care sunt convinsă că o aduce în lume – ca o pădure de freamătuț frunzelor... Față cu lumea din jurul lui, este un nabab în unele privințe, este un cerșetor în alte privințe... Aici te așteaptă rolul tău cel mare. Să acoperi scăderile, infirmitățile, cine știe! poate turpitudinile acestui om, și să-l ajuți să clădească, an cu an, palatul solicii lui printre noi...

- Sando, îmi trebuie sprijinul tău și dragostea ta de totdeauna...

- Le ai, le vei avea totdeauna... Dar lasă-mă să revin. Experiența mea trebuie să-ți fie de folos. Eu am avut soarta rară să dau peste un monstru. Și până când m-am convins că Petrovici este un monstru, și nu altceva, am stăruit și m-am luptat, printre râuri de lacrimi, să mi-l păstrez bărbat și să umanizez pe fiara din el... A fost cu neputință!... Și beat și treaz, Codin nu avea pentru răbdările, atențiunile, dragostea și umilințele mele decât grohăituri, înjurături, explozii și palme... Și totuși, răbdam, și totuși, mă zvârcoleam pe jos, cu batista băgată în gură, ca să nu mă audă bieții părinți... Ei, Nino dragă, orice s-ar întâmpla în căsnicia ta cu Doru, tu nu vei cunoaște niciodată aceste situații din infern! Slavă Domnului că au rămas toate în urmă și am ajuns aceste zile pașnice!... Am scăpat și de coada diavolului... Am isprăvit divorțul cu transcriere cu tot.

- Ai tot dreptul să-ți guști acum odihna și înțelepciunea agonisită, dar... tu știi ce greu și ce puțin folosește aproapei înțelesul experiențelor intime.

- Nino dragă, suntem totuși datori să punem față în față cele ce s-au întâmplat cu cele ce dorim sau nu dorim să se întâmple... Ești inteligentă, instruită de câte ai văzut în casa părintească și iubești pe Doru mai mult ca o mamă decât ca o soție. Ce este familia?... Este o instituție de răbdare și de corecțiune reciprocă... Dacă Doru nu era artist, ci un burghez oarecare – cu mediocre calități, cu suportabile imperfecții – opera ta de soție nu era să fie aceeași? Până la alte vremuri viitoare –profețite de ideologia lui John Stuart Mill și a

doamnei Taylor – noi, bieteile soții, trebuie să creștem și să-ndreptăm nu numai pe copiii noștri, dar în primul loc pe bărbații noștri. Și dacă ne gândim mai mult, însuși marele englez, partizanul emancipării femeii, și-a desăvârșit educația sub influența încântătoarei sale prietene, soția de mai târziu.

– Nu mă tem de obligațiile mele de soție, ci de cei care ar putea să mi le tulbure.

– Voi fi tainica ta asociată. Fii cu Doru totdeauna într-un fel, adică invariabil afectuoasă și serviabilă. Treci peste ciudățeniile, intemperiile și bosumflările lui. E un cuget funciarnamente iubitor și poți să clădești pe el cu bună încredințare... Vei fi în curând, dacă nu cumva ești de pe acum, principiul coordonator al vieții lui, stăpâna indispensabilă, căutată în veghe și în vis.

– Cred că mai am până acolo... Și tocmai de aceea mă răzvrătesc la gândul că s-ar putea să mă tulbure cineva în calea mea spre ținta urmărită...

Ușa iatacului se deschise încet și în lumina care pătrundea din camera vecină apăru un cap alb, iar mai încolo, altul și mai alb.

Mama Sandei întrebă din prag, cu o voce decolorată și țiuitoare:

– Da' voi stați pe întuneric, fetelor? Sună, Sando, să vă aducă lumină.

Sanda întârzie să-i răspundă și se adresează către Antonina:

– Îi vezi? Admirabilă pereche! Uite pe tata, la un metru depărtare de mama. Așa se țin unul de altul toată ziua. Așa se țin de patruzeci de ani! Cum am face să învățăm încă o dată noi, cei de azi, taina acestor căsnicii ideale, pe care nici moartea nu putea să le sfarme, fiindcă își pregăteau din vreme bolta somnului nedespărțit!

VIII

Sfătuit de Antonina, Doru introdusese, în schița lui *De Drăgaică, în sat la noi*, un element nou, propriu să sporească puterea schiței și interesul cititorului. *Mierla*, soția asasinului Michinici – o țigancă frumoasă și cântată mai pe urmă de toți lăutarii de pe valea Călmățuiului – era aceea care aprinsese

vrajba între țigani, îl ațâțase pe isprăvnicelul Marin Voicu și adusese bătaia din arie și înjunghierea din țigănie.

Schița era fericit construită. Filipache își luase inima în dinți și depusese manuscriptul în mâna secretarului revistei *Literatură și artă română*. Bucata fusese citită în cercul revistei, fusese apreciată și socotită vrednică de publicare. Dar Filipache nu se grăbise să se ducă să afle verdictul juriului literar. Prea convins de valoarea lui încă neevidentă și prea timid ca să bată a doua oară la ușa revistei, Filipache lăsase zilele să treacă și schița să vorbească singură despre ea.

Și, fără de veste, vede într-o librărie un număr proaspăt și printre colaboratori pe *Teodor Filipache* în dreptul titlului *De Drăgaică, în sat la noi*. Drept vorbind, Doru nu publica întâia oară, dar bucata aceasta putea să fie socotită ca bucata de debut. Mica noastră lume cititoare salută în ea un semn de bună prevestire și cercurile literare – mai adevărat, cafeneaua literară – făcură toבָּ din numele autorului.

Filipache intra de-a binelea în literatură.

Într-o zi, Filipache primi printr-un aprod un răvaș de la Silviu Bujoreanu. Poetul scria amicului său Doru:

Mierla ta îmi cântă în suflet cu o stăruință fermecată... Iată, cu adevărat, cartea ta de vizită!... De aci înainte, ești autorul puternicei bucăți *De Drăgaică, în sat la noi*... Mi-e inima plină și de vechile convingeri despre valoarea prieteniei noastre, și de multe visuri și proiecte pe care vreau să ți le împărtășesc... Viața crudă vrea să ne risipească, dar trebuie să-i stăm dărz împotriva! Nu comenta greșit, nu comenta deloc faptul că n-am mai venit la chilia ta atât de dragă și mie, și tuturor prietenilor noștri... Vezi mai curând ce-ți propun și ce te rog să faci întocmai. Am mâine două ore libere, însă de relativă libertate, fiindcă trebuie să aștept porunci în cabinetul meu de la minister. Te aștept la minister mâine după-amiază între orele 4 și 6. Este serviciul suspendat, sălile sunt pustii, birourile dorm în praf și în aer îmbâcsit de miros de tutun... Portarul de jos, căruia îi vei arăta plicul acestei scrisori, te va conduce până la cabinetul în care te aștept. Al tău, cu mâini afectuoase: Silviu.“

*

Filipache arată Antoninei scrisoarea lui Bujoreanu și-i spune bine dispus și măgulit:

– Decide acum tu care este porțiunea de laudă și de slavă care ți se cuvine ție și cu ce mai rămân eu...

Antonina își îngropă degetele în cărlionții de merinos de pe capul lui Doru și-i spuse cu un cuvânt familiar și neînțeles pentru el:

– „Toate ale mele ale tale sunt“...

Filipache reciti scrisoarea lui Silviu și spuse gânditor:

– Țiganul are inimă. Deși fi este mai milă de pielea lui decât de pielea altora – ceea ce dovedește că este sănătos și normal – totuși, mi-a arătat de multe ori că este un trainic camarad. Să vedem, ce vrea să-mi împărtășească mâine...

A doua zi, Doru străbătu sălile lungi, cenușii și dezolate ale unuia dintre ministerele țării și ajunse la ușa șefului de cabinet. Aprodul care-l însoțea deschise ușa cu solemnitate și o închise cu mii de precauțiuni.

Silviu era într-adevăr singur. Avea aerul că zace intoxicat pe câteva teancuri de petiții și de dosare. Îl primi cu expansivitatea lui cea mai firească:

– Cum mă vezi, stau ca un câine în car... Aștept niște porunci despre care cred, între noi, că nu vor sosi, iar dacă vor sosi vor fi floarea inutilității.

– Aceasta ar însemna că nu ești prea încântat de serviciile pe care le aduci patriei și partidului...

– Dorule, Dorule! Stăi colea, lângă mine, și ascultă-mă și compătimizește-mă! Batem apa în piuă... Este o stearpă și obtuză psihologie birocratică, stăpână peste toate și mai tare decât cei mai cutezători miniștri... Nici o idee luminoasă, nici un sistem dezrobitor, nici o perspectivă de a aerisi vreodată acest spital administrativ!

– Bine, omule, dar atunci, ce rost are stagiul tău aici?

– Mă lupt să-l fac cât s-o putea mai scurt și vreau să-i dau singura distincțiune cu puțință: vreau să ajut câțiva prieteni și colegi meritoși să-și isprăvească studiile în străinătate. Ministrul meu, ca și mine, nu se va mai întoarce niciodată la acest minister. E un om original, își bate joc în taină de politica pe care o face și iubește pe oamenii de duh și lucrurile duhului. Am izbutit să-i câștig încrederea și cred că mă va îngădui să fac câteva lucruri bune...

– Atunci, cel puțin cu ministrul tău duci casă bună și n-ai avea de ce să te simți împovărat...

– Dorule dragă, nenorocirea vine dintr-altă parte. Partidul e tainic sfâșiat. Șeful guvernului are o autoritate de mucava. Doi dintre colaboratorii lui se prigonesc și se combat pe pământ, sub pământ și în văzduhul tuturor intrigilor și sforilor văzute și

nevăzute. Șandramaua n-are zile multe... Poate o jumătate de an, poate un an... Dar în acest răstimp s-ar putea face câteva lucruri bune. A! de ce nu ești tu acum cu licența în buzunar!

– Bine, dar nici tu nu ești mai departe decât mine. Ce putem să facem! Trebuia să ne naștem cu vreo doi ani mai devreme, ca să cădem, licențiați, sub zodia acestui minister...

– Dorule, nuvela ta m-a răscolit și m-a făcut să trăiesc câteva ceasuri de fericită reverie. M-ai făcut să cuget că nădejdea poeziei românești de mâine se întemeiază într-adevăr pe grumajii noștri... Nuvela ta mi-a dat o probă nouă că nu suntem niște fanfaroni, ci niște adevărați tovarăși ai Meșterului Manole... Ce păcat că Boruzescu s-a desprins din ceata noastră! Bietul băiat! Am rugat pe ministru să mă autorize să scriu starea lui de la Mănăstirea Neamțu că musafirul pe care-l au în mănăstire este un eminent student al Universității bucureștene și că ministrul se interesează personal de buna lui petrecere acolo, lângă brazi.

– Boruzescu mi-a scris și mie. Lumea i se arată toată binevoitoare. Numai plămânii lui rămân rebeli.

– Știi unde a ajuns micul nostru Teobald? Tocmai prin Tirol.

– Nu mi-a scris de mult. Ultima lui scrisoare mi-a trimis-o de Paște.

– Acum e în Tirol, trimis de patronul lui. E bine că vede lumea, adună pietre scumpe de pe toate țărmurile și așteaptă să-ți deschiză într-o zi butica lui de giuvaergiu. Am primit și de la Cochînțu o scrisoare. Mă roagă un lucru pe care nu pot să-l fac nici pentru el, nici pentru tata... El crede că șefia mea de cabinet însemnează un fel de vicepreședinție la Consiliul de Miniștri... Mă roagă să stăruiesc pe lângă șefi să-i dea și lui vreun post și vreo lefșoară cu prilejul expoziției de la Paris din anul care vine.

– Cum asta?! Să-i creați voi slujbă în Franța?

– Adică să-i dăm și lui vreo treabă la pavilionul României... Lucru peste puterile mele și ale neamului meu!

– Dar ai vreo idee ce face Cochînțu pe la Paris?

– Cred că nu face mare lucru... Ministrul meu – cine l-o fi informat? – a voit să știe dacă e trimis cumva cu banii statului, și când a aflat că trăiește cu banii babacăi, s-a liniștit... Dar ce folos, sunt alții, mult mai zevzeci decât Cochînțu, care toacă banii țării și de care nici vodă n-ar putea să deparaziteze Franța și Parisul!... Ce mă izbește mai nesuferit și mai des decât orice,

de când am intrat în această lume a conducătorilor, este constatarea totalei discrepante dintre vrednicia dregătorului și dregătoria purtată pe umeri!... Și atunci mă apucă un fel de frenezie, un fel de exaltare să chem pe amicii mei, pe cei câțiva tovarăși pe care îi știu și-i prețuiesc și să le strig: luați voi aceste sarcini, cu dreptul meritului și al inteligenței de care i-a ferit Dumnezeu pe titulari!

Filipache privea cu crescândă simpatie pe acest coleg, în sufletul căruia clocotea spuma întâielor experiențe și întâielor revolte. Va putea el să stăruiască în răzvrătirea lui? Îl vor anihila împrejurările sau va termina el însuși, biruit sau procopsit?

– Silviu, ești departe de cetățeanul academic viori, spiritual și trubaduresc de acum vreun an și ceva... Unde este șăgalnica ta sprintenie de atunci?...

– Recunosc că am năpărlit!... Am ajuns posac și cărcotaș față de mine, cel de atunci. Însă mai mult ca o mască trecătoare. Păstrez entuziasmul juvenil, avânturile ideale și cultul prieteniei. Dar spune-mi, Dorule, cum te simți în faza cea nouă a vieții tale? Te-am aprobat fără rezervă și mi se pare că te voi urma în curând.

– Silviu, căsătoria este ca sănătatea... N-o prea simți... Neapărat, buna căsătorie, căci altfel o căsătorie proastă ar însemna cel puțin o migrenă constantă, sau o durere de dinți periodică.

– Da, ai dreptate... căsătoria este ca sănătatea, nu-i mai bagi de seamă.

– Mai este încă ceva. După ce te-ai căsătorit, o bucată de vreme nu mai înțelegi cum ai putut să te hotărăști să iei asupra-ți jugul conjugal... Atât de ciudată și imperfectă este firea omenească... Poate că ar trebui să te vezi deodată descăsătorit, ca să te apuce din nou dorul robiei și să alergi să răstorni pământul spre a ajunge din nou legat la gard. Ți le spun eu aceste lucruri, care am nimerit un lot norocos. Antonina este soția ideală!...

– Asta însemnează că ești fericit!

– Vai, sunt fericit!

– Așa sunt lucrurile, Dorule! Legile sufletului nostru – mai ales dacă suntem și artiști – sunt deconcertante... Și totuși, voi face și eu ca tine. Este o bună afacere – în orice caz – să-ți iei un tovarăș suportabil în misteriosul drum al vieții. Zic „suportabil“, fiindcă, oricum vei dăru și vei împodobi pe

aleasa iluziunii tale, cu vremea tot la acest nivel trebuie să te găsești: „suportabil“...

– Acum dă-mi voie și mie să te întreb: îmi anunți proiecte teoretice, sau... ești pe calea primăriei și a bisericii?

– Cred că sunt la începutul acestei căi... Ți-o spun pe șleau: șefia aceasta de cabinet trebuia să-mi aducă măcar oarecare compensații... matrimoniale... Căci de rămas printre oamenii care mă socotesc azi soldatul lor nu voi rămânea... Poate că sunt cel mai rezistent dintre voi din punct de vedere al simțului olfactic moral... Ei, cu toate acestea, sunt în politică vecinătăți și ambianțe care îți cer o nesimțire de hipopotam. Știu eu... Poate că timpul ne va aduce și în politică prefaceri și surprize. Ți aduci aminte că nu prea mă înțelegeam cu colegul Spata, „boierul Edgar“, cum îi ziceam între noi. Recunoșteam și recunosc că e un băiat cu admirabile calități. Aud despre el lucruri mereu bune. Este președintele Asociației studenților români de la Paris și se bucură de un ascendent considerabil. Fi-va el marele reformator al politicii noastre de plească și de procopseală?

– Eu, unul, m-aș mira... Că va ajunge într-o zi în vârful piramidei noastre politice, asta e de prevăzut, dar că va dărâma piramida și va reclădi-o aiurea decât lângă Nilul păcatelor noastre, de asta mă îndoiesc radical.

– Cine poate să-ți demonstreze că începând veacul al douăzecilea, nu vom începe și o viață nouă politico-socială!... Partidul Conservator suferă de pletoară de valori. Sunt în el prea multe personalități. De aceea, iată că s-a și rupt în două. Junimiștii și conservatorii cred eu că s-au despărțit definitiv. Dar și conservatorii, azi la cârmă, sunt gata să plesnească iar în două. Sunt prea multe lupte intestinale și gelozii anarhice. Partidul Liberal, fără să adăpostească prea mulți intelectuali, reformatori și oameni de geniu, începe totuși să pârâie și el.

– Uți, Silviu, că Partidul Liberal a încărcat în căruță câteva duzini de generoși...

– Așa e! Să vedem acum cine e mai tare: oala liberală, sau fermentul generoșilor... Morțun, Stere, Radovici, Diamandy, Nădejde și câți mai sunt... Frumoase personalități, suflete pline de avânt!... Dar mă tem că influența lor va birui cu greu.

– Ai uitat să pui la socoteală pe Badea Jiu.

– Că bine zici!... A... mi-a trimis nebulun o scrisoare apelpisită, scrisă probabil la „Bolta rece“ pe la orele 3-4 dinspre ziuă. Îmi dă niște lecții de conduită politică... îmi

schitează, profetic, ce va fi politica Europei în secolul cel nou, prevede convertirea la socialism a tuturor conducătorilor burgheziei...

- Desigur, după principiul lui Caragiale: „trădare să fie, dar s-o știm și noi“...

- Și la urmă de tot, ca preț al cinstei pe care mi-a făcut-o și al lecției administrate, îmi cere să-i trimit ceva parale... M-am executat fără întârziere. Cu profeții trebuie să te pui bine totdeauna... Așa a fost cu Badea Jiu...

- Mie mi-a spus la Iași, cu prilejul nunții mele (în paranteză: a fost un nuntaș care ar fi cerut, pentru el singur, miracolul de la Cana Galileii), mi-a spus că Stere i-a asigurat, la o instituție liberală de acolo, un post destul de acceptabil.

- Se poate, dar obligațiile de la „Bolta rece“ pot fi uneori exagerate.

Ușa cabinetului se deschise și ușierul se arătă cu un cap răscolit de teamă ierarhică:

- Domnule șef de cabinet, a venit domnul ministru.

- ...Ce zici, Dorule? Vrei să te prezint ministrului? A citit nuvela ta!...

- Silviu, mulțumesc!... Cred că n-a venit încă vremea... dacă va veni vreodată!...

IX

Ninge de câteva zile. Altfel decât anul trecut, anul acesta iarna s-a grăbit să întindă pe pământ dalba ei împărăție. Ceasuri lungi, din cerul cu dimensiuni reduse, pogoară visul molcom și feciorelnic. La început a fost o învăliure ușoară, nesimțită. Apoi o largă fâlfăire de draperii oblice și, la urmă, o fugă aprigă de aeriană cavalerie. Tristețea grădinilor goale, mizeria maidanelor cu gunoaie și dezordinea curților orășenești s-au pomenit, într-o dimineață, iertate și transfigurate. Oamenii trăiră încă o dată suava iluzie a primului omăt absolvitor. Lumea s-a schimbat într-o noapte! Dezolatele ascunzișuri de după casă sunt desființate și îngropate. Potecile fetide au pierit. Cotețele, ungherele nemăturate, viroaga lăturilor, toate au fost abrogate în această oră a iluzoriului paradis, culcat cu întinse aripi albe deasupra pământului plin de lepră.

În provinciala capitală – încă neștiutoare de camioane, de claxoane și de tot iadul acustic de mai târziu – începu zvonul vesel și plin de fericite rechemări al clopoțelilor de la sănii. Trăsurile intrară în șoproane și săniile agere, trase de cai pletosi și negri, desfunderă străzile troienite. Sub această armonie a zurgălăilor tradiționali, fâlfăiau rar, în atmosfera purificată și sonoră, depărtate strigăte mercantile sau țipetele copiilor care se împroșcau cu zăpadă.

Doru și Antonina au stat în casă toată ziua. Antonina a fost activă ceas cu ceas. A citit, a pregătit, lângă doamna Filipache, cele pentru masă și apoi a trecut la capitolul cotidian și interminabil al împletiturilor și al rufăriei. Doru a privit de la fereastră capișonul cel alb al caselor, a ascultat, îmbiat de clopoței, poveștile iernilor copilăriei și a urmărit în văzduh năvala ciorilor de la țară. Își dezlipește fruntea de geamul ferestrei și-i spune Ninei:

- Nino, sunt obosit de atâta lene și atâta reverie... Știi ce, Ninușco?... Aidem să facem o plimbare la Șosea! Am urgisit-o de mult Șoseaua asta. Mi-e dragă numai dimineața, când e goală și sihastră. Dar în primele două-trei zile de zăpadă privește și alta, și dispoziția mea sufletească de asemeni.

Antonina rămâne cu mâinile îngropate în cămașa pe care o inspectează și răspunde cuminte și conciliantă:

- Da, ideea nu e rea... Numai să facem o plimbare adevărată, pe picioarele proprii, strânși în paltoane și cu ghetete în șoșoni...

- Așa gândesc și eu... Poate să luăm sania când ne vom înapoia.

- Dorule, să n-o luăm deloc... Știi tu ce bani ne-au mai rămas?

Doru se apropie de Antonina cu atitudinea vinovată, lașă și lingușitoare a cuiva bântuit de remușcări:

- Fetița asta e prea aspră... cum să zic... *pour les peccadilles d'un poète!*

- Mamă dragă, condiția marilor tale izbânzi viitoare stă în buna chiverniseală a acestor ani de candidatură. Celebritatea ta este pe drum... S-o așteptăm, cum se spune în Evanghelie, cu candelule aprinse – adică cu practică înțelepciune.

Doru îmbrățișă pe Antonina, dar adăugă afectuos și ironic:

- Ei, bobocule, cine știe să le spună ca matala!... Hai să ne îmbrăcăm și să privim la Șosea cum vine scara.

Ieșiră în orașul troienit, și pe poteci strâmte, de-abia croite, ajunseră în Calea Victoriei prin dosul Academiei, făcând, în sens invers, aproape același drum ca a doua zi de [la] cunoștința lor.

Zeci de sănii cu cai nerăbdători, cu poloage care acopereau și caii și partea de dinainte a săniei, treceau în sus și în jos prin zăpada abundentă și nedisciplinată de lopată. Birjarii muscali – ciudată podoabă a Șoselei de acum patruzeci de ani – stăteau îngropați până la brâu în capra săniei și îndemnau cu țipete ascuțite caii lor rapizi ca vijelia. Fericiți de această reîntâlnire cu omătul câmpiilor natale, dolofani și aprinși la față ca niște copii la joacă, acești eunuci slavi erau protagoniștii și nota de onoare a serilor de iarnă la Șoseaua Kiseleff.

În săniile lor se răsfața toată protipendada de altădată, ajunsă acum și trecută zilnic, într-o gazetă scrisă în franțuzește, *high-life*-ul societății românești. Era o seară geroasă, cu trandafirii clarificării spre apusul zăvorât (asupra soarelui captiv), ca o gratie de mărgean. După primele zile de ninsoare, urmaseră câteva de ger. Sârmele și stâlpii lămpilor electrice, crengile teilor de pe laturile Șoselei, lujerii uscați de pe răzoarele troienite se arătau îmbrăcați într-o căptușeală dalbă și ușoară, gata să se deznoade ca un vis la prima zguduitoră a realității.

Doru și Antonina, cu paltoanele pe ei și cu fularele la gât, mergeau pe lângă teii din dreapta Șoselei, în pas elastic și cumpănit, prin zăpada care scârțâia și prin gerul care mușca obrazii. Antonina avea o căciuliță de astrahan care se potrivea de minune cu coșitele ei blonde și cu fața ei îmbujorată.

Elita bucureșteană zbura fericită, în vârtejuri de zăpadă și în tumultul coamelor negre, până la rondul al doilea – rar mai departe – și apoi, în pas domol, în aleanul clopoștelor picurați, venea înapoi spre Bufet, pe partea dinspre Vila Văcărescu. Pietonii erau rari. Și o bună parte din ei erau tot boierii din sanie, care pogorâseră să-și dezmorțescă încheieturile și să se lase îmbrățișați, prin blănurile scumpe, de brațele severe ale iernii.

Filipache recunoștea când pe unul, când pe altul. Îi văzuse de atâtea ori, și în sanie, și în trăsură, și la alergările de cai, și în lojile lor, la teatru. Erau aci înfățișate toate vârstele, toate situațiile privilegiate, toate țările balcanice, plus Rusia, în frunte cu domnul de Fonton, toate poveștile alcovului și toate infracțiunile Decalogului. Strângând brațul Antoninei și punând

vorbelor lui ca un fel de surdină fularul de la gât, Filipache se lăsa furat de amintirile și de preocupările lui de acum câțiva ani:

– Și groși și subțiri, și diformi și zvelți, unii și unele de o celebră frumusețe, unii și unele de pomină, cu aventurile, cu cheltuielile și cu stricăciunea lor, toți aceștia pe care îi vezi m-au interesat într-un moment cu un interes care mă rodea ca râia și ca vărsatul...

Când eram în clasa a V-a, a venit la liceul nostru, de la nu știu care gimnaziu, feciorul de boier Edgar Spata, școlarul cu care era să mă leg cu o ciudată și nedelegată prietenie... Eram democrat înfumurat, socialist intransigent și protivnicul tuturor boierilor... Mai multă vreme am stat departe de Edgar Spata, și tot așa și el de mine... Dar au fost două împrejurări care ne-au apropiat și ne-au legat: lecțiile de istorie și Strada Semicerc. La istorie – chiar când n-am mai fost printre premianți – am rămas neclintit cel dintâi. Edgar Spata, elev nou sosit, ambițios, vioi, simpatic și abil, mi-a propus să pregătim lecțiile de istorie împreună. Iar Strada Semicerc a desăvârșit opera prieteniei noastre, fiindcă familia lui Edgar Spata stă și azi la câțiva pași de noi. Acest coleg, fără să știe, a avut asupra mea o puternică înrăurire. Eram în casa lui în fiecare zi. Întâlneam, la pragul lui, echipajele tuturor marilor familii bucureștene. Auzeam fără să întreb – de la el, de la verii lui, de la amicii lui ciocoi – toată cronica vechiului București fanariot, toată cronica zilelor noastre amestecate, plus bogate suplimente de cancanuri pariziene și internaționale. Socialismul meu a început să năpârlească... Acești boieri, zglobii, de duh, iubitori de aventuri și de șampanie, uneori fricoși ca niște iepuri, alteori temerari și spadasini, au început să dezghețe pe rapsodul pe care-l port în inimă... Unde mai pui pe urmă sugestiunea literară!... Balzac, Flaubert, Daudet, Maupassant!... Avem și noi nu numai faliții noștri, dar aristocrații noștri, burghezia lui Ion C. Brătianu, închegarea noilor averi, epopoea României moderne, entuziasmul, lăutarii, chiolhanurile și nebunii noștri!... Amânând convingerile și planurile mele de poet revoluționar, am poposit, cu surprindere și cu simpatie, la priveștiștea eteroclitei și grabnic înjghebatei noastre clase conducătoare... Bată-i norocul!... Te dezarmează!... Petrec, sunt înfumurați, spun prostii, plutesc în afaceri veroase și în adultere întocmai ca eroii lui Zola!...

Firește că această bizară indulgență la care ajunsesem semăna pe cât colo a molipsire. Am revenit treptat. Totuși, am fiert în inima mea vreo doi ani fel de fel de proiecte literare, de

romane libidinoase și absurde și de poeme deșucheate, din care, din fericire, n-am ajuns să scriu decât unul singur.

În față cu apusul soarelui, printre copacii albi și fantastici, ca într-un aprilie din altă lume, Doru și Antonina mergeau cu bărbăție, înfruntând gerul crescând și zăpada scortșoasă.

Antonina întrerupse rechemările lui Doru:

– Mi se pare curios ce-mi spui... Mie îmi rămăsese impresia că amicul tău Edgar e un om de valoroasă precizie sufletească...

– Apoi așa și este...

– Atunci, cum ai recoltat atâtea fructe putrede de pe urma prieteniei cu el?

– Știu și eu?!... Edgar era imunizat. Mediul lui boieresc nu-l opra să fie muncitor, ambițios, exact la datorie și cinstit la parale. Dar acum să ne înțelegem. Eu am rămas departe de dablalele boierești, ca un sănătos vlăstar burghezesc. Am ajuns însă să poftesc să-i descriu pe acești conducători, cu conacele, cu parcurile, cu luxul, cu femeile lor frumoase, cu patimile și cu prăbușirile lor...

– Cum se face atunci că toată simpatia ta de artist este viguros îndreptată – și fericit îndreptată – spre fluviul popular, spre tradițiile cărunte și spre folclor?... Cum explici tu asta? Tot prin vechiul tău entuziasm socialist?

– Nu, Nino dragă! După neroziile și fumurile mele aristocrate, am avut norocul să dau peste marele nostru Gheorghe Coșbuc. Cărțile lui, *Balade și idile*, *Fire de tort*, au refăcut educația mea. Citisem pe Eminescu cu absorbirea totală și copilărească de la cincisprezece ani. Am citit pe Coșbuc cu fericirea deplină a celui ce – crescut în câmpie – ajunge întâia oară să vadă munții și să respire mireasma pădurilor de brad. De la aristocratismul meu estetic și decadent, am trecut, ca printr-o convalescență, la sănătatea țărănească și la clasicismul lui Coșbuc. Aș zice, mai exact, am venit înapoi acasă la părinți, adică la câmpiile, la macii din livezi, la legendele și la dramele elementare din anii copilăriei mele... Îmi amintesc de două călătorii pe care le-am făcut la Sinaia, una în vara anului 1896 și alta în vara anului 1897. Întâia oară am venit la Sinaia într-un tren boiereșc, am luat o cameră la un hotel din parc și m-am ținut printre așa-zisa „jeunesse fleurie”, în ciuda pungii mele democratice... A doua oară am urcat la brazi cu clasa a treia, am poposit într-un han dinspre Poiana Țapului și, fiindcă nimerisem niște zile ploioase, am stat în cărciumă toată ziua,

ascultând lăutarii și privind hora de sub șopron. Aveam cărțile lui Coșbuc cu mine și le studiam în mijlocul desfătării populare!...

Nino dragă, să trecem câțiva pași dincolo de rondul al doilea... Nu prea departe... Să stăm o clipă singuri în fața amurgului...

Aproape toate săniile, după ce treceau de Vila Popovici, făceau rondul și intrau în șirul domolit și fumegând care venea înapoi spre Bufet. De la rond înainte, spre Hipodrom, se vedeau numai două-trei sănii și câteva perechi izolate. Doru și Antonina făcuseră o sută de pași prin zăpada croită, dar nebătătorită, și se opriră sub un tei preschimbă în candelabru de argint. Soarele cădea grabnic sub orizont, imprecis și difuz, ca o torță uriașă care ar trece prin geamlăcul unei sere pline cu fantome vegetale. Creștetul cerului se însenina, și înaintea stelelor, încă nevăzute, se lăsa un ger de stopă moscovită. Clopoțelii, râsetele cristaline, scârțâitul zăpezii sub pașii depărtați păreau ultimele cercuri periferice de pe fața unui heleșteu care adoarme... Liniștea care se așternea pe lumea troienită părea materială și constrângătoare.

– Ninușco! Ce frumos e aici!...

Antonina, ca nasul în manșon, răspunse trăgându-l de braț:

– Da... dar ne costă prea scump dacă ne lăsăm nasurile jertfă!... Aidem înapoi și ceva mai repede, ca să nu mai simțim gerul!...

Reveniră în locul larg și rotund pe care îl ocoleau caii plini de zurgălăi și voiră să facă drumul înapoi tot pe partea Popovici-Zerlendi.

O sanie înșesată cu vreo cinci persoane, dintre care două, în picioare, pe scaunul de la spate, le tăie calea cu un plesnet de gălăgie și de chicoteli. Și apoi, imediat, Doru și Antonina își auziră numele:

– Nino!... Domnule Filipache!... Opriti, băieți!...

Sania opri la o parte, în zăpada adâncă. Era un grup de veseli mediciști: Elvira Iatropol cu încă patru, două studente și doi studenți. Fără nici o ceremonie, Elvira expedie pe tovarăși și rămase cu Nina și cu Doru.

– Ce bine îmi pare că v-am întâlnit!... A, hulubașii mei dragi!... Pentru voi doi, zăpada, plimbarea, seara asta de ametistă trebuie să aibă un farmec necunoscut nouă, bieților celibatari.

Antonina, contrariată în inima ei de această întâlnire nedorită, nu răspunde nimic. Doru, dimpotrivă, tainic, plăcut iritat de prezența Elvirei, îi răspunde dolent și interesant:

– Ești bine dispusă, domnișoară Elviro! Nu căutăm să știm cine erau și ce calități aveau colegii dumitale din sanie, dar avem dreptul să te întrebăm: pentru ce această amabilă și poetică ironie?

– Ce ironie, fraților, când ochii și obrajii voștri înfloresc de fericire și de intimă siguranță!...

Antonina se simți furnicată și ripostă:

– Nu cumva generoasa mea Elviră începe să cunoască gelozia?...

Doru le lăasă să treacă înainte pe cărarea lunecoasă și strămtă și adăstă, curios, răspunsul Elvirei.

– Nino dragă!... De ce să mă fac mai bună decât sunt?!... Nu știi tu că însuși arhanghelul Lucifer n-a putut să privească fără primejdie strălucirea și fericirea lui Dumnezeu?

În spatele lor, Doru se porni pe un râs nebunesc:

– Domnișoară Elviro... aici ai fost... *impayable*... Auzi ce spune domnișoara Elvira!... Ha-ha-ha!...

Începu să răză și Elvira. Antonina rămase serioasă și bănuitoare.

– Nino dragă, te-am pus pe gânduri cu prostiile mele... Aruncă-le la coș, precum făceai și altădată... Așa m-am deprins cu tine, să-ți mărturisesc toate năzbâtiile care îmi trec prin cap... A, dar ia stai! Mi se pare că am găsit ceva mai bun!... Mi-e frig și la nas, și la mâini, și la picioare... O idee!... Vă poftesc la un ceai colea, la „Flora“. Numai zece minute! Tragem câte-o dușcă fierbinte, cu o linguriță de rom, și pe urmă plecăm.

Antonina rezistă.

– Elviro, prea-ți suntem datori... Nici n-am apucat să ne plătim de invitarea ta de la teatru.

– Vai, Nino, ce însemnează contabilitatea asta de zaraf! Se poate să introduci între tine și mine asemenea socoteli?

– Da' tu pierzi mereu din vedere că nu mai sunt tovarășa ta de odaie de la domnișoarele Eremia!... Ce naiba!... Sunt măritată! Uite bărbatu-meu!... Prietenia și amabilitățile tale se lovesc de un obstacol...

Ochii lui Doru se întâlniră cu ochii Elvirei. Elvira se simți părținită și încurajată:

– Nino, bărbatul tău vreau să fie fratele meu. Cum poți tu să stăvilești atâtea prietenie și atâtea amintiri care mă leagă de tine și care îl învăluiesc, fără voia mea, și pe domnul Filipache? Lasă-mă să vă simt uniți în inima mea și nu mai crede că acum, fiindcă ești măritată, trebuie să fim mai puțin prietene.

Doru interveni aproape încredințat că apără un punct de vedere fărnac:

– Nino, n-avem dreptul să ne dezbrăcăm de prietenii de până ieri ca de niște paltoane. Pe urmă, sper că vom fi și noi în stare să nu rămânem prea datori față de domnișoara Iatropol...

– Vezi?... Hai, nu mai fi copilă și vino încoace! Ce însemnează aceste sfiele și aceste rezerve?

Elvira apucă de braț pe Antonina. Urmate de Doru, intrară în veranda caldă și luminată a lăptăriei „Flora“.

Cu aerul că intră într-un loc foarte cunoscut și că se găsește între fețe familiare, Elvira ceru o cameră deosebită. Porunci omului de serviciu:

– Un ceainic, pahare, rom și gustări!

Scoase de pe ea paltonul de veritabil astrahan, căptușit cu o mătase delicată ca puful, și rămase într-o rochie care părea un simplu mulaj al trupului ei de splendidă felină omenească. Antonina, sub cuvânt că odaia nu este destul de caldă, întârzie să se dezbrace. O tristețe nebiruită, niște presimțiri amare și vechea gelozie din copilărie îmbrăcară, ca un crepuscul jalnic, inima Antoninei... Câtă vreme va mai prigoni-o această vecinătate oneroasă?... Cum să scape de asaltul acestor protestări amicale din ce în ce mai supărătoare?... Chiar dacă, în sufletul ei, Elvira este nevinovată (și Antonina n-are încă dreptul să creadă într-altfel), apropierea Elvirei de Doru poate să nască dispoziții sufletești și complicații nesănătoase. Cine poate să rămână inamovibil în fața acestei frumuseți, pe care gerul de adineaori, rochia strânsă și demonii dinăuntru o fac atât de subjugătoare? Nu trebuie nici o codeală și nici o întârziere! Nu trebuie să ispitim nici pe oameni, nici pe Dumnezeu. Antonina va vorbi franc și energic cu această prietenă! „Fugi din calea lui Doru! Altfel, voi înțelege că umbli cu dinadinsul să te vâri în sufletul lui și să-mi faci netrai!“

– De ce ești, surioară, fără chef?... Scoate paltonul de pe tine și descrețește fruntea asta care mai-nainte de a fi a lui Doru a fost oleacă a mea...

Antonina se gândi: „Cel supărat este totdeauna cel păgubaș... Să urmărim lucrurile fără pripeală și fără exagerare.“

Omul de serviciu aduse o vastă tavă de argint, încărcată cu ceaiul comandat. După ce rămaseră singuri, Elvira potoli reproșurile gata de izbucnire:

– N-aveți nici o grijă! Nu sărăcesc pe tata. Clienții pe care încep să-i am vor plăti de aci înainte nevinovatele mele fantazii.

Apoi, mlădioasă și îndemnatică, prinse să-și servească prietenii.

– Elviro, te rog nu-mi pune prea mult rom...

– Fetițo dragă... când e atât de frig afară și când, în viața aceasta, e atât de bine să vezi lucrurile și situațiile prin acest văl miraculos în care se preface stropul de alcool, combinat cu fiziologia noastră, de ce mă ții de rău?

– Elviro, eu prefer să rămân lucidă și în ceasuri de voie bună, și în ceasuri de întristare.

– Și ce fel de ceasuri de întristare poți să mai ai tu o dată ce amicul nostru Doru Filipache s-a hotărât să fie ocrotitorul și grădinarul vieții tale?

Filipache puse pe farfurioară paharul cu ceai și răspunse printre pauze:

– Hm!... Știi și eu... Aici să mă ascuți pe mine... nu pe Antonina...

Elvira isprăvi primul pahar și, cu ochi strălucitori, cu bujori în obraji, cu calde intimități în glas, desfăcu brațele ca pentru o îmbrățișare:

– Copii neispitiți ce sunteți!... Voi nu știți să prețuiți norocul pe care vi l-a dăruit Dumnezeu! Poate că și eu, dacă aș fi în locul vostru, aș dovedi această nepricepere. Voi nu înțelegeți cât este de dragă și de ispititoare situația voastră. Prieteni, camarazi și iubiți! Iată idealul! Mereu împreună, inseparabili, mână în mână și inimă lângă inimă!...

– Domnișoară Elviro, lasă-mă să-ți întorc ceva din mirarea dumitale... De unde atâta convingere pentru căsătorie la dumneata, care, după câte știu eu, nici nu vrei să auzi de plugul cu doi boi?

Elvira își umplu al doilea pahar.

– Cine ți-a spus asta? Nina nu ți-a spus-o... Poate m-ai înțeles greșit odinioară, în salonul verișoarei dumitale, Sanda, la discuția asupra ideilor lui John Stuart Mill. Nu, dragă domnule Filipache. Este o taină dureroasă a sufletului meu. Nina cred că a bănuțit-o. Toți bărbații care mă întâlnesc și mă privesc – și cunoscuți, și necunoscuți, și prieteni, și colegi – nu-mi fac

cinstea să mă creadă că aș fi bună de soție... Complimente, priviri toride, glume, aluzii, obrăznicii... câte poștești!... Dar un gând cinstit, o atitudine serioasă, o propunere tragică – „Vreau să fii nevasta mea cu cununie!” – de așa ceva nu m-am învrednicit până acum...

Antonina crezu momentul binevenit să intervină:

– Elviro, un mare păcat al firii tale – care explică poate neajunsul de care te plângi – este că nimeni nu știe niciodată când ești tu la tine acasă, adică vreau să zic: când vorbești serios, când te arăți tu pe tine cea adevărată...

– Puica mea scumpă!... Poate că spui adevărul... Știu eu câte suflețe port în pieptul meu!... Tu ești fericită fiindcă ești precisă. Aceeași de dimineața până seara. Pe când eu!... Câte voci contradictorii, câte inițiative încurcate, câte sentimente inimizale! Totuși, dați-mi voie să nu mă calomniez prea tare. Tu știi, Nino, că în odaia cea mai ascunsă și mai zăvorâtă din palatul zmeilor stă biata fată pe care au furat-o zmeii!

Filipache, cu coatele pe masa ovală și atât de aproape de această frumoasă gură care se spovedea, fu gata să rostească: „Ileana Cosânzeana!”... Dar își înghiți exclamația o dată cu o largă sorbitură din ceaiul dres cu rom. Antonina răspunse gravă:

– Elviro, te iubesc, te admir și mă tem de tine de când eram copii și ne jucam, la Brăila, printre sacii de pe cheiul Dunării... Ai dreptate. Ești un suflet arzător și generos... Dar te-au furat zmeii!... Nu te supăra, dar știi tu cine este patroana ta? Este Sfânta Maria Magdalena, din care Mântuitorul scosese șapte demoni.

Filipache tresări pe scaun și-și izbi palmele a pagubă:

– Vai, Nino dragă!... Cum poți să spui tu această vorbă jignitoare prietenei tale celei mai bune?!...

– Domnule Filipache, sunt obișnuită și cu franchețea judecăților Antoninei, și cu usturătoarea lor dreptate. Nu mă jignește vorba ei. Așa este... Am auzit și eu acest cuvânt bisericesc: „Maria Magdalena, din care Domnul scosese șapte demoni!” Mă înfioară ideea aceasta! Cât doresc și eu această eliberare! Să nu mai fiu atât de bântuită de capricii, de dezordinea nervilor și de zigzagurile voinței! Dar unde este eliberatorul? Înțelegeți acum mai bine de ce poftesc la fericirea voastră... Mă odihnesc privindu-vă. Mă surprind visând și cu la căminul anonim, nebătător la ochi, unde să mă ascund de lume cu cel ce m-ar fi scos din mâna zmeilor.

– Elviro dragă, ești jucăria unei iluzii!... Dezrobitorul tău și-al nostru, al tuturor, nu poate să fie, nu este decât unul singur: cel care a dezrobit pe Magdalina.

– Știu, fetiță scumpă; mi-ai spus-o altădată. Dar e prea târziu. Ce să faci!.. Nu eu, ci tu ai avut norocul să-ți trăiești copilăria în mânăstire și să cunoști pe sfinții de care îmi vorbeai...

– Elviro, atâta cât ești, în viața aceasta, cu capul pe umeri și cu inima dornică de izbăvire, nu e niciodată prea târziu să cauți pe Izbăvitorul...

Elvira răspunse nu cu vorba, ci cu gestul și cu totul altceva decât te-ai fi așteptat. Umplu cu ceai al treilea pahar, vărsă din el câteva lingurițe și împlini golul cu rom.

– Da, da... însă dați-mi voi o mână de ajutor...

Antonina o privi cu ochi întunecoși.

– Dumnezeu nu poate să te mântuiască fără voia ta...

Doru făcu un gest obosit și conciliant:

– Problema voastră e prea gravă pentru lăptăria „Flora“... S-o amânăm până la o vreme și o catedră mai potrivite.

– S-o amânăm, domnule Filipache.

Elvira se duse la sonerie și sună, apoi, fără să se mai așeze pe scaun, sorbi tot paharul. Omul de serviciu veni la poruncă:

– Dă-ne socoteala și trimite degrabă să ne aducă o sanie.

Doru ar fi voit să rămână în picioare pe scaunul de la spate. Dar și Elvira și Antonina se împotrivară. Elvira puse înainte prestigiul ei de doftoriță:

– Nu vreau să mă chemi mâine să-ți dau doftorii de răceală. Intrăm toți în sanie și ne învelim bine. Și dacă nu încăpem la rând, iei pe Antonina pe genunchi.

Cu Antonina pe genunchi și coapsă lângă coapsă cu Elvira, Doru străbătu – pe oglinzile aburite și vinovate ale conștiinței – un sfert de oră de reverie și un iezer lung, cu vrăji rele la fund...

X

Acasă, bănuielile se stinseră, presimțirile se depărtară și viața sănătoasă (mediocră și măsurată) se deșiră mai departe în chilia Antoninei și a lui Doru. Când unul, când altul se duseră la Universitate – Antonina exactă, Doru neregulat și cu

examene în restanță. Gerul se domoli. Zăpada începu să se topească, și în județul Brăila apele se umflară și se revărsară peste arături.

În ziua de 24 decembrie, după stilul nou, Antonina îl vesti pe Doru că seara vor ieși împreună în oraș.

– Tu ai avut deunăzi ideea să mergem la Șosea. Am și eu o idee... Astă-seară la ora zece și jumătate vom pleca de acasă. Nu mă întreba unde te vei duce. E secretul meu. Făgăduiește-mi că te vei lăsa condus, ca un băiat cuminte.

– Bine, Ninușco... Făgăduiesc tot ce vrei! Bine că ai și tu o fantazie!... Câteodată am remușcări când mă gândesc că mie îmi trec prin cap prea multe fantazii, și ție nici una...

– Așteaptă și vei vedea. Vom vorbi pe urmă de această fantazie a mea.

Seara, după ora zece, vestiră pe cei din casă că ies în oraș și plecară, luând cu ei cheia de la verandă. Era o noapte umedă și rece. Zăpada de pe străzile secundare, călcată de picioare, călcată de vehicule, arăta jalnică și declasată, ca niște brazde de gunoi. La răspântii erau mormane care se topeau încet sau prindeau coajă de gheață, după temperatura nestatornică a zilelor. Bătea un vânt aspru și pătrunzător, semnul cunoscut că alte zăpezi și alte vifore sunt călătoare spre țara noastră.

– Ia să vedem acum dacă tu, cu ideea ta, vei nimeri-o mai bine decât mine deunăzi.

– Mult mai bine decât tine, Dorule...

Apucară pe Strada Soarelui și o străbătură până la capătul celălalt din Strada Fântâniei. Înaintea lor și apoi în urma lor mai erau câteva perechi care păreau că șoptesc în limbi străine.

Ieșiră în fața Liceului „Sf. Sava“. Doru întrebă:

– Ei, și acum?...

– Încă o sută de pași înainte, spre Calea Victoriei...

Perechile dinainte și din urmă aveau același drum. În fața Catedralei Sf. Iosif, Antonina se opri și, trăgând ușor de braț pe Doru, intrară înăuntru. Doru șopti:

– Am înțeles... Dar ce priveghere este astă-seară?

– Privegherea de Crăciun!... Mâine toată lumea occidentală serbează Nașterea Mântuitorului!

Doru avu o vie tresărire de uimire:

– Privegherea de Crăciun!... Ce spui, Nino?!...

Înăuntru, prin spațiile vagi, de-abia destăinuie de lumina câtorva candelă, apărură, înșirate în bănci, mulțime de capete plecate. Locurile din urmă erau aproape toate prinse. Fără

zgomot de uși, fără zgomot de pași și fără nici o vorbă, alte și alte obscure siluete treceau prin vadul luminilor blafarde și se pierdeau în umbra pilaștrilor. Plutea, în reculesul sfânt locaș, o pace adâncă, închegată totuși din cucernică nerăbdare și din sute de rugăciuni spuse în taină.

Doru și Antonina își făcură loc în bancă pe aproape de amvon și nu mai schimbă nici o vorbă.

În cugetul lui Doru se desfășurară epoca de glorie a creștinismului, treptele de aur și de sânge martiric ale ascensiunii creștine, opoziția triseculară a păgânismului clasic, lecțiile profesorului de istorie și un noian de gânduri și de amintiri personale... Deși atât de departe de zilele Romei imperiale și ale catacombelor, această adunare pioasă – în pământ ortodox – avea nu știu ce notă exotică și misterioasă. Așa trebuie să fi fost și pe atunci! În sanctuare mascate, sub cimitirile din Via Appia, în fapt de seară, ori dis-de-dimineată, mai înainte de cântatul cocoșilor, mărturisitorii sublimiei speranțe în înviere și în Nemurire veneau tot așa, tăcuți, anonimi, câte unul, câte doi, ca să sporească, sub pământ, eroicele armate ale Crucii, ca să adore și să se hrănească cu Iisus Christos Euharistic!

Băncile se umplură pe nevăzute, și cei ce mai soseau rămăseră în picioare pe lângă ziduri și printre stâlpi. Într-o latură a altarului o luminiță într-o lălea roșie de sticlă arăta, ca flamura de pe palatul împărătesc, că Monarhul este în cămărilor sale. În fundul altarului, deasupra chivotului în chip de catedrală, creșteau în umbră cilindrii făcliilor, încă fără flacără. Un punct luminos, o stea ivită deodată, începu să se ridice spre făcliile stinse, și din steaua Magilor se prefăcu într-o constelație tremurătoare, deasupra adâncimilor altarului.

O salvă de clopote deschise sacra ceremonie și un popor de clerici, investmântați în haine de dantelă și de crizanteme, ocupă, ordonat și ritmic, băncile din altar. Serviciul începu. După cărunta tradiție, izvorătoare din Liban și din Sion, și comună Orientului, și Occidentului, porniră vechii psalmi – când întregi, când desfoiați stih cu stih – în latineasca dură și hieratică. Două cete de clerici, două strane, dialogară lung, exprimând extatic bucuria cerului și a pământului în fața miracolului de iubire, dăruit nouă în Betleem: „*Christus natus est nobis: Venite, adoremus! Venite, exultemus!*”

Prin miezonoptica răsfirată în trei negre evantalii, străbătură luminoase prorocii din Isaia, psalmii mesianici, pericopele

evangelice ale Nativității și glorioasa elocință a Sf. Leon Papa, a Sf. Grigorie Papa, a Sf. Ambrozie și a Fericitului Augustin. Ca o falnică încheiere a acestei lungi privigheri, în noaptea păstorilor veniți la Sfânta Iesle, imnul *Te Deum laudamus* se risipi sub cerurile catedralei ca un stol de vulturi împărătești, făcând să vibreze vitrourele și să pâlpâie lumânările.

Prima Sfântă Liturghie – dintre cele trei care trebuiesc rostite de orice preot principal la sărbătoarea Nașterii Domnului – se ridică, prin căpriorii vagi ai sfântului locaș și prin cortul sumbru al nopții de decembrie, spre tronul descris în Apocalipsă al Împăratului Sărbătorit.

Între Doru și Antonina și această solemnitate nocturnă, scăldată de valurile orgii, cuvintele latine, tehnica ritualului, înțelesul și adâncimea lecturilor se pierdeau și se îngropau nebănuite, exact ca bogățiile de la fundul oceanului. Dar glasul orgii, dar implorările, fremătările și extazele ei comentau totul și făceau totul lumină și paradis, dincolo de cuvinte.

Antonina, care cunoștea urzeala Sfintei Liturghii mult mai bine decât Doru, prinse și recunoscă momentele solemne și urmări cu suflet cucernic și cu răspunsurile consacrate divina dramă din altar. Doru rămase suspendat în fluxul și în refluxul orgii și amestecă în sacrul ocean inima lui profană, speranțe și proiecte literare, iarba rea a unor așteptări și a unor doruri pe care putea încă să le smulgă și să le arunce și mai ales amintirea de acum trei ani a privigherii de Crăciun, trăită tot în această catedrală.

Era în anul al doilea de colegialitate cu Edgar Spata. Se vedeau zilnic, citeau reviste franțuzești, se plimbau la Șosea și învățau împreună. Edgar se simțea bine, făcea cu Doru un schimb avantajos și continua să fie un elev eminent. Dimpotrivă, Doru degenera. Odrasla mediocrei burghezii învăța cu pagubă ideile, gusturile, cancanurile și moralitatea boierească. O mistificare specială se petrecea în cugetul lui Doru: copilul cu flori de poezie în el se amăgea privind casele mărețe, pe cei ce locuiesc în ele, investmântați în haine moi, și heleșteiele putrede, cu nuferi mincinoși și cu perdele de trestii clătinate de vânt... Doru aduna material pentru un roman patologic, o schiloadă ființă imaginară, care trebuia să se nască în porfiră și în *hyssus!*...

Într-o zi află că elita capitalei aleargă să admire un spectacol rar, de o cutezanță pur pariziană. O artistă celebră se arăta pe o scenă din dosul Băncii Naționale, într-o serie de roluri mute,

fără altă haină decât prestigiul unei plasticități impecabile și fără alte comentarii decât flautul unui Pan ascuns între culise. A fost și Doru – cu eroii pe care îi urmărea – la această priveștițe din vremurile păgânismului greco-roman... Dar revenind spre casa lui umilă și adormită, a luat-o pe Strada Fântânii și a ajuns până în dreptul Catedralei Sf. Iosif. Înăuntru erau lumini și acorduri adânci de orgă... Era ca și astă-seară, și dincolo de bănuielile lui Doru, privigherea din noaptea Nașterii Mântuitorului.

A fost prima întâlnire a lui Doru cu tribunalul înțelepciunii religioase. A trăit, cu fruntea doborâtă pe spătarul unei bănci, un ceas de zguduitoare reacțiune sufletească. Vedea, deasupra lui, cei doi pereți ai unei prăpastii de contraste și de destăinuirii. Tot ceea ce privise, simțise, aprobase cu un ceas mai înainte i se părea acum atât de fragil, atât de trecător și de vinovat!... Lumea dimprejuru-i, absorbită în sfântul ei extaz, mohorâtă și severă, cât de greu, cât de înțelept cădea în cumpăna inimii lui, confruntată cu fantezele și cu semicadavrele contorsionate din fața scenei!... Splendidă, supremă revelație! Doru se simțea smuls și dislocat din spațiu și din timp de puteri irezistibile...

Altarul creștea și se prefăcea în cetatea Betleemului... Înțelepciunea, dreptatea și fericirea din toată lumea, din toate vremurile, dar mai ales din ora aceea strălucitoare ca niște constelații în cununa glorioasei nopți a Nativității!... Iar orga, iar melopeele latine, iar volutele de tămâie din catedrală îl ridicau, ca din noroaie de sânge putred și din bacanale monstruoase, spre porțile de aur ale sacrei cetăți!

E mincinoasă frumusețea dacă n-o garantează idealul moral! E amăgitoare arta dacă nu porcede din convingeri superioare, ci porcede din trufia și din aluatul impurității noastre! E absurdă biziunța să cucerești o inscripție de onoare în porticul epopeii fără să te temi de Dumnezeu și fără să servești pe oameni!

O, pentru ce aceste clarificări totale pe marea inimii și sub cerul conștiinței noastre sunt atât de rare și de contrazise de noi înșine!... Ce urmări a avut, în viața lui Doru, acum trei ani, această augustă lecțiune din noaptea de Crăciun? A trăit sub înrăurirea ei câteva zile, a mărturisit-o lui Edgar Spata și a redat-o în câteva pagini de sinceră, dar de uitată emoțiune... Doru Filipache începu să întrevadă că mai sus de frumusețea unui imn religios, a unei pagini din Scriptură, sau a unei cuvântări de Bossuet, este o zonă sufletească, fericită și constantă, care prețuiește infinit mai mult decât toate

emoțiunile estetice religioase... Prin lecturile lui din scriitorii creștini, prin splendida viziune a picturii medievale și prin atâtea porți întredeschise spre adâncimile și înălțimile credinței, în Misterul Răscumpărării, Doru a dobândit certitudinea că tezaurul există, dar că el, unul, nu-l va dezgropa niciodată...

Și iată acum experiența cea mai nouă și mai deconcertantă... Întâlnirea lui cu Antonina și tot romanul început în toamna anului trecut au avut încă o dată aparența unei conversiuni în fermentație. Iubind pe Antonina, a prins a iubi din nou vechile noastre mănăstiri, poezia mistică și filosofia lui Augustin... Scriind Antoninei, văzând-o cu ochii închipuirii printre fiicele mănăstirii, în fața catapetesmelor arhaice, în preajma pădurilor de brad și a clopotnițelor din alte veacuri, Doru și-a simțit gândurile roabe evlaviei creștine și inspirația dornică de mistici trandafiri. A trăit un an de o rară și curată taină sufletească. Astă-vară, în ciuda legii fatale, care cere ca visul și idealul să nu fie verificate niciodată, a stat o lună și mai bine, cu Antonina logodnică, în Mănăstirea Varatic... Apoi au venit căsătoria, pauperitatea vieții așa cum este, toamna în chilia lor studentască și toate frunzele ce cad și toate florile ce mor...

Draga lui Antonină!... E o prietenă neprețuită! Atât de devotată, atât de serioasă și de pătrunsă de înțelesul unirii lor, contractate în fața lui Dumnezeu!... Ce suflet clasic! Ce conștiință ireproșabilă! „De ce sunt atât de departe de ea! De ce sunt atât de imprecis și de influențabil!” Sensibilitate de vânzare! Grădină a nimănu, pe care poate s-o cumpăvească și s-o smulgă cine vrea! Vie fără gard, din care poate să fure orișicine! Nenorocită fire de artist, spânzurată la răspântia tuturor emoțiilor și tuturor eventualităților!...

Antonina se apleacă asupra lui Doru, încremenit în umbră, cu fruntea pe spătarul băncii din față, și-l mișcă, șoptindu-i:

– Slujba s-a terminat...

Doru se trezește ca dintr-un somn adevărat și-și adună pălăria și bastonul. Orga amuțește în cafas, după o ultimă revărsare de regală și biruitoare bucurie. Poporul mohorât de jos începe să se scurgă în noaptea rece și în pustietatea străzilor slab luminate.

Doru cuprinde afectuos brațul Antoninei și-i spune în drumul către casă:

– Ideea ta, ca totdeauna, a fost sfânt inspirată...

În odăița lor caldă și îmbrățișătoare, în fata icoanelor dăruite de maica Antonina, Doru întrebă, gânditor, pare că pentru sine însuși:

– Cum am putea să facem zilnică înțelepciunea din această seară excepțională?...

Antonina se opri locului și privi lung în zarea lămpii, ca și cum întrebarea lui Doru ar fi fost fum sau fluture:

– Dorule, *aceasta e întrebarea!*... Dar nu trebuie să ne-o punem cu dispoziția sufletească a lui Hamlet, că atunci n-o mai dezlegăm niciodată... Să fim copii și să simțim ca ei... Să iubim icoana din perete... Psaltirea străbună și... sfaturile nevestei!...

XI

„Iubite Boruzescule, am primit frățeștile tale urări de Anul Nou. Dacă ai putut să te gândești la noi și să scrii, este un început de probă că sănătatea ta are și ceasuri suportabile. Nădăjduiesc că ai primit ieri-alaltăieri, din partea noastră, dar prin mâna maicii Antonina, micul nostru semn de neuitare și de prietenie.

Nu ți-am mai scris de mult... Nu fiindcă te-ai fi mutat de pe soclul indestructibil unde te află în fiecare zi, dar pentru că de la un timp înapoi trăiesc într-o negrăită confuziune sufletească.

Știi bine că nu-ți aduc la cunoștință un fapt cu totul uimitor... Doar am venit de atâtea ori la tine când mi-erai aproape și te-am luat de atâtea ori martor întunecărilor și băjbăielilor mele... De data aceasta mă tem că sunt într-un progres suspect... Începându-ți scrisoarea de față, simt cu dureroasă vioiciune depărtarea dintre noi și suspin după zilele când odăița ta era la îndemâna dorului și a nevoilor sufletului meu.

Amice, îți scriu azi dintr-o pornire nelămurită și ciudată. Aș zice că viu la tine nu pentru că știu precis ceea ce trebuie să-ți spun, sosit în fața ta, dar pentru că sper că voi găsi pe drum – adică scriindu-ți – preciziunea și claritatea – dezertoare în acest moment. De unde să încep, cum să cruț puterile tale, și cum să biruiesc, cu o comparație fericită, dezordinea gândurilor mele?

Dragul meu, mi se pare că literatura mea începe să se verse – prin nu știu ce spărtură din «casa apelor» – peste viața mea civilă!... Vreau să spun că proiectele mele literare, visurile mele, acele tainice schițe și notițe pe care le notăm cu un condei de fosfor pe pereți întunecoși, știuți numai nouă, acele fantasmagorii, de multe ori monstruoase, care împovărează capul unui poet ca nourii fruntea Ceahlăului... toate aceste năzăreli ale închipuirii, toate aceste iele ale basmului permanent în care trăiește un imaginativ – iată că încep să-mi întrec în casă, prin ușile zăvorâte, și să ceară tacâm la masa mea!...

Mă urmărește un proiect de largă nuvelă, un fel de mic roman, care se petrece nu știu unde, în preajma unui castel feudal sau a unui conac boieresc, pe vremea rapsozilor și a trubadurilor. Suntem pe valea Oltului ardelenesc sau pe valea Mureșului, așadar, dincolo de Carpați. Văd pe poalele codrilor de brad și de fag, și pe lângă apele care coboară în pași de cascadă, vechi castele cărunte, sate de iobagi și bordeie țigănești. Unul din castele e fără veselie de multă vreme... Groful cel bătrân a murit și grofina-mamă tot așa, iar vlăstarul lor este departe, în slujba împăratului, prin țări străine și prin războaie. Între robii curții cu care se juca vlăstarul grofinesc în copilărie era și un dânciuc, ajuns de atunci încoace mare lăutar. Valahii îi ziceau Tilincă, fiindcă părinții lui erau țigani românești. Ungurii îi ziceau *Telelke*...

Într-o zi, tânărul grof Istvanffy s-a înapoiat acasă din războaie, plin de cinste și de daruri împărătești. Lume multă, nobilă, bogată și frumoasă a venit cu Istvanffy, și bătrânul castel posomorât a întinerit deodată și a început să petreacă. Tilincă și cu tariful lui au lăsat bordeiele, țigăncile și copiii cu săptămânile și au desfătat, zi și noapte, ospetele și pe musafirii grofului.

Stăteau țiganii lăutari sus, într-o firidă largă cu ostrețe, deasupra mesei cu talgere de argint și cu torțe aprinse, și le sticleau ochii ca la niște pui de cioară, noaptea, într-o biserică, la utrenie. Câtă lume frumoasă era jos, în jilțurile de la masă! Cât aur, câte pietre scumpe și câte flori erau pe hainele, și pe armele, și pe rochiile cinstiților oaspeți ai lui Istvanffy! Dar mândră ca baroneasa Liliom nu era nici una dintre zânele poftite la castel! Și într-o zi, și a doua zi, și a treia zi... cântecele, gândurile și tot întunericul din ochii lui Telelke s-au îndreptat tainic și nebunește spre luminoasa Liliom.

După o iarnă întreagă de petreceri, stăpânul castelului a plecat la curtea împărătească, unde îl aștepta o și mai mare răsplătire, adică mâna unei domnițe dintre fetele din jurul împărătesei. Teletke a ajuns iar Tilincă... S-a întors la bordei și a luat iarăși sărăcia la spinare. Rada, nevasta lui, era țigancă frumușică, dar cum o să mai stea porumbele alături de cireșile albe! Tilincă a rămas cu gândul dus, bleg și netrebnic, zile întregi... Rada, plină de grijă și tulburată, s-a dus la o țigancă bătrână, doftoroaie și vrăjitoare, și a pus-o să-i ghicească ce boală a dat peste Tilincă al ei... Baba a căutat în ghioc, în bobi, în niște oale care fierbeau pe vatră, până când a aflat...

– Tilincă al tău este în ispită mare... Și-a lăsat inima roabă la frumusețe străină... Și nu e frumusețe țigănească... E frumusețe albă și boierească...

Da' măcar că doftoroaia ghicise boala, n-a putut s-o și tămăduiască. Zadarnic Rada i-a adus daruri, zadarnic a făcut toate câte a învățat-o meștercasa! Și a trecut vremea, și codrii au înfrunzit încă o dată, și cucul zburdălnic și îndrăgostit a umplut zăvoaiele cu alintările lui... Dar stăpânul castelului și al țiganilor n-a uitat vioara lui Tilincă... Și s-a pomenit Tilincă și s-au pomenit ceilalți tovarăși ceterași că-i cheamă stăpânul departe, spre miazănoapte, de pe unde vine Dunărea... Oamenii grofului i-au grămădit într-o căruță cu scule și cu boccele și i-au pornit pe drumul Pestei, pe când țigăncile și dănciucii își smulgeau lațele de deznădejde...

Țiganii au ajuns la Pesta, și-au frânt gâtul privind la atâtea mândre turnuri și castele de pe marginea Dunării plumburii și au început iar să desfăteze ospetele stăpânului. Dar unde era mândra Liliom, floarea florilor și zâna zânelor?... Cum să întrebe, pe cine să întrebe bietul Teletke-Tilincă?... Vorbea greu ungurește; cu alți țigani lăutari nu știa pe unde să se întâlnească; de la curtea lui Istvanffy – cea clădită lângă Dunăre – nu îndrăznea să se depărteze. S-a împrietenit și el cu pescarii stăpânului, și în nopțile când groful și tânăra lui soție petreceau afară din castel și-a dat drumul în luntre pe Dunărea plină de taină și de sălbi jucăuse...

Trecea Tilincă pe sub cetăți uriașe, negre și colțuroase, cu turnurile printre stele și cu temeliile în plesnetele sclipitoare ale Dunării... Prin gratiile de la ferestre auzea viorile țigănești, răsete și cupele ciocnite... Unde era Liliom!? Liliom, Liliom, unde ești?...

*

Te uită, iubite Boruzescule, că m-am pierdut în scrisoarea mea mai rău decât țiganul meu Tilincă în zănatica lui rătăcire pe Dunărea din Pesta medievală!... Povestea aceasta amenință să ajungă pentru mine un fel de tunică a lui Nessus!... Nu pot să mă mai dezbrac de ea!... Mă simt una cu Tilincă și constat cu mirare că îi reprezint dezordinile și interesele inimii cu o identificare totală. Îmi lipsesc numai vioara și luntrea lui! Ies din casă în acest miez de iarnă grea, răscolesc năuc omătul de pe străzi și alerg spre Dunărea închipuirii, a basmului și a unei duble nebunii de poet și de ins pus sub pravilă, dar care visează să înfrunte pravila!...

Scumpe amic, trec printr-un ceas neașteptat și greu. Așa, fără de veste, prostește, pe nemâncate!... Șubreda, dezgolita și absurda mea natură de visător mi-a întins o cursă perfidă, din care nu mai știu cum să scap, din care – și mai rău! – nici nu știu măcar limpede dacă voiesc să scap.

O, iartă-mă, frate! Iată atâtea pagini pline cu aiurelile unui cap nenorocit, ajuns... oala în care-și fierbe farmecele țigancă mea, baba din poveste!

Așa stau treburile mele. Precum vezi, prost de tot! Nu mai încap nici o îndoială că asemenea noutăți din parte-mi te vor mira, atâtea cât prostiile omenești mai pot să mire pe un înțelept ca tine. Mi-e destul de greu să-ți vorbesc despre atari complicații și zbuciumări absurde, dar mă rog prieteniei tale ca și altădată: îngăduiește-mă!

Judecând lucrurile ceva mai gospodărește, este nesănătos să-ți destăinuiesc că, la începutul căsătoriei mele, visurile mele de poet, impaciențele mele literare și florile convenite soției mele se asfixiază în căminul meu și dau năvală spre ferestre, să iasă afară. Mă observ cu destulă luare-aminte și cu destulă ironic... Dar nu e destul să te înțelegi și să te ironizezi. Trebuie să ai și puterea să fii om de onoare.

Dacă m-ai descoase ca altădată și m-ai întreba: am plecat de la povești ca să ajung la insalubra realitate de azi, sau am început să aiurez povești fiindcă sunt bolnav din nou de frigurile pe care tu nu le-ai cunoscut niciodată, n-aș ști ce să-ți răspund... Atâtea cât pot să mă judec, mă găsesc complicat, absurd, monstruos ca totdeauna!... Cresc închipuirii, povești și romane, ca să fac din ele năvod de dragoste, sau semăn în mine și în alții sămânța iubirii, ca să adun apoi recolta în hambare de literatură?...

A mai fost încă o împrejurare rău venită. Vreo cincisprezece zile am fiert fără apă. Nu pot să mai scriu acasă!... Biata mea Antonina îmi ucide orice bună dispoziție grafică!... Cum ne

păcălim, ce nerozi suntem în planurile și în combinațiile noastre!... Când iubeam pe acest copil și-i așterneam pe hârtie inconștientele mele mistificări, mi se părea că o dată ce Antonina va fi lângă mine, soția mea, voi fi de o fecunditate literară prodigioasă!... Crâncenă dezamăgire! Ca să mai pot să scriu un rând, trebuie să aștept plecarea ei de acasă sau să mă refugiez în această sală de bibliotecă, de unde îți scriu în ceasul de față. Cincisprezece zile această sală a fost fără cititori. Azi, a treia zi după Bobotează, se re deschide, și eu sunt primul ei credincios.

Dacă aș fi avut puțința să scriu și să mă istovesc urmărind aventurile și cântecele de dor ale lui Tilincă, poate că aș fi acum mai liniștit și mai stăpân pe această dublă situație: a soartei lăutarului și a labirintului simțirii mele...

Iubite Boruzescule, aștept de la tine veștile laconic făgăduite în răvașul tău de sărbători. Aș vrea din toată inima să te știu deasupra durerilor și a nesiguranței!... Este și pe acolo aceeași iarnă aprigă ca pe la noi? Ce deosebire față de anul trecut! Poate că între munții plini de codri ai Mănăstirii Neamțu e mai mult adăpost – deci mai puțin ger și crivăț – ca pe podișul Galați-București-Craiova... Ce fac părinții tăi? A putut vreunul din ei să vie lângă tine, cum era vorba astă-toamnă? Citești pe acolo ziare? Ai prins de veste că a murit bietul nostru Bonifaciu Florescu?... A murit regele boemei literare românești, măcar că, în aparență, era dascăl de limba franceză. Mă voi strădui într-o zi să schițez această prețioasă și fantastică personalitate a profesorului nostru.

Dragul meu, nu mi-ai spus cum stai cu serviciul militar! Ai fost chemat la recrutare? Eu trebuie să apar înaintea consiliului de recrutare în luna care vine. Și, firește, tocmai în capitala județului meu de origine... În locul acestei călătorii, cât de mult aș vrea să fac o alta – până la chilia ta!... Dar, scumpul meu filosof, precum vezi, ți-aș aduce, în această inimă năucă, pe lângă prietenia fără moarte pe care ți-o păstrez, și o rătăcire nouă, vrednică de dojana ta...

XII

Înaintea căsuței arhaice din Strada Semicerc se oprește, printre nămeții clădiți cu lopata, o sanie zglobie. Elvira Iatropol coboară din sanie și, împovărată cu pachete, ca o fată a lui Moș

Crăciun, vine și trezește clopoțelul din verandă. Antonina e acasă, doamna Filipache și Clarița tot așa, dar Doru Filipache a plecat în oraș...

Elvira îi spune Antoninei:

– Nino, mai este în sanie încă un pachet ceva mai greu. Te rog trimite servitoarea să-l ridice. Sau stăi! Mi-l aduce birjarul!

Lăsă celelalte pachete, se întoarse la sanie și încărcă în brațele birjarului o cutie de lemn.

Transfigurată de frigul de afară, volubilă și afectuoasă, Elvira îmbrățișează pe toată lumea – deși mama și sora lui Doru sunt cunoștințe de curând – și începe să povestească și să desfacă pachetele.

Vine de la Brăila. Și-a luat un scurt concediu de la spital și a alergat să vadă pe bătrânul doctor Iatropol, care se cam vaită de povara anilor. A văzut pe toți din familia Țanțu. Sunt toți sănătoși – și moș Anghel, și mama Vasilichia, și copiii. A fost de două ori pe la ei. Le pare rău că n-au putut să trimită mai din vreme – în traista lui Moș Crăciun – toate aceste daruri și pachete trimise acum prin Elvira. Iată pentru doamna Filipache un jersu tricotat de Valeria... Iată pentru Clarița o ie, cusută tot de Valeria... Iată aci, pentru Doru și Antonina, o boccea întregă... Și iată și de la Anghel Țanțu un pachet cu ce-a crezut el că vă place mai mult...

A mai rămas cutia de lemn, nu prea mare, dar mai grea decât celelalte.

Elvira se uită iscoditoare la toți din jurul ei, ia dulceața de pe tavă, bea apă fără grabă și declară, arătând cutia pusă pe biroul lui Doru:

– Aci e un secret. Nu-l vădesc decât atunci când va fi de față și domnul Filipache...

Antonina, cu o imperceptibilă iritare în glas, obiectează:

– Ei, nu ne mai ațâța și tu curiozitatea! Ia presupune că Doru zăbovește din cine știe ce pricină.

Elvira răspunde categorică:

– Aci este darul meu de nunta voastră. Trebuia să vi-l fac mai demult... Dar negustorul cu comanda n-a putut să mă servească decât acum. Am răbdat toți atâtea luni, să mai răbdăm un sfert de ceas, până când va sosi domnul Filipache.

Doamna Filipache și Clarița găsesc că Elvira are dreptate:

– Da, domnișoară Elviro! Mai încape vorbă! Doru trebuie să sosească numaidecât.

Apoi vorba alunecă asupra iernii de afară, asupra Dunării, care a înghețat tun, asupra guturaiului și a degerăturilor de care suferă toată lumea...

Elvira își aduce aminte ce i-a comunicat un coleg intern, adineaori, la spital.

- Știi, Nino, că Leon Tolstoi e greu bolnav?

Antonina nu se emoționează:

- E prea bătrân și prea celebru ca să-l mai putem căina... Zilele pe care le mai trăiește sunt în paguba apoteozei lui...

Elvira crede că un om mare, un supraom, un semizeu ca Tolstoi... nu poate să ne facă să uităm biata lui umanitate, de lut, de anghină pectorală și de sudori de sânge...

Dar doamna Sofia Filipache nu știe cine este Leon Tolstoi, iar Clarița n-a citit de el decât *Sonata Kreutzer*. Totuși, Elvira exclamă, satisfăcută:

- Bravo, domnișoară Clarițo! Dar ai înțeles ce spune moșneagul care istorisește?

Clarița, cam încurcată și deodată rumenă la față, susține privirea Elvirei și afirmă cu ingenuitate:

- Da, domnișoară!... Am înțeles...

Elvira nu mai avu vreme să afle impresiunile Clariței fiindcă Doru apărui în ușă și întrerupse convorbirea. Nu se mai vedea bine în odaie, și numai Antonina putu să observe undele de emoțiune de pe fața lui Doru...

- Ce vasăzică asta?! Stați pe întuneric? Bine ai venit, domnișoară Elviro! Te-ai făcut scumpă la vedere. Cel puțin să te vedem la lumina lămpii!

Elvira își reluă povestea, o rezumă și apoi se sculă și puse mâna pe cutia de pe birou:

- Așa s-au potrivit lucrurile, ca o dată cu darurile lui Moș Crăciun să sosească și darul pe care vi l-am promis... Scoase capacul cutiei și hârtiile de umplutură și dezveli ochilor curioși și ațintitori o statueta de bronz: miniatura celebrului *Moise* de Michelangelo...

Uimire, încântare, exclamații!... Doru se înclină în fața Elvirei, îi luă mâna și i-o sărută, punând în sărutarea lui un preț fără proporții cu obligațiile momentului.

- Domnișoară Elviro, darul rezumă pe dăruitoare...

Antonina, încordată și mascată, alunecă prin brațele Elvirei. Clarița văzuse la școală o fotografie a operei lui Michelangelo. Doamna Filipache, care era cu totul rurală, observă cu inocență:

- Doamne! Ce să fie coarnele astea în capul unchiașului?...

Răseră toți, în frunte cu doamna Filipache. Elvira începu să-și comenteze darul:

- Am căutat să mă lămuresc și eu asupra acestui ciudat amănunt. De ce Moise are coarne? Când m-am hotărât să-mi procur această miniatură, am căutat prin cărți, am întrebat pe câțiva cunoscători. Ar trebui însă să consultăm o istorie a artelor sau vreo lucrare specială asupra lui Michelangelo.

Atâta țin minte, că aceste coarne ale lui Moise vin dintr-o neînțelegere a textului Scripturii. Dar putem să spunem: a fost o greșală fericită!...

Antonina ședea în fața Elvirei, privind-o în ochi și admirând, cu dureri vechi și noi, splendida ei carnație. Tresări și scăpă din gură, fără voic:

- Foarte mulțumesc! Coarne puse dintr-o fericită greșală...

Elvira trecu nevinovată mai departe:

- Totuși, așa a fost. În această operă, care adună atâta energie iritată și atâta putere de stăpânire, coarnele acestea, foarte nefirești, ajung miraculos de legitime. Dar trebuie s-o luăm mai de sus. Îți aduci aminte, domnule Filipache, care moment din viața lui Moise e înfățișat aci?

- Moise pogoară din munte cu Cele Zece Porunci, scrise pe două plăci de piatră. Iată, astea pe care le ține sub brațul drept... El vede deodată urgia din tabăra lui Israel. Poporul, beat de veselia apostaziei, dăntuiește în jurul vițelului de aur.

- Așa e! Asta e momentul! Câteva momente după aceea, trăsnetul cade... Moise izbucnește și sfărâmă tablele legii!... Dar opera lui Michelangelo a trezit discuții interminabile. Mi-aduc aminte că unii critici de artă vor să stabilească, până la fracțiunea de secundă, când a putut să aibă genialul și înfricoșatul legislator această atitudine: atunci când dă întâi cu ochii de spectacolul din vale, sau când a înțeles și s-a făcut negru de mânie și e gata să facă saltul leului...

Doru rătăcește, plin de tainic zbucium, între ideile auzite și gura încântătoare care le rostește. Dar se stăpânește și se ascunde:

- Bravo, domnișoară Elviro!... Ne vorbește o medicinistă sau o esteta?...

- Zi Doamne ferește, domnule Filipache! Să nu vă doară pe vreunul capul pe aici, că atunci ai vedea imediat adevărata mea meserie!... Apoi, cu o dezinvoltură uimitoare, prinde drăgălaș gâtul Antoninei: Tu ești cam indispusă, mica mea?...

Doru, complice din instinct, se întoarce către maică-sa și către soră-sa, acoperind pe Antonina și pe Elvira, și începe cu prolixitate:

- Ne lăsați cu gura rece? Ați cinstit-o cu ceva pe domnișoara Elvira? Ați mulțumit-o cu ceva pentru osteneala ei?

Doamna Filipache și Clarița se ridică și se uită una la alta, apoi la Doru. Maică-sa îi spune:

- Poate că ar mai trebui un ceai, un pahar cu vin?...

Doru zâmbește misterios:

- Ia vedeți la voi pe masă... Mi se pare că domnișoara Elvira are noroc...

Clarița se duce și se înapoiază, radioasă, ținând în mâini o sticlă cu vin plină de peceți și un carton cu prăjituri.

- Dorule, tu le-ai adus!...

- Știu eu, Clarițo... Agenții lui Moș Crăciun, precum vezi, n-au plecat toți de pe pământ... O mai fi fost încă unul afară de domnișoara Elvira...

Antonina privește cu capul aplecat vinul și prăjiturile de la picioarele lui *Moise* și se întreabă: „A fost o întâmplare, sau... o armonie prestabilită?...”

Doru toarnă vinul în pahare mici. Ciocnesc toți. Doru bea în sănătatea Elvirei și-i mulțumește încă o dată pentru darul ei atât de bine ales. Antonina gustă și lasă paharul pe tavă.

- Domnișoară Elviro, începe Doru, cu cât mă uit mai mult la capodopera lui Michelangelo, cu atât o găsesc mai subtilă și mai ațățătoare. Câte probleme și câte întrebări!... Evident, ar trebui să stăm în fața originalului ca să discutăm pe adevărate temelii, dar și așa avem câteva puncte sigure. Ce predomină în această ținută măreață? Clocotul mâniei sau încordarea atentă care se informează?...

Elvira se uită la statuă; își schimbă de câteva ori punctul de observație și răspunde:

- Pe cât mi-aduc aminte, cunoscătorii admit că *Moise*, în atitudinea aceasta, este în preclipa izbucnirii. Peste o clipă va răgi ca un leu și va da d-azvârlita cu tablele legii.

- Se poate, dar privește ce atente sunt aceste coarne de pe capul lui *Moise*. Parcă sunt antenele unei insecte care dibuiește și se informează... Sau, dacă vrei, mai bine, sunt urechile ciulite ale calului, care încă n-a început să sforăie...

Lăsăm la o parte faptul că *Moise* stă pe un colț de stâncă... Așa cum stă, pare arcul care stă în mâinile arcașului și totuși e

întins până la maximum... Examinează însă mâinile lui *Moise*. Mi se pare că aceste mâini, cu atitudinea lor, ne vorbesc mai mult de un stadiu sufletesc încă informativ. *Aceste mâini nu sunt crisplate...*

Elvira ridică statueta și o apropie de lampa cu abajur pusă pe o etajeră.

- Da... aceste mâini poate sunt nervoase, dar nu sunt crisplate. Trebuie să mai treacă un minut până să ajungă furioase și să trântescă de pământ tablele de la șold. Una adună la ea șuvoaiele bărbii, cealaltă alunecă deval, căutându-și reazim, așteptând porunci. Ai dreptate, domnule Filipache!...

Surâzător și măgulit de această bună întâlnire în judecățile lor, Doru se arată totuși prudent:

- Este sigur, domnișoară Elviro, că noi descoperim America... estetică în urma multor critici de artă, care au spus aceleași lucruri mult mai bine decât noi, sau care au spus cu totul altceva decât noi...

Elvira așeză statueta la loc pe birou și-și privi ceasornicul:

- Vai, e târziu!... Trebuie să plec... Domnule Filipache, sunt încântată că ai un nou prilej de ațătare - cum să zic? - profesională! Când vei ajunge într-o zi la Roma și vei vedea pe *Moise* - e cazul de a zice în carne și oase - îți vei aduce aminte de Elvira și de darul ei...

Doru își simți un fior de elegie în inimă. Își aduse aminte de Tilincă, de Liliom și de primejdiile Dunării și ale Pestei. Răspunse cu glasul înecat:

- De ce mă trimiți așa departe, domnișoară Elviro? Slavă Domnului, suntem încă în București... Sper că mai avem de stat pe aci...

Antonina se găsi lângă urechea lui Doru și-i șopti ca să auză numai el:

- Cine știe?!

Apoi, când Elvira își luă ziua bună de la ceilalți, Antonina își aruncă paltonul pe ea, își puse în cap o broboadă și spuse tare:

- Dorule, o conduc eu pe Elvira. Am s-o întreb ceva care ne privește numai pe noi două.

Contrariat, dar reținut și galant, Doru deschise ușa:

- Poftim, draga mea! Înțeleg prea bine că două prietene intime pot să aibă secrete care nu privesc pe soții lor!

Când ușa fu închisă și zăpada începu să scârțâie sub picioare, Elvira întrebă pe Antonina, care-o strângea de braț cu un fel de exasperare mută:

– Ce este, Nino dragă? Ce vrei să-mi spui, mica mea? Spune-mi repede, că ești numai în ghetel!

Dar Antonina, cu degetele înfipite în brațul ei rotund și cald, o duse până la poartă și acolo o pironi cu ochii:

– Antonino, ce ai?

– Elviro... Știi tu ce ține Moise în brațe?...

– Ce vasăzică asta?...

– Ce sunt tablele alea pe care le ține el?...

– *La belle affaire!* Sunt tablele legii, Cele Zece Porunci!

– Le mai ții minte? Știi care e porunca a zecea?...

– Ești extraordinară! De asta mă ții tu aici, în ger?

– Elviro, ascultă porunca a zecea: „Să nu poștești pe femeia aproapelui tău, nici casa lui, nici ogrorul lui, nici pe robul lui, nici pe roaba lui, nici boul lui, nici asinul lui și nimic din toate câte sunt ale aproapelui tău!”

Elvira se porni pe un râs nebunesc, care clocoti în stradela pustie și sonoră. Cu o putere de bărbat, o întoarse pe Antonina cu fața spre casă și-i aplică undeva o palmă, ca la copii.

– Acum ți-ai găsit vreme de lucruri de astea?! Intră în casă, că ți-a înghețat nasul!

Antonina îi strigă în ultimul moment:

– Mă simți mereu sclava ta! Dar păzește-te de revolta sclavilor!

XIII

Peste două ore, după cină, Clarița se rugă de Antonina să-i explice o lecție la algebră. Doru reveni la caietul în care se cufundase după plecarea Elvirei și începu din nou să-l scruteze. La intervale, ridica ochii și-i odihnea asupra lui *Moise*, care prezida acum biroul și dibuielile poetului.

Mai târziu veni și Antonina și se așeză în fața lui Doru, pe canapeaua de pluș verde din chilia lor studențească. Dimineața biroul era al Antoninei, seara era al lui Doru. Dar pe când Antonina citea și scotea note ceasuri întregi, Doru visa,

putrezea cu serile pe aceeași pagină de caiet, și rar și sterp deschidea câte-o bucoavnă școlară.

Seara, sub lampa cu abajur, de obicei pusă pe etajera de alături, Antonina cosea ori împletea. De data aceasta, cu acul în mână, îndrepta câteva scăpări din vedere lăsate de soră-sa Valeria în rufele trimise prin Elvira.

Doru, ostenit de vagabondările lui literare, stinse lampa mică de pe birou și mută sub lampa cu abajur inima de lumină a odăii. *Moise* îi apăru acum în siluetă sumbră, iar Antonina într-o subjugătoare aureolă de sfințenic casnică. Figura ei serioasă contrasta odihnitor cu nevinovata zburdălnicie a părului de pe frunte și de pe tâmple. Era o icoană care înțelepțea inima și întărea convingerea că virtuțile femeii – castitatea și vrednicia – nu sunt numai postulate religioase și poetice. Dar o preocupare tristă, o nemulțumire comprimată făceau arcul sprâncnelor să fie aspru și gura prea severă.

Cu un fel de nimore vinovată, cu nu știu ce mireasmă de dezamăgire în suflet, Doru privea din dosul lui *Moise* acest tablou de castă intimitate pe care i-l înfățișa Antonina. Simți tăcerea grea, se simți inferior și laș și deschise convorbirea:

– Tu nu prea pari încântată de miniatura lui *Moise*...

Antonina răspunse cu întârziere:

– Darul este fără de cusur. Nu știu dacă pot să spun același lucru de inima dăruitoare...

Filipache își lăsă fruntea în palmă și începu ostenit și amical:

– De ce te-ai făcut atât de rezervată și de bănuitoare cu Elvira? Mi-ai spus despre ea, în vremuri, multe lucruri bune, multe aprecieri foarte simpatice.

– De ce? E foarte simplu: fiindcă pe vremea prieteniei mele cu ea tu lipseai dintre noi; tu nu erai de față ca să măgulești firea ei nenorocită și să complici lucrurile.

– Nino dragă, să vorbim nu ca doi soți, ci ca doi prieteni.

– E un cuvânt pe care mi l-ai mai spus. Dar ceri un lucru cu neputință: cum vrei să mai stăm față în față ca doi prieteni când legea ne-a făcut bărbat și femeie și ne-a legat unul de altul cu obligații reciproce nebiruite?

– Așadar, nu putem vorbi ca doi prieteni?...

– Dragul meu, putem vorbi ca doi ucenici de filosofie, cum vorbeam anul trecut, ca doi colegi, ca doi prieteni, dar fără să pierdem din vedere că suntem soț și soție, prin urmare, că tu nu

mai ești liber să te uiți la altă femeie și eu nu mai sunt liberă să mă uit la alt bărbat.

– Dar, fetița mea scumpă, unde este cazierul meu personal, pe care l-am depus, cu devoțiune, în mâinile tale? Tu nu mai știi cu cine te-ai măritat? E nevoie să reluăm totul de la început? Contractul nostru, la suprafață, seamănă aidoma cu toate contractele încheiate înaintea ofițerului stării civile.

– Pardon, înaintea Altarului și a Evangheliei...

– Bine, draga mea, înaintea legii civile și a Bisericii, dar, în specie, contractul nostru e singular și vrednic de multe comentarii.

– E încheiat după legea lui Christos, care nu dă voie bărbatului căsătorit să-și lase inima vagabondă pe la ușile altor femei.

– Antonino, cer excepția împăraților și artiștilor!

– Frumos, și încă mi-o ceri cu o vibratoare convingere!...

– Iartă-mă, draga mea, dar tu ești de vină, fiindcă nu voești să vorbim prietenește. Dacă tu îmi vorbești ca soție, mie ce-mi rămâne? Să-ți vorbesc și eu ca artist!

– Bine, atunci să vorbim prietenește.

– Minunat! Ascultă, dulcea mea, ceea ce ți-am spus și ți-am scris de atâtea ori, ceea ce ai gândit și ai constatat în fiecare zi de când ne-am luat. Din nenorocire, nu sunt un om ca... toți oamenii! Tu îmi pui mereu înainte pravila căsătoriei și obligațiile reciproce ale soților... Nu sunt un monstru, draga mea; cred în ele și, cu ajutorul Dumnezeului tău și al rugăciunilor tale, nădăjduiesc că nu mă voi face de ocară... Dar sunt un imaginativ, Antonino, un arhitect de castele în Spania, un chemător de fantome și de drame!... Stau cu tine de vorbă, mâncăm, ne îmbrățișăm, dormim alături... Și iată că printre noi amândoi trece, fără ca tu s-o vezi, fantasma pe care am conjurat-o eu din fundul castelelor ce nu mai sunt, apariția de vis și de Cale Lactee pe care am înviat-o eu din legendă, din fantazia mea sau din piramidele faraonilor!...

– Vorbești cuceritor, ca totdeauna... Dar, dragul meu nebun, nu mă supăr și nu mă tulbur de toate aceste *belles au bois dormant*, pe care tu le dezvrăjești și le chemi în nuvelele tale, ci mă răzvrătesc când mi se pare că începe să se amestece printre ele și câte un diavol mai substanțial ca Elvira, bunăoară...

– Mica mea, dă-mi voie să-ți întorc pe dos fundul sufletului meu, aci, la picioarele lui *Moise*, și să discutăm și să analizăm

ca doi ucenici de filosofie experimentală. Iată nevroza literară pe care o trăiesc în acest moment: ți-am spus că mă urmărește, ca o panteră, o poveste pasionată cu lăutarul Teitelke și cu baronița Liliom. Sunt stafiile care se hrănesc azi cu sângele meu și cu substanța mea cerebrală. I-am scris-o și bietului Borzescu, într-o scrisoare lungă, care o să-l facă să scuipe sânge. Acum îmi pare nespuse de rău că l-am luat și pe el confident tribulațiilor și gestațiilor mele literare, dar n-am ce mai face. Antonino, stafiile din romanul meu se interpun între mine și restul existenței. Sunt cu ele în castelul de pe Mureș; sunt cu ele la ospețele contelui Istvanffy; sunt cu Tilincă în taraful lui de lăutari... Călătoresc spre Budapesta, în căruța cu cai din pustă... Dar am ajuns în cetatea de lângă Dunăre... Rătăcesc cu țiganul meu – ziua, printre castele, noaptea, pe apa sumbră în fundul luntrei – și spionez toate ferestrele, și suspin, și mă frământ, și aștept ca să-mi răsără baronița Liliom... E de necrezut, așa e? Dar e sfântul adevăr!

– De ce aș fi meschină! De ce nu m-aș desfăta și eu privind comorile închipuirii tale!... Dar mă doare să gândesc că baronița Liliom are, aidoma, făptura și obrazul Elvirei!

– Antonino, ridică-te mai sus și admiră sau compătăimește ravagiile muzelor băutoare de sânge. Atât de mult mă simt una cu ceterașul meu Teitelke, încât m-am pomenit năpădit azi de dimineață – când mergeam spre bibliotecă – de un cântec irezistibil – melodie și vorbe... L-am gonit un ceas întreg, dar pe urmă am capitulat. M-am apucat și l-am scris. L-am mai ciocănit pe ici, pe colea și n-am scăpat de el decât când mi s-a părut că nu pot să-i mai dreg nimic. Ascultă, să ți-l citesc. Cântă și se frământă Tilincă, lăutarul... Știi prea bine că n-am tras muzele de păr – în cadență și cu rime – decât de vreo două ori până astăzi. Poezia propriu-zisă nu face parte din blestemul meu. Totuși, azi Tilincă m-a făcut să zic cu el! Ca să pricepi însă cântecul lui... Teitelke, trebuie să știi că *Teitelke* pe unguerește însemnează iarnă scurtă, iernișoară, iarnă mică, fulguală, sau cam așa ceva...

– De unde ai învățat lucrul acesta?

– Am întrebat deunăzi pe Ilarie Chendi. Ascultă acum cântecul pe care fantasma lui Teitelke mi l-a dictat întocmai ca la o masă de spiritism...

Doru se ridică de la birou și veni lângă lampa de pe etajeră cu caietul pe care-l descânta de azi-dimineață. Când fu să înceapă, se răzgândi:

- Nu uita că pe Tilincă al meu ungurii l-au tălmăcit Telelke, ceea ce însemnează iarnă mică. Tilincă își traduce singur răsunelul și se numește pe sine „iarnă mică, iarnă tristă“. Acum, Coșbuc, Vlahuță, Macedonski!... *à bas le chapeau!*

Iarnă mică, iarnă tristă,
baronițo Liliom,
a sosit, din văi valahe,
în cetatea de sub Buda,
baronițo Liliom...

Și cu apriga durere a
iernelor de pe la noi,
Iarnă mică, iarnă tristă,
și vioara lui cu el
te așteaptă și te caută,
baronițo Liliom,
în cetatea de sub Buda,
în castele și pe apă,
baronițo Liliom.

Unde ești tu, preaslăvito
baronițo Liliom?
Tristă e cetatea Pestei!
Tristă-i Dunărea căruntă,
dar mai trist e Iarnă mică,
ceterașul tău Tilincă,
baronițo Liliom!

Ci arată-ți fața floare
dintre gratii, dintre flori,
baronițo Liliom!
ca sub brazi la noi, pe Mureș,
preaslăvita mea stăpână,
baronițo Liliom.

Iar de-ți este greu de mine
și-ai urât vioara mea,
atunci dă-mi, Măria ta,
baronițo Liliom,
dintre gratii, dintre flori,
lanțul, ștreangul, roata, glonțul,
baronițo Liliom!...

Că-i mai blândă pușcăria,
fundul Dunării mai bun,
și mormântul mai prieten,

baronițo Liliom,
decât viața și vioara
fără fața ta, stăpâno,
baronițo Liliom!...

Antonina se îmbujoră. Doru citea cu prea mult foc elegia lui Tilincă. După o pauză, Antonina vorbește:

- Știu și eu ce să mai zic!... Îl interpretezi pe „Iarnă mică“ într-un chip alarmant... Ai citit cu atâta patimă, că ai mascat cu totul valoarea literară a cântecului. Aproape același lucru care se petrece cu strofele puse pe muzică. Ce poți să mai spui de libretul pe care-l transfigurează melodia!... Atâta mi se pare, că lăutarul tău s-a boierit de tot. Tilincă ăsta, de pe Mureș, cred că ar trebui să vorbească mai mocănește...

- Ei, firește! Mi-ar fi trebuit ceva atmosferizare cu folclorul ardelenesc... Dar cine poate să-și mai ia asemenea precauțiuni când dă năvală cântecul peste el...

- Să-mi dai mâine cântecul lui Telelke și să-l văd, cum s-ar zice, la lumina zilei. Într-un loc, însă, țiganul face, pe cât colo, literatură. Te rog adu caietul să gădesc unde este.

Antonina luă caietul din mâna lui Doru și citi:

...atunci dă-mi, Măria ta...
lanțul, ștreangul, roata, glonțul...

E peste puterea de respirație a unui lăutar din popor fie chiar genial! Aici suflerul din cușcă anulează pe actorul de pe scenă.

- Da, cred că ai dreptate. Antonina lăasă să cadă la fundul sufletului gândurile ei bănuitoare și geloase și se însenină progresiv.

- Cântecul tău îmi aduce aminte de poezia lui Roux, ucenicul lui Bergeret, din *Mannequin d'osier*...

Antonina scoase dintre cărțile etajerei volumul lui Anatole France:

- ...Poemul *La métamorphose de la Nymphé*, în versuri libere... Stau și eu nedumerită ca și Bergeret: „*Si pourtant c'était un chef d'oeuvre?*“...

- Vicspea mea de nevestică!...

- Spune-mi acum, ce mai face țiganul tău în Pesta? Nu-l apucă dorul de acasă? Nu-și mai aduce aminte de țigancă lui?... Cum o cheamă?...

- Rada...

- Ce i se întâmplă lui Tilincă în „cetatea de sub Buda“?...

- Știi și eu?! Să vedem... Deocamdată, Tilincă urmărește ca un somnambul visul lui și cântă grofului Istvanffy când primește poruncă. Dar mi se pare că isprăvește trist... Se întâmplă o greșeală... Un grof îl bănuiește pe nedrept că aduce grofinei lui, cu vioara, dor și jale de la nu știu cine și-l bagă pe Tilincă în beciurile castelului. Când a ieșit de acolo, cum a ieșit de acolo, habar n-am până acum.

- E mai simplu, cred eu, să-i vină prăpădul ăsta din partea soțului baroniței Liliom.

- Vezi, că... baronița Liliom nu mai e în Budapesta... E departe... la Viena, la curtea împărătească...

- Nu e rău... Mirajul trebuie să rămâie de-a pururi neajuns. Dar fii fără grijă! Lasă, că ți-l scapă Rada pe vrăjitul de Tilincă!... Ai să vezi...

Doru începu să râdă. Altul de adineaori până acum, cu dispoziții schimbate, încă o dată cucerit de mintea, de grația, de discrețiunea farmecelor Antoninei, Doru voi să stea lângă ea, pe canapea.

Antonina îl opri cu gestul:

- Dar n-am ajuns la nici un rezultat! Pare că voiai să stăm de vorbă ca doi prieteni... Mi-ai arătat cântecul lui Tilincă drept o piesă demonstrativă. Alergi cu eroul tău după o himeră. Și fiindcă eroul tău nu se vede, deocamdată tu ai din parte-i procură generală...

- Cine m-a pus să mă însor cu o cerebrală!...

- Săracul John Stuart Mill!... Toți ucenicii lui îl trădează, mai curând ori mai târziu. Urmărește-mă, Dorule... Ești cu Tilincă în Pesta, cauți pe baronița Liliom și suspini și cânti cu el. Dar ce rost are Elvira între tine și baronița lui Telelke? Care este oficiul Elvirei?

- Cine m-a pus să mă însor cu o dascăliță de logică? Antonino, tu ești lucidă și pătrunzătoare. Numai Boruzescu e de talia ta!... M-am întreb și mă întreb și eu. Din făptura Elvirei, din obraji și din ochii ei s-a născut baronița Liliom? Sau fantasma inspirației mele delegă și instigă, înaintea mea, pe amica noastră Elvira?

- Mă tem că Elvira e muma... răutăților!...

- Ninușca mea dragă, să facem și un pic de ocultism... În experiențele spirite joacă un rol capital acele persoane singulare care au proprietăți de *mediu*. Mediul este, cum am zice, portul unde ancorează năvile lumii celeilalte și călătorii de pe ele. Locuitorii invizibilului nu pot să vie în contact cu

participanții experiențelor spirite decât prin mijlocirea unui mediu. Te pomenești că este tot așa și cu zânele, cu îngerii și cu arhanghelii invizibilului poetic!... Ca să ancoreze la biroul tău de poet, persoanele reveriei tale și ale posibilității tale literare trebuie să găsească pe mediul care le atrage. Elvira are calități de mediu!

- Cine m-a pus să mă mărit cu un sofist!

Filipache căzu pe canapea lângă nevastă-sa și o strânse la piept cu brațul stâng.

- Cât e de drag să regăsești pe nevastă-ta într-un adversar de barou atât de temut!

- Vasăzică, iar să trăiască John Stuart Mill!... Dorule, mai trebuie o concluzie... adică o supremă garanție, pe care ți-o cer cu solemnitate, măcar că nu mai suntem solemn în acest moment.

- Cere-mi, Ninușca mea.

- La ședințele tale spirito-poetice, oricare vor fi ele, oriunde vor fi ele, ai întotdeauna grijă să fie printre participanți și nevastă-ta. Este singura care te va apăra, cu vigilență, cu devotament, din datorie, de toate șarlataniile și de toate trișeriile *mediului*!

Dar mai târziu, Antonina îi spuse la ureche lui Doru, ca o proorocie:

- Un copil îl va izbăvi pe Tilincă...

XIV

„Ianuarie 1900, Mănăstirea Neamțu

Scumpe Dorule, scrisoarea ta n-a făcut pe drum decât trei zile, dintre care două de la Pașcani până la Mănăstirea Neamțu... Sunt mulțumit că n-a făcut mai mult. Drumurile sunt troienite. A nins din belșug și ninge mereu. Stăm închiși în țarc de codri și între ziduri de omăt. Încep să-ți scriu. Când va fi scrisoarea gata, când îți voi expedia-o, când va sosi în București?... Domnul știe!

Am citit destăinuirile și visurile tale cu același interes frățesc pe care mi l-ai insuflat totdeauna. Ce să-ți răspund, frate?... Legea sufletului tău e curioasă. Tu ești poet, tu ești artist... Ca să scrii, trebuie să simți puternic; ca să simți

puternic. trebuie să fii adeseori pe dos decât lumea din jurul tău... Mă doare inima când îmi închipui câte complicații și câte amărăciuni pot să te pândească în drum, dar știu prea bine că opera ta viitoare va crește din tulburare și din zbucium. Frățește, aș vrea să te cruț, să te pun în siguranță împotriva ta însuși... Dar – vorba lui Eminescu – cum vei putea să dai vieții tale „*un alt prohab*”?... E atât de greu să sfătuiești pe altul în această lature atât de intimă și atât de neprimitoare de leacuri!...

Și pe urmă, nu știu dacă eu însumi mai sunt omul cel de sfat, adică pătrunzător și lucid, pe care îl vezi înaintea minții tale. Frate Dorule, aș vrea să-ți scriu mult, să-ți povestesc întâmplările mele din ultimele zile și o experiență nouă și neașteptată, care vine să zguduie șubreda mea existență de bolnav. Ce dor mi-e de cazarile noastre de întâlnire și de convorbire de altădată! Mi-e cu atât mai dor cu cât, până mai deunăzi, le socoteam pe veci apuse și fără putință de revenire. Acum să fim laolaltă! Acum să ne destăinuim și să ne consultăm!

Dorule, am intrat în această mănăstire cu încredințarea glacială că este cel din urmă al meu popas. M-am obișnuit de mult cu ideea că trecerea mea prin această lume va fi pripită și deci plecarea mea foarte timpurie. Venind aci, n-am avut decât o grijă: să dau, prin scrisori, bieților mei bătrâni, o nădejde vagă și mincinoasă că am găsit loc prielnic pentru plămânii mei și că mă simt din ce în ce mai bine. Dar nu credeam două vorbe din toate câte le scriam.

Am găsit, în această interesantă mănăstire, oameni, moravuri și idei care m-au stimulat cu noutatea lor. Am găsit și multă bunăvoință și destulă prietenie. Dar am găsit, îndeosebi, sfânta împărăție a bradului și mireasma lui cea dătătoare de viață! Și iată o jumătate de an de când îmi duc zilele în vâlceaua asta ferită de curenți, la poalele pădurii care nu se scutură niciodată și lângă originalii mei noi prieteni. Vlădica Narcis, starețul mănăstirii, îmi trimite, de câteva ori pe săptămână, lapte, caș și blagosloveniile lui arhieresti. Părintele Chesărucă mi-aduce apă, mătură prin casă, îmi face foc și demâncare și merge cu mine la plimbare prin poieni. Maica Antonina nu mă uită nici ea, fără să mă aștepte îndemnul vostru.

Dacă nu m-aș simți așa mortăciune precum mă simt, dacă nu m-ar obosi cititul și scrisul, n-aș avea dreptul să zic că mi-e mai rău decât îmi era acum un an la București. Dar două pagini

citite îmi împerdelează ochii, și o scrisoare trebuie s-o întrerup de zece ori!...

În scrisoarea mea din noiembrie îți spuneam ce sfat mi-a dat doftorul oficial al mănăstirii, adică să mă duc și să consult pe o colegă a lui, retrasă la Mănăstirea Agapia și bolnavă de multă vreme. Sfatul era cel puțin bizar: să mă duc și să mă arăt unei doftorițe, care ea pe sine singură nu putea să se facă sănătoasă!

Te-am rugat să-mi scrii dacă soția ta cunoaște pe această doamnă. Spune soției tale că-i mulțumesc pentru răspuns, măcar că era negativ. Azi eu sunt cel ce cunosc lucrurile și pot să dau informații.

Iubite Dorule, am fost și am văzut pe doftorița de la Agapia. Am văzut-o în zilele Crăciunului. Am găsit-o pe picioare. De altfel, boala ei e stranie, cu pauze, cu capricii, cu intermitențe și de înrăutățire, și de ameliorare, necunoscute altor boale.

Mi-a făcut o impresiune unică și foarte greu de redat... E întâia oară în viața mea când înregistrez asemenea informații din lumea semenilor mei. Am văzut-o de două ori, în două zile consecutive, adică a doua și a treia zi de Crăciun. E o femeie de vreo patruzeci și câțiva de ani. Are un aer exotic. Pare o anglo-saxonă sau o rusoaică, deși este moldoveancă de baștină și cu cel mai moldovenesc nume de familie.

Am stat de vorbă câteva ceasuri în ambele rânduri. Întâi, firește, i-am spus situația mea de suferind și i-am cerut luminile ei medicale. După aceea am trecut asupra altor subiecte, știință, artă, literatură, filosofie... Mi se învedera universal informată ca o Hypatia din vechime sau ca o... doamna Taylor din zilele lui John Stuart Mill... Am urcat din încântare în încântare. Când am ieșit afară în cerdacul mănăstirii – din apartamentul ei, care este sus pe cerdacul obștesc – mi s-a părut că mă amestec cu nourii!...

Dorule, Dorule! Am ajuns să râvnesc bogăția simțirii tale, grădinile tale și ale Babilonului și darul tău de-a schimba la față oamenii și lucrurile! Și, cu toate acestea, țin nespuse de mult să-ți dau asupra acestei femei extraordinare relațiunile cele mai treze și mai exacte.

Are un cap de Goethe suferind, cu aceeași maiestate negrăită, cu aceeași superioritate luminoasă, dar cu un adaos de farmec și de finețe, propriu sexului ei. Fiindcă zăcerea ei la pat a obligat-o să-și reteze coșița de câteva ori, o vedeam într-un nimb de păr blond „*cedré*”, scurt ca niște plete de

poet. Vorbește clar, precis, cu o ordine logică și muzicală greu de închipuit.

E văduvă. A făcut medicina în văduvie. Soțul ei a murit de boala de care sufăr eu azi. E bolnavă și ea de câțiva ani. Dar boala ei este indefinibilă. Este o catastrofă nervoasă, pe care însă bolnava o înfrânează cu o putere supraomenească.

Mi se pare că este prima femeie din țara noastră care a străbătut – cu brio – liceul și universitatea și a ieșit doctoriță în medicină. A făcut studii de completare la Berlin și la Paris și se bucură de ocrotirea și de prietenia prea înaltă a Carmen Sylvei. Dar ce folos! Când atâta știință medicală a fost adunată și atâtea strălucite nădejdi au fost puse pe rod, iată boala necruțătoare care nimicește totul, cu duhu-i de simun!

Vei zice, poate, în mîntea ta: «Poftim! Boruzescu începe să-mi facă concurență! Boruzescu se încumetează să fie și el poet!»... Scumpe amice, îți mărturisesc că de când cunosc pe această doamnă mi se pare că sunt descoperitorul unui continent despre care nu aveam nici o idee. De-abia acum am ajuns să înțeleg cazul lui John Stuart Mill. Oricât de mult i-am povestit viața prin academii și ne-am extazia teoretic asupra binefăcătoarei înrâuriri pe care doamna Taylor a avut-o asupra filosofului englez, nu vom putea să ajungem în focarul de justă înțelegere a romanului decât... rînd pe rînd, fiecare la ceasul său... Dar câți dintre cei ce au citit confesiunile lui John Stuart Mill sau, cel puțin, au ascultat la ora academică rezumatul lor au avut și prilejul fericit să întâlnească în viață o soră a doamnei Taylor!...

Tu ai în soția ta o nepoată sau o strănepoată a ei. Dorule, îți jur că acest Goethe feminin din Mănăstirea Agapia este o autentică soră spirituală a doamnei Taylor.

Trebuie să-ți apar în stranie înfățișare, în paradoxală lumină, eu, ucenicul lui Diogene, care las azi butoiul meu și zdrențele mele de misogin ca să sărbătoresc pe această femeie... Dorule, adevăr îți spun: ivirea acestei doctorițe în viața mea însemnează, cel puțin sufletește, transformarea subită a unui amurg în auroră!... Aceasta e surpriza de comedie cu care răspund ultimei tale scrisori!...

Dar, iubite Filipache, lucrurile au și o îmbrăcăminte practică și imediată, de mare importanță pentru subrezenia mea trupească. M-am înfățișat înaintea acestei doctorițe ca un bolnav pe care un doftor îl trimite la alt doftor. Mi-a făcut o declarație uluitoare:

– Îmi pare rău, dar nu pot să răspund așteptării dumitale. Ajutorul medical pe care mi-l ceri, și așa cum te aștepti că aş putea să ți-l dau, nu ți-l voi da... Sunt o eretică!... Mai mult: sunt o apostată! Nu mai cred în medicina academică!

Îți închipuiești că această destăinuire din partea cuiva, radiant de inteligență și de farmec, m-a făcut să uit dezamăgirea mea și să doresc cu vioiciune toate lămuririle cu putință. Am ascultat un ceas întreg o conferință pe care aş fi voit s-o audă toți ucenicii lui Esculap din lumea întregă. Interlocutoarea mea – strălucită ucenica a științei medicale moderne și bolnavă într-o mănăstire de călugărițe – îmi dezvălea o nebănuită stare de conștiință științifică, o grandioasă apostazie de la dogmele doftoricești și o îndrumare, încă șovăielnică și dureroasă, spre o lumină nouă, spre o terapeutică spirituală răsărită în America.

Doftorița mea cunoscută în Berlin pe câțiva adepți ai noii științe medicale și avusese cu ei lungi și tulburătoare convorbiri. Când, mai târziu, a căzut bolnavă și toți profesorii ei (medici celebri) s-au încercat zadarnic s-o pună pe picioare, principiile științei americane au început să i se pară o revelație.

O, iubite Filipache, îți scriu această scrisoare cu aceleași întreruperi și cu aceleași popasuri de gâfâială cu care fac plimbările mele la Vovidenie, sprijinindu-mă când în baston, când în brațul părintelui Chesărucă... Dar, haide-haide, vom ajunge odată la capătul spovedaniei!

Ce este această știință medicală americană? Fantastic! Este învățătura și terapeutică lui Iisus Christos! Cel ce reînnoiește și reinstituie, în zilele noastre, această știință este o femeie: doamna Maria Baker Eddy, activă în America de vreo treizeci de ani. Ea are azi mii de discipoli; este fondatoarea nu numai a unei școli noi de tămăduire, dar și apostolița unei noi secte creștine, una din cele mai proaspete din America.

Maria Baker Eddy a scris o carte (un fel de comentariu la Sf. Scriptură, dar în special la Evangheliile) care se intitulează *Știință și sănătate*. Aderenții ei se numesc *științisti creștini*. Ce învață Maria Baker Eddy și toată școala ei? Boala, durerea, moartea... sunt o iluziune!... Medicina trupească, medicamentele, operațiile și toată dexteritatea doftoricească sunt ceva așa ca epoca de silex față de epoca definitivelor descoperiri în care trăim azi... Toate bolile sunt aburi grei, întunecimi ale duhului, singurul existent, și visuri rele, pe care suflul rugăciunii le

alungă și le destramă. Toate bolile sunt tratabile și curabile prin acțiunea sufletului și de la distanță.

Dumnezeu nu cunoaște întunericul, boala, răutatea și nici o tristețe și nici o spurcăciune. Cine trăiește în Dumnezeu se liberează și el de toate lanțurile și de toate strâmțorile ignoranței și ale iluziunii. Trebuie să trăim numai în Dumnezeu, numai în desăvârșită încredere în dragostea lui și în convingerea... că boala nu există!

Tu cunoști prea bine filosofia mea și îți dai seama că principiile apostoliței americane, din punct de vedere filosofic, nu puteau să mă surprindă peste măsură. Platon, Plotin, Kant m-au învățat din vreme că lumea aceasta – enigmă eternă – poate să fie concepută și ca un fenomen al cerebralității noastre... Mirarea și noutatea erau prohibite pentru mine. Cu atât mai mult era să mă mir și să calc pe tărâm cu totul nou atunci când am aflat în ce chip această nouă știință medicală tratează și vindecă pe bolnavi.

Doftorița de la Agapia, după ce mi-a expus doctrina doamnei Maria Baker Eddy – un rezumat luminos și elegant – a venit la partea cea mai interesantă pentru mine, bolnavul:

– Află că eu însămi sunt azi în tratamentul amicilor mei științisti creștini. Un amic din Berlin mă tratează. Fără medicamente, fără să știe precis ce nume dă medicina modernă boalei mele, și, de la distanța Berlin-Agapia, științistul din Berlin mă tratează la ore exacte, convenite prealabil între noi...

Am cerut lămuriri, am insistat cu tot interesul bolnavului care întrevede o speranță de îndreptare. Lucrul este nespus de simplu: bolnavul, la ora convenită cu terapeutul său – chiar dacă îi desparte oceanul – se izolează complet în odaie, se întinde în pat în poziția supremului repaus, adică cu fața spre cer, închide ochii și cugetă, pacificat și încrezător, la cel ce, în același moment, se gândește la el...

Ce gândește terapeutul, ce intensitate pune în gândul lui, ce este gândul lui: rugăciune, intercesiune, incantație de la distanță – până acum nu pot să spun.

Și acum, punctul culminant:

– Dacă dumneata vrei să fii tratat și ceri să fii tratat după această nouă știință medicală, eu sunt gata să intervin la prietenii mei și să obțin tratamentul cerut.

Atunci mi-a venit o îndrăzneală de care m-am mirat eu singur și i-am spus doftoriței cu un accent pătrunzător:

– Doamnă doctor, vreau și cer să fiu tratat... Dar vă cer acest tratament dumneavoastră personal. Eram la a doua întrevedere. Trecuse peste mine o noapte de tainică fermentație sufletească. Am adăugat: îmi inspirați atâta încredere tămăduitoare, încât e de prisos să mai căutăm alt terapeut la Berlin sau la Boston.

Vădit impresionată, mi-a răspuns:

– Eu sunt de-abia o începătoare și încă bolnavă... Dă-mi timp de reflexiune... Îți voi scrie la Mănăstirea Neamțu răspunsul meu.

Răspunsul a venit fără întârziere. Doftorița a primit să înceapă cu mine tratamentul cerut, mi-a fixat, pe săptămână, două ceasuri de tratament și mi-a transcris câteva din sentințele scoalei.

De trei săptămâni trăiesc sub imperiul acestei cunoștințe și al acestor idei reformatoare. Minune pe care, dacă n-aș simți-o, n-aș putea s-o cred de la altul: îmi merge mai bine! Am încercat la început să mă analizez, să mă cenzurez cu vechea autoironie și să convin că persoana terapeutei mele lucrează în sufletul meu cu o putere de ferment necunoscut... Toate aceste proaste deprinderi de *raisonneur* n-au putut și nu pot să desființeze realitatea fericită că peste vechea mea ființă, jigodioasă și osândită, începe să crească o piele nouă.

Îmi merge mai bine. Aștept orele de tratament cu nerăbdarea unei întâlniri aieva. Tihnă, liniște, acalmie pământescă... nu lipsesc la Mănăstirea Neamțu și din chilia mea. Dar faptul cel nou este că le simt astăzi pătrunzând și în sufletul meu și în mădularele mele, cele bântuite de febră cronică... Ora de tratament este marele eveniment al vieții mele de azi. Mă închid în casă, atârnam afară la ușă (ca la marile sanatorii) un carton cu avizul „bolnavul doarme“ și mă întind, după prescripții, pe divanul meu călugăresc. Stau, ca să zic astfel, cu porțile sufletului deschise și degajat de lume, de griji, de temeri, de egoism și de amintiri nevrednice. Stau așa, creând în mine un spațiu festiv, un fel de sală a tronului, în care văd, întâmpin, sărbătoresc aieva pe terapeuta mea din partea cealaltă a codrilor de fog...

Curioasă și fericită impresiune! Mă simt parcă recufundat în căldările creațiunii, de unde, în puterea a nu știu căror obscure încredințări, aștept să fiu turnat a doua oară, mai mulțumit, mai sănătos și mai iubitor!

Unde va fi să ajung, pe calea acestor neașteptate inițieri? Este o chestiune către care mă cheamă și logica, și probitatea mea intelectuală. Terapeuta mea mă ia deocamdată drept ceea ce

și sunt: un ignorant, un aspirant la alfabetul științist. Dar ea lucrează și mă tratează în numele acelei puteri biruitoare de care e plină Evanghelia și toată străvechea Scriptură: Dumnezeu cel viu și personal al lui Israel!

Mă simt azi un cerșetor bolnav și flămând, care culege, la poarta unui castel, cojile de pâine aruncate peste poartă. Dar eu nu cunosc pe stăpânul castelului, poate nici nu cred în existența lui, deși – absurdă contradicție! – azi mă reconfortez cu rămășițele adunate la poarta lui. Terapia mea îmi va vorbi într-o zi – cum face și apostolița americană – de Stăpânul luminii, al sănătății și al dragostei desăvârșite.

Voi crede sau nu voi crede în el? Voi capitula cu lungile mele dibuieli, cu negativele mele provizorate? Nenorocitul de mine!... Scriind azi aceste gânduri și căutând parcă să anticipez asupra nedumeririlor și întrebărilor care vor naște în cugetul tău, mă regăsesc veștejit și prihănit...

Așadar, Dumnezeu în care trebuie să credem, viața cea misterioasă și miraculoasă care susține totul este chiar taina tainelor ființei noastre! A căuta să expulzezi pe Dumnezeu din sufletul, din înțelepciunea și din deprinderile tale morale însemnează – după cum văd astăzi clar, întâia oară – a te goli de măduvă morală pe tine însuși!

Iată la ce vad de înfricoșată experiență am ajuns: Cred în Dumnezeu terapeutei mele și primesc din mâna ei noul decalog mântuitor? Atunci ticăloșia mea fizică dispare, viața reînflorește și anii ei sporesc. Resping și tăgăduiesc pe Dumnezeu Scripturii și mesajul celor ce au venit în numele lui și în primul loc mesajul Mântuitorului?... Atunci rămân blestemat și pierdut!

Scumpe frate, privește și miră-te de răspunsul cu care era să mă plătesc de ultima ta scrisoare. Nu aduce anul ce aduce ceasul!... Vezi-mă în noua mea situație, judecă-mă și spune-mi dacă n-am trecut dincolo de previzibil și de posibil!

Și, cu toate acestea, trăiesc în aceste noi condiții. Mă hrănesc sufletește din scrisorile și din învățăturile pe care le primesc de la scumpa mea dascăliță și aștept, pe calendar, ziua și ora de tratament, cum aștepta acel slăbănog din Evanghelia cufundarea în scaldătoarea miraculoasă.

Vreau să uit tot ce-am fost, tot ce-am păcătuit, tot ce-am crezut, tot ce-am citit în anii mei de înfumurată și de stearpă formație intelectuală. Nu vreau să mai păstrez decât certitudinea scumpă că – în afară de comoara găsită în ultimele

zile – mai am departe, în inima bieților mei părinți și în inima ta, Filipache, singurele bogății de care nu voiesc să mă despart!“

XV

– Filipache! Sunt încântat că te găsesc aici!

– A... la asta nu mă așteptam!... Cum ai putut să lași pe ministrul tău și pe clienții tăi, și să vii, acum, de dimineață, la expoziția lui Grigorescu?

– Viu tot în virtutea nenorocitei mele de șefii de cabinet. Dar de data asta nu mai cârtesc și nu mai mă vait. Sunt, întâia oară, cu adevărat fericit executând o poruncă ministerială.

– Adevărat, Silviu? Ministrul te trimite încoace?

– Prea adevărat! Ți-am spus că șeful meu e un om de spirit... Nu mi-a fost prea greu să-l conving că ar fi o faptă de mare cinste pentru el să păsească în fruntea oficialilor și să cumpere câteva pânze de Grigorescu.

– Frumos, Silviu! Frumos și legitim! Cine poate să înțeleagă mai bine și să cinstească pe un mare poet decât un alt poet, mai ales când este în acest loc de bună înrăurire unde ești tu acum...

– Și pe care tu îl disprețuiești...

– Așa e, Silviu... Dar nu e nici un leac! Este o infirmitate a firii mele să fug de dregători și de dregătorii chiar când pot să facă bine.

– Dar acum te-am prins și nu te las cu una, cu două! Silviu, aci suntem – ca în basme – pe tărâmul tinereții fără de bătrânețe și al vieții fără de moarte... și de funcționari!

Cei doi prieteni ocoliră, unul lângă altul, vasta expoziție de peste o sută optzeci de pânze, care, împotriva zilei cenușii de februarie, creau pentru ele un univers independent, cu lumină proprie, cu ceruri și cu anotimpuri de-a pururi fericite. Cu lungi popasuri, căutând în fața tablourilor punctul de privire cel mai favorabil, schimbând între ei observații, amintiri și bucuria de a se găsi uniți în admirație, Bujoreanu și Filipache sărbătoriră, rând pe rând, *Ciobănașul culcat pe brânci*, *Dimineața pe drumul mare*, *Înspre bălci*, *Căratul fânului*, *Scoborâțul oilor*, *Femeia torcând pe câmp...*

Dar se aflau și se mărturiseau neputincioși să prididească într-un ceas, în două, atâta frumusețe din câmpiile noastre, atâtea dealuri și văi pline de vis, atâta pătrunzătoare și negrăită vrajă a plaiului străbun!

– Ce să aleg, Filipache, și ce să recomand ministrului meu mai întâi? Dacă aș avea o putere, aș opri toate pânzele astea aici, în Ateneu, ca zestrea și ca titlul de vrednicie cel mai nepieritor al neamului românesc! Și apoi, cu Grigorescu nu poți să procedezi cum ai proceda cu alți artiști. Unchiașul are unele pânze pe care nu le-ar vinde nici șahului Persiei! Trebuie să vorbească întâi cu Vlahuță și să mă învețe el care sunt pânzele „tabu” și care sunt acelea de care pot să mă lipsesc.

– A, vasăzică, tu aștepti acum pe Vlahuță?

– Nu, sălbaticule! Nici n-am idee dacă va veni sau ba. Dacă va veni, însă, îl voi ruga să-mi dea sfaturile și indicațiile lui.

– Bine, dar să știi că dacă se ivește Vlahuță, eu o șterg.

– Ei, poftim, altă năzdrăvănie! De ce, băiete?

– Sunt prea mic astăzi ca să pot să stau în fața cuiva pe care îl admir.

– Dacă nu mă înșel, asta se numește, pe neocolite, mândrie...

– Poate să se numească și așa, dar dacă vine Vlahuță, te las și plec.

– Dacă l-ai cunoaște așa cum încep să-l cunosc eu, ai vedea ce frate bun, ce fire anabilă și neconvențională este „coconu Alecu”... E adevărat, cu cei mari, cu cei obraznici, cu javrele gulerate și plastronate este de-o superbie de fier, dar cu tine și cu mine... e un camarad încântător...

– Silviu, am auzit, dar lasă vremea să mai treacă... Atunci când oi fi ceva mai puțin... anonim decât azi, voi putea să stau în fața lui.

– Bine, măi frate, așa să fie! Acum vino să stăm colea, în fața ăstui car ce se duce la iarmaroc și să mai vorbim. Cum vezi, marele nostru Grigorescu nu e prea îmbulzit de inteligenții noștri bogătași iubitori de artă... Splendid tablou!... Iată cum vin boii spre noi!...

Se așezară pe două scaune, în expoziția aproape goală la această oră de dinainte de amiază, și lăsară în jurul lor, ca prin niște ferestre de miracol, să crească muncelulele, să pogoare căruțele cu poveri, să pască oile și să vegheze – ca și acum o mie de ani – ciobanii pogrători din *Miorița*.

– Frate Filipache, suntem tot balcanici, tot primitivi și antiestetici ca și după Zaveră... Povestea vieții și a zbuciumărilor lui Grigorescu este o dovadă din cele mai dureroase. Ce putea să fie, pentru noi, arta culorilor?... Nu putea să fie decât artă bisericească, proprie să ne dea catapetesme și sfinți de închinăciune... Și Grigorescu a fost întâi zugrav bisericesc. Adolescent, îmbrăcat în zăbun și cu iminei în picioare, venea în piață, dimineața, cu icoanele în traistă, și le desfăcea, cu mari așteptări, pravoslavnicilor noștri cu scurteică și cu mătânii... Dar când acest copil valah – pe care pronia bizară îl dăruise cu ochi și cu aptitudini nemaipomenite până aci în neamul lui – ajunge la Paris, cunoaște pe maeștrii vremii și câteva veacuri de pictură anterioară și voiește să aducă printre noi pictura laică, înțelegerea și oglindirea zării românești, farmecul bucolic și patriarhal al pământului cu oasele strămoșilor... hei, atunci ne-am arătat rebeli, obtuzi, ba chiar dușmănoși... ca un câine pe care îl faci să privească într-o oglindă... Bietul Grigorescu, de câte ori nu și-a plimbat pânzele de la Câmpina la București și înapoi!... Nepăsare, rezistență, câmpenie masivă, ani de zile! De-abia acum în urmă au început câțiva intelectuali să priceapă pe marele poet al poienelor și al vîlcelor valahe și să-l vâre, cu lovituri de ciocan – ca pe un piron de aur – în peretele imbecilității noastre... O, să fi voit acest om să-și schimbe patria și să rămână prin acel Occident, unde a găsit atâți admiratori!... Să-și schimbe patria... Dar...

*Nous l'aimons malgré tout, même injuste et cruelle,
Et pour son cher amour il n'est point d'infidèle...*

– Cine a spus aceste versuri, Silviu? Mai ții minte?

– Am uitat. Țin minte numai că Bonifaciu Florescu mi-a trântit un trei în catalog pentru că m-am încurcat la ele. De atunci le știu mai bine.

– Dar cu stihurile proprii cum o duci, Silviu?

– Prost de tot!... Crezi că am mai putut să gădesc o rimă de când clasez petițiile domnului ministru?... Filipache, am învățat mult și multe de un an și jumătate încoace. Dacă ar fi să ne mai adunăm încă o dată la academia noastră din Strada Semicerc, aș vorbi altfel și aș retracta multe din balivernele mele de atunci...

– Curios, Silviu dragă... Totuși, tu ai mers în linie dreaptă cu tendințele tale. Mai clarvăzător decât noi toți, tu, socialmente, stai azi mai bine ca noi toți.

- Dorule, pe măsură ce izbutesc, sunt dezamăgit față cu mine însumi și râvnesc la mine cel din trecut și la voi cei de azi.

- Ba bine că nu!... Boruzescu ofticos la Mănăstirea Neamțu!... Badea Jiu stipendist politic la Creditul rural din Iași!... Eu, căsătorit și, împreună cu nevastă-mea, studenți pe socoteala mamei și a lui socru-meu!...

- Cu toate astea, Dorule... E adevărat că numai bietul Boruzescu nu e de invidiat... Ai mai primit vreo veste de la el?...

- Am primit de curând o scrisoare lungă - scrisă în rate și cu eforturi - unde îmi face curioase destăinuiri... I se pare că-i merge mai bine. Dar mă tem că este victima unei iluziuni.

- Cum așa?... Dacă el se simte mai bine, ce te face pe tine să crezi că se înșeală?

- Silviu, lucrurile sunt complicate. Boruzescu a întâlnit la Mănăstirea Agapia pe o doftoriță retrasă acolo și bolnavă. Se pare că e de o inteligență superioară și încă foarte frumoasă, sau cel puțin... așa i s-a părut lui Boruzescu...

- Ei și... Te pomenești că bietul filosof a dat pe maestrul Schopenhauer de ocară!...

- Ai răbdare... Boruzescu s-a prezentat acestei doftorițe ca bolnav. I-a răspuns că, deși doftoriță, nu mai crede în medicina oficială și că face parte dintr-o sectă de terapeuți creștini americani care vindecă mintal, de la distanță.

- Am auzit și eu de secta asta... A auzit și ministrul meu de pe la nu știu cine de la Iași...

- Doftorița l-a întrebat pe Boruzescu dacă voiește și cere să fie tratat după metodele și cu mijloacele școlii americane... Boruzescu a răspuns că da... însă a adăugat că voiește să fie tratat chiar de doftoriță...

- Și doftorița a primit?

- A primit, dar cu oarecare ezitare. Scrisoarea lui Boruzescu e un document fără preț. Amicul nostru trece... de la o epocă geologică la alta... La mine - poate și la tine aceste revoluții planetare... nu dărâmă planeta, dar la Boruzescu chestiunea are o supremă gravitate.

- Adică o fericită gravitate... În cazul cel bun și de dorit, Boruzescu ar putea, cu întâlnirea lui de la Agapia, să ne dea o ediție românească a romanului lui John Stuart Mill...

- Tocmai așa își înțelege și el situația.

- Măi frate, iată elementul înfricoșat și mai totdeauna neglijat în socotelile noastre de aspiranți ai vieții și de candidați

la tămbălăul din agora! Uităm femeia! Facem fel de fel de planuri absurde, din care pe ea o expulzăm fie din fățarnicie, fie din prostie! Totdeauna căruța se răstoarnă! N-am prevăzut, nu ne-am gândit să deschidem o rubrică și femeii... Din pudoare, din falsă educație, din cinism, sau din ignorarea firii lucrurilor, scoatem pe femeie din planurile și din scontările viitorului... Acum doi ani tu habar n-aveai că te vei însura, Boruzescu jura că va rămâne ucenicul lui Diogene și eu credeam - mai șiret decât voi toți - că nu voi schimba multă vreme pe... scumpa mea dăscăliță de limba germană!...

- E întâia oară când spui pe șleau aceste lucruri intime, dar noi le cam ghiceam...

- Azi femeia dărâmă toate copilăreștile noastre castele în Spania!... Am fost proști și incompleți ca Adam mai înainte de zidirea Evei. Și apoi alte complicații, alte drame și dramolette. Cum o să schimbi o veche prietenie, cu micile și ascunsele ei fericiri, cu o căsătorie pretențioasă, protocolară și slab consolidată sufletește?

- Zău, Silviu?... Deunăzi parcă aveai alt curaj...

- Deunăzi nu știam cât costă să te desparți de o bună camaradă, ca să te logodești cu o ciocoaică năzuroasă, care te disprețuiește...

- Mângâie-te, Silviu... În privința aceasta, toți ne bălăcim în aiureli, în contraziceri, în surprize și în intime trădări...

- Tristă mângâiere!... Da, ia spune; cum o duci cu examenele?

- Corbii să le știe! Azi mă ține de păr o nebunie lucidă, un subiect țigano-maghiar, care mă prigonește și în somn!

- Ce spui?! Fericitul!... Astea sunt dureri binecuvântate.

- Grozav de binecuvântate! Vorba ovreiului: să fie pe capul dușmanilor.

- Ai scris ceva din noua ta inspirație?

- Am scris, am rupt, iar am scris, iar am rupt... Și tocmai acum, când credeam că am dat de un filon, trebuie să mă prezint la recrutare!

- Hm! A venit vremea... Dar de ce nu ceri amânare pentru studii?

- Asta o să vie poate mai târziu. Deocamdată trebuie să mă prezint, nevinovat ca Adam înainte de păcat, înaintea comisiunii de recrutare.

- Bine, dar... frații tăi Daniil, Naum... cogemite ofițerii, nu se ocupă de afacerea ta?

- Daniil are grijile lui. Naum se ocupă. Dar ăsta e un fel de căpitan-sergent. Legea militară e sacră ca *Biblia*! Întâi să recrutez și pe urmă va vedea el ce este de făcut.

- Ce este de făcut?... Amânarea serviciului militar până la licență...

- Haida de!... Asta s-ar putea numai atunci când în locul meu s-ar prezenta la examene nevastă-mea. Ea va fi licențiată înaintea mea.

- Așa îți trebuie, dacă ți-ai pus în cap să faci ca John Stuart Mill!...

- Da' de unde naiba!... Cine știe vreodată după capul cui lucrează - și dacă lucrează cu capul - când începe să iubească o femeie!... Totuși, cazul meu este din cele mai onorabile. Dacă noi, bărbații, n-am fi niște trădători preursiți, și eu, în special, un artist versatil, ar trebui să zic: Am câștigat un lot matrimonial fericit.

- Ei drăcie! Și tu îți schimbi stilul și curajul... Ia spune-mi, cum vei intitula viitoarea ta nuvelă?

- Nu știu încă... Poate *Tilică lăutarul*... ori poate, mai bine, *Baronița Liliom*.

- Frumos titlu ăsta, al doilea, dar ferește-te de el. E prea pretențios și nu vei putea să plătești atâta cât îți cere... Prefer titlul dintâi, *Tilincă lăutarul*. Ei, dacă aș avea vreme, am mai sta împreună încă un ceas și te-aș ruga să-mi istorisești noua ta închipuire. Să fie cât *Mierla* de puternică, și locul tău de povestitor al generației noastre este definitiv cucerit. Și, cu toate acestea, Dorule, încordează-ți toate puterile, fii virtuoz echilibrat și du într-o mână amândoi pepenii... Și literatura, dar și Facultatea de Litere... E greu, e dureros, pare o îndoită păcăleală... Student de silă și scriitor la un an o dată... Dar aici e înțelepciunea. Nu te lăsa de carte și lasă pe pripiti și pe nerozi să umple revistele trecătoare și să se compromită cu producțiile lor încă necoapte. Și mai e ceva: e pilda dureroasă a acestor Samsoni - Eminescu și Grigorescu... Ca niște filistini tâmpiți ce suntem, îi lăsăm și i-am lăsat să joace ursul sărăciei toată viața... Să povestești ca Homer!... Dacă nu te vei lupta, burghez și prevăzător, să-ți asiguri undeva, în provincie, o catedră de latinește sau de filosofie, gaia te-a luat! Te rog, fă ca nevastă-ta: dă-ți examenele mai curând. Pentru ea ar fi mai greu să stăruiesc să-i dea o bursă la Paris sau la Viena, dar pentru tine ar fi mai ușor...

- Silviu dragă!... Crezi mereu în această posibilitate?...

- Aș fi un măgar dacă mi-aș uita prietenii acum când am puterea să-i ajut... Și m-aș lipsi de un titlu de viitoare slavă să nu mijlocesc lui Teodor Filipache viitoarele lui subiecte literare!

XVI

Întorcându-se acasă, Doru găsi o telegramă de la Boruzescu: „Mama bolnavă. Ducându-te recrutare, rog cercetează părinții mei.“

Telegrama lui Boruzescu preocupă pe Filipache și pe toată familia Filipache în tot restul zilei, începând cu ora prânzului. Doamna Filipache era înduioșată de atâta nenoroc. Feciorul bolnav, departe, prin străini, părinții bătrâni și fără alți copii, și acum unul dintre ei căzut la pat... Antonina găsea legitimă și atingătoare rugămintea lui Costache Boruzescu, dar se întreba: ce va folosi bieteii bătrâne vizita lui Doru? Poate era mai nimerit, și cu siguranță mai înțelept ca Doru să trimită bătrânei, într-un chip oarecare, pe medicul județului. Cu prilejul drumului pe care-l face pentru recrutare, Doru se va interesa despre existența vreunui medic - poate și militar - prin apropiere de casa bătrânilor Boruzescu.

Filipache dădea informații și căuta să liniștească pe ai săi: gospodăria Boruzestilor e la porțile Slatinei. Bătrânii sunt oameni cu stare. Un unchi al lui Costache Boruzescu, adică un frate mai mic al bătrânului Boruzescu, chivernisește gospodăria și moșioara. Dacă o fi fost nevoie de un medic, l-au adus de la Slatina sau de la Craiova. Costache însă dorește altceva... Și gândul lui înduioșează și obligă... Voiește ca Doru să ducă, prin venirea lui în casa bătrânilor, ceva din gândurile și din persoana feciorului absent. Doamna Filipache înțelege și-și simte ochii umezi. Clarița exclamă, impresionată: „Bietul Boruzescu!“... Antonina capitulează:

- Servește-ți prietenul, dar nu-ți încurca nici treburile tale...

Doru precizează cum va face: acum, la dus, sau poate mai târziu, la revenire, se va opri în gara Slatina și va viza biletul pentru o întrerupere de 24 de ore. În gară sunt totdeauna trăsuri, și conacul familiei Boruzescu îl știe orice chirigiu. Dar lucrurile n-au o scadență imediată... Operațiile de recrutare țin

vreo zece zile, și pe linia București – Craiova sunt peste zece trenuri, cu zi, cu noapte.

După-prânz, Doru porni, ca de obicei, spre Biblioteca Academiei, dar nu se opri la Academie, ci continuă drumul spre Șosea. Când ieși din Calea Victoriei, o luă la stânga, spre Spitalul Filantropia. La poarta spitalului întrebă pe portar despre domnișoara internă Elvira Iatropol și voi să-i trimită o carte de vizită. Portarul îi răspunse:

– Azi e joi și e slobod pentru toată lumea. Căutați pe domnișoara internă la secția maternității.

Filipache intră în clădirea albă, supraîncălzită și cu mirosuri tari doftoricești, în atmosfera sălilor strălucitoare de curățenie. O servitoare îi luă cartea de vizită și-l pofti să aștepte pe o bancă. După câteva minute de întârziere, apărură și-i spuse:

– Poftiți după mine în camera domnișoarei interne.

Elvira îi ieși întru întâmpinare pe sală:

– Iată ce însemnează o fericită inspirație de poet!... Bine-ai venit în... Hades, discipol al lui Dante!

– Nu mă lua așa, domnișoară Elviro, că mă prostesc cu totul... Elvira era îmbrăcată toată în severul și obligatoriu halat doftoricesc. Dar cu atât mai mult apărea îmbujorat și plin, din uniforma blafardă, obrazul ei de Venere elină.

– Stai, te rog... Ia dumneata scaunul ăsta. Rahilo, mai adu din cancelarie încă un scaun. Dacă se deșteaptă cocoana de la „rezervă“, cheamă pe domnișorul Livezeanu în locul meu. Doru se așeză pe scaun, cu paltonul pe el și cu pălăria – dificilă ca o problemă de algebră – între degetele confuze.

– Ei, nu așa! Scoate-ți paltonul. Pune pălăria colea, în cui. Ce păcatele?! Ai venit, sper, să mă vizitezi, nu să-mi aduci o citație de la tribunal!...

– Doamne ferește, domnișoară Elviro!...

– Nu te uita așa de jur-împrejur. E o chilie de intern. Pat, masă, șifonieră, cuier și acest lavabou de marmură cu apă curentă, care este detaliul cel mai prețios și mai utilizat. Ce faci ai dumitale? Ai să-mi spui ceva din partea lor?

– Nimic altceva decât că nici nu le trece prin cap că sunt în această oră în camera dumitale... Am venit pentru altceva...

– Eu credeam că ai venit întâi pentru mine...

– Domnișoară Elviro, nu te înșeli deloc. Dar cum să ți-o spun așa, netam-nesam... Am găsit însă și un pretext... Să încep cu el...

– Ia să-l vedem!... Te pomenești că e valabil și suficient.

– Domnișoară Elviro, plec poimăine de dimineață la recrutare în județul meu. Așadar, sâmbătă de dimineața. Dar amicul Boruzescu, care știa mai demult de această călătorie a mea, îmi telegrafiază din Tg.-Neamțu – știi că e la Mănăstirea Neamțu – că maică-sa e bolnavă și mă roagă să dau pe la el pe acasă.

– Și vrei să mă duci pe mine să văd pe mama lui Boruzescu? Filipache tresări și se înroși până în vârful nasului.

– Vai, domnișoară Elviro, știu că este peste puțină... Dar viu să-ți cer un sfat. Părinții lui Boruzescu stau lângă Slatina, pe malul Oltului, la vreo doi kilometri de la bariera ilustrului oraș. Dacă n-o fi venit nici un medic să cerceteze pe bolnavă, ce să fac eu? Cunoști pe vreun Esculap din Slatina? Să mă adresez medicului primar, medicului recrutor?

– Mai întâi, care este itinerarul dumitale?

– Eu ajung poimăine la amiază în Slatina, întrerup călătoria, vizez biletul și peste un ceas, peste două cel mult, sunt acasă la Boruzescu. A doua zi, trec Oltul, în județul meu.

– Toate bune, dar mi se pare că interpretezi dincolo de orice limită îngăduită rugămintea prietenului tău. Boruzescu te roagă să te duci și să vezi, în locul lui, pe bătrâna care e bolnavă, iar dumneata crezi că trebuie să apari acolo însoțit de un medic.

– Domnișoară Elviro, poate că ai dreptate. Dar ia gândește-te la mulțumirea lui Boruzescu când va citi, în viitoarea mea scrisoare, ce-a zis medicul care a căutat-o pe bătrână atunci când eu eram în casă la ei.

– Da, însă în cazul când bătrâna are numai un guturai sau o intoxicație trecătoare.

– Ei, ce-ți pasă dumitale!... Dumneata, când ai alergat deunăzi să vezi pe tatăl dumitale, îi aduceai, în aceeași încântătoare persoană, și pe fiică, și pe doftor.

– Dar nu înțelegi că nu e nici un chilipir? Ce situație au părinții lui Boruzescu?

– Sunt boiernași cu ceva avere... conac, gospodărie, o fișteică de moșie... Bătrânul a muncit aprig în viața lui, e cunoscut și respectat. Toată lumea din Slatina știe pe „boier Boruzescu“.

– Ai fost vreodată la amicul dumitale acasă?

– Era să merg acum, în studenție... dacă Boruzescu nu cădea bolnav de piept și eu de... matrimonialism.

– *Masculorum gens infidelis!*... Dacă bătrânii Boruzești stau așa cum zici, apoi trebuie să le fi venit ideea să cheme un

medic. Dar am să întreb și eu printre colegi ce medic mai răsărit este pe acolo. A... ia stăi!... Îmi adusei aminte că am văzut, mai ieri, în mâna unui coleg, un ziar cu comisiunile de recrutare. Poate să iasă ceva de aci. Dumneata treci mâine seară pe la portarul nostru și cere-i o scrisoare pe care îi voi încredința-o pentru dumneata...

– Domnișoară Elviro...

– Domnule Filipache...

– Poate mai pui, pe lângă numele doftorului, și o rețetă în scrisoarea dumitale.

– Cum adică! Ce fel de rețetă?

– Ce leacuri dai unui poet nebun ca să-și strângă mințile acasă...

– A... mătura și papucul conjugal!... întreabă pe Antonina, că se pricepe!...

XVII

Filipache trecu vineri seara pe la poarta Spitalului Filantropia și primi din mâna portarului două scrisori: una era pentru el, cealaltă pentru un medic militar de la Cercul de recrutare Slatina. Elvira recomanda lui Filipache să caute pe adresat, și împreună cu el să meargă în casa bătrânilor Boruzescu. Era tocmai ceea ce voise Filipache. Ce putea să facă Elvira mai mult?... Totuși, scrisoarea Elvirei, scurtă și uscată ca o rețetă, îl învăluie pe Filipache în nu știu ce abur de deziluzie și de tristețe.

Acasă își pregăti sacul de călătorie, și a doua zi – după o noapte de somn agitat și întrerupt – porni la gară în dimineața încă fără de auroră. Nu spusese nimic celor de acasă despre întâlnirea cu Elvira și despre scrisoarea ei de recomandatie. Serioase, pline de grijă, amintindu-i când doamna Filipache, când Antonina precauțiunile călătorului înțelept, mama și soția îmbrățișară pe Doru la pragul verandei, și Doru plecă în pas de exersat alergător.

Antonina ar fi dorit să-l însoțească până la gară. Doru se opusese. E prea de dimineață, e frig și umed – suntem doar în februarie! – și apoi nu există, pe pământ, lucru mai inutil și mai elegiac decât să conduci pe cineva la gară...

Mai era o jumătate de oră până la plecarea trenului. Călători erau puțini, mai ales cei pentru clasa întâi și a doua. Trenul era la peron și Filipache găsi o jumătate de compartiment goală. Când trenul ieși din gară, după lungi minute de așteptare, un început de ziuă, blafard și încețat, stinse candelulele vagonului.

Filipache își luase cu el câteva cărți și caiete de note. Le lăsă sus în plasă, nedesfăcute, și privi prin geam, cu ochii duși, fuioarele lungi de ceață care se încurcau în pădurile desfrunzite, se târau pe fundul văilor și se topeau pe dealuri. Filipache, cel ce făcuse de atâtea ori drumul Piatra Olt–București, recunoștea gările, își amintea pădurile și rechema numele pâraielor cu șa de poduri. A trecut pe aci, în opt ani consecutivi, cel puțin de câte opt ori pe an. O mică viață de impresii adunate, de preocupări bizare (cu puțință numai într-un cap de copil năzdrăvan), o comoară întregă de visuri și de aspirații absurde!... Se gândește la anii de școală, la înrâurirea asupra lui a câtorva profesori excepționali, se gândește la camarazii apropiați și la juvenila lor tovărășie din cursul superior... Toate au fost stele imaginare, grabnic înecate în aurora vieții reale! Toate au fost jerbii de scântei, ridicate dintr-un foc de paie!... Ar trebui ca, la pragul bacalaureatului, școala secundară să adauge cursului de psihologie o anexă practică, preventivă și cohortativă: „Copii, voi intrați acum în viață, pe poarta bacalaureatului. Sunteți ca niște miei grăsuți, prostuți și cu lână multă, care intră într-o leasă de mărăcini. Vă spun dinainte, vă fac atenți, vă deschid ochii că veți fi jumuliți de lâna voastră până la piele, până la sânge! Vă e capul plin de planuri, de fantasmagorii eroice, de bizuințe nebunești și de convingeri de Făt-Frumos... Praful se va alege de toate aceste iluziuni și așteptări!... Descărcați din ele cât puteți mai mult! Aduceți-vă aminte de acel dialog al lui Lukian din Samosate, unde luntrașul Styxului, poznașul unchiaș Charon, nu primește în luntre pe niște sofști, decât după ce-i despoaie de toate pretențiile, de toate sofismele, de toată retorica, de toată îngâmfarea lor intelectuală și după ce le mai retează cu toporul și bărbile, și sprâncenele!... Așa va proceda viața. cu voi!“...

Filipache pune pe Boruzescu lângă Bujoreanu, pe Badea Jiu lângă Lara Teobald, pe Edgar Spata lângă Cochințu, și dincolo de toți aceștia pe sine însuși. Nu se poate plânge că el a pornit la drum mai prost decât toți ceilalți. Poate dimpotrivă, căsătoria lui, fără să se fi gândit prea mult la ea și fără să aibă prea mult meritul ei, este fapta cea mai înțeleaptă pe care ar fi putut s-o

facă. Filipache știe bine că unii din acești prieteni, sub aparențele lor complimentoase, îl socotesc un nerod și socotesc nerozie căsătoria lui, venită o dată cu majoratul și mai înainte de recrutare. Dar aci urma alege... Vom vedea mai târziu cine a avut dreptate. Singur Bujoreanu face excepție, poate și Boruzescu, dar Bujoreanu mai mult. Rămâne însă ultima dovadă: căsătoria pe care Bujoreanu o vede apropiindu-se.

Filipache are un fel de siguranță curioasă (exterioară și periferică) despre situația lui. Simte bine că, față cu toată lumea și în comparație cu amicii lui, el a avut, căsătorindu-se cu Antonina, un adevărat noroc, o puternică garanție de trăinicie casnică și o solidă temelie pentru eventualitățile viitorului – și bune, și rele. Dar iată acum gelozia soartei, iată lașitățile și trădările inimii, iată fluxul ispitelor!

În această oră de singurătate și de reverie, Doru dă la o parte din fața ochilor conștiinței orice văluri de echivoc, și de autoînșelăciune. Dincolo de orice ambiguitate și de orice măgulire literară, Doru simte ca se desenează ispita și primejdia. Cum se numește și unde poate să-l ducă acest interes pe care îl poartă Elvirei Iatropol? Amară este analiza! Penibilă e sinceritatea! Dar cine e dator să le practice înaintea oricui dacă nu un iubitor al spectacolelor sufletești?

Doru face a doua oară această experiență a simțirii care se alterează și se logodește suferinței.

Treci printre semenii tăi sănătos, treaz, suficient de egoist și de nepăsător. Ești stăpân pe impresionabilitatea ta și o lași să funcționeze – piano – atâta cât îngăduie un hedonism echilibrat și atâta cât viața normală și tihnită nu se tulbură. Dar într-o zi, într-un ceas, o figură nouă, sau una pe care ai văzut-o cu indiferență, de mai multe ori până acum, lucește în ochii tăi într-un chip cu totul nou. Întorci capul și o privești a doua oară, a treia oară... Curios! Cum se face că până acum n-ai observat cât de distinsă este figura aceasta și câte taine fângăduiește tainei inimii tale!...

Te întâlnești de mai multe ori cu această ființă, care începe să facă gol în jurul ei. Cauți pretexte de vorbă, inventezi interese comune, te convingi pe tine singur că ai treburi acolo unde locuiește sau unde se arată această pretendentă la împărăția sufletului tău... Dacă ai vorbit cu ea, îți rămâne în ureche, câteva zile, câteva săptămâni, timbrul vocii ei. Ți se pare o armonie întreagă, inedită în cuvintele pe care ți le-a spus. Te urmărește glasul ei! Dacă ești un tip mai mult vizual

decât auditiv, te urmărește claritatea și azurul privirilor ei, sau focul negrelor diamante din ochii ei... Și, treptat, ființa ei întreagă – surâsul ei, obrații ei, părul ei de aramă, clădit în diademă cu fiori de rubine și de aur – se preface în fantasma fluidă, tenace, atotprezentă care umple gândul tău devastat și insomnia nopților tale. Nu mai ești bun de nimic... Muncești prost, ești tare de urechi, fugi de lume, te ascunzi în cămara ta și – culmea nenorocirii! – ajungi poet și scriitor de epistole chiar dacă n-ai isprăvit clasele primare!

Golul se mărește în jurul icoanei adorate. Toate pornesc de la ea și la ea revin. Soarele lui Dumnezeu nu este mai singur și mai stăpân în splendoarea cerului cât ajunge să fie în sclavia inimii tale obrazul ei de trandafiri. Vrei să știi de unde vine, cine sunt părinții ei, pe ce țărâm, lângă ce izvoare, sub ce streășină de codri, sau în ce mahala preafericită și-a petrecut copilăria... Ai vrea să vezi pantofiorii cu care s-a dus la școală întâia oară. Ai vrea să strângi și să faci depozit sacru din toate fotografiile pe care le are... Sau, dacă nu are nici una, vei cheltui comori de imaginație, de abilitate, de viclenie, și vei vărsa toată punga ta săracă pentru o fotografie nouă. Dacă are frați, surori, o mătușă anostă și plictisitoare, neamuri vulgare și insuportabile... toți îți vor apărea interesanți, pe toți îi vei servi, pe toți îi vei transforma în aur grație acestei puteri de înfricoșată alchimie pe care o varsă în tine iubirea alchimistă.

Ai vrea s-o culegi și s-o aduni numai pentru tine pe această ființă unică pe pământ: din tot ce-a văzut, ce-a atins, ce-a iubit până acum. Ai vrea s-o culegi din soarele și din cerurile copilăriei, din florile culese pe sub muncele, din amintirile mamei, din amintirile suratelor de joc, din cărțile pe care le-a citit, din cataloagele școlii unde a învățat, o, dar mai ales din ochii care au privit-o cu drag pe când tu n-o cunoșteai, din inimile rănite, poate, când a ta bătea teafără, depărtată și neștiutoare!...

Dar ce este și mai îngrozitor este că toată această hipertrofie sufletească, această amestecare a nebuliei cu mintea clară, acest potop care nu cruță nici pe proști, nici pe inteligenți, se destramă, se dezumflă și intră în pământ cu aceeași grabă furtunoasă cu care au venit.

Cât de dulce și de drag creștea lumea spre cer acum un an, când Filipache o iubea pe Antonina!... Ce freamăt de misticism, ce primăvară de clopote de aur peste toate dealurile și peste toate văile cu mânăstiri ale Moldovei! Filipache simțea în jurul

departe, la Mănăstirea Neamțu, iar bieții lui părinți – plini de dureri trupești și sufletești... Cum îi va găsi pe bătrâni? Cât de gravă o fi starea mamei lui Boruzescu? Filipache și-a făcut socoteala să rămână la noapte în conacul Boruzestilor. Știe din descrierile prietenului său că sunt două-trei case, odăi pentru musafiri și destul belșug și bună gospodărie. Dar tot așa o fi și acum, când stăpâna casei e bolnavă?... Oricum, unchiul lui Boruzescu, omul de muncă de azi, și cu soția lui sunt și ei în gospodărie, ca să primească și să aibă grijă de musafiri. Mai este de crezut că Boruzescu a dat de veste părinților săi că Filipache va veni să-i cerceteze. Bietul amic!... Câte întrebări, câtă anxietate, câtă teamă stau suspendate deasupra zilelor lui! Filipache e decis să vorbească părinților lui Boruzescu despre noile speranțe și despre noua perspectivă de însănătoșire care i s-au deschis acum în urmă. Firește, va înfățișa lucrurile cu tactul și cu delicatețea dictate de buna lor prietenie. Dar Filipache se întrebă iar și iar: Ce va fi să iasă pentru viața și pentru inima lui Boruzescu din puțin comuna lui întâlnire cu doftorița de la Agapia? Iată că și în viața lui Boruzescu răsare o doftoriță!... Da, însă pe când la Boruzescu ar fi de dorit ca întâlnirea să fie cu noroc și spre sănătate, la el, Filipache, întâlnirea cu Elvira nu poate să fie decât spre zbucium deșert și spre pagubă...

Și totuși, un diavol îl întreabă pe Filipache dintr-un colț al cugetului: „Ești sigur că dragostea Elvirei – numai de ți-ar da-o! – ar fi să fie numai spre pagubă?... Știi tu până acum ce este viața lângă mica ta pedantă de Antonina? Știi tu cum ard cazanele patimii și legea inexorabilă că orice mare artist trebuie să facă... *un petit plongeon là-dedans*? Când vei aduna tu experiența diversă, rănile glorioase ale iubirii, meșteșugul virtuozului pe clapele inimii, dacă vei merge, țaca-țaca, pe șoseaua ta conjugală în toate zilele vieții tale, lăsându-ți hăturile cu sfințenie, fără pic de capriciu și de primejdie, în mânușițele Antoninei?... Ei, băiete, un poet mare, un artist care-și zguduie epoca iubește furtuna, riscurile și trăsnetele, caută aventura și emoțiile, își dă drumul – pentru flori de măr, pentru un capriciu, sau pentru ochii «ei», sau pentru eliberarea Eladei – își dă drumul din leagănul azurului în prăpăstiile morții!“...

Filipache își caută echilibrul în șaua unei argumentări contrare... „Nu vreau nici atâta slavă, nici atâta dezastru... Cred că, de felul meu, mă înrudesesc cu eroii și cu păpușile lui Anatole

France... Aș dori în cursul vieții mele să mă întâlnesc mai des cu înțelepciunea și mai puțin cu pasiunea... Poate că nu sunt, poate că nu voi fi nici atât de formidabil poet pe cât năzuiesc să fiu. Este o legitimă biziuință a poeziei, când clocotește într-un suflet de douăzeci de ani, să-și caute calea și subiectele printre aventuri și cataclisme... Dar antica înțelepciune, dar lecțiile lui Socrate și ale lui Zenon au și ele o noblețe și o măreție subjugătoare. Toți gânditorii vechi și noi, toți dascălii omenirii, și îndeosebi ai tinerimii, propovăduiesc înfrânarea patimii inferioare, laudă pe cel ce știe să se stăpânească și încununează pe tânărul virtuos. De ce extravagantele și temeritățile unui temperament de artist dezzechilibrat ar fi să le luăm ca modele de conduită, iar viața discretă, pașii măsurati și eroica stăpânire de sine ar fi de aruncat la muzeul de antichități?... Și apoi, ce grozavă vitejie mi se cere în împrejurările de față?... Să rămân om de onoare și soț devotat unei soții adorabile, care se luptă să mă echilibreze și să mă scoată din pornirile mele spre boema literară și spre psihologia decadentă!“...

Filipache se trezi din lunga lui reverie când auzi pe conductor vestind pe călători:

– Slatina, mă rog!...

Își dădu seama că merindele așezate de maică-sa și de Antonina în sacul lui de călătorie au rămas împachetate. Ar fi fost mai bine să mănânce ceva, dar fără îndoială că la Boruzescu acasă nu va rămânea flămând.

Gara Slatina apăru solitară în platoul de deasupra Oltului și fără nici o destăinuire: în ce parte vine orașul și cam câți kilometri sunt până acolo... Filipache coborî din vagon cu hotărârea să caute imediat o trăsură și să meargă drept la conacul Boruzestilor. Peronul gării era aproape gol. Vreo zece călători coborâră din vagoanele de clasa a treia, printre ei câțiva flăcăi chemați la recrutare. O doamnă care așteptase trenul venea spre Filipache. Avea o căciuliță de astrahan, un vâl des pe ochi, legat elegant peste căciuliță, și o blană tot de astrahan. Filipache se gândi: „Nu cumva o fi mătușa lui Boruzescu, sau vreo verișoară a lui, și vine pentru mine? Dar cine a putut să le spună că sosesc azi și cu trenul ăsta?“...

Doamna se opri în fața lui Filipache. Prin vâlul alb răzbeau niște obraji aprinși ca inima rodiei. Doamna izbucni în râs:

– Bine ai sosit, domnule Filipache!...

Lui Filipache i se păru că trenul și gara încep să danseze.

- Visez? Înnebunesc? Domnișoară Elviro!... Dumneata ești?...

- Ține-ți firea, amice! Nu e obligator să leșini! Eu sunt, firește! Te-am păcălit... Scrisoarea pe care ți-am dat-o e o farsă... Hamal, ia sacul domnului și du-l în restaurant. Acolo, lângă masa rezervată, unde e și bagajul meu...

XVIII

Gândurile și simțirea lui Filipache, sorbite, un moment în fluxul surprizei covârșitoare, reveniră impetuoase în biruința refluxului:

- Te rog, domnișoară Elviro... Să facem câțiva pași dincolo de peron...

Îi apucă brațul și ieșiră din stație în direcția din care venise trenul.

- O, domnișoară Elviro, cât mă faci de fericit! Iată cea mai încântătoare întâmplare din viața mea! Cât îți mulțumesc!... Cât îți sunt de recunoscător!...

Elvira avu o mișcare bruscă. Își scoase brațul din mâna înfiorată a lui Filipache și se opri locului:

- Pentru ce, domnule Filipache? Ce poate să te facă atât de fericit? Eu te ajut pur și simplu să-ți îndeplinești o datorie de prieten... Te-a rugat Boruzescu să dai pe la el pe acasă și să vezi pe maică-sa, care e bolnavă. Dumneata ai gândit că ar fi bine să apari lângă bolnavă cu un medic. Cu un pic de fantazie și de perversitate romantică, am făcut așa ca să fiu eu acest medic dorit de dumneata. Asta e totul! Suntem doi prieteni care ne-am întovărășit în gânduri bune și în caritate serviabilă spre a mângâia inima unui prieten comun. Nu exagera meritele mele...

Filipache se simți transpirat, rușinat și ridicul. Încercă să vorbească, dar numai găngăvi:

- Domnișoară Elviro... De ce te joci cu mine?... De ce-ți place să mă rușinezi ca pe un școlar, prins și dovedit de dăscălița lui... că... iubește chiar pe dăscăliță?...

- Domnule Filipache, nu-mi place să aud, pe nemâncate, ultimele dumitale proiecte literare... Iată că trenul pleacă. Haidem la restaurant. Ești invitatul meu.

- Dar, pentru numele lui Dumnezeu, spune-mi cel puțin cum ai ajuns în gara Slatina!

- Lîmpede ca bună ziua! Dumneata ai plecat din București cu trenul personal... Iar eu am plecat după dumneata, cu acceleratul! Și am sosit înaintea dumatiale cu aproape o oră, după ce te-am ajuns din urmă și ți-am luat înainte...

- Domnișoară Elviro! Și toate acestea numai și numai ca să fii fantastică și caritabilă?

- Nu e destul? Ce-ai fi mai poftit, domnule Filipache?... Dar să știi că mi-e foame! Am pus la cale un mic „menu“, atâta cât mi-au îngăduit resursele restauratorului din Gara Slatina și arta lui culinară. Avem supă cu zdrențe, pui cu smântână și încă un pui la frigare. Am îngrijit și de trăsură. Peste o oră vine să ne ia cea mai elegantă birjă din Slatina. Acum să mâncăm!

Ca să nu pară prea cocoloșit pe lângă Elvira, Filipache își ridică umerii și-și făcu pasul mai sprinten. Intrară în restaurant și ocupară masa pregătită. Erau singuri în tot restaurantul. Încăperea era clasică de banalitate. Pe lângă bufetul din fund, foarte avar decorat cu câteva articole de băcănie, pe lângă sticlele din rafturi, mai toate goale, singura notă vie și binevenită ochilor erau glastrele cu flori din ferestre.

Masa pregătită era în dreptul unei perdele de cercezuși și de garoafe. Însuși restauratorul servea pe providențialii musafiri.

Filipache constată, fără s-o mai spună, că și lui îi e foame. Bucatele erau destul de bune, dar vinul era prost. Elvira se plânse patronului:

- N-aveți alt vin mai bun? Am auzit că Drăgășanii sunt aproape de Slatina...

Patronul răspunse, uns de politețe și de intenții negustorești:

- Vai de mine, doamnă! Avem vin înfundat... Simulescu veritabil... Îl dăm la poruncă... Doriți o sticlă mare?

- Una mică, dar bună.

Nevasta patronului stătea la bufet, spunea câte-o vorbă nu știu cui din bucătărie și urmărea cu interes științific pe clienții de lângă garoafe. În dedalul ei de observații și de ipoteze, un punct stătea fix și strălucitor: „Nu sunt soț și soție. El are verighetă în deget, dar ea n-are nimic“...

Patronul aduse sticla înfundată, o desfăcu și turnă el însuși în alte pahare vinul de chihlibar. Apoi, având aerul că ascunde sticla de mai înainte, se scuză umilit:

- Iertați-mă, vă rog... Nu putem să înțelegem dintr-o dată cu cine avem a face... De! aici suntem în provincie... Dumneavoastră

sunteți bucureșteni. Și când mă gândesc ce hotelurile avem în Slatina... Greu o s-o duceți pe la noi!...

- Fii liniștit. N-avem nevoie de hotel. Mergem la casă de gospodari.

- Așa?! Atunci ați mai fost prin Slatina!... Poate mergeți la vreun boier de pîmprejur?...

- Mergem la conacul boierului Boruzescu. Feciorul d-sale Constantin Boruzescu e tovarășul nostru de învățătură. Dar el acum e cam departe și ne-a rugat pe noi să venim să vedem pe maică-sa, care este bolnavă.

- Da, da, da... Îi cunoaștem pe toți, și pe domnul Costache, și pe cei bătrâni. Conacul dumnealor e aci, deasupra Oltului. Da, am auzit că și domnul Costache ar fi cam bolnav...

Elvira se uită la Filipache cu un aer de actor care-și privește partenerul:

- A... acum îi merge mai bine...

- Da', să nu vă fie cu supărare, ce învățătură învață domnul Costache? Tot învățătura dumneavoastră?

- Nu... noi suntem la medicină. Suntem doftori. Ne mai lipsește patalamaua. De aia am și venit să vedem pe bătrâna, care e bolnavă.

- Da, da, da... Dumneavoastră sunteți doftori. Ei, acum înțeleg!... Auzi, Luxițo, sunt amândoi doftori!...

Dar Luxița stătea neclintită în descoperirea pe care o făcuse: „Doftori, nedoftori... ea nu este nevasta lui!“... Patronul își aduse mâna la frunte:

- Tii!... să fi știut că sunteți doftori, mai opream aci pe domnul doftor căpitan care a venit cu recrutarea... Când ați intrat dumneavoastră, el s-a urcat în trăsură și a plecat înapoi în oraș.

Elvira răspunde cu surâzătoare siguranță:

- Domnul căpitan doftor Foișoreanu...

Restauratorul căscă ochii uimit:

- Tocmai, doamnă doftor! Îl cunoașteți?!

Elvira făcu un gest care spunea triumfal:

- Ei, asta e! Noi, doftorii, să nu ne cunoaștem...

Filipache asista, fără atitudine sufletească precisă, la acest început de comedie, despre care nu știa dacă trebuie să se veselească ori să se îngrijească... Fantaziile Elvirei (dacă totul era numai fantazie) nu erau tocmai liniștitoare...

Trăsura comandată de Elvira sosise ceva mai înainte de ora fixată. Restauratorul ajută pe „domnii doftori“ să se îmbrace și să-și instaleze bagajele la picioarele birjarului.

- Doamnă doftor, domnule doftor... nu ne ocoliți. Dacă plecați tot prin gara noastră, sunt la ordinele dumneavoastră!...

În trăsură, alături de Elvira, în libertatea câmpiei dezghețate și în atmosfera acestei zile de sfârșit de iarnă, Filipache se simți plin de nerăbdarea fericită a vieții sănătoase și inferioare.

- Unde mergem, domnișoară Elviro? Ce înțeles are faptul acesta că te simt lângă mine, atât de aproape, atât de caldă... și atât de interzisă?...

- Nu mai știi unde mergem, domnule Filipache? Și nu știi de ce stăm unul lângă altul?...

- Domnișoară Elviro! Nu mai știu nimic!... Nu știu de unde am plecat; habar n-am încotro mă duc; nu mă întreb ce se va întâmpla mâine!... Știi un singur lucru: că brațul dumatăle este lângă sânul meu, și-l prind cu brațul meu, și-l strâng cum aș strânge norocul și fericirea mea, materializate și tangibile!...

- Domnule Filipache, știi că pe copiii zburdalnici îi pui la respect chiar când ești cu ei în trăsură... Dar, deocamdată, să te iau nu drept copil, ci drept ceea ce ești: un poet care a băut un pahar de vin de Drăgășani...

- Domnișoară Elviro! Am băut acest pahar acum câteva luni de zile... Vinul de azi și de mâine și de poimâine nu poate să mai adauge nimic la sacra mea beție!

- Ești original! Trebuie s-o recunosc. Lăsând la o parte această foarte interesantă confuzie pe care dumneata și frații dumatăle întru poezie o practicați între viața trăită și viața închipuită, dumneata ești original cu prisosință... O declarație în birjă, pe șoseaua dintre Gara Slatina și celebra urbe cu același nume!...

- Torni gaz peste foc!... Spune tot ce vrei! Ocărăște-mă, ultragiază-mă, bate-mă!... Privind gura care mă ocărăște, voi avea preocupări suav carnivore... Primindu-ți degetele pe obraz, îți voi spune: Lasă-mă să fac din ele perniță de trandafir!...

- ...Așadar, serios vorbind, când mă chemai în gând aci, la Slatina, era pentru doi bolnavi, dintre care cel dintâi și cel mai grav atins ești dumneata!...

- Domnișoară Elviro, să nu ne mai jucăm de-a v-ați ascunsele!...

Filipache rosti aceste cuvinte cu o voce subit răgușită și-și înfipse degetele în brațul Elvirei. Clopoțeli de la gâtul cailor picurară, singuri, câteva minute.

– Foarte bine! Așa să facem! Dar, deocamdată, dă-mi voie să te chem la realitate. Suntem prietenii lui Constantin Boruzescu și venim, din nobilele porunci ale prieteniei, să cercetăm pe bătrâna lui mamă. Într-un sfert de oră, într-o jumătate de oră, suntem în casa părinților amicului dumitale. Fii la înălțimea situației. Ești aci nu pentru mine, ci pentru Boruzescu. Altfel, totul se prăbușește în ridicul și în ignobil. Și nu uita că azi de dimineață te-ai sculat din pat de lângă Antonina... Iar Antonina este cea mai bună amicică a mea. Am venit încoace ca să ne batem joc de Antonina și de Boruzescu?...

– ...Pentru ce nu mă lași să-mi visez visul până la capăt? Pentru ce îmi torni în ceafă aceste cofe cu apă înghețată? De ce îmi măcelărești atât de barbar lanul meu de chiparoase?...

– Sunt medicinistă... Și de multe ori, în chirurgie, e nevoie de intervenția imediată...

Intrară în oraș. Birjarul le spusese că trebuie să spintece orașul de sus și până jos ca să iasă la conacul lui Boruzescu. Era o priveliște urbană din cele mai modeste. Toată frumusețea Slatinei stă în povârnișul ei deasupra zăvoaielor Oltului și în șuvoaiele de argint care licăresc colo, departe de ulițele și de preocupările bravilor târgoveți. Un singur străin care apare în Slatina e destul de senzațional, darmită doi, dintre care unul cu blană de astrahan și cu vâl des pe ochi!...

Priveliștea orașului, ochii care căutau la cei doi călători cu o curiozitate franc provincială, buna ținută cerută de situație domoliră clocotul din inima lui Filipache. Nu putea să-i treacă însă prin cap că de undeva, dintr-o fereastră, cineva îl văzuse și-l recunoscuse. După ce traversară tot orașul, ieșiră în șoseaua care dă spre Olt, și din șosea dădură alături, pe un drumeag șerpuit. Un conac străjuit de copaci înalți și goi stătea pe un podiș, tăiat în râpa înaltă, și spre acest podiș urcau acum caii, încordându-și șira spinării. O explozie de chelălăială salută trăsura oprită în fața porților. Doi câini mari lătrau furios lângă cuști și scuturau lanțurile de la gât. Alții mai mici săreau cu picioarele pe poartă, și cu larma lor acopereau strigătele birjarului. Un argat alergă cu o jordie în mână și alungă pe zeloșii paznici. Deschise porțile, și trăsura făcu pe nisipul curții o curbă până la scara caselor principale. Dar din aceste case nu ieși nimeni.

– E acasă numai boierul bătrân. Domnul Mirică, fratele boierului, este la Craiova. Din casele cele mici, așezate în fața celor mari și ceva mai jos decât ele, se arată un moșneag mărunt, îmbrăcat într-o scurteică vișinie, căptușită toată cu blană de vulpe și cu guler tot de vulpe.

Argatul spuse musafirilor care se dădură jos din trăsură:

– Asta e boierul Boruzescu.

Filipache făcu câțiva pași spre moșneag și-i spuse cu pălăria în mână:

– Bine v-am găsit, domnule Boruzescu! Sunt Teodor Filipache, cel mai bun prieten al lui Constantin.

– Dumneata ești Teodor Filipache!... Dumnezeu să-ți dea viață lungă și bună!

– ...Și domnișoara este ruda nevastei mele și, prin urmare, și ruda mea... Domnișoara doctor Elvira Iatropol. Am venit cu domnișoara doctor anume pentru doamna Boruzescu.

– Să trăiești, domnișoară! Ne faceți multă cinste și multă bucurie... Mi-a scris băiatul meu despre o vizită care era să ne vie, dar nu ne-a scris prea lămurit... Ei, pe dumneata, domnule Filipache, te așteptăm și te dorim de ani de zile. Fiți bineveniți în casa noastră!

– Domnule Boruzescu, Constantin mi-a telegrafiat că doamna e bolnavă și m-a rugat să dau pe la dumneavoastră acum, cu prilejul recrutării. Eu tocmai sunt pe drum spre recrutare.

– Da' n-o să plecați tot azi. Recrutarea ține o săptămână și peste săptămână. Iar domnișoara doctor... ce să mai zic... e scumpă și binevenită și un an întreg!

Elvira, care-și ridicase vâlul sus de pe frunte, se uita la sprintenul bătrân cu scurteică de vulpe. Era alb cu totul. De sub căciulă părul răzbea dezordonat și pletos ca la preoții rurali. Barba era nerasă de la Crăciun. Dar ochii lui erau intens albaștri, ca un cer de februarie peste zăpezile încă netopite. Elvira răspunse, șăgalnică:

– Bună vorbă, domnule Boruzescu! Dar doctorul, cum zice zicătoarea, poate să stea într-un loc „cât cioara în par și vinul în pahar“! Măine de dimineață trebuie să fiu înapoi la București. Învoiala mea cu șefii de la spital este pentru 24 de ore.

– Domnișoară, poftiți încoace în casă și faceți cum știți și cum credeți. Noi suntem bucuroși să primim cât ne dați. Să intrăm deocamdată în casele de jos, unde odăile sunt calde. La noapte vă veți odihni în odăile de sus. Vom face focul și toate

vor fi bune. Ia, Vasile, de la birjar, lucrurile boierilor. Ei, tu ești, mă Năsărămbă?...

- Eu sunt, cocoane Mihalache. Sărut mâinile!

- Ați venit cu birjarul meu... Mă, da'... nu te-i fi apucat să jupoi musafirii...

- Nu, să trăiți, cocoane Mihalache. Doar mi-au spus că vin la curtea dumneavoastră.

Elvira scoase din manșon o pungă elegantă de piele. Boruzescu interveni, categoric:

- Domnișoară doctor, la pragul meu, Năsărămbă nu poate să primească decât banii mei... mai ales când musafirul pe care mi l-a adus este doctor.

Elvira voi să se opună. Bătrânul porunci:

- Năsărămbă, treci în ogradă!

Apoi, mergând înaintea musafirilor, îi primi cu bătrânească ceremonie în casele de jos.

Erau niște încăperi mici, albe ca laptele și vechi din vremea lui Tudor Vladimirescu. Casele de sus erau o zămislire mai nouă și mai pretențioasă. Odăițele erau pline de icoane, de marame, de velințe și de scoarțe.

Șezură în scaune arhaice în odaia de musafiri și moșneagul își completă informațiile:

- Întâi spuneți-mi dacă ați mâncat.

Filipache răspunse:

- Am mâncat destul de bine în restaurantul gării.

- La jupân Dragomir... Desigur că v-a împovărat și cu trăncăneala și cu plata consumației.

Elvira îi luă apărarea:

- Nu prea mult. Ține însă la cinstea vinului de Drăgășani și-i urcă prețul.

- Hm... Știa că veniți la mine?

- Știa.

- Atunci s-a mai sfiit... Lămurește-mă acum, domnule Filipache, când ai primit telegrama lui Constantin?

Filipache scoase carnetul de la piept și căută telegrama.

- Iată... Vasăzică, mi-a telegrafiat acum patru zile. Am voit să fac lucrul întreg...

Filipache se uită la Elvira cu o privire care-i cerea consimțământul.

- ...Și m-am înțeles cu domnișoara Elvira să mă ajute în planurile mele și să mă însoțească până aci la dumneavoastră.

- Veniți ca soarele după ploaie! Prin urmare, cu atât mai mare e bucuria noastră.

- Desigur că ați chemat un medic. Sau poate că doamna Boruzescu e mai bine fără să mai fi chemat pe nimeni.

- Le-ai ghicit pe amândouă. Am chemat pe medicul primar. E cam bătrân și cam de modă veche... Dar, slavă Domnului, nevastă-mea e mai bine.

Filipache se ridică din scaun și ridică brațele în semn de largă mulțumire:

- Am venit într-un ceas cu noroc! Bine că a dat Dumnezeu să fie așa! Domnișoara Elvira își va face și d-sa cercetarea trebuincioasă și va adăuga luminile medicinei tinere la constatările și la lecurile medicinei mai bătrâne.

Elvira îl corectă:

- Nu zi așa. Medicina e mereu tânără și bine informată. Un medic, chiar bătrân, e totdeauna luat pe sus de curentul ultimelor teorii și descoperiri. Acum vă rog să dați de veste doamnei Boruzescu că vreau s-o văd.

O femeie încă tânără, oacheșă și cam sălbatică intră în odaie, conducând cu stângăcie o servitoare încărcată cu o tavă cu dulceață.

Boruzescu o prezentă:

- Cumnată-mea, doamna Smaranda Boruzescu, nevasta lui Mirică, fratele meu. Cumnată, pregătește pe Zoe. Domnișoara doctor vine s-o vază.

Smaranda răspunse sfioasă ca o țărancă:

- Păi... e gata. Să vie...

- Atunci, domnișoară doctor, vă lăsăm pe dumneavoastră, cocoanele, și noi ne dăm la o parte. Când doctorul e bărbat, nu știu de ce, te ții după el până la patul neveste-tii... Da' cu dumneata se schimbă socoteala... Cumnată, mergi cu domnișoara doctor la Zoe în odaie.

XIX

Bătrânul Boruzescu rămase cu Filipache lângă tava cu dulceață și cu cafele și-și deschise inima.

- Cu dumneata pot să vorbesc slobod. Ești ca și copilul meu... fratele lui Constantin... Domnule Filipache, și nevastă-mea și eu ne sfârșim de inimă rea. Un singur fecior ne-a dăruit

Dumnezeu și acum umblă să ni-l ia. Biata Zoe e topită. Boala ei de mai-nainte s-a înrăutățit de o jumătate de an încoace. Apoi și Constantin e un suflet pe care nu pot să-l pricep. Nu vorbesc de mintea lui și de învățătura lui. Ce să fac!... Eu sunt un om fără carte. Constantin e un om învățat. Cum o să pricep eu învățătura din capul lui? Dar e suflet ciudat, că nu-și mai iubește cuibul unde s-a născut... și poate nici pe noi, ticăloșii de părinți...

Bătrânul răgușise treptat. Acum vorbea cu lacrimi în glas. Filipache răspunse, cucerit de emoțiunea bătrânului:

– Domnule Boruzescu, lasă-mă să-ți vorbesc ca un adevărat frate al lui Costache. Te rog să gonești asemenea gânduri din inima dumitale. Costache e un om deosebit, nu seamănă cu toată lumea. Este mai deștept și mai citit decât noi toți, tovarășii lui de școală, și poate decât toți tinerii de azi. Dar dragostea lui de părinți o știu eu mai bine decât dumneavoastră. Ai dreptate în punctul ăsta că fratele Costache e un om ascuns și mândru. Nu vrea să ne fie milă de el. Ei, domnule Boruzescu, feciorul dumitale e aspră viță oltenească... Nici eu nu-l înțeleg de tot... El nu vrea să-l vedem zăcând, să ne înghesuim pe lângă el, să-i arătăm că ne e drag. Vrea să-și biruiască boala departe, în singurătate...

Cu un necaz gata de dat în plâns, bătrânul Boruzescu îl întrerupse:

– Ce fel de vorbă e asta, departe și în singurătate, când noi, părinții lui, suntem în viață și vrem să-l îngrijim ziua și noaptea?... Pe cine are el la mânăstire? Cine poate să se lipească de un bolnav și să-l caute mai bine decât maică-sa?

– Este și nu prea este... Nu orice boală se lecuiește lângă sânul mamei. Costache are și el dreptatea lui. Mânăstirea Neamțu are clima cea mai blajină pentru bolnavii de piept. Și Costache nu e părăsit. Se află între prieteni...

– Bine... știu... ne-a scris tot ce-ai făcut pentru el și cum îl cercetează mătușa nevastei dumitale, călugărița de la Varatic. Da eu tot socotesc că i-ar fi fost mai bine la noi decât la sfârșitul pământului.

Filipache începu să râză cu oarecare căutată exagerare:

– Ei, cocoane Mihalache... Așa mi se părea și mie acum doi-trei ani. Când auzeam de Mânăstirea Neamțu, de Piatra-Neamțu, de Târgu-Neamțu, mi se părea că sunt locuri din țara nemțească, nu din Moldova lui Ștefan cel Mare... Dar Dumnezeu a avut grijă să mă dăscălească. Mi-a dat o nevastă

jumătate moldoveancă și trăită, în copilărie, în fața Cetății Neamțului...

– Să-ți trăiască și să-i trăiești până la adânci bătrânețe, da' să nu vă dea Dumnezeu bătrânețe de astea pustii și cu copii bolnavi, departe, prin străini.

Filipache se gândi: „Să-i spun secretul lui fiu-său ori să tac?“...

– Cocoane Mihalache, nu te lăsa prea mult amărăciunii. Eu am primit, acum, în urmă, de la Costache, o scrisoare cu vești mai bune.

– Noi n-am mai primit o scrisoare întreagă cam de mult. Acum, când ne-a vestit că vei veni pe la noi, ne-a scris puțin. Despre sănătatea lui, nici o vorbă. Dar nici mai-nainte. Nu se spovedește el prea mult: ce-l doare și cum îl doare.

– Atunci te rog să știi de la mine, până mâine-poimâine, când o scrie și Costache, că a început să-i meargă mai bine.

– Să te auză Dumnezeu! Să-ți fie venirea cu noroc în casa noastră și să ne vie băiatul sănătos! Asta ar fi leacul nevaste-mii... Ea e bolnavă de inimă rea. Avea ea mai înainte ce avea, dar focul ei e boala lui Constantin.

– Să vedem ce ne spune domnișoara Iatropol.

– Îți mulțumesc că ne-ai adus-o pe domnișoara și-i voi mulțumi și dumisale în chip deosebit, cum se cuvine unei doftorițe.

Filipache prinse mâinile bătrânului:

– Înțeleg ce vrei să spui. Te rog să-ți schimbi gândul cu desăvârșire. Domnișoara Iatropol a venit ca un neam al meu, nu ca o doftoriță. Să nu te gândești să-i dai parale, fiindcă o rușinezi și mă rușinezi și pe mine. Noi suntem ca și frații lui Costache și fiii dumneavoastră.

La rândul lui, bătrânul prinse mâinile lui Filipache.

– Bine, vă înțeleg... Ați venit din dragoste către feciorul meu. Mă mângâie și mă înduioșează prietenia dumneavoastră. Dar din casa mea domnișoara Iatropol nu poate să plece cu mâna goală. Unde stă ea? E cu părinții, e singură?

– Tată-său, doctorul Iatropol, e la Brăila. E însurat a doua oară. Mama Elvirei a fost prima lui soție. Domnișoara Elivira este internă la Spitalul Filantropiei. Acolo e casa ei.

– Bine... poate să ia de la noi un paneraș cu ceva de-ale gurii și cu vreo două sticle de vin.

– Eu cred că nici asta...

- Aci credința mea e alta, și e mai tare decât credința dumitale! Ce e, cumnată? A isprăvit domnișoara doftoriță?

Ceva mai îndrăzneată, dar tot cu ochii în jos, Smaranda Boruzescu răspunse:

- A isprăvit. Pofțiți, că vă cheamă Zoe la ea în odaie. Se sculară din jilțurile bătrâne, în care șezură contemporanii lui Popa Șapcă, și prin câteva odăițe ajunseră în odaia încăpătoare și luminoasă unde se afla Zoe Boruzescu.

Nu era culcată în pat, ci pe un divan larg turcesc, într-un cuib de perne, care îi țineau capul sus, și îmbrăcată într-o lungă rochie de casă. Alături de ea stătea Elvira. Filipache căscă ochii cu totul surprins și minunat. Era în fața amicului său Constantin Boruzescu, existent într-o ediție feminină, încă rezistentă și deosebit de frumoasă.

Zoe Boruzescu surăse exact ca fiu-său și întinse lui Filipache o mână subțiratică și boierească printre horbotele mâneții:

- Fii binevenit, domnule Filipache, amicul cel mai bun al lui Constantin și binecuvântatul gândurilor mele!

Filipache sărută mâna ce i se întindea și rămase în mijlocul odăii, vizibil aiurit. Apoi, dibuind, se explică:

- Iertați-mă, doamnă... dar... amicul meu Boruzescu e atât de mult chipul dumneavoastră, încât... am șovăit un moment...

Zoe Boruzescu îl pofți să stea aproape de ea.

- Bietul meu Constantin!... Da, e chipul maică-sii. Ce idee bună ai avut să ne aduci încoace și pe domnișoara doftoriță! Sunteți neamuri, așa e?

Elvira interveni:

- Sunt neam cu Antonina, soția domnului Filipache, și buni prieteni.

Zoe Boruzescu, cu o privire surâzătoare, obosită și depărtată, continuă:

- Ați avut un gând fericit. Ați luat, o clipă, locul lui Constantin în inima mea. Poate că mai târziu, domnule Filipache, ne vei aduce și pe doamna Antonina, soția dumitale...

- Sper, doamnă... Când amicul Costache va fi iarăși acasă, voios și sănătos, voi îndeplini o veche năzuință, să viu și să stau aci la dumneavoastră câteva zile. Și voi aduce-o și pe Antonina...

Zoe Boruzescu rămase cu ochii căutători în tavanul camerei. Era smeadă, cu sprâncenele arcuite, cu gura inteligentă și

ironică, cu fruntea nobil zidită, întocmai ca feciorul ei, Constantin. O amărăciune intensă, o dezamăgire cu obârșii vechi, o bunătate vastă, dar adânc sceptică se întâlneau, în această oră, în ființa ei, cu boala de inimă de care suferea. Filipache o privea, după întâiele minute de surprindere, cu o nedomolită curiozitate. Ar fi dorit pare că să spună cu glas tare că legile eredității, de atâtea ori sfidătoare și inextricabile, de data aceasta, în cazul prietenului său, lucraseră simplist și evident. Era cazul subliniat de Schopenhauer. Fiul reproducea pe mama inteligentă și aristocrată. Zoe Boruzescu părea o levantină. Dar Mihalache Boruzescu era oltean get-beget. O știa de la Costache. Părinții lui Mihalache Boruzescu erau de pe valea Amaradiiei. Cum se întâlniseră, cum se luaseră, ce trai duseseră împreună acești oameni atât de deosebiți, poate că mărturisirea rodul căsniciei lor, feciorul lor Constantin, cu sănătatea lui grav amenințată și cu sufletul lui dezamăgit și negativ...

Zoe Boruzescu întoarse ochii spre Filipache:

- Te-ai însurat așa de tânăr!... Dar ai făcut bine. Ce fericită trebuie să fie mama dumitale! Și-a văzut pe noră-sa și poate în curând și un nepot...

Filipache făcu gestul celui ce se scarpină în cap:

- Doamnă Boruzescu, fericirea noastră crește întreagă și ispititoare pentru ochii prietenilor noștri, dar noi, cei din casă, nu prea ne împiedicăm de ea... Mama are încă două nurori și știe ce însemnează orăcăielile nepoților...

- Cu toate acestea, e o fericire pentru un părinte să-și vadă copilul mare și intrat în rândul lumii. Apoi Zoe Boruzescu, plimbându-și privirile de la Filipache spre Elvira, spuse cu încetineala și cu suspinele dorului: Cum aș fi voit și eu să-l văd pe Constantin în ziua cununiei, braț la braț cu o fată, care i-ar fi fost dragă și lui și mie!...

Filipache se simți străbătut de un fior și ochii lui scăpărară în părul Elvirei, totuși răspunse convențional:

- Mi se pare că dorința dumneavoastră nu e numai absolut legitimă, dar foarte ușor de îndeplinit... Iar gândul lui alergă spre destăinuirile lui Boruzescu și spre doftorița de la Agapia. Doamnă, poate că săvârșesc o indiscreție pe care Costache nu-mi va ierta-o prea ușor... Există lângă Costache o doamnă doftoriță care se interesează de persoana și de suferința lui. Mi-a descris-o el în ultima lui scrisoare. Cred că-mi este iertat să deschid gura în fața părinților lui Costache...

Mihalache Boruzescu, până aci mut și retras, se apropie de Filipache.

– Se înțelege, domnule Filipache! Nu te sfii! Dacă este cineva care ține la feciorul nostru, cum să nu știm și noi?...

Filipache urmă, precaut și destul de încurcat:

– Este o doamnă din lumea cea mai bună, o doctoriță în medicină... încă tânără, frumoasă, plină de distincție... Această doamnă este medicul care îngrijește azi pe Boruzescu.

Zoe Boruzescu se miră, ușor îndurerată:

– Și nouă să nu ne scrie nimic!... Copil ciudat, cu mii de rezerve și de secrete!... Suntem bucuroși să aflăm că această doamnă are grijă de Constantin. Firește, este altceva decât ceea ce dorește inima mea, dar sunt recunoscătoare orișicui care dă un pahar de apă bietului meu copil...

Elvira se deșteptă ca dintr-un vis:

– Domnul Filipache, discret precum se cuvine să fie un prieten, a tăcut chitic despre toate aceste lucruri. Dacă însă o fi vorba de o doftoriță de la Mănăstirea Agapia – o mănăstire de călugărițe nu prea depărtată de Mănăstirea Neamțu – apoi eu am auzit despre ea. Este o femeie de o rară inteligență. A fost cea dintâi femeie doctor din țara noastră și cunoscută în toată lumea medicală! Ne-a vorbit odată despre ea, cu mari elogii, mult regretatul meu profesor doctorul Asaky.

Mihalache Boruzescu întrebă cu elementară curiozitate:

– Dar de ce stă, frate, la mănăstirea aia de călugărițe?...

Filipache îl lămuri:

– Din păcate, doftorița asta, care bate pe toți doftorii din țară, este și ea bolnavă... Nu la pat, dar bolnavă...

Zoe Boruzescu ridică de pe divan mâna ei subțire, ascunsă în dantele. Apoi, încet, dolent, cu pauze care spuneau mult mai mult decât cuvintele, își dădu părerea:

– Poate că e și ea bolnavă de boala mea... Ori de altă boală, soră cu boala mea... Biata femeie... dacă spuneți că are atâta înțelepciune și atâta învățătură...

Mihalache Boruzescu se sculă de pe scaun. În ultimele cuvinte ale neveste-sii pare că se agita nu știu ce ac magnetic, care arăta spre polul unor dureri necunoscute, unor taine domestice de strivitoare și nedorită rechemare.

Moșneagul se adresă Elvirei:

– Ce zici, domnișoară doctor? N-ar fi bine să rugăm pe cocoana Zoe să ne lase să plecăm?... Mă tem că vorbește prea mult și se obosește...

– Da, este înțelept să economisim puterile doamnei.

Zoe Boruzescu se rugă pe șoptite:

– Mai stați lângă mine! Dacă mă simțiți obosită, este de bucurie și de mulțumire. Domnișoară doctor, cred că bolnavii dumitale se fac sănătoși mai mult când te văd și te privesc lângă patul lor, decât când iau medicamente prescrise!...

Filipache nu se putu stăpâni și spuse și el:

– Și eu cred tot așa, doamnă! De aceea am ținut să vă aduc pe domnișoara Elvira.

Dar după o pauză, Zoe Boruzescu întrebă, spre intima confuziune a lui Filipache:

– Domnișoară doctor, te-a chemat Constantin al meu să-l examinezi pe când era încă în București?

– Nu, doamnă. Eu eram și sunt încă prea ucenică într-ale medicinei. Nu se putea gândi la mine. Dar a consultat pe marii noștri profesori. Să vă spună domnul Filipache.

– Dacă nu mă înșel, a consultat pe Stoicescu, pe Buicliu... chiar și pe profesorul Marinescu, cu care a avut o interesantă convorbire.

Zoe Boruzescu șopti dornică și galeșă, ca un bolnav care pofteste ceva din lumea fantaziei și a capriciului:

– Ce mult aș vrea, domnișoară doctor, să-l examinezi și dumneata pe Constantin!...

Bărbatu-său se uită la Filipache și la Elvira cu niște ochi care spuneau: „Idee de bolnav!“... Filipache se simți deodată gol de orice gând și cu fruntea înghețată.

– Mami dragă, șopti Boruzescu, cu buzele în dantelele mâneicii neveste-sii, te lăsăm să ațipești un ceas. Mai pe urmă, dacă ne chemi, mai venim...

XX

Se înapoiară în odăița cu jilțuri arhaice. Smaranda Boruzescu rămase mai pe urmă, lângă Zoe. După câteva minute se arată și ea.

Tot cu ochii în pământ, tot cu gura strânsă și parcă silită de mare nevoie, Smaranda comunică din partea Zoei:

– Cumnata zice că să vă duc sus în odăi... să vă odihniți și dumneavoastră...

Mihalache aprobă și completează:

– Foarte bine! Da' mai întâi să mergem noi amândoi și să pregătim odăile. Uite, vezi, sunt toate pline de florile și de copăceii Zoei. Zoe are o dragoste grozavă pentru toate buruienile lui Dumnezeu. Dacă m-aș fi potrivit cu această dragoste a ei, ar fi trebuit să cultiv, pe fișteica mea de moșie, numai lalele, fulii și mixandre!... Și iarna, în loc să am grajduri și damuri pentru vite, ar fi fost să am bordeie de alea cu geamuri, pentru ficuși și pentru lămâi... Acum, precum vedeți, locuim în aste odăi de jos. Casa de sus este pentru musafiri și pentru ghiveciurile Zoei. Astă-iarnă am făcut foc în zilele mai reci, dar... cu gradul, să nu nădușească florile... Nu pot să vă las la noapte să dormiți acolo fără puțin foc făcut din vreme...

Elvira și Filipache întâmpină:

– Nu, cucoane Mihalache. Cui mai trebuie foc la sobă acum, când dă primăvara?...

Dar Mihalache stăruie:

– Nu, nu... știu eu ce fac!... Dumneata, domnișoară doctor, o să dormi în iatacul Zoci. Acolo e mai mult dichis pentru o cocoană. Iar dumneata, domnule Filipache, o să dormi în salonaș, cu vreo doi rodii la picioare. Acum, hai, cumnată, cu mine, să deschidem puțin geamurile și să încălzim cât de cât sobele. Dumneavoastră, vă rog, îngăduiți-ne. Dar fiți ca la dumneavoastră acasă. Ușa asta duce la dependențe.

Elvira luă de pe o măsuță un album de fotografii. Filipache se făcu că observă niște pistoale turcești cu cremene, agățate în perete. Elvira însă dădu, în album, peste chipul Zoci Boruzescu, contemporan cu proclamarea regatului.

– Grozavă asemănare! Privește pe Costache Boruzescu în ipostază feminină!

Filipache lăsă pistoalele și veni să privească fotografia din album, aplecându-se, ca peste un enorm buchet de toporași negri, peste cosițele savant clădite ale Elvirei.

– Da, pare că e Boruzescu în stare angelică, adică, după teoriile idealiste, mai-nainte de a intra în ergastula pământescă, așadar, dincolo de timp, de spațiu și de cauzalitate. Am fost profund izbit de asemănarea lui cu doamna Boruzescu din primul moment când am văzut-o. Dar, te rog, închide albumul. Spune-mi acum, între patru ochi, ce-ai găsit la cercetarea dumitale?

Elvira răspunse cu degajare și ca la întrebarea unui coleg de meserie:

– Boală de inimă destul de înaintată, anomalii stetoscopice destule... La baza plămânului cred că am prins niște crepitațiuni caracteristice. În orice caz, starea ficatului este demonstrativă. E destul de mărit, umflat, e dureros la pipăit și atârnă ca o piatră, sub coastele din dreapta. Cred că trece, sub coastele false, cu câțiva centimetri... Ei și apoi... edemele picioarelor, fenomenele de cianoză evidente... Ai văzut ce mâini frumoase are? Totuși, unghiile ei încep să fie de agată palidă violacee. Oricât sunt eu de boboc într-ale meseriei, dar toate mi s-au arătat întocmai cum scrie la carte. I-am cercetat pulsul: aritmie completă! *La folie du coeur!*...

Filipache repetă:

– *La folie du coeur!* Uite, domnule! Mari poeți mai sunteți voi, doftorii!...

Elvira continuă cu aceeași neglijență, poate puțin căutată:

– Pe urmă, din interogatorul bolnavei, cred că am găsit urmele gândului și impresiile doctorului care a cercetat-o înaintea mea. În sfârșit, recomandările și rețetele lui mi-au făcut deplină convingere.

– Asta însemnează că nu mai e nici o speranță?...

– Nicidecum! Asta însemnează că știm precis cu ce boală avem de-a face.

– Ce vasăzică profesionistul! Mai întâi satisfacția lui că a stabilit caracterele și identitatea fenomenului!...

– Da, fiindcă numai după ce l-am identificat riguros putem să vorbim de combaterea și de expulzarea lui.

– Ei bine, cum îl combați și cum îl expulzezi?

– Mi se pare că doctorul care m-a precedat: întâi își cunoaște meseria și, al doilea, nu e prost deloc... N-am nimic de adăugat la tratamentul prescris de el. Într-un singur punct am îndoiești... Trebuie să mai întreb pe maeștri...

– Pot să știu și eu ce îndoiești ai?

– E ceva prea special. Predecesorul meu i-a prescris bolnavei, cum și trebuia, infuziune de digitală timp de trei zile. Ei, da' pe urmă vine un succedaneu... Care ar fi cel mai indicat?... Și succedaneul are și el cinci-șase zile... Aci nu-l admit pe predecesorul meu.

– Bine, astea sunt doftorii. Dar mie mi se pare că regimul are și mai mare însemnătate. Ce regim prescrieți la asemenea boală?

– Greu de tot! Liniște completă! Suspendarea gălăgiei vieții! Moartea grijilor, a necazurilor și a tuturor supărărilor! Perdelele

din odaia bolnavului lăsate în jos și cortina de pe scena și drama vieții lăsată la fel! Iar ca hrană, lapte dulce și iar lapte dulce, câte trei litri pe fiecare zi.

Filipache trase cu urechea, se uită împrejur și apoi, prin geam, afară:

– S-ar părea că acest colț patriarhal, unde nu se aude decât, probabil, noaptea vuietul Oltului, ar fi locul ideal unde să trimiți, spre vindecare, pe un cardiac...

– Ironia voiește însă ca tocmai locul acesta să fie locul unde s-a bolnăvit de inimă doamna Boruzescu!...

În clipa aceea norii scâmoși și scoborâți care împovărau cerul și pământul se sfâșiară trecător, și casa din față străluci albă, încinsă de balcoane și de vrejuri uscate. Avea o scară în două părți, ca o șa, pridvor larg cu stâlpi văruiți, acoperiș de olane, un șir de odăi în pământ și în coaste tei bătrâni de strajă, mult mai bătrâni decât casa. În fugarul soare de primăvară, clădirea aceasta, cu fața spre miazăzi, avea înfățișarea zveltă și dragălașă a caselor oltenesti, iar florile care se îmbulzeau la toate ferestrele ei îi dădeau un caracter de pension de fete – nerăbdătoare să dea năvală afară, să privească revenirea cocorilor...

Filipache tresări de fericire. Ca și cum solara cascadă de afară s-ar fi vărsat în inima lui:

– Domnișoară Elviro, te uită cum se zbat la geamuri, înflorite și gata de înflorire, nădejile și norocul meu!...

Elvira îi răspunse ager și cu jignită mândrie:

– Pardon, domnule Filipache! Poate ai voit să-mi arăți vrejurile astea, uscatele...

XXI

Mihalache Boruzescu duse pe musafiri în odăile lor și le pofti bună odihnă.

– Dacă aveți nevoie de slujnică, uite colea, lângă ușă, mânerul clopoțelului. Despre trenul domnișoarei doftorițe vorbim discară, la masă.

Elvira și Filipache intrară ficare în cămăruța hotărâtă. Erau odăi rustice, așternute peste tot cu scoarțe țesute în război, cu perdele de borangic la ferestre și cu macaturi grele pe paturile

scunde. Ghiveciurile cu flori și cu arbuști străini dădeau atmosferei din odăi un fel de viață ușor umedă și miresmată.

Elvira desfăcu patul, se acoperi cu o plocadă moale și, cu obrazii în pernele răcoroase, adormi ca un copil. Filipache rămase de strajă, scuturat de friguri și băntuit de hoardele închipuirii. Se plimbă, pierdut, între rodii și cactușii din salon și se lăsă fără frâu în voia gândurilor cutezătoare și pătimașe. După un ceas de oscilații cu pasul și cu gândul, ieși din salon și se apropie în vârful picioarelor de ușa iatacului unde era Elvira. Ascultă lung la ușă, dar nu auzi decât tic-tacul surd al propriei lui inimi și mai pe urmă, foarte vag, o respirație lină și ritmică.

Reveni în salon, plin de ciudă și de revoltă: „Poftim! Ea doarme! Eu mă zbućium ca un neghiob, încins de dorul ei, și ea doarme ca în brațele dădacei!“...

Se mai plimbă încă o jumătate de ceas și, în lumina amurgului, ieși din nou cu pași de lup, ca să asculte la ușa Elvirei. O auzi foșnind în iatac. Bătu discret și întrebă de afară:

– Mă primești?

Auzi dinăutru:

– Numaidecât. Da'... mai bine așteaptă-mă în odaia dumitale.

Se înapoie nemulțumit și se așeză într-un fotoliu. Elvira se ivi, odihnită, fragedă, cu costița răsucită ca un turban deasupra sprâncenelor ei de grecoaică. Se uită la Doru, îl văzu boțit și amărât și-l întrebă cu o nevinovăție ucigașă:

– Ce este, domnule Filipache? Nu cumva te simți rău?...

Filipache izbucni:

– Ba bine că nu!... Nu vezi că ridiculul mă copleșește? Nu vezi că nerăbdarea mă jupoaie de piele? Domnișoară Elviro, să vorbim pe șleau! Mi-cști dragă!? Mă plimb de două ceasuri printre arbuștii ăștia, ca un tigru printre trestiiile Gangelui, și dumneata... dormi, la trei pași de mine, și dumneata... vii în fața mea, elastică și cu ochi mari ca de gazelă!...

Elvira se întoarse mândră ca o regină și făcu un pas spre ușă:

– Viu în fața dumitale?... Da' viu din capul meu?... Nu m-ai chemat dumneata?... La revedere, domnule Filipache!

Filipache se repezi și o reținu. Elvira simți în el duduțul unui captor care arde. Se făcu că se lasă înduplecată.

– Te rog, șezi.

Filipache aprinse o lampă de pe masă și șezu și el, rătăcit și cu pocnete în tâmple.

- Domnișoară Elviro, avem înaintea noastră o sută de minute. Pentru un îndrăgostit brutal și cutezător ar fi o mică eternitate de delicii... Pentru un poet absurd, deși ars de dorul dumitale, poate să fie o etapă de norocoasă ascensiune...

- Ascensiune, domnule Filipache?... Spre ce? spre trădarea Antoninei? spre infamia noastră comună?...

- Domnișoară Elviro, toate acestea sunt paie aruncate pe-o vatră de jeratic. Sunt poet, și menirea mea este pasiunea, pasiunea pentru icoane, pentru cântec și pentru femeie - care este cântec și icoană laolaltă. Te iubesc! Suntem singuri amândoi în această casă izolată. Ai venit singură după mine...

- După dumneata? M-ai chemat la patul mamei amicului dumitale Boruzescu! Atunci mi-ai întins o cursă! Unde îți este onoarea și unde prictenia pentru bietul fizic de la Mânăstirea Neamțu?...

Filipache mugii și-și ascunse fața cu mâinile:

- Nu-mi mai spune lucrurile astea, că mi se întorc mințile pe dos!

- Ei tacii!... Că acum grozav mai îți sunt pe față!...

- O, domnișoară Elviro, pentru ce m-ai băgat în gura cuptorului?... Ce diavol ți-a dat ideea să pornești după mine la Slatina?... Nu sunt eu în drept să bănuiesc, după fapta dumitale de azi și după atâtea semne imperceptibile de până acum, că inima dumitale simțea un pic de dragoste pentru nebulul care sunt?... De ce te joci cu mine? De ce-ai adus lucrurile până la situația de față? Mă urmăresc, de luni de zile, ochii dumitale, farmecele și tainele ființei dumitale! Ai răzbătut în literatura mea, în nopțile și în vecerniile mele ca un astru suav și malefic în același timp, ca un nou *Luceafăr* al lui Eminescu!

- Sunt eu de vină cu ceva?

Filipache se ridică impetuos și răgușit:

- Dacă ar vrea conștiința dumitale să spună adevărul!...

- Ia ascultă, domnule Filipache: când m-ai văzut pe mine, întâia oară?

- A, domnișoară Elviro, în seara aceea de noiembrie, după lecția lui Maiorescu, în sala nr. 4...

- Foarte bine, așa este! Dar pe Antonina când ai văzut-o întâia oară?

- Hm... tot atunci, la lecția inaugurală a profesorului...

- Așadar, ne-ai văzut și ai știut de existența noastră în aceeași oră.

- Așa este, domnișoară Elviro.

- Ei, te rog spune-mi, de ce ți-ai pus ochii, din prima clipă, pe Antonina și nu pe mine? De ce pe Antonina ai cerut-o pe nevăzute și pe mine m-ai respins pe nevăzute?

- Fiindcă am fost dobitoc, domnișoară Elviro...

- Nu, domnule Filipache. Capriciul dumitale de moment, patima dumitale - trecătoare ca o ploaie de vară - te îndeamnă să vorbești acum precum vorbești. În taina faptelor, aleasa dumitale, aceea pe care o iubești cu adevărat, aceea prin care te vei propaga mai departe pe pământ este Antonina, adică tovară și soția dumitale. De ce ai ales-o pe Antonina? Eram amândouă slobode! Eram amândouă de măritat! De ce n-ai început cu mine romanul pe care l-ai început cu Antonina, și care... m-a făcut să-mi sângereze inima de-atâtea ori!...

- Elviro, tu ai poftit dragostea mea!... Tu ai fost geloasă, sufletul meu!...

- Iartă-mă, domnule Filipache! Aș fi putut să fiu *Elvira*... Dar azi și pe veci de aci-nainte sunt, pentru dumneata, numai *domnișoara Elvira*, poate mai târziu și *doamna Elvira*... și cum o fi să mă mai cheme...

- Dar... nu înțelegi? Mi-este destul să știu atâtea, ca să vreau să repar totul și să încing mijlocul tău cu o ghirlandă de trandafiri și de flăcără!...

Cu un surâs ironic, care-l răcori brusc ca un duș, Elvira îi replică:

- Păstrează, te rog, ghirlanda *dumitale* pentru folosințe conjugale!...

Filipache se răstigni în fotoliu și-și lăsă capul pe spătar. Ca un om care a primit o lovitură aducătoare de moarte, se văicări, palid și asudat:

- Vai, domnișoară Elviro! Vai de soarta mea! E adevărat că am preferat pe Antonina și că te-am respins dintr-un început... Dar pe urmă - ce zic mai pe urmă? chiar de la întâlnirea noastră la Șosea, între boschete! - m-ai robit, m-ai răsucit ca pe o iederă în jurul sânilor dumitale și m-ai înveninat cu visul dornic care mă prigonește și în viață, și în poezie! Mi-ai insuflat un roman întreg, unde te chem și te ador sub numele de *Baronița Liliom*... Ai trecut printre mine și Antonina ca un vânt arzător și ai veștejit toate florile căsniciei mele! Te caut, te chem, scormonesc după dumneata în vedeniile mele și în întâlnirile mele cu biata Antonina!...

- Vino-ți în fire, domnule Filipache! Ceea ce s-a întâmplat este ireparabil. Antonina este amica mea cea mai bună, este ca

și sora mea mezină. Ai ales-o pe ea înaintea mea. Ai ales – lasă-mi orgoliul să fie sincer! – în locul reginei pe una din fetele din casă. Ai rănit mândria mea cu o rană nevindecată! O sută de ani de aș mai trăi, și de aș ajunge servitoare și spălătoreasă, nimeni nu va mai putea, de aci înainte, să mă jignească atât de sângeros, atât de... veșnic, precum m-ai jignit dumneata...

Filipache sări din fotoliu ca un arc ce se dezdoaie.

– Dar ce mai vrei, domnișoară Elviro!... Ești răzbunată cu vârf și îndesat! Uită-te la mine. Mă zvârcolesc de dragul dumitale! Am uitat pe Antonina, obligațiile și cinstea situației mele și, numai cu un gest din parte-ți, îmi dai o viață nouă și alt nume nevastei mele!

– Ceea ce însemnează, domnule Filipache, că ești gata de orice infamie...

Afară, pe sală, se auziră pași grei, cineva bătu la ușă și în lumina lămpii se arătă Mihalache Boruzescu, îmbrăcat în scurteică, cu cizme în picioare și cu plete albe și încălcite, ca un bătrân popă de țară. Vestii pe musafiri că cina este gata și-i pofti să coboare după el.

La masă, Mihalache Boruzescu ceru musafirilor iertare pentru Zoe, nevastă-sa, care mâncase ceva mai devreme și se culcase. Apoi porni o discuție de precizare: cu care tren să se înapoieze Elvira la București? Bătrânul și cu Filipache insistau ca Elvira să plece a doua zi de dimineață, cu un tren accelerat. Elvira, cu „mersul trenurilor” în mână, se hotărâse să ia trenul personal, care trecea prin gara Slatina spre miezul nopții. Venea și o împrejurare favorabilă în sprijinul hotărârii Elvirei. Trăsura trebuia să se ducă la gară să ia pe Mirică, fratele lui Mihalache Boruzescu, cel ce se înapoia de la Craiova. Era o bună potrivire. Trăsura făcea un singur drum, și pentru Mirică și pentru Elvira, și caii scăpau cu o singură corvoadă.

Hotărârea Elvirei birui. Bătrânul se mângâie:

– O da Dumnezeu și altă dată, cât mai curând, vei veni iar pe la noi, domnișoară doftoriță, și vei rămânea mai mult... Să știi că Zoe s-a îndrăgostit de dumneata! Și să știi că te aduce într-o zi de la București cu alai, ca pe un doftor mare!...

Vinul era excelent, bucatele erau fără cusur și Mihalache Boruzescu, uitându-și supărările, îndemna pe oaspeți să se trateze din belșug și făcea și el la fel. Dar după o oră și ceva de masă îi veni gândul părintesc că Elvira ar putea să fure un pui

de somn până la vremea de plecare. Filipache declară bătrânului că-și însoțește ruda la gară. Boruzescu aprobă:

– Atunci toate ies bine. Vizitiul vine și bate în ușă când trebuie să plecați. Pe mine luați-mă așa cum sunt: un moșneag fericit că vă are în casă și la masă... și a băut un păhărel mai mult în cinstea dumneavoastră... Veniți să vă îmbrățișez și... iertați-mă că mă duc să mă culc... Bietul meu Constantin, ce bucuros va fi! Îi scriu mâine negreșit. Îi scriem amândoi, domnule Filipache.

– Da, cocoane Mihalache, îi facem mâine o scrisoare amândoi.

Pe potecă spre odăile de sus, și în spinarea Smarandei, care ducea un felinar, Filipache se miră singur cât de goale de simțire erau aceste vorbe pe care le spusese tatălui lui Boruzescu. Se gândi vag, smuls ca de-un torent irezistibil de patima ucigașă: „Sărmană prietenie! Cum trece peste tine și te amestecă cu pământul dobitocul din noi!”... Elvira și Filipache rămaseră iarăși singuri. Rece și precaută, Elvira intră în iatac și se făcu că-și cercetează trusa profesională pusă împreună cu mașonul pe o masă lângă pat. Filipache o privea din prag.

– Domnișoară Elviro, pretinzi că am rănit de moarte orgoliul dumitale... Dar nu te-ai răzbunat destul? Ce faci dumneata acum, călcând în picioare dragostea mea și sfâșiindu-mă până la sânge? Îți jur că n-ai suferit și nu suferi dumneata, în mândria dumitale, atâta cât sufăr eu în pieptul acesta ars de dorul dumitale! Te rog, uită totul! Am fost un nătărău! Dar vezi ce tragică satisfacție îți dau! Vino să ne împăcăm! Dă-mi încoace mâinile astea, care fac gestul interzicerii și al respingerii. Lasă-le, împăcate și docile, în voia și în frenezia sărutărilor mele!

– Te rog, domnule Filipache, ia loc în fotoliu și nu mă confunda cu soția dumitale!

Porunca izbi nu ca o măciucă, dar ca un bici care arde spinarea și ațăță la revoltă. Elvira arăta la față ca acele crizanteme paradoxale care amestecă paloarea chihiubarului cu petele de sânge. Pieptul i se zbătea ca doi iepurași făcuți ghem. O vijelie complexă o scutura din creștet până în tălpi.

– Domnișoară Elviro, nu vreau să mai știu de nimic! Nu mai am soție și nu mai am onoare! Nu mai sunt și nu mă mai cheamă decât... nebunia biruitoare care te soarbe!...

În fața Elvirei se clătină, în gest de năpustire, un om cu obrazul descompus și cu ochi de fiară. Dar Elvira smulse din

trusă un revolver încărcat și-l puse în pieptul rătăcitului. Apoi, calmă și superioară:

– Știi bine să sunt grecoaică. Grecoaicele își apără cinstea cu arma. Și când nu au arme, mai bine se aruncă în prăpastie decât să cază în mâinile pângăriturilor! N-ai auzit cântecul nostru național, *Femeile din Suly*... Am să ți-l cânt într-o zi...

Filipache se prăbuși pe divan și se deznodă în hohote de plâns.

– Iartă-mă, domnișoară Elviro! Sunt o bestie răufăcătoare... Aș, prea mult! sunt un măgar care a băgat capul și a băut din găleata cu vin! Ah, sunt un poltron! M-ai judecat foarte bine... Tot curajul meu, tot eroismul meu pasional se face mic ca un painjen în fața unui revolver... Ar fi trebuit să ți-l smulg din mână, să beau până la fund cupa nebuniei și pe urmă – dacă țiineai – să-mi zbor creierii, fără ajutorul dumitale...

Trecu un răstimp. Doru își stăpâni criza de nervi și de lacrimi și amuți. Elvira îl pândea, fără să aibă aerul, cu o stranie simpatie de soră mai mare, care a pedepsit pe frati-său. Filipache ridică fruntea, își trecu mâinile prin păr, ca unul care se caută pe sine însuși, și rămase cu ochii mari, deschiși, privind nu știu ce viziune nouă. Apoi își pironi luarea-aminte asupra Elvirei. Părea un hipnotizat care se supune unei porunci străine. Începu cu glas cavernos:

– Domnișoară Elviro... Curge în inima mea, ca o cascadă, pofta morții!... Revolverul dumitale îmi deschide perspective de încântătoare odihnă... Rămâi în noaptea asta cu mine! Pun la bătaie viața mea! Fii a mea până mâine dimineață, și mâine dimineață vom fi ai morții amândoi!

Elvira se înfioră, ca învăluită de un curent rece, dar porni lucidă și categorică:

– Nu vezi, domnule Filipache, că ofensatul demon masculin din dumneata îți joacă o nouă farsă?... Vrei acum să murim împreună! Este încă o stratagemă la care recurge exasperata dumitale pasiune erotică. Presupun asta fiindcă nu-mi vine să fac altă presupunere, care te-ar cinsti mai puțin. Nu presupun, de pildă, că plagiezi, inconștient, pe *Discipolul* lui Paul Bourget...

– O, domnișoară Elviro, sunt absolut incapabil să mai aleg ceva clar în această pâlnie de vulcan, în care fierb și eu, și dumneata, și tot trecutul meu, și toată literatura mea și a celorlalți...

– De aceea, domnule Filipache, lasă-mă să te duc înapoi de mână spre claritate și bun-simț.

– Da, domnișoară Elviro, dă-mi mâna dumitale!

– Nu, domnule Filipache, nu mâna mea fizică... Ar fi aceeași primejdie pe care vrem s-o biruim...

– Atunci, nu mai vreau nimic, nu mai ascult nimic!

– Cu toate acestea, trebuie să mă ascuți.

Elvira își ridică mașonul de pe masa de alături, vâri revolverul în mașon și le ținu așa, pe genunchi.

– Ascultă, domnule Filipache. Mi-ai dat adineaori un fior pentru care mă credeam inaccesibilă.

– A, domnișoară Elviro... Care? Cum? Te urmăresc...

– Să murim împreună...

– O, domnișoară Elviro! Sunt iar un dobitoc... Am uitat prostește esențialul: că pentru acest exod divin ar fi trebuit să mă iubești și dumneata...

– Domnule Filipache, văd că ieși din eclipsă. Lasă-mă să vizez și să comentez. Te gândești ce ar fi însemnat această faptă smintită în casa bieților dumitale prieteni? Primul rezultat ar fi fost... un asasinat după un dublu suicid...

– Cum asta?

– Am fi omorât pe biata doamnă Boruzescu. La boala ei de inimă ce-ar fi trebuit mai mult decât spectacolul leșurilor noastre!... Pentru asta venisem noi în casa amicului dumitale, ca să-i ucidem pe maică-sa?

– Domnișoară Elviro, am căzut ca dintr-un copac. Ce să mai vorbim...

– Însă, domnule Filipache, mai este ceva, pe care nu ți i-aș fi spus niciodată. Dar sunt o creatură inextricabilă! Numai fiori de orgoliu, când rănit, când măgulit... M-ai măgulit cu fantazia dumitale sinucigașă. Prealabil nu cred că ai fi fost în stare să-ți trănestești un glonț în cap, după... trista dumitale biruință masculină... Ai fi fost tot atât de... filosof și de laș ca și Robert Greslou al lui Bourget... Dar să presupunem că nebunia dumitale s-ar fi ținut dârză și eu aș fi fost gata să te urmez... Ei, crede-mă, ar fi trebuit, în ultimul moment, să mă abțin! Nu fiindcă mă tem de moarte, nu fiindcă mă oprește vreo convingere religioasă, ci dintr-o pudoare postumă și... medicinistă. Auzi... Mi se pare că trăsura s-a oprit la scară...

Elvira se ridică, își strânse grabnic lucrurile și-și luă paltonul de pe pat.

– Domnișoară Elviro, mai avem vreme...

Cu paltonul pe braț, Elvira încheie cu o adorabilă și cinică ingenuitate:

– Mă crede toată lumea... și mă crezi și dumneata, domnule Filipache, o curtezană, o Mesalină... Este masca mea printre oameni, și în special printre mediciniștii mei. Dacă muream cu dumneata, mâine în zori, după o noapte de nebunie, autopsia legală ar fi stabilit, spre scandalul colegilor mei, că am fost... mireasa dumitale!...

Filipache căzu la picioarele Elvirei:

– Domnișoară Elviro! Mireasa mea vei fi!

– Potolește-te, domnule Filipache! Zeii nemuritori vor altfel! Rămâi lângă Antonina. Fă-i trei-patru copii în dorul meu!... Și așează această întâlnire a noastră – ca pe un trandafir, la presat – în dosarele dumitale literare...

NOTE ȘI COMENTARII

Textul romanului este reprodus după unica ediție apărută în timpul vieții lui Gala Galaction: *La răspântie de veacuri*, București, Editura „Cultura Națională”, 1935.

*

Izvorul primar al romanului *La răspântie de veacuri* se află în însăși experiența de viață a scriitorului din perioada adolescenței și a tinereții sale. Terminând liceul, în vara anului 1898, Gala Galaction se înscrie, în toamna aceluiași an, la Facultatea de Litere și Filosofie din București. În primul an de studenție, criza sa sufletească, declanșată de întâlnirea cu tânăra Zoe, soră în ascultare la Mănăstirea Agapia, se agravează tot mai mult, trimițându-i acesteia lungi și mistuitoare epistole, transcrise întocmai în *Jurnalul* său intim, mărturisindu-i dorința sa profundă de a se dedica vieții religioase. Nici chiar îndeletnicirile și aspirațiile sale literare nu izbutesc să-l rețină la facultatea cea mai prielnică dezvoltării lor. În articolul *Seria a doua*, apărut în *Dimineața*, an. XXVII, nr. 8749, din 4 mai 1931, Gala Galaction declară: „Anul școlar, voi să zic universitar, 1898-1899, a fost în viața mea sufletească un an de mari revizui și de neașteptate noi orientări. Am urmat puține cursuri și mi se pare că în afară de îndatoririle regulamentare.”

Singura revistă care îi solicită interesul și dorința de colaborare este eleganta *Literatură și artă română* a lui N. Petrașcu. Bucurându-se de un merit prestigiu în epocă, atât prin superioara ei (ținută artistică, prin excelențele condiții grafice în care apărea, cât și prin numele prestigioase ale colaboratorilor ei, publicația lui N. Petrașcu a reprezentat, pentru Gala Galaction, „prima gazdă serioasă care a primit și încălzit pe pelerinul iluziei”, cum preciza în *Amintiri literare*, publicate în *România*, an. I, nr. 145, din 24 octombrie 1938. De N. Petrașcu se apropiase încă de la începutul anului 1898, când fusese invitat să participe la reuniunile serale ale „Cercului amicilor literaturii și artei române”. În scrisoarea adresată conducătorului revistei, la 26 ianuarie 1898, semnată cu numele adevărat, Grigore Pișculescu, spunea, pe un ton ceremonial: „Permiteți-mi să vă mulțumesc profund pentru distinsa onoare pe care mi-ați făcut-o, dându-mi puțința de a face parte, în seara aceasta, dintr-o adunare atât de elegantă și de titrată... Lăsați-mă să nu

știu cum am meritat această onoare... Dar poate voi merita-o? Nici asta nu știu. Oricum permiteți-mi să vă declar că îmi doresc foarte mult această meritare" (Cf. I.E. Torouțiu: *Studii și documente literare*, București, „Bucovina“, 1939, vol. VI, p. 360). Devenind student al Facultății de Litere și Filosofie, Gala Galaction e solicitat de N. Petrașcu să rezume, în paginile revistei, cursurile de filosofie ținute de Titu Maiorescu și C. Dimitrescu-Iași. La început răspunde acestei măgulitoare invitații cu promptitudine și cu reală competență. Sub pseudonimul Yang publică, în *Literatură și artă română*, din 25 noiembrie 1898, rezumatul cursului de „Istoria filosofiei antice“, ținut de C. Dimitrescu-Iași. Denotând o bună familiarizare cu termenii și noțiunile filosofice, o putere de asimilare exactă, reproduce comentariul strict al profesorului, fără nici o intervenție personală. Tot sub pseudonimul Yang, în numărul din 25 decembrie 1898, publică rezumatul cursului de „Istoria filosofiei moderne“, ținut de Titu Maiorescu, rezumat care va sta la baza capitolului inițial al viitorului său roman *La răspântie de veacuri*. Și de data aceasta se menține pe poziția reproducerii fidele a cuvintelor lui Titu Maiorescu, fără nici o imixtiune. Numai în final își îngăduie să mărturisească încântarea spirituală pe care i-a oferit-o audierea cursului: „Aceasta e liniatura generală a ideilor dezvoltate de dnul Maiorescu în primele D-sale cuvinte. Elocuțiunea impecabilă, eleganța gesturilor pe care au fost legănate, seninătatea, crudiția și frumusețea de detalii – rămân în amintirea fermecată a celui care scrie această dare de seamă.“ Curând însă, Gala Galaction renunță la această frumoasă îndeletnicire de-a rezuma cursurile celor doi profesori de filosofie. Nici chiar interesul manifestat de C. Dimitrescu-Iași față de anonimul său student, care îi reproducea atât de corect prelegerile, nu-l mai stimulează. După cum mărturisea în articolul citat, *Seria a doua*, această invitație putea să fie deschizătoare de drumuri mult râvnite de alții, căci „ce poate să-și dorească un student, de-abia intrat în universitate, decât luarea-aminte a unui mare dascăl și perspectiva unui mic secretariat pe lângă el?“ Toate acestea îl lasă rece pe Gala Galaction. El refuză să mai rezume cursurile lui C. Dimitrescu-Iași deoarece nu mai corespundeau convingerilor sale intime, intrate sub stăpânirea preceptelor religioase. „C. Dimitrescu-Iași – spune Galaction – era francamente un ateu și contactul spiritual cu acest om mi se părea, în acele zile, o reală durere.“ Nici Titu Maiorescu nu se mai bucură de interesul studentului său, deși nu era violent și ostentativ adversar al religiei: „Elegantul elev al lui Schopenhauer, din depărtarea de unde îl priveam eu, știa să apară meditativ, nuanțat, uneori dramatic ca Hamlet, plin de păreri de rău și preotul unui sanctuar în care, spre dezolarea profesorului, Dumnezeu nu voia să se mai complacă“. La începutul anului 1899, criza sufletească a lui Gala Galaction capătă asemenea proporții, încât îl îndepărtează, cu secretă indignare lăuntrică, de la cursurile de filosofie ateistă. Când N. Petrașcu insistă să-i mai trimită, pentru revistă, rezumatele acestor cursuri, îi răspunde franc: „N-am mai călcat în sala prelegerilor de filosofie de la Paște. Eu

am rumpt, pentru totdeauna, cu trecutul meu, cu toată filosofia timpului, cu toate ideile pe cari (nu atât anul trecut, cât în ceilalți ani) le-aș fi primit, entuziasmat, de la categoria de filosofie“ (I.E. Torouțiu, *op. cit.* p. 361). Și ca urmare, Gala Galaction părăsește Facultatea de Litere și Filosofie și se înscrie, în toamna anului 1899, la Facultatea de Teologie.

Cursul de istoria filosofiei moderne, ținut de Titu Maiorescu, avea să constituie punctul de plecare al romanului *La răspântie de veacuri*. Gala Galaction evocă prelegerea în care Titu Maiorescu a prezentat celebra prietenie a filosofului englez John Stuart Mill cu doamna Taylor. Această comuniune sufletească și spirituală ce a durat imaculată timp de două decenii, evoluând într-o exemplară căsătorie abia după ce doamna Taylor a rămas văduvă, era prezentată de Titu Maiorescu, implicit de Gala Galaction, ca „lecție de înaltă moralitate“, ca model de virtute etică, în prietenie și căsnicie, revelându-se rolul sublim pe care doamna Taylor l-a jucat în viața și activitatea filosofului. Preluând ideile lui Titu Maiorescu, Gala Galaction subliniază că „doamna Taylor ajunge confidentul, sora sufletească, sfetnicul, inspiratoarea și colaboratoarea filosofului“ și că „timp de douăzeci de ani, John Stuart Mill trăiește o viață incomparabilă, de fericită amplificare sufletească și de nobilă muncă intelectuală, într-o rară ascensiune, statornic susținută de două minți superioare și de două inimi adecvate“. În concluzie, autorul romanului subscria la apelul adresat de profesor tinerilor săi auditorii: „Vorbind de fericita completare sufletească pe care și-o simte John Stuart Mill în intimitatea sufletească a doamnei Taylor, profesorul făcea o stațiune în dreptul inimii celor ce-l ascultau: ar fi de dorit ca această mare pildă din viața filosofului să găsească, aci în sala noastră, dreapta pricepere ce i se cuvine. Ar fi de dorit ca tinerii care mă ascultă să înțeleagă și să simtă, pentru toată viața lor, serioasa și vitala problemă care începe să-i asalteze acum în primăvara vieții. Întâlnirea bărbatului cu femeia, cinstita și severa orientare în raporturile dintre cele două sexe sunt lucruri atât de capitale, în viața noastră, încă cea mai mică ușurătate sau incorectitudine pot să aibă urmări dezastruoase. Să nădăjduim că privilegiștea acestei neprihănite prietenii, convertite la timp favorabil în onestă și fericită căsătorie, va rămânea pentru ascultătorii mei o statornică și profitabilă amintire...“ Ideea expusă în concluzie, referitoare la sensul moral al feminismului, în prietenie și căsnicie, ca mijloc de elevație spirituală și umană, constituie motivul esențial al romanului, nucleul dezbaterii etice pe care și-o propune.

De altfel – fapt semnificativ – romanul *La răspântie de veacuri* a fost proiectat inițial, încă din 1918, cu titlul *O lecție asupra lui John Stuart Mill*. La 25 octombrie 1918, Gala Galaction nota în *Jurnal*: „Aveam de gând să dau la lumină, încetul cu încetul, o serie de vreo 4-5 romane, legate între ele. Aceste romane înfățișează o frescă socială românească, întinsă pe un semicerc mural de vreo 20 de ani, începând de la 1896, până la 1916. Sunt ani din viața mea, plini de întâmplări

cunoscute, trăiți și simțiți, și așa vrea să-i dăruiesc literaturii românești. Titlurile romanelor întrevăzute ar fi cam următoarele: *Margo – O lecție asupra lui John Stuart Mill – Canonul VI Trulan – Un filosof necunoscut* – și încă un titlu pentru romanul ultim, cu viziuni din anii 1915-1916. “ Din romanul *Margo* a realizat numai primele cinci capitole, publicate în revista *Cartea vremii*, an. III, nr. 1, 1 noiembrie 1918, p. 17; nr. 2, 15 noiembrie 1918, p. 28; nr. 3, 1 decembrie 1918, p. 44, nr. 4-5, 1 ianuarie 1919, p. 73; nr. 10, 15 martie 1919, p. 160, toate aceste cinci capitole fiind reproduse pentru prima dată în *Addenda* volumului IV al ediției noastre. Romanul proiectat inițial cu titlul *O lecție asupra lui John Stuart Mill* va fi scris mult mai târziu. Celelalte romane menționate în *Jurnal* n-au mai fost scrise. În schimb, Gala Galaction va oferi literaturii române romanele *Roxana* (1930), *Papucii lui Mahmud* (1932) și *Doctorul Taifun* (1933).

Primele capitole din romanul *La răspântie de veacuri* au fost publicate cu titlul *O lecție asupra lui John Stuart Mill*, în *Revista Fundațiilor Regale*, an. I, nr. 1, ianuarie 1934, p. 5; nr. 2, februarie 1934, p. 288; nr. 3, martie 1934, p. 549; nr. 4, aprilie 1934, p. 66; nr. 5, mai 1934, p. 243. Următoarele capitole au apărut sub genericul *Acum 35 de ani*, tot în *Revista Fundațiilor Regale*, an. I, nr. 6, iunie 1934, p. 1; nr. 7, iulie 1934, p. 14; nr. 8, august 1934, p. 269; nr. 9, septembrie 1934, p. 529; nr. 10, octombrie 1934, p. 29. Ultimele capitole le-a publicat sub un alt generic, *Cum începe un veac și o căsnicie*, în *Revista Fundațiilor Regale*, an. I, nr. 11, noiembrie 1934, p. 284; nr. 12, decembrie 1934, p. 525; an. II, nr. 1, ianuarie 1935; nr. 2, februarie 1935, p. 288; nr. 3, martie 1935, p. 500; nr. 4, aprilie 1935, p. 54; nr. 5, mai 1935, p. 263; nr. 6, iunie 1935, p. 532. La scurt timp, toate aceste capitole aveau să fie reunite, fără nici o modificare, în romanul intitulat *La răspântie de veacuri*, apărut în două volume, la Editura „Cultura Națională”. În interviul de întâmpinare, *Cu părintele Gala Galaction despre romanul „La răspântie de veacuri”*, publicat în *Facla*, an. XV, nr. 1422, din 24 octombrie 1935, scriitorul declara: „Este un roman în care rechem ambianța, câteva persoane și multe întâmplări de la sfârșitul veacului trecut”, însă își exprima „teama că viața rechemată de mine va apărea, dacă nu perimată dar desigur arhaică, cetitorilor mei celor tineri. Evoc lucruri vechi! Așa erau oamenii, așa erau împrejurările, așa erau sufletele și idealurile noastre acum patruzeci de ani.” Gala Galaction expunea astfel ideea și mesajul etic al romanului său: „Problema care mă preocupă în acest roman și pe care am căutat să o sprijin pe numeroase observații, din viața proprie și din viața altora, este următoarea: în ce chip un temperament de artist (un talent real) poate să fie păstrat pe calea cea bună, multiplicat cu putere profesională și ferit de nenorocirile foarte frecvente într-o viață de artist, printr-o căsătorie înțeleaptă și purtată cu eroism. Am socotit întotdeauna și-am predicat întotdeauna colegilor mei de literatură și confracților mei de artă că un scriitor, un poet, un pictor... va fi fericit inspirat dacă – așa zice – ar contracta o asigurare solidă asupra talentului său, căsătorindu-se

devreme cu o prietenă modestă, cu o inimă devotată, care l-a înțeles, îl ocrotește și-l va ocroti în viață.”

La apariție, romanul *La răspântie de veacuri* s-a bucurat de atenția celor mai de seamă critici literari. În mod surprinzător, numai Șerban Cioculescu nu i-a consacrat nici o cronică, rezumându-se să-l semnaleze doar în articolul de bilanț, *Anul literar 1935*, publicat în *Adevărul*, nr. 15936, din 1 ianuarie 1936, p. 5, menționând că romanul este „o frescă a timpului, cu un caracter mai pronunțat autobiografic”. O semnalare stereotipă făcea și Dan Petrașincu, tot într-un articol de bilanț, *Editurile noastre în 1935*, apărut în *Dimineața*, nr. 10424, din 2 ianuarie 1936, p. 20, afirmând, gratuit, că „scriitorul încearcă să reînvie o epocă plină de pitoresc și dramatism a trecutului.” De o evidentă banalitate, fără nici o acoperire, era anunțul lui Teodor Scarlat din *Revista scriitoarelor și scriitorilor români*, nr. 12, din decembrie 1935, p. 30, potrivit căruia în romanul *La răspântie de veacuri*, „pulsează vie o acțiune inspirată.”

Cel dintâi critic de prestigiu care a registrat și a comentat cu autoritate romanul *La răspântie de veacuri*, a fost G. Călinescu, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 779, din 10 noiembrie 1935, p. 9. Mai întâi, creiona succint o trăsătură caracteristică a personalității scriitorului: „Am spus altă dată că părintele Galaction are temperament de dramaturg. Ceea ce este remarcabil la D-sa nu e liniștea analizei, ci petulanta, înfocarea ciocnirilor de opinii însoțite de pasiuni. Subiectele sale sunt controversate sentimentale, care intră în sfera artei proporțional cu impetuozitatea lor. Mai este de altfel o notă care se leagă de acest dramatism. Fără să fie retoric, părintelui Galaction îi place să vorbească. Logosul e înfățișat prin toate varietățile sale.” Referindu-se la substanța și semnificațiile romanului, G. Călinescu afirma că „sforțarea părintelui Galaction de a înfățișa într-o fabulă problema colaborării morale dintre sexe este dintre cele mai laudabile, iar înfăptuirea, ca orice vine de la D-sa, trezește în critic, și deci și în cititor, un sentiment de simpatie și respect”.

La foarte scurt timp după cronica lui G. Călinescu, o amplă și aprofundată analiză a romanului *La răspântie de veacuri* a întreprins Pompiliu Constantinescu, în *Vremea*, nr. 414, din 17 noiembrie 1935, p. 9. Reținând, probabil, afirmația lui Gala Galaction din interviul apărut în *Facla*, citat mai sus, și nume că „unul sau altul din eroii romanului *La răspântie de veacuri* ar putea fi socotit cutare sau cutare din norocoșii mei confracți de literatură, debutanți ca și mine prin anul 1896”, Pompiliu Constantinescu intuia, cu îndreptățire: „Fără multă greutate recunoaștem în formația intelectuală și artistică și poate chiar morală a tânărului student Filipache imaginea adolescentă a scriitorului; este de asemeni de bănuie că poetul Teobald, umbră fugară, cu prezență indirectă în roman, este d. Arghezi, că tânărul inteligent, vioi, Edgar Spata, cu predilecții timpurii pentru studiul istoriei, este I.G. Duca, fostul prim-ministru, prietenii elevului Grigore Pișculescu, de la «Sf. Sava».” Pompiliu Constantinescu nu insista însă asupra acestor sugestii, admitând că „lunga povestire a părintelui Galaction nu este un

roman «cu cheie» și asemenea identificări nu explică nimic din problematica lui. Într-adevăr, criticul nu supralicitează aceste identificări, subliniind că „nucleul însuși al dezbaterii etice din roman se află în prelegerile lui Titu Maiorescu, referitoare la sensul moral al feminismului, expus în lumina celebrei prietenii a lui John Stuart Mill cu dna Taylor. Antonina Țanțu, studentă la Litere și soția lui Doru Filipache, este ea însăși o demonstrație, în mediul românesc, a acestei specii de feminism etic.”

În cronică pe care a consacrat-o romanului, în *Rampa* din 23 noiembrie 1935, **Mihail Sebastian** formulează, cu sobrietate, puncte de vedere ce țin de viziunea sa personală și de gustul său estetic. Mai întâi e de părere că: „Iubirea Antoninei și a lui Doru este o poveste de amor foarte frumoasă, plină de bune intenții, cu incontestabile învățăminte morale, dar – cel puțin la început – excesivă ca ton. Este în această dragoste o risipă verbală, de care romanticul și liricul Doru abuzează. Din primul moment sentimentul acestor doi tineri trece subit într-o zonă astrală, în care un lector, nu zic sceptic dar cumpătat, îi va urmări cu oarecare dificultate: «Doru Filipache întoarce capul spre Antonina Țanțu. Ochiul lor se întâlnise într-o încrucișare de raze, sufletească, care se frânsă și căzura în nevăzute scântei, spre tainic fund al inimii.» Această pasiune, așa de fulgerător aprinsă, îl duce pe tânărul erou la o adevărată criză lirică. Scrisorile sale către iubită sunt de un entuziasm, de un retorism și de o flacără pasională, ce urcă spre cele mai despletite lamentații și invocări [...]. Stilul epistolar al lui Doru Filipache este desigur sincer dar abuziv. Accentele sale patetice riscă să pară false și stridente prin exces de sentimentalism.” Mihail Sebastian descifrează intenția lui Gala Galaction de a demonstra că asupra căsniciei lui Doru și Antoninei planează spiritul demonic, amenințător al studentei mediciniste Elvira Iatropol, însă obiectează că această confruntare de caractere și sentimente este fragil construită: „O bună bucată de vreme, opoziția dintre cele două femei care-și dispută același bărbat este netă. Este o opoziție tezistă, făcută din contraziceri categorice. De o parte Antonina, bună, blândă, virtuoasă. De altă parte Elvira, cinică, aventuroasă, frivolă. «Șerpoaica sări în pieptul lui și-l încolăci într-o îmbrățișare vehementă.» «Șerpoaica» este spus aici fără nici o ironie. Elvira Iatropol este viciul care neliniștește, seduce și pierde... De ce n-am spune că această opunere între bine și rău ni se pare romanțioasă, iar în unele momente naivă? O putem spune cu atât mai deschis, cu cât sfârșitul volumului II ne aduce o surpriză. Elvira Iatropol se dovedește a nu fi chiar atât de rudimentar construită. Aici, în cele din urmă capitole, personajul se umanizează, devine mai puțin misterios. O undă de emoție trece prin aceste pagini finale și dacă n-ar fi Doru, care e mereu melodramatic, dacă mai ales n-ar fi o inutilă și teatrală scoatere de revolver, episodul ar rămâne în totul frumos.”

Într-o cronică radiofonică, din 13 decembrie 1935, rămasă mult timp inedită, reprodușă abia în vol. 7 din ediția de *Opere* (Editura

Minerva, 1975, p. 196), Perpessicius nu împărtășea opinia că stilul lui Gala Galaction și modul de a se exprima al personajelor sale ar fi uniform, de un conformism lipsit de orice nuanțe individualizante. Criticul aducea ca argument pe „căpitanul Naum Filipache, unul dintre cele mai pitorești și mai umane personaje ale romanului, dimpreună cu Anghel Țanțu, tatăl Antoninei, modest negustor macedonean în portul Brăilei. Scena dintre acești doi stâlpi de familie, pe care îi apropie o ereditate etnică comună, una din cele mai încântătoare, sub raportul veracității umane, dezmente rezervele aceluia cari văd în scrisul părintelui Galaction unul și același stil, pentru toate personajele, indiferent cărei categorii sociale sau intelectuale ar aparține dânsule.” În cronică sa, Perpessicius releva și o altă coordonată esențială a romanului, anume aceea că el cuprinde „o cronică bogată și cu largă documentare istorică, ce debutează la sfârșitul veacului trecut, și în care se întretăie destine felurite, din toate planurile vieții politice și literare, prin care crește și înaintază eroul principal Doru Filipache”.

Semnificația etică a romanului *La răspântie de veacuri* era dedusă de **Ovidiu Papadima** prin raportarea la celelalte opere ale lui Gala Galaction. În comentariul său pe marginea romanului, datat „aprilie 1936” și inclus în volumul *Creatorii și lumea lor* (Fundăția Regală pentru Literatură și Artă, 1943, p. 272), Ovidiu Papadima aprecia că „Gala Galaction ne dă întâia sa carte cu adevărat liniștită sub lumina eternelor înțelegeri. Povestea căsătoriei unui artist modern – pe care o înseamnă *La răspântie de veacuri* – nu e deloc o istorie veselă sau tragică de boemi. Vrea să fie povestea salvării unui suflet bântuit de febra neliniștilor de azi printr-o căsătorie făcută după obiceiurile idilice de altădată. Aceasta pentru Galaction nu e numai o poveste ci și o soluție pentru zbuciumele tuturor. Soluția se transformă în viață fiindcă problematica sa nu mișcă personagiile în evoluții abstracte de șah literar – ci se încarnează în ele. Căci lângă visăria simbolistă a studentului Doru Filipache crește robustă și reală familia lui, cu tradițiile ei sănătoase dintr-o societate mai curată în patriarhalitatea ei originală; ea se întâlnește cu lumea de aspră disciplină macedoneană a ascendenților Antoninei Țanțu, aleasa gândului său. Întâlnirea lor sentimentală se integrează astfel firesc în planul larg al vieții sociale și își amplifică rezonanțele neînchipuit prin această difuzare armonică a ecourilor ei. Astfel povestea capătă de la sine o senină lumină etică.”

O latură inconsistentă a romanului a fost sesizată judicios de **Al. Philippide**, în cronică publicată în *Viața românească*, nr. 6-8, iunie-august 1936; argumentând că personajele acționează prea puțin și conversează prea mult. „Oamenii acestui roman vorbesc prea mult și trăiesc prea puțin”, observă Al. Philippide, opinând că autorul „a vrut prea mult”, deoarece: „Într-un roman, fie el chiar moralizator, discuțiile de idei ale personagiilor, considerațiile lor asupra vieții, cu un cuvânt manifestările lor intelectuale nu pot fi interesante decât în două cazuri: atunci când și numai într-atât cât ele ajută la zugrăvirea fizionomiei morale și explică acțiunea personajilor, și atunci când sunt într-adevăr

originale și noi. În primul caz discuțiile nu pot fi nici lungi, nici abundente, ele sunt numai elemente de caracterizare. În al doilea caz, bineînțeles, ele pot fi copioase, trecând chiar pe primul plan, ca în multe din romanele lui Anatole France [...]. Discuțiile din *La răsپانتie de veacuri* sunt, în lumina considerațiilor de mai sus, câteodată prea lungi și uneori nu suficient de interesante prin ele însele. De la un timp simțim că fizionomia morală a personajilor nu mai are nevoie de completarea lor. Are nevoie de acțiune.“ Conchizând, Al. Philippide admitea că „*La răsپانتie de veacuri* nu este un roman de acțiune“, ci mai mult o pledoarie etică, moralizatoare, cu finalitate nobilă: „Intențiile și scopurile autorului sunt excelente pretutindeni. Din toate paginile cărții te întâmpină o sănătate morală perfect edificatoare. Dar aceasta este altceva. Nu e creație literară. Are admirabile considerații despre viață, dar nu viață, idei morale, dar nu conflicte morale.“

Cum se întâmplă de obicei în viața literară, asupra romanului *La răsپانتie de veacuri* s-au formulat, la apariție, și opinii total negative. Într-o recenzie superficială, apărută în revista *Rânduiala*, vol. 4, octombrie-decembrie 1935, p. 469, Ernest Bernea nu găsea în acest roman „nici o gradare a momentelor, nici o armonie a elementelor constitutive. Opera este lipsită de logica internă necesară genului.“ Cu o duritate exacerbată și într-un stil mai puțin elegant, Octav Șuluțiu a negat romanului orice merit, scriind în *Familia*, nr. 9-10, decembrie 1935, p. 109: „E cea mai ratată operă a romanului românesc din ultimii ani“. Compoziția, după opinia recenzentului, „e greoaie, dezordonată, faptele sunt aruncate brambura, fără nici o necesitate internă, fără o logică a lor, și diferitele părți ale cărții sunt arbitrar împărțite“. Octav Șuluțiu se arăta refractar și la ideea de bază a romanului: „A scrie o carte, pentru a dovedi că e necesară căsătoria pentru un tânăr care începe a crea, e un lucru lamentabil.“

Merită semnalat că în *Istoria literaturii române* (Editura Minerva, ediția a II-a, 1982, p. 680), G. Călinescu situa romanul lui Gala Galaction pe o coordonată inaugurată de Goethe în literatura universală: „*La răsپانتie de veacuri* e o varietate de *Dichtung und Wahrheit*, autobiografie voalată, cu multe amintiri și impresii din epoca 1898-1900“.

CUPRINS

LA RĂSPĂNTIE DE VEACURI

Preliminarii	7
Partea întâi	13
Partea a doua	113
Partea a treia	211
<i>Note și comentarii</i>	333

Redactor: DACIANA VLĂDOIU
Tehnoredactor: VASILE CIUCĂ

Tiparul executat la
S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, București
Tel: 210.51.90; 210.58.33 Fax: 315.06.13